

Обучението по предприемачество

в европейските
училища

Доклад на „Евридика“

Обучението по предприемачество в европейските училища

Доклад на „Евридика”

Този документ е издаден от Изпълнителната агенция за образование, аудиовизия и култура (ИАОАК/EACEA, Анализ на образованието и политиката за младежта).

Моля цитирайте тази публикация като:

Европейска комисия/ИАОАК (EACEA)/„Евридика“, 2016 г. *Обучението по предприемачество в европейските училища*. Доклад на „Евридика“. Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз.

ISBN 978-92-9492-428-5

doi:10.2797/324518

EC-02-16-104-BG-N

Настоящият документ е достъпен в Интернет (<http://ec.europa.eu/eurydice>).

Текстът е завършен през м. февруари 2016 г.

© Изпълнителна агенция за образование, аудиовизия и култура, 2016 г.

Възпроизвеждането е разрешено при посочване на източника.

Изпълнителна агенция за образование, аудиовизия и култура
Анализ на образованието и политиката за младежта
Avenue du Bourget 1 (BOU2 – Unit A7)
B-1049 Brussels
Тел. +32 2 299 50 58
Факс +32 2 292 19 71
Електронна поща: eacea-eurydice@ec.europa.eu
Уебсайт: <http://ec.europa.eu/eurydice>

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на илюстрациите	5
Кодове и съкращения	7
Основни констатации	9
Въведение	17
Глава 1: Определения и контекст на обучението по предприемачество	21
1.1. Определения на обучението по предприемачество	21
1.2. Контекст на обучението по предприемачество	23
Глава 2: Стратегии и схеми на финансиране	35
2.1. Стратегии, свързани с обучението по предприемачество в Европа	35
2.2. Схеми на финансиране	55
Глава 3: Училищни учебни програми	64
3.1. Подходи към обучението по предприемачество в учебните програми	65
3.2. Практически занятия по предприемачество	74
3.3. Учебни резултати от обучението по предприемачество	80
Глава 4: Обучение и подпомагане на учителите	93
4.1. Първоначална подготовка на учителите	93
4.2. Непрекъснато професионално развитие на учителите	97
4.3. Подкрепа за учителите	99
Глава 5: Състояние на обучението по предприемачество в четири ключови области	105
5.1. Стратегия	107
5.2. Финансиране	108
5.3. Учебни програми	108
5.4. Учители	110
5.5. Заключение	110
Приложение: Връзки за към организации за подпомагане на учители	111
Източници	115
Речник	119
I. Класификация	119
II. Определения	121
Информационни формуляри от националните системи	127
Благодарности	231

СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ

Глава 1: Определения и контекст на обучението по предприемачество	21
Фигура 1.1: Определения на обучението по предприемачество – използвани, споделяни и одобрявани от повечето заинтересовани страни на централно ниво, 2014/15 г.	22
Фигура 1.2: Процент на анкетираните, които са участвали в някакъв курс или дейност, свързани с предприемачеството в училищата, 2012 г.	25
Фигура 1.3: Виждания на експертите относно степента, до която обучението в създаване или управление на малки и средни предприятия (МСП) е включено в рамките на системата за образование и обучение на основно и средно ниво, 2014 г.	27
Фигура 1.4: Дял на учителите в прогимназиалното образование (ISCED 2), които заявяват, че техните дейности за професионално развитие са включвали темата „преподаване на междупредметни умения“ през 12-те месеца, предхождащи проучването, и дялът на учителите, които заявяват умерена до голяма необходимост от професионално развитие по същата тема, 2013 г.	28
Фигура 1.5: Млади хора (на възраст 15-29 г.), които биха искали да предприемат делова дейност, средно за EU-28, 2014 г.	29
Фигура 1.6: Предприемачеството като желан избор на кариера и предприемачески намерения (процент от населението на възраст 18-64 години), 2014 г.	30
Фигура 1.7: Възприемани способности и възможности на индивида и обща предприемаческа активност на ранен етап (ОПАРЕ) (процент от населението на възраст 18-64 години), 2014 г.	31
Фигура 1.8: Самостоятелно заети млади хора, като процент от всички заети млади хора, по възрасти, 2014 г.	32
Глава 2: Стратегии и схеми на финансиране	35
Фигура 2.1: Ключови европейски политически документи, влияещи на разработването на стратегии, свързани с обучението по предприемачество	36
Фигура 2.2: Прилагане на конкретни стратегии за обучение по предприемачество на централно ниво, 2000 г.-2015 г.	38
Фигура 2.3: Най-важните стратегии на централно ниво, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	39
Фигура 2.4: Видове стратегии на централно ниво, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	42
Фигура 2.5: Елементи от стратегията и съответните дейности, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	46
Фигура 2.6: Преглед на по-широките цели на стратегията, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	49
Фигура 2.7: Стратегия за подкрепа на партньорства, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	51
Фигура 2.8: Планирани подходи за наблюдение на стратегически дейности, свързани с образованието по предприемачество, 2014/2015 г.	53
Фигура 2.9: Източници на (национално и ЕС) финансиране на обучението по предприемачество и видове задействани стратегии, 2014/2015 г.	56

Фигура 2.10: Национално финансиране на обучението по предприемачество през 2014 г.	58
Фигура 2.11: Използване на финансиране от ЕС за насърчаване на обучението по предприемачество, между 2007 г. - 2013 г. и 2014 - 2020 г.	61
Глава 3: Училищни учебни програми	65
Фигура 3.1: Подходи в учебните програми към обучението по предприемачество, 2014/2015 г., начално и прогимназиално образование	67
Фигура 3.2: Предмети, включващи обучение по предприемачество (ISCED 1 и 2), 2014/2015 г.	68
Фигура 3.3: Подходи в учебните програми към обучението по предприемачество, 2014/2015 г. общо гимназиално образование и ППОО в училищата	69
Фигура 3.4: Предмети, включващи обучение по предприемачество (ISCED 3 и ППОО в училищата), 2014/2015 г.	71
Фигура 3.5: Централни насоки относно методите на преподаване и учене в обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	73
Фигура 3.6: Практически занятия по предприемачество в учебната програма, 2014/2015 г., начално и прогимназиално образование; общо гимназиално образование и ППОО в училищата	76
Фигура 3.7: Учебни резултати от обучението по предприемачество в началното и прогимназиалното образование, 2014/2015 г.	85
Фигура 3.8: Учебни резултати от обучението по предприемачество в общото гимназиално образование и ППОО в училищата, 2014/2015 г.	87
Фигура 3.9: Оценка на резултатите от обучението по предприемачество, 2014/2015 г.	90
Глава 4: Обучение и подпомагане на учителите	93
Фигура 4.1: Обучението по предприемачество като задължителна тема в първоначалното обучение на учителите в основното и средното образование, съгласно препоръки / насоки на централно ниво, 2014/2015 г.	94
Фигура 4.2: Ключови способности за предприемачески подход в преподаването в първоначалното обучение на учителите за основното и средното образование, съгласно препоръки / насоки на централно ниво, 2014/2015 г.	95
Фигура 4.3: Участие на външни заинтересовани страни в първоначалната подготовка на учителите в основното и средното образование, съгласно препоръки / насоки на централно ниво, 2014/2015 г.	96
Фигура 4.4: Наличие на курсове за непрекъснато професионално развитие (НПР), конкретно свързани с предприемаческото обучение на учителите в основното и средното образование, 2014/2015 г.	98
Фигура 4.5: Подкрепа за учителите в основното и средното образование, оказвана (или поддържана) от органи на централно ниво, 2014/2015 г.	99
Глава 5: Състояние на обучението по предприемачество в четири ключови области	105
Фигура 5.1: Модел на напредъка за анализ на степента на развитие на обучението по предприемачество (2010 г.)	105
Фигура 5.2: Обобщение на състоянието на обучението по предприемачество в четири ключови области, 2014/2015 г.	106

КОДОВЕ И СЪКРАЩЕНИЯ

Кодови обозначения на страните

EU/EU-28	Европейски съюз	NL	Нидерландия
		AT	Австрия
BE	Белгия	PL	Полша
BE fr	Белгия – френска общност	PT	Португалия
BE de	Белгия – немскоговоряща общност	RO	Румъния
BE nl	Белгия – фламандска общност	SI	Словения
BG	България	SK	Словакия
CZ	Чешка република	FI	Финландия
DK	Дания	SE	Швеция
DE	Германия	UK	Обединеното кралство
EE	Естония	UK-ENG	Англия
IE	Ирландия	UK-WLS	Уелс
EL	Гърция	UK-NIR	Северна Ирландия
ES	Испания	UK-SCT	Шотландия
FR	Франция	ЕАСТ/ЕИП и страните-кандидатки	
HR	Хърватия	BA	Босна и Херцеговина
IT	Италия	IS	Исландия
CY	Кипър	LI	Лихтенщайн
LV	Латвия	ME	Черна гора
LT	Литва	MK*	Бивша югославска република Македония
LU	Люксембург	NO	Норвегия
HU	Унгария	RS	Сърбия
MT	Малта	TR	Турция

МК*: ISO код 3166. http://www.iso.org/iso/country_codes/iso_3166_code_lists.htm

Статистически кодове

: Няма данни

(–) Неприложимо

Съкращения и акроними

НПР	Непрекъснато професионално развитие	ГНП	Глобален наблюдател на предприемачеството
ОП	Обучение по предприемачество	ПМОУ/PISA	Програма за международно оценяване на учениците
ППУ	Първоначална подготовка на учителите	МПОПУ/TALIS	Международно проучване в областта на преподаването и ученето
ППОО	Първоначално професионално образование и обучение		

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ

Дълги години развиването и насърчаването на обучението по предприемачество е една от ключовите цели на политиката на ЕС и страните-членки. Съществува нарастващо осъзнаване на потенциала на младите хора да започват и развиват свои собствени търговски или социални предприятия, като по този начин стават новатори в областта, в която учат и работят. Обучението по предприемачество е от съществено значение не само за оформянето на начина на мислене на младите хора, но също и за осигуряване на уменията, познанията и нагласите, които са в центъра на развитието на предприемаческата култура.

Този доклад обхваща всички най-нови разработки в тази област в европейските страни след предишните доклади на „Евридика“ (2006 и 2012 г.). Той обхваща училищното образование (основно, средно общо и ППОО в училищата) във всички страни/региони от мрежата „Евридика“, с изключение на Германия, Ирландия и Лихтенщайн. Разделите по-долу обобщават основните констатации на доклада, като акцентират най-вече върху националните определения и контекстуалните показатели (виж Глава 1), както и върху стратегическите дейности и механизмите за финансиране, които подпомагат обучението по предприемачество (виж Глава 2). Докладът също така разглежда включването на обучението по предприемачество в националните училищни учебни програми и резултатите от обучението (виж Глава 3), както и учебните програми за първоначално и продължаващо обучение на учители (виж Глава 4). И накрая, последната глава (Глава 5) дава преглед на елементите, които европейските страни вече са въвели, както и тези, които трябва да бъдат доразвити, за да се постигне напредък в тази област.

Повечето национални определения отразяват същото широко схващане за обучението по предприемачество, както определенията от Европейските ключови способности

Около половината от страните използват определенията от Европейските ключови способности за обучението по предприемачество, като приблизително една трета от страните използват свои собствени национални определения (виж Раздел 1.1). В повечето определения (европейски и национални), ролята и целта на обучението по предприемачество не само отразява контекста на труда и предприятията, но също така и по-общия контекст на живота на индивида. В приблизително 10 страни няма общоприето определение на обучението по предприемачество в национален контекст.

Изследванията показват, като цяло, ниски нива на участие в практическото предприемаческо обучение в училищата, както и необходимост от по-нататъшно развитие на предприемаческите способности на младите хора

Съгласно специалното проучване на Евробарометър, *Предприемачеството в ЕС и извън него*, публикувано през 2012 г., малко по-малко от една четвърт (23 %) от анкетираните в ЕС отговарят, че са взели участие в курс или дейност в училищата, свързани с предприемачеството, определяно като превръщане на идеи в дейност и разработване на собствен проект (виж Раздел 1.2.1). По-младите анкетираните са два пъти по-вероятно да са участвали в курс по предприемачество.

Резултатите от проучването на ПМОУ/PISA от 2012 г. показват, че на голяма част от 15-годишните все още им липсват основни умения за решаване на проблеми (виж Раздел 1.2.2). Все пак, едно от заключенията на настоящото изследване е, че от училищните учебни програми и учителите зависи твърде много при предаването на умения за решаване на проблеми.

Анализът, извършен от Глобалния наблюдател на предприемачеството (ГНП), показва тясната взаимовръзка между възприеманите предприемачески способности (умения) и общата предприемаческа активност на ранен етап (ОПАРЕ), което показва колко е важно образованието за развиване на предприемаческите способности (виж Раздел 1.2.5).

Конкретните стратегии за обучение по предприемачество са, общо взето, по-обстойни, с по-широк кръг от дейности

Фактите сочат, че разработването на конкретна стратегия, насочена изключително към обучението по предприемачество, предлага по-последователен и всеобхватен подход към подкрепата за обучението по предприемачество, поддържан от данните от всички области на анализа (виж Раздел 2.1). Конкретните стратегии разполагат с по-широк кръг от приоритетни теми, отколкото по-общите стратегии, и по-често съдържат ключовите условия, необходими за подпомагане на прилагането, т.е. междуведомствен подход, партньорства и ангажиране на заинтересованите страни, както и стабилни процедури за мониторинг. От различните видове общи стратегии, иновационните стратегии са също така по-обстойни от гледна точка на обучението по предприемачество в сравнение с другите видове стратегии. Някои общи стратегии имат много малко дейности (в някои случаи – само една-единствена), свързани с обучението по предприемачество.

Налице са признаци за възникваща тенденция към по-обща иновационни стратегии

В страните, които досега са имали конкретни стратегии, има признаци за преминаване към включване на целите на обучението по предприемачество в рамките на общи стратегии, свързани с новаторството (виж Раздел 2.1). ОИСП е установила тенденция към по-обща иновационни стратегии, които по-добре се справят с координирането на образованието и иновационната политика и които гарантират, че секторът на образованието е активен партньор в стремежа за увеличаване на нововъведенията ⁽¹⁾. Докато страните / регионите се приближават към края на дейността на техните текущи стратегии, ще бъде интересно да се наблюдава какво те смятат за най-добрата стратегия, годна да постигне напредък в тази област на политика и практика.

Конкретните стратегии за обучение по предприемачество са концентрирани в Северна Европа и региона на Западните Балкани

Видното място на конкретните стратегии за обучение по предприемачество в скандинавските страни може да се свърже с тяхната ангажираност към новаторството, видно от постоянното заемане на високи места в международната класация на нововъведенията (виж Раздел 2.1). Швеция, Финландия и Дания заемат първите места в Европейската контролна карта на нововъведенията 2015 г. ⁽²⁾ и глобално са в челната десетка, според Глобалния индекс на нововъведенията ⁽³⁾, като Норвегия глобално е сред първите 20 страни.

Развитието в региона на Западните Балкани се подкрепя от акцента върху обучението по предприемачество чрез процеса на оценка на „Нормативния акт за малките и средните предприятия“ ⁽⁴⁾ и свързаните с ПОО резултати от Заключениеята от Рига ⁽⁵⁾. И двете са изисквания към националната политика във всички страни в процес на присъединяване, като се наблюдават на ниво страна и ЕС, като неразделна част от процеса на предприемачество.

Пригодността за трудова заетост е обща цел при всички видове стратегии

В сравнение с по-общите стратегии, конкретните стратегии за обучение по предприемачество като цяло са насочени към постигането на всички изследвани цели,

---

⁽¹⁾ Стратегия на ОИСП за нововъведенията 2010 г.

⁽²⁾ http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/index_en.htm

⁽³⁾ <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/data-analysis/>

⁽⁴⁾ http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act/index_en.htm

⁽⁵⁾ Със заключенията на Рига от 22 юни 2015 г. Съветът на Европейския съюз одобри нов набор от средносрочни резултати в областта на професионалното образование и обучение за 2015-2020 г., като укрепване на ключовите компетенции, включително предприемачеството. http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/2015-riga-conclusions_en.pdf

включително активното гражданско участие, социалното предприемачество, създаването на предприятие и пригодността за трудова заетост (виж Раздел 2.1). Все пак, при всички видове стратегии, има силен акцент върху пригодността за трудова заетост, което може да е свързано с икономическата криза, пред която са изправени европейските страни.

Постигането на високи резултати в обучението рядко се определя като приоритет за дейност в рамките на стратегиите

Постигането на високи резултати в обучението изглежда не е приоритетна дейност в рамките на стратегиите, свързани с обучението по предприемачество, като само осем страни/региони (Дания, Естония, Австрия, Полша, Обединеното кралство (Уелс), Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония) разглеждат това като стратегическа дейност (виж Раздел 2.1.4). Настоящата липса на цялостни учебни резултати от обучението по предприемачество може да се идентифицира като една от основните пречки за разработването на ефективно и висококачествено обучение по предприемачество. Също така е необходимо по-голямо ударение върху въвеждането на резултатите от обучението по предприемачество в процеса на оценката, която е ключов елемент от качеството на обучението по предприемачество и е обособена като стратегическа дейност само в две страни (Дания и Естония).

Много малко стратегии включват подробни подходи за наблюдение на напредъка и въздействието

Има убедителни доказателства за добро междуведомствено взаимодействие и партньорство в рамките на повечето стратегии (виж Раздел 2.1.5). Все пак, може да е необходима повече работа за подпомагане на страните в развиването и прилагането на по-стабилни рамки за наблюдение. Много малко страни предоставят подробна информация за подхода към наблюдението в рамките на стратегията; някои общи стратегии не са свързани конкретно с крайните резултати или въздействията от обучението по предприемачество и често няма определена обратна връзка към цикъла на разработване на политиката относно обучението по предприемачество. Докато държавното и друго финансиране се свива все повече в цяла Европа, важно е да се предостави подробно отразяване на напредъка и въздействието на стратегиите и техните дейности.

Повече от половината от европейските страни отпускат както национално, така и европейско финансиране за обучението по предприемачество, но все още не са разработени стабилни и всеобхватни схеми на финансиране

В цяла Европа, разработването и прилагането на обучението по предприемачество се финансира от национални и/или европейски източници (виж Раздел 2.2). Националното финансиране често се предоставя от министерството, което отговаря за образованието, заедно с другите компетентни министерства. Двадесет и седем от европейските страни/региони отделят национално финансиране за обучението по предприемачество, повечето от тях за прилагането на техните конкретни или общи стратегии, свързани с обучението по предприемачество.

Средствата се отпускат или като отделен бюджет за обучението по предприемачество, или, по-често, като част от общия държавен бюджет. Сред страните с конкретна стратегия за обучението по предприемачество, само Швеция отпуска отделен държавен бюджет за него; всички останали финансират своите конкретни стратегии чрез общия държавен бюджет. От друга страна, Люксембург, Малта и Нидерландия нямат (свързана с) обучението по предприемачество стратегия; все пак, те предоставят отделен бюджет на национално ниво за разработването и прилагането на обучението по предприемачество като цяло.

В допълнение към националното финансиране, 24 европейски страни/региони получават финансиране от ЕС за обучението по предприемачество (виж Раздел 2.2.3). Няколко страни – Хърватия, Унгария, Босна и Херцеговина и Турция – разчитат изключително на финансиране от ЕС за обучението по предприемачество като цяло, или за прилагането на техните конкретни или общи стратегии, свързани с обучението по предприемачество.

Следователно, и двата вида финансиране от ЕС, пряко и непряко ⁽⁶⁾, се явяват твърде важни инструменти за разработването и прилагането на обучението по предприемачество. Все пак, непрякото финансиране от ЕС може да доведе до по-устойчиви резултати, тъй като то подпомага оперативни програми с национални инвестиционни приоритети, конкретни цели и конкретни дейности за продължителен период от време, за разлика от подхода на основата на проекти (често краткосрочни) при прякото финансиране от ЕС. Голямата част от страните, които използват финансиране от ЕС за прилагането на техните конкретни или общи стратегии, свързани с обучението по предприемачество, се подпомагат чрез непряко финансиране.

Повече от половината от европейските страни отпускат както национално финансиране, така и финансиране от ЕС за разработването и прилагането на обучението по предприемачество. Все пак, разработването на стабилни и дългосрочни механизми за финансиране, осигуряващи комплексен подход към финансирането на обучението по предприемачество, включително за прилагането на стратегия, учебната програма, обучение и подпомагане на учителите, създаване на партньорства със заинтересованите страни и т.н., все още не е направено в цяла Европа.

Обучението по предприемачество все повече се признава като междупредметна цел в основното образование, но най-често се преподава в гимназиалното образование чрез различни подходи

В начина, по който страните са интегрирали обучението по предприемачество в учебната програма, могат да се установят определени тенденции (виж Раздел 3.1). То се включва в учебната програма на основно ниво главно под формата на междупредметни цели, които също са често срещани при всички други образователни нива.

Обучението по предприемачество най-често се среща на гимназиално ниво, като в подходите има голямо разнообразие. То често е както отделен предмет, така и част от другите предмети, главно в социалните науки, икономиката и организацията на производството. Все пак, на това образователно ниво то често се преподава в рамките на свободно избираемите предмети. Това е в съответствие с факта, че общо взето, учениците в гимназиалното образование имат по-голяма свобода на избор, отколкото на по-ниските образователни нива. Все пак, обучението по предприемачество е по-малко вероятно да обхване всички ученици в страните, където то се намира по-често сред свободно избираемите, отколкото сред задължителните предмети, и където то не е междупредметна тема.

Повече от половината от страните нямат или имат много малко насоки относно методите на обучение

Насоките за преподаване при обучението по предприемачество са по-обичайни на общо гимназиално ниво и в ППОО в училищата, отколкото при по-ниските образователни нива (виж Раздел 3.1.3). Между страните не съществуват особени различия относно видовете дейности, препоръчвани в насоките. Активното учене и дейностите извън класната стая се срещат най-често, докато ученето чрез опит се среща най-рядко.

⁽⁶⁾ Финансирането от ЕС се изразява или в пряка финансова подкрепа, която се предоставя от европейските институции непосредствено на крайните бенефициери (напр. „Еразъм+“), или в непряко финансиране, както е в случая със структурните фондове (за обучението по предприемачество - конкретно Европейския социален фонд).

Изследванията показват, че методите, които включват опита на учениците извън класната стая и ги свързват с реалния свят, са твърде важни за обучението по предприемачество. Важно е насоките да са ясни, за да могат учителите да имат общо разбиране за това, кои методи са подходящи за обучението по предприемачество и кои методи ще допринесат по-ефикасно за неговото успешно преподаване. Този доклад показва, че докато голямата част от страните съобщават за включване на обучението по предприемачество в техните учебни програми, те рядко препоръчват използването на конкретни методи на преподаване/учене, в резултат на което те остават твърде автономни в тази област.

Много малко страни включват практически занятия по предприемачество като редовна и задължителна част от учебната програма

Най-разпространените примери на практически занятия по предприемачество са създаването на малки или проучвателни фирми и работа на основата на проекти, при които има отчетлив процес на генериране на идеи и осезаем краен продукт (виж Раздел 3.2).

Голям брой практически занятия по предприемачество се провеждат в рамките на инициативи, където участието на външни партньори, като „Младежки постижения“ (Junior Achievement), е ключов елемент. Докато в повечето страни това е ограничено до извънкласно обучение, в други (фламандската общност в Белгия, България, Естония, Гърция и Латвия), тези програми вече се предлагат като част от обичайните учебни програми.

В повечето европейски страни резултатите от обучението по предприемачество са разпокъсани; те не са изчерпателни и няма напредък между образователните нива

Сред европейските страни, обхващането в учебната програма на различните видове учебни резултати от обучението по предприемачество е нееднакво (виж Раздел 3.3). Някои от тях, а именно самоувереността, планирането и работата в екип са също така общи образователни цели, които не са специфични за обучението по предприемачество и са доста разпространени. Творчеството понякога е посочено като обща цел, но рядко се случва да се намерят ясно формулирани учебни резултати от обучението по предприемачество. „Управление на средствата“, „управление на несигурността/риска“, „ролята на предприемачите в обществото“ и „възможности за предприемаческа кариера“ са твърде конкретни и поради това много по-рядко срещани ясно формулирани резултати от обучението в европейските учебни програми. Финансовата грамотност е резултат от обучението, който традиционно е свързан с обучението по предприемачество – не на последно място, защото тя е по-лесно установима и измерима. Този доклад потвърждава, че тя е сред най-разпространените учебни резултати от обучението по предприемачество, при всички образователни нива.

Като цяло, само около 15 страни/региони включват широк кръг от предприемачески учебни резултати (определяни като най-малко шест категории) във връзка със задължителните предмети и/или междупредметните области поне на едно образователно ниво. Учебните програми на по-високите образователните нива не съдържат значително повече учебни резултати, отколкото тези от по-ниските нива. Все пак, съществуват различия в относителното разпространение на посочените конкретни крайни резултати. При нивата в началното и прогимназиално образование, те са свързани главно с категориите на предприемаческите нагласи и уменията за творчество, планиране, финансова грамотност и работата в екип. На нивото на общото гимназиално образование и при ППОО в училищата, има по-малко учебни резултати, свързани с предприемаческите нагласи и умението за работа в екип, а повече за „управление на средствата“, „управление на несигурността/риска“ и, в категорията на познанията, „оценка на възможностите“.

Конкретна оценка на резултатите от обучението по предприемачество обикновено отсъства, което илюстрира неговото ограничено вграждане [в учебните програми]

Много малко страни/региони демонстрират по-структуриран подход към напредъка и всеобхватността по отношение на предприемаческите учебни резултати (Естония, Испания, Обединеното кралство (Шотландия) и Норвегия) (виж Раздел 3.3.3). Също така, някои страни вече разработват по-обстойни и стратегически подходи, по-специално чрез разработването на базисна рамка на уменията. Такъв е случаят във фламандската общност в Белгия, Дания, Австрия и Обединеното кралство (Уелс).

Все още не съществува конкретно оценяване на резултатите от обучението по предприемачество (виж Раздел 3.3.4). В най-добрия случай, някои учебни резултати се оценяват във връзка с конкретни предмети, включващи предприемачеството. Това е сериозно ограничение за ефикасното преподаване и учене при обучението по предприемачество, тъй като и учителите, и учениците са склонни да се съсредоточават повече върху аспекти на учебната програма, които подлежат на оценка.

Приблизително половината от европейските страни предоставят самостоятелност на заведенията за първоначална подготовка на учители по отношение на въвеждането на обучението по предприемачество

Изследването на обучението по предприемачество в първоначалната подготовка на учителите (ППУ) е сложна задача, тъй като повече от три четвърти от европейските страни/региони или предоставят самостоятелност на учебните заведения по отношение на въпросите на учебните програми, или нямат разпоредби/препоръки относно обучението по предприемачество във връзка с ППУ (виж Раздел 4.1). Само преглед на отделните програми или проучване на това, което действително се случва в учебните заведения за учители, може да изясни картината.

Само два централни органа препоръчват всички бъдещи учители в основното и средното общо образование да бъдат запознати с обучението по предприемачество по време на тяхното първоначално обучение. Такъв е случаят в Естония и Латвия. В Дания, препоръката се отнася само за бъдещи учители в началното и прогимназиалното образование. В четири други страни, централните органи го препоръчват само за някои учители, в зависимост от предмета и образователното ниво (Австрия, Словакия и Черна гора), или вида на следваната ППУ (Турция).

Тринадесет страни/региони споменават в техните централни препоръки необходимостта бъдещите учители да придобият някои от уменията, считани за ключови в обучението по предприемачество, независимо дали е изрично в контекста на обучението по предприемачество или не. Най-малко четири от петте умения, разгледани в доклада, следва да се преподават на всички бъдещи учители в Дания, Естония, Испания, Латвия, Малта, Полша и Норвегия.

Предоставянето на курсове по обучението по предприемачество е по-добре разработено в рамките на непрекъснатото професионално развитие, отколкото при първоначалната подготовка на учителите

Предоставяне на непрекъснато професионално развитие (НПР) е налице за някои преподаватели по предмети и на някои образователни нива, в 28 страни/региони (виж Раздел 4.2). В седемнадесет страни/региони, такова е положението при всички учители в основното и средното общо образование. Предоставянето може да бъде организирано от

институциите, които обикновено отговарят за НПР или може да бъде възложено на органи или асоциации, специално посветени на обучението по предприемачество.

Въпреки че е доста трудно да се получи цялостна картина на случващото се в обучението на учители, ясно е, че могат да се положат известни усилия за подобряване както на първоначалното обучение на учители, така и на предоставянето на НПР курсове за обучението по предприемачество, за да се помогне на учителите да се запознаят с темата и подходите към преподаването, необходими за развиване на предприемаческите способности и нагласи на техните ученици.

Предоставянето на учебни материали е най-често срещаната форма на подкрепа от страна на централните органи

Основните видове подкрепа за учителите, оказвана от централните органи, са финансирането или разработването на учебни материали (седемнадесет страни/региони; виж Раздел 4.3). В дванадесет страни/региони централните органи са разработили насоки за обучението по предприемачество, понякога във взаимодействие с другите заинтересовани страни. Експертни центрове, поддържани от централните органи, съществуват в 11 страни/региони (в трите общности в Белгия, Дания, Испания, Франция, Хърватия, Австрия, Румъния, Финландия и Черна гора).

Работата в мрежа между учителите е друг метод, който може да е полезен за постигане на общо разбиране и споделяне на най-добри практики. Неговото прилагане би могло да се разшири, тъй като учителски мрежи за обучението по предприемачество съществуват само в Дания, Естония, Испания и Франция.

В някои страни/региони, частният сектор и организации с нестопанска цел вече са ангажирани в разработване на учебни материали и онлайн ресурсни центрове за учителите. Все пак, положението може да се подобри посредством по-голяма ангажираност на централните органи.

Засега нито една от страните, обхванати от този доклад, не е интегрирала напълно обучението по предприемачество в своята образователна система

Пълното интегриране на обучението по предприемачество предполага, че дадена стратегия е била в действие в продължение на няколко години и е била наблюдавана систематично; че съществуват надеждни механизми за финансиране, че резултатите от обучението се оценяват, и че то е напълно интегрирано в ППУ и НПР за всички учители (виж Глава 5). Необходим е напредък главно в две области – резултатите от обучението и обучението на учители. Разработването на изчерпателни и последователни учебни резултати, прилагани на няколко образователни нива и оценявани конкретно, е от съществено значение. Освен това, включването на обучението по предприемачество в ППУ и НПР за всички учители, независимо от предмета и образователното ниво, на което те преподават, е особено важно за създаването на висококачествено предоставяне за учениците.

ВЪВЕДЕНИЕ

Развиването и насърчаването на обучението по предприемачество дълги години е една от ключовите цели на политиката на ЕС и страните-членки. В контекста на висока младежка безработица, икономически кризи и бързи промени, свързани с нашите сложни, базирани на знанието икономики и общества, изглежда, че универсалните умения, в частност предприемачеството, са от съществено значение, ако искаме младите хора да станат активни, творчески и предприемчиви граждани. Въпреки че е сравнително нова област на изследвания, солидно количество доказателства ⁽⁷⁾ вече е налице, което показва ползата от обучението по предприемачество както за индивида, така и за обществото. На национално ниво съществуват различни нива на ангажиране – някои страни са се ангажирали отпреди десет и повече години, докато други едва започват да разглеждат обучението по предприемачество като част от тяхната образователна политика ⁽⁸⁾.

Европейската комисия отдавна подкрепя развитието на обучението по предприемачество. В своето Съобщение от 2012 г. *Преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за по-добри социално-икономически резултати*, тя подчертава универсалните умения и в частност предприемаческите способности и препоръчва:

„Държавите-членки следва да насърчават предприемаческите способности чрез нови и творчески начини на преподаване и учене от началните училища насетне, заедно с насоченост от средното към висшето образование върху възможността за създаване на собствено предприятие като цел на кариерата. Опитът от реалния свят, чрез проблемно-ориентираното обучение и връзките с предприятия, трябва да бъде вграден във всички дисциплини и съобразен с всички нива на образование. Всички млади хора трябва да се възползват от най-малко едно практическо занятие по предприемачество, преди да завършат задължителното образование” ⁽⁹⁾.

„Плана за действие на ЕС относно предприемачеството – 2020“, публикуван през 2013 г., посочи предприемаческото обучение като една от трите области за незабавна намеса ⁽¹⁰⁾.

През м. декември 2014 г. Съветът прие заключенията относно предприемачеството в образованието и обучението, подчертавайки, че „развиването на предприемачески нагласи може да бъде от голяма полза за гражданите както в професионалния, така и в личния им живот“. Той прикани страните-членки да „насърчават разработването на координиран подход към обучението по предприемачество в рамките на системата на образование и обучение” ⁽¹¹⁾.

През 2015 г. Европейският парламент прие резолюцията относно насърчаването на младежкото предприемачество чрез образованието и обучението. Тя приема, че:

„Някои от страните-членки все още не са разработили междуетраслова политика или стратегически подход към обучението по предприемачество или предприемачески учебни програми и методи на обучение; от друга страна, не всички учители и ръководители в образованието в Европа са достатъчно подготвени за обучението по предприемачество” и „Подчертава необходимостта от по-всеобхватен подход към предприемачеството като набор от универсални ключови способности за лични и професионални цели” ⁽¹²⁾.

⁽⁷⁾ Вижте източниците в края на доклада.

⁽⁸⁾ EACEA / Европейска комисия (2012 г.); McCoshan, A. и др. (2010 г.).

⁽⁹⁾ Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно Преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за по-добри социално-икономически резултати, COM / 2012/0669 окончателен.

⁽¹⁰⁾ Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно план за действие „Предприемачество 2020 г.“: Възраждане на предприемаческия дух в Европа. COM / 2012/0795 окончателен.

⁽¹¹⁾ Заключения на Съвета относно предприемачеството в областта на образованието и обучението, ОВ С 17, 20.01.2015 г., стр. 2.

⁽¹²⁾ Резолюция на Европейския парламент от 8 септември 2015 г. относно насърчаване на младежкото предприемачество чрез образование и обучение. (2015/2006 (INI)).

Цели и съдържание на доклада

Настоящият доклад е в отговор на необходимостта, изразена в заключенията на Съвета, за обогатяване на базата данни за обучението по предприемачество. Приоритетите, изразени в заключенията на Съвета, както и в други европейски насоки на политиката, също са взети под внимание при определянето на изследователските въпроси и обхвата на този доклад.

Сравнителните научни изследвания и разработването на показатели в тази област все още са оскъдни. Въпреки това, разширяването на знанията и разбиранията за начините за усъвършенстване на предприемаческите способности е необходимо, за да се подпомогне обмена на добри практики и разработването на политиката.

Поради това, като се има предвид натрупания опит от предишните два доклада на „Евридика“ относно обучението по предприемачество⁽¹³⁾, този нов анализ има за цел актуализиране на съответната информация за стратегиите, учебните програми и резултатите от обучението. Той също така се опитва да запълни празнотите в изследванията и информационните пропуски, установени от Експертната група по „Показатели за предприемаческо обучение и умения“⁽¹⁴⁾ чрез обхващане на теми като партньорства, оценка на резултатите от обучението, обучението на учители и схеми на финансиране.

Докладът се състои от пет глави, всяка от които разглежда различен аспект на обучението по предприемачество в европейските училища, като последната обобщава тези ключови аспекти.

- Глава 1 е съсредоточена върху определенията на термина „обучението по предприемачество“ и неговия контекст, като разглежда съществуващите статистически показатели.
- Глава 2 дава преглед на стратегиите, приети от органи на централно ниво за насърчаване на обучението по предприемачество и наличните източници на финансиране.
- Глава 3 изследва дали и как обучението по предприемачество е вградено в училищните учебни програми и резултатите от обучението.

Глава 4 е съсредоточена върху обучението на учители и друга помощ за учителите на централно ниво за реализация на обучението по предприемачество.

- Глава 5 анализира текущото състояние на обучението по предприемачество в европейските страни и напредъка в неговото прилагане.

Приложението включва таблица с връзки към основните организации, програми и публикации, свързани с помощта за учителите на национално ниво.

Докладът е допълнен с информационни формуляри от националните системи, които дават основната информация за обучението по предприемачество във всяка образователна система.

⁽¹³⁾ EACEA / „Евридика“ (2012 г.). Първият от тях е обобщение на данните от националните звена на „Евридика“: *Предприемачество в областта на образованието в Европа. Изрично признато в учебните програми на средното общо образование*. Октомври 2006 г.

⁽¹⁴⁾ Групата е създадена през декември 2012 г. от Европейската комисия, за да направи оценка на съществуващите източници на данни, които могат да подкрепят показатели на обучението по предприемачество, и да определи набор от показатели за наблюдение, които ще позволят да се оцени размаха на текущата дейност във връзка с обучението по предприемачество в цяла Европа. Групата включва десетина членове от различни институции, включително Европейската комисия (Генерални дирекции „Образование и култура“ и „Предприемачество и промишленост“), EACEA (Звено A7), Центъра за Югоизточна Европа за обучение по предприемачество (SEECCEL), Младежки постижения Европа (МП/ЈА), Европейската фондация за обучение (ЕФО/ETF), Глобалния наблюдател на предприемачеството (ГНП/GEM) и ОИСР.

Обхват и методология

Докладът обхваща повечето страни-членки на мрежата „Евридика“, с изключение на Германия, Ирландия и Лихтенщайн. Тези три страни, макар да не участват в събирането на данни от „Евридика“, се споменават при обсъжданията на другите източници на данни.

Докладът обхваща училищното образование: основното и средното общо образование, както и първоначалното професионално образование и обучение (ППОО) в училищата (ISCED нива 1, 2 и 3). В съответствие с целите на обучението по предприемачество като универсално ключова способност за всички ученици, обхващането в ППОО в училищата е ограничено до специалностите, общи за всички ученици (основни учебни програми), и до свободно избираемите предмети, достъпни за всички ученици, независимо от конкретната професионална специалност, която изучават. Специалности, посветени изключително на предприемачеството, като професионално развитие и организация на производството, няма да бъдат разглеждани, тъй като този анализ се основава на разбирането на предприемачеството като универсално ключова способност.

Докладът е изграден върху общо работно определение на обучението по предприемачество. Както и доклада от 2012 г. на „Евридика“ (EACEA/„Евридика“, 2012 г.), той се основава на Препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 2006 г. относно ключовите способности за учене през целия живот, която идентифицира „инициативност и предприемчивост“ като едно от осемте ключови способности:

„Инициативността и предприемчивостта се отнасят до способността на индивида да претворява идеите в действие. Те включват творчество, новаторство и поемане на риск, както и способността да се планират и управляват проекти, за да се постигнат определени цели. Това помага на хората не само в ежедневието им у дома и в обществото, но също така и на работното място, да познават контекста на работата си и да са в състояние да се възползват от възможностите, и е основа за по-специфичните знания и умения, необходими на тези, които създават или участват в социални и търговски дейности. Това трябва да включва осъзнаване на етичните ценности и насърчаване на доброто управление“⁽¹⁵⁾.

Работата, извършена от 2006 г. досега, е довела до по-точно разбиране на предприемачеството като ключова способност. Освен това, не може да се направи пряко сравнение с констатациите на доклада на „Евридика“ от 2012 г., поради усъвършенстване на концепциите, определенията и методологията, особено по отношение на резултатите от обучението. Определението, използвано от бившата Тематична работна група за обучението по предприемачество, което се базира на рамково определение, възприето от международната работна група за предприемаческо обучение, се използва като общо работно определение в настоящия доклад:

„Обучението по предприемачество е за учащи се, които развиват уменията и нагласите си така, че да могат да превърнат творческите идеи в предприемаческа дейност. Това е ключова способност за всички учащи се, което поддържа личното развитие, активното гражданско участие, социалното включване и пригодността за трудова заетост. То е от значение в целия процес на учене през целия живот, във всички дисциплини на обучение и за всички форми на образование и обучение (формалното, неформалното и

⁽¹⁵⁾ Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно ключовите компетенции за учене през целия живот, ОВ L 394, 30.12.2006 г., стр. 10.

самостоятелното), които допринасят за предприемачески дух или поведение, със или без търговска цел”⁽¹⁶⁾.

Този доклад се базира на отговори, дадени от националните звена на мрежата „Евридика” и/или националните експерти на въпросник, разработен от Звено А7 „Еразъм+”: Анализ на образованието и политиката за младежта, която координира мрежата „Евридика” в рамките на Изпълнителната агенция за образование, аудиовизия и култура (EACEA). Другите източници на данни, като Евростат, Евробарометър, ОИСР и Глобалния наблюдател на предприемачеството (ГНП), са били използвани, за да се обсъдят други налични показатели, свързани с обучението по предприемачество в първата, контекстуална глава. Общо взето, данните и показателите на „Евридика” са качествени. Те са основани главно на официална информация относно законодателството, разпоредбите и политиката на органите на централно/най-високо ниво, които отговарят за образованието. Тези органи са на национално (държавно) ниво в огромното мнозинство от страните. В някои страни, компетентни по всички въпроси на образованието са регионите (общности, *Länder* и т.н.). В Белгия, Германия и Обединеното кралство, отделните юрисдикции имат свои собствени министерства на образованието.

Данните на „Евридика” се ограничават само до държавните училища, с изключение на трите общности в Белгия и Нидерландия. В тези страни, зависими от държавата частни институции имат значителен дял в общия брой на учениците и следват същите правила като държавните училища. Поради тази причина те са включени в анализа.

Подготовката и написването на доклада бе координирано от Звено А7 (EACEA). Той бе проверен от всички участващи национални звена. Основните констатации са отговорност единствено на звеното „Евридика” в рамките на EACEA. На всички сътрудници е изказана благодарност в края на документа.

⁽¹⁶⁾ Това се основава на рамковото определение, възприето от международната работна група по предприемаческо обучение в Женева на 18 януари 2012 г. Работната група включваше представители на ЕФО, ГДМС/GIZ, МОТ, ЮНЕСКО и ЦТПОО/UNEVOC.

ГЛАВА 1: ОПРЕДЕЛЕНИЯ И КОНТЕКСТ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Подходите към обучението по предприемачество и неговите цели могат да се различават в зависимост от контекста на всяка страна и разбирането за концепцията. В единия край на спектъра е тясното разбиране, което акцентира върху развиване на нагласите и уменията, необходими на младите хора, за да създадат и управляват свое собствено предприятие или да станат самостоятелно заети. Другият край поставя ударението върху предприемачеството като ключова способност, което дава възможности на младите хора и им предоставя универсални умения за активно гражданско участие, пригодност за трудова заетост и възможно, но не и задължително, предприемачество и вътрешно предприемачество.

1.1. Определения на обучението по предприемачество

Основа на този доклад е Препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 2006 г. относно ключовите способности за учене през целия живот, която идентифицира „инициативност и предприемчивост“ като едно от осемте ключови способности ⁽¹⁷⁾.

Тази концептуализация на предприемачеството като ключова способност впоследствие е доразвита от Тематичната работна група на Европейската комисия за обучението по предприемачество ⁽¹⁸⁾ и нейното определение е използвано в този доклад:

„Обучението по предприемачество е за учащи се, които развиват уменията и нагласите си така, че да могат да превърнат творческите идеи в предприемаческа дейност. Това е ключова способност за всички учащи се, което поддържа личното развитие, активното гражданско участие, социалното включване и пригодността за трудова заетост. То е от значение в целия процес на учене през целия живот, във всички дисциплини на обучение и за всички форми на образование и обучение (формалното, неформалното и самостоятелното), които допринасят за предприемачески дух или поведение, със или без търговска цел“.

Това общо европейско разбиране за предприемачеството като ключова способност е двояко ⁽¹⁹⁾. Първо, разработването на предприемаческите нагласи, умения и познанията би трябвало да даде възможност на индивида да превърне идеите в дейности. Второ, предприемачеството е свързано не само със стопанските дейности и създаване на предприятие, а и с всички области на живота и обществото ⁽²⁰⁾. Новаторските и творчески дейности могат да се разглеждат или в рамките на ново начинание, или в рамките на съществуващите организации, т.е. като „вътрешнопредприемаческа дейност“.

Предишните изследвания на обучението по предприемачество показват значителни различия в практиката както между европейските страни, така и в самите тях, които са в резултат на различни разбирания и тълкувания на обучението по предприемачество ⁽²¹⁾. В област, където намесата на държавата често е ограничена и където липсва общоприето или официално тълкуване, за заинтересованите страни е твърде трудно да постигнат общо разбиране.

Ето защо изглежда важно първо да се установи как обучението по предприемачество се разбира и е определено в различните европейски страни и по този начин да разберем и възприемем различните подходи към него. Разбирането за ролята и целите на обучението по предприемачество ще бъде отразена и в свързаните с него учебни резултати.

⁽¹⁷⁾ Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно ключовите компетенции за учене през целия живот. ОВ L 394.

⁽¹⁸⁾ Приета в Женева на 18 януари 2012 г. от работна група, която включваше представители от ЕФО, ГДМС/GIZ, MOT, ЮНЕСКО и ЦТПОО/UNEVOC.

⁽¹⁹⁾ ICF GHK [консултантска фирма - бел. прев.], 2014 г., стр. 6.

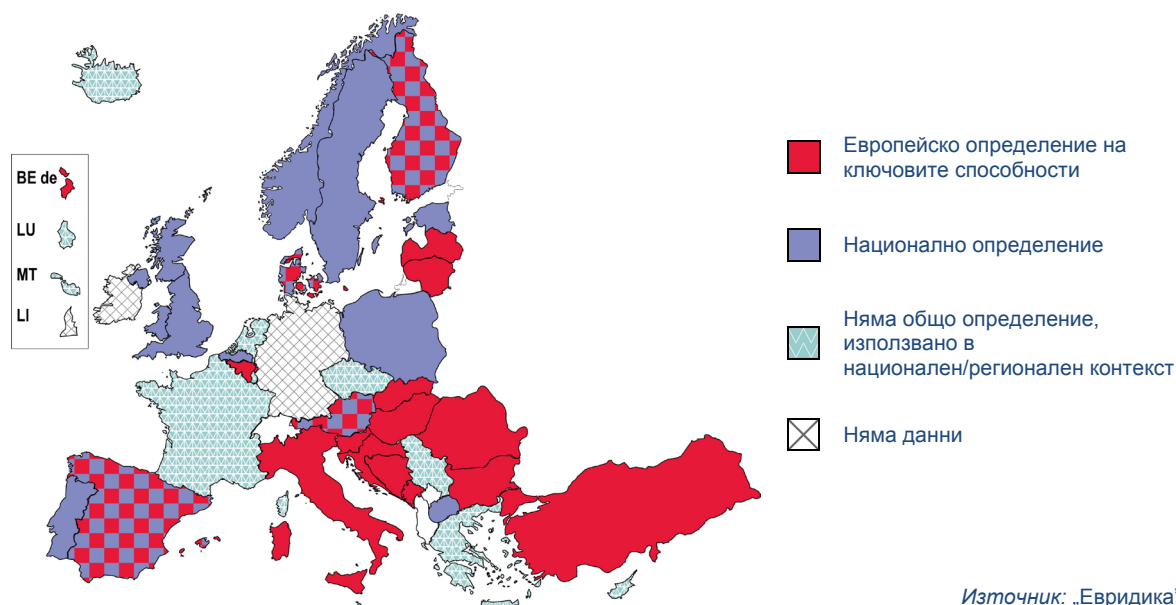
⁽²⁰⁾ Вижте също неотдавнашното определение на предприемачеството в сферата на образованието като „учене чрез създаване на стойност“ в Lackéus 2015 г.

⁽²¹⁾ McCoshan, 2010 г., стр. 14.

Конкретното проучване на въпроса ⁽²²⁾ показва два главни подхода. Първият от тях е свързан с по-широко разбиране на предприемачеството, подобно на това, определено в европейските ключови способности; по този начин се набляга на резултатите от обучението, свързани с пригодността за трудова заетост, активното гражданско участие и предприемаческите способности за живот и труд. Вторият е с по-тесен обхват и се фокусира върху резултатите от обучението, пряко свързани с предприемаческа и търговска дейност, т.е. как да се създаде и управлява фирма.

Фигура 1.1 показва кои страни се позовават на гореспоменатото европейско определение на ключовите способности и кои, вместо него или в допълнение към него, използват национално определение в официалните си документи, което се споделя и одобрява от повечето заинтересовани страни.

Фигура 1.1: Определения на обучението по предприемачество използвани, споделяни и одобрявани от повечето заинтересовани страни на централно ниво, 2014/2015 г.

Забележки, специфични за страните

Чешка република: Няма официален документ относно обучението по предприемачество. Поради това, няма и официално определение. Все пак, някои експерти използват определението от Европейските ключови способности.

Гърция: Въпреки че няма общо определение, предметите в училищните учебни програми, допринасящи за развитието на обучението по предприемачество, отразяват определението от Европейските ключови способности.

Франция и Нидерландия: Вместо общоприето определение, съществува общо разбиране за обучението по предприемачество, което, в контекста на общото образование, е прието да означава развиване на чувството за отговорност, независимост, творчество, любопитство и инициатива на учениците.

Кипър: Разработването на национално определение е в ход; то ще се базира на определението на Европейския парламент и на Съвета относно ключовите способности.

Малта: Въпреки че няма общо определение, повечето заинтересовани страни споделят даденото в „Националната рамка на учебните програми за всички“ (2012 г.), което съобщава, че „предприемачеството позволява на децата и младите хора да развият умения за цял живот, дава им възможност да се справят с несигурността, да реагират на промените и да проявяват творчество“.

Около половината от страните използват европейското определение; приблизително една трета от страните използват свои собствени национални определения за обучението по предприемачество. В около 10 страни няма общоприето определение за обучението по предприемачество в национален контекст.

Повечето национални определения отразяват същото широко схващане на обучението по предприемачество, като определението от Европейските ключови способности. Неговата роля и цел отразяват не само контекста на труда и предприятията, но също така и по-общия контекст на живота на индивида.

⁽²²⁾ Европейска комисия, 2014b, стр. 41.

Само няколко от националните определения подчертават по-тясно разбиране, в частност използваните в Испания, Обединеното кралство (Северна Ирландия) и Норвегия. Испанското национално определение подчертава познанията и уменията, свързани с професионалното развитие и възможностите за работа, но то също така включва финансовото образование и принципите на икономическата дейност, както и развитието на нагласи, които водят до промяна в умонастроението и допринасят за развитието на предприемаческите нагласи, способността да се мисли по творчески начин и да се управляват рискове и несигурност. Определението в Обединеното кралство (Северна Ирландия) се отнася за умения, които позволяват на индивида да направи „уникален, новаторски и творчески принос към света на труда, независимо дали е нает или самостоятелно зает“, докато в Норвегия то подчертава значението на предприемачеството във всички области на трудовия и деловия живот.

Сред националните определения с по-общо разбиране съществуват различия в начините, по които се изразява целта на обучението по предприемачество.

Фламандската общност в Белгия говори за „добавена стойност за всеки индивид в неговия ежедневен живот у дома и в обществото“; докато в Малта се споменават „умения за цял живот“. Австрийският модел „Трио“ на обучението по предприемачество (виж Раздел 3.3.3) съобщава, че „крайната цел е да се създаде възпроизводимо и динамично гражданско общество на граждани“. Съгласно финландското определение, „качества (свързани с предприемачеството), които помагат на ежедневния живот в областта на образованието, на местоработата, в свободното време и в други социални дейности“, докато в Швеция то се отнася за дейности в социален, културен или икономически контекст. Определението от Бившата югославска република Македония говори за „основни принципи на ефективност в ежедневието без особен акцент върху създаването на предприятие“.

Обединеното кралство (Англия) използва различен термин, а именно „делово образование“⁽²³⁾ вместо „обучение по предприемачество“. Той обхваща широк спектър от умения и качества, които правят индивида предприемчив, вместо да се концентрира върху възприеманата необходимост от повече нови предприятия и по-предприемчива икономика. Ключови елементи на деловото образование са предприемаческите намерения и способности. В Обединеното кралство (Уелс) се използват и двата термина – предприемаческо образование и обучение по предприемачество. Последният цели „да даде възможност на младите хора да бъдат положителни, инициативни и успешни в техния подход към живота и труда“.

1.2. Контекст на обучението по предприемачество

Този раздел разглежда по-широкия контекст на обучението по предприемачество, включително социалните и културни аспекти като нагласите към предприемачеството; той изследва наличните показатели, които разкриват как европейците виждат себе си от гледна точка на предприемаческите способности. Той също така анализира как експертите оценяват един конкретен аспект на обучението по предприемачество в техните страни, а именно обучението в създаването и управлението на малки и средни предприятия (МСП). След това разделът изследва отношението на добре подготвени учители към преподаването на междупредметни теми като предприемачеството. И накрая, обсъдени са някои показатели, свързани с възможните крайни резултати на обучението по предприемачество, а именно предприемаческите намерения и дейност, както и самостоятелната заетост сред младите хора.

Последните показатели очевидно само насочват към някои от възможните крайни резултати – тези, свързани с по-тясното определение на обучението по предприемачество,

⁽²³⁾ Деловото образование се определя като „прилагане на творчески идеи в практически ситуации“. То има за цел да подобри осведомеността за нагласите и уменията, необходими, за да се отговори на дадени възможности, нужди и предизвикателства - като решаване на проблеми, работа в екип, общуване, творчество и гъвкавост. То може да се прилага в цялата учебна програма извън рамките на деловата дейност, към широк спектър от практически и социални умения. (Младежко предприятие (Young enterprise): Карта на резултатите: Делово образование и пригодност за трудова заетост (2015 г.).

описано по-горе (виж Раздел 1.1). Всъщност, от гледната точка на деловата дейност, първата цел на обучението по предприемачество би трябвало да е да се внуши на младите хора идеята, че те могат да станат предприемачи и да създадат свое собствено предприятие; следващата стъпка ще бъде да ги снабди с необходимите умения да осъществят тази дейност. В този контекст често се споменава, че в Европа нивото на предприемачеството и по-конкретно на самостоятелната заетост, е по-ниско в сравнение с другите части на света, като Съединените американски щати. В текущия икономически климат на висока безработица, особено сред младите хора, националните правителства, както и Европейският съюз, се стремят да укрепят предприемаческите способности като средство за създаване на благосъстояние и трудова заетост. Когато се разглеждат конкретно потенциалните млади предприемачи, признава се, че те все още са изправени пред сериозни препятствия в опитите си да превърнат своите идеи в дейност и да създадат предприятия. Тези препятствия включват социалните нагласи, липсата на умения и незадоволително обучение по предприемачество ⁽²⁴⁾.

1.2.1. Нагласите към предприемачеството и възприятията на индивида за своите собствени предприемачески умения

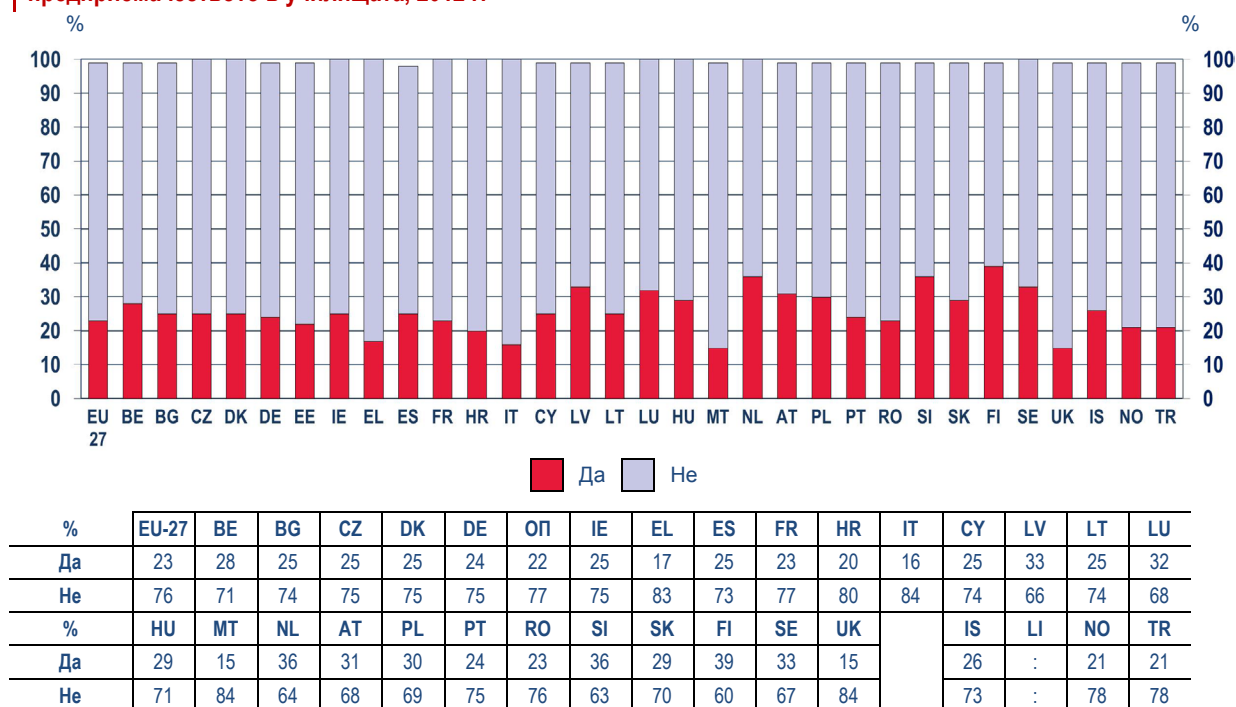
Една от областите, в които обучението по предприемачество може да окаже влияние, е тази на нагласите към предприемачеството и неговото възприемане. Специалното проучване на Евробарометър върху *Предприемачеството в ЕС и извън него*, публикувано през 2012 г., хвърля известна светлина върху възприятията и мненията за предприемачеството и предприемачите в европейските страни. Анкетираните бяха запитани дали са съгласни с редица изявления относно предприемачеството. Проучването показва, че огромното мнозинство от анкетираните (EU 27, на възраст 15 и повече години) се съгласяват, че „предприемачите са създатели на работни места“ (87 % са напълно съгласни) и „създават нови продукти и услуги, които са от полза за всички нас“ (79 % са напълно съгласни). От друга страна, мнозинството от анкетираните също така изразяват отрицателно възприемане на предприемачите, като се съгласяват, че те „се възползват от работата на другите хора“ (57 % са напълно съгласни) и „мислят само за джоба си“ (52 % са напълно съгласни). Разбира се, при разглеждане на резултатите по страни се откриват различия. В Дания и Австрия например, по-малка част от анкетираните се съгласяват с изявлението, че „предприемачите се възползват от работата на другите хора“ (съответно 20 % и 33 %), но на други места процентът на съгласните е особено висок – в Полша (91 %), Латвия (80 %) и Словакия (80 %). При изявлението, че „предприемачите мислят само за джоба си“, в Дания процентът на съгласните е относително нисък (26 %), но цифрите са по-големи в Ирландия (36 %) и Финландия (38 %). Обратното, доста голямо мнозинство се съгласява с изявлението в Кипър (70 %), Гърция (67 %) и Литва (67 %). Тези сложни и понякога противоположни възприятия за предприемачите могат също така частично да обяснят различните нагласи към обучението по предприемачество – не само сред политиките и другите заинтересовани страни, но също така и сред учителите и учениците.

Освен това, същото проучване изследва ролята на образованието в предприемаческата дейност. Анкетираните бяха запитани дали някога са взели участие в някакъв курс или дейност в училищата, свързани с предприемачеството, определяно като превръщане на идеи в дейност и разработване на собствен проект ⁽²⁵⁾ (виж Фигура 1.2). Малко под една четвърт (23 %) от анкетираните в ЕС отговарят, че са, докато малко над три четвърти (76 %) заявяват, че не са. Интересното е (без да е изненадващо), че по-младите анкетирани е по-вероятно да са участвали в курс по предприемачество: 34 % от 15 - 24-годишните са взели участие поне в един, като процентът постепенно намалява до 17 % сред тези над 55 години. Страните с най-голям дял от анкетираните, които заявяват, че те са взели участие в предприемачески курс или дейност, са Финландия (39 %), Нидерландия (36 %), Словения (36 %), Латвия (33 %), Швеция (33 %), Люксембург (32 %), Австрия (31 %) и Полша (30 %). Най-малко положителни отговори бяха получени в Малта и Обединеното кралство (съответно по 15 %), Италия (16 %) и Гърция (17 %).

⁽²⁴⁾ ОИСП, 2012 г.

⁽²⁵⁾ Флаш Евробарометър № 354, 2012 г., стр. 117.

Фигура 1.2: Процент на анкетираните, които са участвали в някакъв курс или дейност, свързани с предприемачеството в училищата, 2012 г.

Източник: Флаш Евробарометър № 354: Предприемачеството в ЕС и извън него.

Проучването също така съдържа някои по-подробни въпроси за ролята и крайните учебни резултати от обучението по предприемачество в училищата, а именно:

- „Моето училищно образование ми помага/ми е помагало да развия чувството си за инициатива и някаква предприемаческа нагласа“;
- „Моето училищно образование ми помага/ми е помагало по-добре да разбера ролята на предприемачите в обществото“;
- „Моето училищно образование ми дава/ми е давало умения и похвати, които ми позволяват да управлявам предприятие“;
- „Моето училищно образование ме интересува/ме е заинтересувало да стана предприемач“.

В тези въпроси се наблюдава известна градация – първият акцентира върху нагласите и универсалните умения, вторият – върху познанията за предприемачите, третият – върху фактическите делови умения и последният – върху намеренията да станат предприемачи. Половината от анкетираните в ЕС отговарят положително на първия въпрос, като се съгласяват, че тяхното училищно образование им е помогнало да развият чувство за инициатива и някаква предприемаческа нагласа. Малко под половината от анкетираните в ЕС (47 %) се съгласяват, че то им е помогнало по-добре да разберат ролята на предприемачите в обществото; 41 % се съгласяват, че то им е дало умения да управляват предприятие; но по-малко от една трета (28 %) се съгласяват, че то ги е заинтересувало да станат предприемачи. Отново, 15-24 -годишните е по-вероятно да са съгласни с всичките четири изявления, отколкото по-възрастните анкетираните.

Разбира се, когато анализираме тези данни, трябва да се има предвид, че проучването е извършено преди няколко години – през 2012 г. Освен това не бива да се забравя, че при по-възрастните анкетираните е изминало много време, откакто са били в училище и техните отговори не отразяват въздействието на съвременната политика и промени в образователните системи, споменати в този доклад (базисна година 2014/2015 г.). В допълнение, проучването на Евробарометър се опитва да установи възприятията и мненията на анкетираните и да изложи тяхната собствена оценка на техните способности, вместо да представи обективно оценяване. Независимо от това, то дава някаква представа за отправната точка, от която може да бъде

измерен напредък, постигнат в резултат на сегашните усилия за насърчаване на обучението по предприемачество в училищата.

1.2.2. Финансова грамотност и творческо решаване на проблемите

Финансовата грамотност традиционно се свързва с обучението по предприемачество. Даже в някои случаи тя е приравнявана с него. Във всеки случай, тя е общоприета като едно от уменията/резултатите от обучението, които се очакват от обучението по предприемачество. Освен това, тя е едно от много малкото предприемачески умения, които могат да бъдат оценени систематично.

ПМОУ/PISA включва оценка на финансовата грамотност на учениците за първи път през 2012 г. ПМОУ/PISA определя финансовата грамотност като „познанията и разбирането за финансовите концепции и рискове, както и уменията, мотивацията и увереността да се прилагат тези познания и разбирания, за да се вземат ефективни решения по широк кръг финансови въпроси, за подобряване на финансовото благосъстояние на отделните личности и обществото, както и да се даде възможност за участие в икономическия живот”. Резултатите на осемнадесетте участвали европейски страни показват, че учениците от фламандската общност в Белгия, в Естония, Чешката република, Полша и Латвия са постигнали по-високи резултати, отколкото средното за ОИСР. От друга страна, Италия, Словашката република, Хърватия, Испания, Словения и Франция са постигнали резултати, по-ниски от средните.

Една интересна констатация от това първо проучване на ПМОУ/PISA на финансовата грамотност е, че водачът в класирането (Шанхай) се намира в страна, която фактически не е въвела каквото и да било финансово образование в своите училищни учебни програми ⁽²⁶⁾. Това показва колко малко знаем как да развиваме универсални умения като финансовата грамотност.

Творческото решаване на проблеми също е включено в оценката на ПМОУ/PISA от 2012 г., като първото оценявано универсално умение. Следващият кръг от оценки (ще бъде публикуван през 2018 г.) ще включва съвместното решаване на проблеми. И двете измерения са неразривно свързани с предприемаческите способности, като те имат общи елементи – като справяне с несигурност, развиване на чувство за инициатива и търсене на възможности за новаторство. В своето определение на решаването на проблеми, ПМОУ/PISA заявява, че то е „ключ към успеха във всички начинания и може да се развива в училище чрез предметите в учебната програма”.

Резултатите от оценката от 2012 г. показват, че на голяма част от 15-годишните все още им липсват основни умения за решаване на проблеми. Разглеждайки резултатите на отделните държави, Финландия е на първо място сред европейските страни-участници, докато резултатите на Обединеното кралство (Англия), Естония, Франция, Нидерландия, Италия, Чешката република, Германия, трите общности в Белгия, Австрия и Норвегия също са над средното за ОИСР. Едно от заключенията на настоящото изследване е, че от училищните учебни програми и от учителите зависи твърде много при предаването на умения за решаване на проблеми ⁽²⁷⁾.

1.2.3. Виждания на експертите за приноса на образованието за създаване на предприемаческа култура

Глобалният наблюдател на предприемачеството (ГНП) е водещият изследовател на предприемачеството в света. Той разглежда два елемента: предприемаческото поведение и нагласите на отделните личности, както и националният контекст, като показва как последният въздейства на предприемачеството. Проучването на ГНП включва специална част, която се разработва от избрани експерти във всяка участваща страна. На експертите е поставен въпросът как те оценяват ролята на образованието в техните страни в насърчаването на предприемаческата култура.

⁽²⁶⁾ ПМОУ/PISA на фокус, 2014/07, стр. 3.

⁽²⁷⁾ ПМОУ/PISA на фокус, 2014/04, стр. 4.

Фигура 1.3: Виждания на експертите относно степента, до която обучението в създаване или управление на малки и средни предприятия (МСП) е включено в рамките на системата за образование и обучение на основно и средно ниво, 2014 г.

EU	BE	BG	CZ	DK	DE	OP	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU
2,12	1,95	:	:	3,1	2,13	2,63	2,09	1,5	1,84	1,75	1,68	1,68	:	2,51	2,37	2,13	1,68
MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK		BA	CH	IS	LI	NO	TR
:	2,85	1,66	1,75	2,04	2,34	1,77	2,21	2,28	2,55	2,44		2,06	2,56	:	:	2,48	2,04

Източник: Глобален наблюдател на предприемачеството: Национално експертно проучване – измервания, 2014 г..

Обяснителна бележка

Националното експертно проучване (НЕП/NES) на ГНП наблюдава факторите, за които се смята, че оказват значително въздействие на предприемачеството, известни като „Рамкови условия за предприемачество“ (РУП/EFCs). Националното експертно проучване се провежда ежегодно, по едно и също време, от националните екипи на ГНП, които се състоят от най-малко 36 експерти (четири експерта за всеки от деветте компонента на Рамковите условия за предприемачество), като се използва въпросника на ГНП.

Повечето европейски страни постигнаха твърде ниски резултати. Тези, оценени малко по-горе от средната оценка (2,5 точки), са Дания (единствената европейска страна постигнала резултат над 3), Естония, Латвия, Нидерландия, Швеция и Швейцария. Литва, Румъния, Словакия, Финландия и Норвегия също така постигнаха резултат близо до 2,5 точки. Докладът заключава, че ако дадена страна желае активно да развива такава култура, „важно е да се прилагат последователни програми и политика за реструктуриране на капацитета на образователните системи към осигуряване на предприемачески умения като [...] универсални умения за всеки“⁽²⁸⁾.

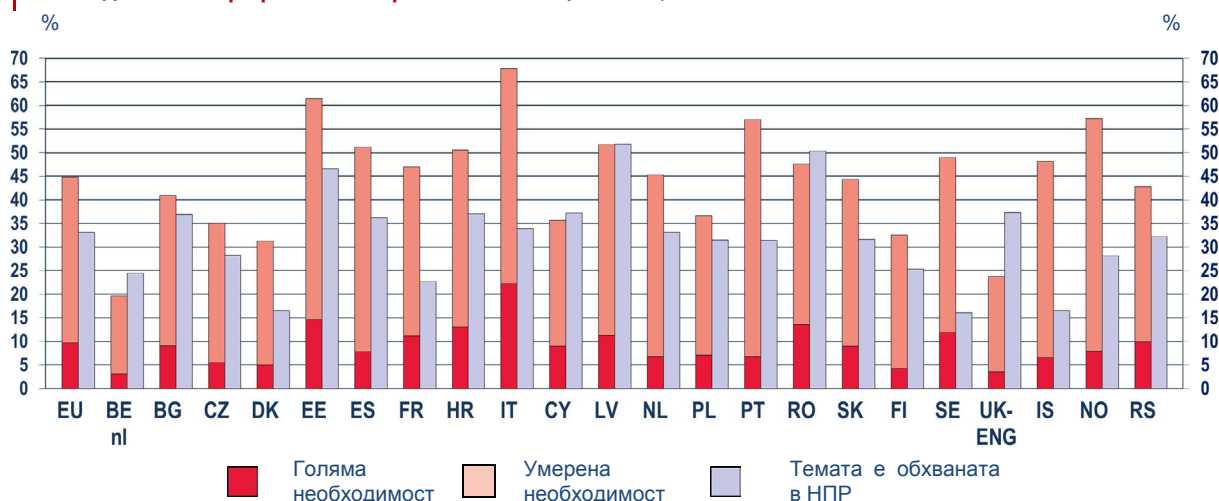
1.2.4. Непрекъснато професионално развитие за преподаване на междупредметни умения

Неотдавнашният доклад на „Евридика“ – *Учителската професия в Европа: практика, възприятия и политика* (Европейска комисия/EACEA/„Евридика“, 2015b) – подчертава, че може да има разминаване между темите, обхванати в занятията по непрекъснато професионално развитие (НПР) и фактическите нужди на учителите. Повторният анализ на Международното проучване в областта на преподаването и ученето (МПОПУ/TALIS) на ОИСР от 2013 г. показва, че разминаването засяга и преподаването на междупредметни умения, към които принадлежи ключовото умение „предприемачество“. Общо взето, делът на учителите в прогимназиалното образование, които заявяват за умерена до висока необходимост от професионално развитие в [преподаването на] междупредметни умения, е по-голям в сравнение с дела на тези, които заявяват, че техните занятия по НПР са обхванали тази тема. На ниво ЕС, 44,8 % от учителите заявяват умерени до високи потребности в тази област, докато само 33,2 % казват, че занятията по НПР, в които те са участвали, са обхванали тази тема.

⁽²⁸⁾ ГНП, 2014 г., стр. 31.

Фигура 1.4 показва националните резултати за тези страни, които са участвали в проучването. В повечето от тях, картината е подобна на тази на ниво ЕС, като по-малък дял от учителите заявяват, че темата е била обхваната в занятията по НПР в сравнение с тези, които заявяват умерена до голяма необходимост от професионално развитие.

Фигура 1.4: Дял на учителите в прогимназиалното образование (ISCED 2), които заявяват, че техните дейности за професионално развитие са включвали темата „преподаване на междупредметни умения“ през 12-те месеца, предхождащи проучването, както и делът на учителите, които заявяват умерена до голяма необходимост от професионално развитие по същата тема, 2013 г.

%	EU	BE nl	BG	CZ	DK	OP	ES	FR	HR	IT	CY	LV	NL	PL	PT	RO	SK	FI	SE	UK- ENG	IS	NO	RS
Голяма необходимост	9,8	3,2	9,1	5,6	5,1	14,7	7,9	11,2	13,1	22,3	9,0	11,3	6,8	7,2	6,8	13,7	9,0	4,3	12,0	3,6	6,6	8,0	10,0
Стандартна грешка	0,20	0,34	0,72	0,46	0,62	0,78	0,52	0,66	0,72	0,75	0,72	0,88	0,88	0,64	0,52	0,79	0,55	0,48	0,65	0,52	0,74	0,90	0,47
Умерена необходимост	35,0	16,5	31,9	29,5	26,3	46,8	43,3	35,9	37,5	45,6	26,7	40,5	38,6	29,5	50,3	34,0	35,4	28,3	37,1	20,2	41,6	49,3	32,9
Стандартна грешка	0,37	0,70	1,27	1,01	1,41	1,08	0,99	1,00	0,87	1,02	1,21	1,24	1,31	1,09	1,21	1,15	0,86	1,17	1,03	0,89	1,45	1,52	0,87
Участие	33,2	24,5	37,0	28,3	16,6	46,6	36,3	22,8	37,1	34,0	37,3	51,9	33,2	31,6	31,5	50,4	31,7	25,4	16,2	37,4	16,6	28,2	32,3
Стандартна грешка	0,48	1,02	1,59	1,32	0,93	1,32	1,32	1,17	1,06	1,21	1,60	1,38	1,40	1,03	1,02	1,16	1,37	1,04	0,94	1,75	1,19	1,44	1,14

Източник: „Евридика“, на основата на МПОПУ/TALIS 2013 г.

В няколко страни разминаването е по-голямо, като например във Франция, Италия, Португалия, Швеция, Исландия и Норвегия. Обратното, с надлежно отчитане на стандартната грешка, в две страни по-голям дял от учителите заявяват, че темата „преподаване на междупредметни умения“ е била обхваната в техните занятия по НПР, в сравнение с тези, които заявяват умерена или голяма необходимост. Такъв е случаят при фламандската общност в Белгия и Обединеното кралство (Англия). В други страни потребностите и обхващането са приблизително равни, както е в Кипър, Латвия и Румъния. И накрая, МПОПУ/TALIS измерва възприятията на учителите, а не фактическите дялове на участие. Възприятията на учителите, измерени от МПОПУ/TALIS, са важно отражение на това, което се случва в действителност, или поне на това, което учителите смятат, че се случва в действителност. Изразената необходимост поне ще покаже кои учители не се чувстват подготвени или уверени при преподаване на междупредметни умения и същевременно, че занятията по НПР не покриват в достатъчна степен тези нужди. Ако учителите се смятат за важно средство за обучението по предприемачество, на това разминаване следва да се обърне внимание.

1.2.5. Предприемачески намерения

Неотдавнашното проучване на Евробарометър⁽²⁹⁾ сочи, че на много млади европейци се струва, че предприемачеството не предлага алтернативно решение в контекста на кризата за работни места. Въсъщност, в проучването (виж Фигура 1.5), повече от половината от анкетираните заявяват, че нямат желание да предприемат делова дейност (52 %). Едва една пета (22 %) биха желали да започнат делова дейност, но го смятат за твърде трудно.

Фигура 1.5: Млади хора (на възраст 15-29 г.), които биха искали да предприемат делова дейност, средно за EU-28, 2014 г.

По отношение на започването на делова дейност, кое от следващите изявления отразява по-точно вашето положение?

Базис: всички анкетирани.

Източник: Флаш Евробарометър на Европейския парламент (EP EB395) относно „Европейската младеж през 2014 г.“.

Само една четвърт от младите европейци са по-инициативни при предприемането на делова дейност (5 % са го направили, 17 % възнамеряват да го направят в близко бъдеще, а 3 % са опитали да предприемат делова дейност, но са се отказали, защото е било твърде трудно)⁽³⁰⁾.

Най-висок процент от анкетираните, които желаят да станат предприемачи, е регистриран в Литва (32 % „възнамеряват да започнат делова дейност в идните години“) и Румъния (33 %). Обратно, най-ниските стойности са регистрирани в Германия (11 %) и Гърция (11 %). Страната с най-ниския процент на младите хора, които са предприели делова дейност, е Ирландия (само 2 %).

Проектът на Глобалния наблюдател на предприемачеството (ГНП) дава също така данни за възприятията и нагласите към предприемачеството⁽³¹⁾. Проучването изследва социалните нагласи към предприемачеството, като задава например въпроса дали анкетираните виждат предприемачеството като добра възможност за професионално израстване. Въпреки че повече от половината от анкетираните в ЕС се съгласяват, че предприемачеството е желан избор на кариера, делът им е по-нисък, отколкото във всички останали региони на света (най-висок дял има в африканските икономики на Ангола, Ботсвана и Южна Африка). Това също така показва, че привлекателността на предприемачеството като избор на кариера е свързана с икономическото развитие на страната и с наличието на възможности за работа. Докладът на ГНП подчертава, че хората в ресурсно-ориентирани и ефективност-ориентирани икономики ценят предприемачеството много повече от тези в новаторство-ориентирани икономики⁽³²⁾. Все още високият дял в новаторство-ориентирани икономики на Нидерландия и Италия е изключение.

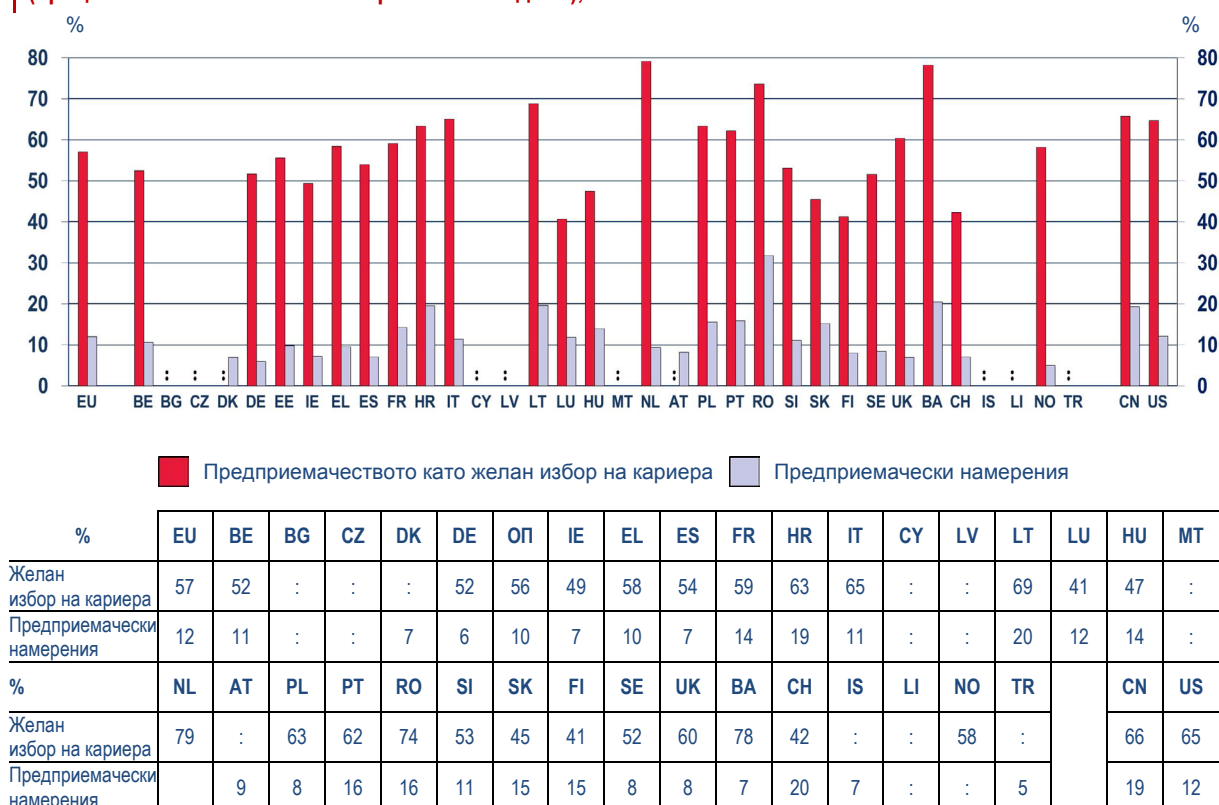
⁽²⁹⁾ Европейски парламент, 2014 г.

⁽³⁰⁾ Пак там.

⁽³¹⁾ ГНП, 2014 г.: <http://www.gemconsortium.org/data/sets>

⁽³²⁾ ГНП класифицира страните в зависимост от равнището на икономическото им развитие. На първия етап, икономиката е *ресурсно-ориентирана* и страните се конкурират въз основа на техните налични ресурси, предимно неквалифициран труд и природни изкопаеми. На втория етап страната става по-конкурентноспособна, производителността се повишава, заплатите се вдигат заедно с продължаването на развитието, което премества страната на етапа на *ефективност-ориентираната* икономика. И накрая, когато страните се придвижват в етапа на *новаторство-ориентираната* икономика, заплатите ще са се повишили толкова много, че те са в състояние да поддържат тези по-високи заплати и свързания с тях стандарт на живот, само ако техните предприятия са в състояние да се конкурират с нови и уникални продукти (виж <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/methodology/#hide/fn-19>). Повечето страни в ЕС имат новаторство-ориентирани икономики, с изключение на Хърватия, Унгария, Литва, Полша и Румъния, които са ефективност-ориентирани (RO) или в преход към новаторство-ориентирани. Що се отнася до страните извън ЕС, Швейцария и Норвегия имат новаторство-ориентирани икономики, а Босна и Херцеговина и Турция - ефективност-ориентирани.

Фигура 1.6: Предприемачеството като желан избор на кариера и предприемачески намерения (процент от населението на възраст 18-64 години), 2014 г.

Източник: Глобален наблюдател на предприемачеството: Ключови показатели 2014 г.

Обяснителна бележка

Предприемаческите намерения се определят от процента на отделните личности, които смятат да предприемат делова дейност в рамките на следващите три години (тези, които вече действат като предприемачи, не се отчитат), възрастова група 18-64 години.

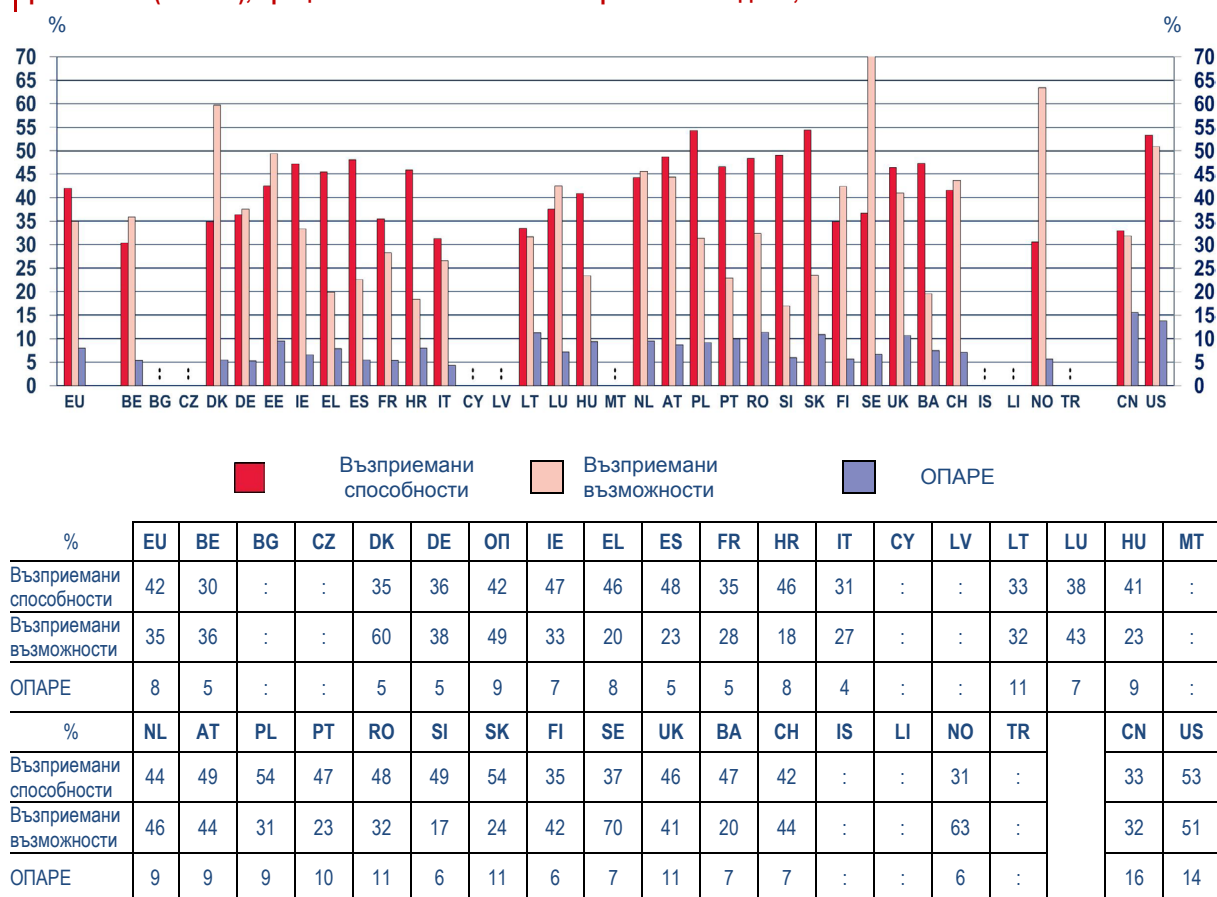
Проучването на ГНП също така измерва някои личностни черти, като предприемачески намерения, възприемане на възможностите и на собствените способности. Във фигура 1.6 те са противопоставени първо на социалната ценност на предприемачеството (предприемачеството като желан избор на кариера), и второ, във фигура 1.7 – с общата предприемаческа активност на ранен етап (ОПАРЕ) в страната.

По отношение на социалната ценност на предприемачеството, особено важно е да се има предвид контекста, когато се сравняват данните за личностните черти. Всъщност, отделните личности в различните икономики изразяват своите възприятия по различен начин. Предприемаческите намерения са най-силно изразени сред ресурсно-ориентирани икономики и са най-слаби сред новаторство-ориентирани икономики, което потвърждава, че хората започват свое собствено предприятие, когато другите начини за реализиране на доход са ограничени. Независимо от това, социалните нагласи към предприемачеството и качеството на рамковите условия за предприемачество или предоставят подкрепа, или представляват пречка за начинаещите предприемачи ⁽³³⁾.

⁽³³⁾ ГНП, 2014 г., стр. 34.

Както е показано във фигура 1.7, възприеманите способности са често по-големи от възприеманите възможности. В Европа се набелязва тенденция – страните, които изпитват дългосрочни икономически затруднения (например Гърция, Испания, Хърватия, Португалия, Словения, както и Босна и Херцеговина) показват по-голяма разлика между възприеманите способности и възможностите, като способностите са по-големи от възможностите. Обратното – в Дания, Финландия, Швеция и Норвегия възприеманите възможности са значително по-големи, отколкото възприеманите способности.

Фигура 1.7: Възприемани способности и възможности на индивида и обща предприемаческа активност на ранен етап (ОПАРЕ), процент от населението на възраст 18-64 години, 2014 г.

Източник: Глобален наблюдател на предприемачеството: Ключови показатели 2014 г..

Обяснителна бележка

Възприеманите способности отразяват процента на анкетираните, които смятат, че притежават необходимите умения, познания и опит, за да създадат ново предприятие.

Възприеманите възможности отразяват процента на хората, които смятат, че съществува възможност да създадат предприятие в следващите шест месеца в непосредствената им среда.

Общата предприемаческа активност на ранен етап (ОПАРЕ) показва процента на хората в дадена икономика на възраст 18-64 години, които са в процес на предприемане на делова дейност или вече управляват ново предприятие, създадено в рамките на предходните 42 месеца.

Както при социалните нагласи към предприемачеството, сравнението между страните в Европа и другите региони на света показва, че възприеманите възможности и възприеманите способности са по-малко положителни в новаторство-ориентираните икономики, отколкото в ефективност-ориентираните или ресурсно-ориентираните икономики. И отново, за сравнение, европейските страни имат най-ниските нива на предприемаческа дейност.

Анализът на ГНП също така разглежда взаимовръзките между елементите, които показват, че възприеманите възможности и способности са положително свързани с нивото на „Общата предприемаческа активност на ранен етап“ (ОПАРЕ). Интересното е (без да е изненадващо), че се открива тясна взаимовръзка между възприеманите способности (умения) и ОПАРЕ, която „показва как всички форми на образованието (формално, неформално и самостоятелно) са важни за развиване на предприемаческите способности“⁽³⁴⁾.

1.2.6. Дял на самостоятелно заетите сред младите хора

Данните на Евростат показват, че най-ниските дялове на самостоятелно заети млади хора (виж Фигура 1.8) сред заетото население на възраст 20-24 години, са регистрирани в Естония (1,5 %) и Ирландия (1,7 %). На другия край на спектъра са Италия (13,7 %), Гърция (11,3 %) и Румъния (11,2 %) с най-високите дялове. Докато за Италия и Румъния проучването на ГНП (виж Фигура 1.7) също така показва, че стойностите на възприеманите възможности за предприемачеството са около средното за ЕС, процентът в Гърция е доста по-нисък, но въпреки това самостоятелната заетост е значително по-висока от средното за ЕС.

Фигура 1.8: Самостоятелно заети млади хора, като процент от всички заети млади хора, по възрасти, 2014 г.

	EU	BE	BG	CZ	DK	DE	ОП	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU
20-24 години	4,8	5,5	4,3	6,3	2,0	1,8	1,5	1,7	11,3	6,6	2,6	2,7	13,7	4,3	5,2	5,1	2,2	2,7
25-29 години	8,3	9,1	5,8	10,7	3,9	4,4	6,5	5,9	16,1	8,8	6,4	5,0	16,2	8,9	6,1	5,5	6,4	5,1
	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	IS	LI	ME	MK	NO	RS	TR
20-24 години	3,6	5,6	2,4	5,0	4,3	11,2	1,9	8,4	3,4	2,4	5,7	3,5	:	:	6,1	2,7	:	4,8
25-29 години	8,3	9,1	4,4	10,5	5,4	10,4	8,3	10,3	7,9	4,8	9,3	7,7	:	:	8,6	4,0	:	9,8

Източник: Изчисление на „Евридика“ от данните на Евростат (Проучване на работната сила) относно самостоятелно заетите млади хора [yth_empl_040].

Обяснителна бележка

Самостоятелно заети лица са тези, които работят в свое собствено предприятие, ферма или професионална практика. Смята се, че самостоятелно заетото лице работи, ако то отговаря на един от следните критерии: работи с цел реализиране на печалба, прекарва времето си в ръководство на предприятие или е в процес на създаване на свое предприятие (определение на Евростат).

Сред възрастовата група на 25-29-годишните, Дания (3,9 %) и Норвегия (4,0 %) имат най-ниските стойности, докато Италия (16,2 %) и Гърция (16,1 %) показват най-високите дялове от самостоятелно заети млади хора сред всички заети. Това със сигурност следва да се разглежда в по-широк контекст, като се отчита икономическото положение на всяка страна, размера на държавния и частния сектори, националното ниво на безработица и т.н. В този смисъл, Италия и Гърция са в по-трудна икономическа ситуация, което може донякъде да обясни защо повече хора избират самостоятелната заетост – те я избират по принуда, в

⁽³⁴⁾ ГНП, 2014 г., стр. 38.

отсъствието на други възможности за трудова заетост. Според Европейската фондация за подобряване на условията на живот и труд (Eurofound) ⁽³⁵⁾, в някои страни съществуват форми на лъжлива самостоятелна заетост, които може да изопачат данните. Всъщност, секторът, в който нивото на самостоятелната заетост е по-високо, е строителния сектор, което предполага фиктивна самостоятелна заетост. Също така, това със сигурност показва, че желанието или нуждата за самостоятелна заетост се различават значително между страните. Поради това изглежда, че обучението по предприемачество е само един от елементите, които, като допринасят за развитието на умения и по този начин за създаването на култура на предприемачество, в крайна сметка могат да доведат до увеличаване на броя на новите предприятия и до повишаване на нивото на самостоятелната заетост.

⁽³⁵⁾ Eurofound, 2015 г.

ГЛАВА 2: СТРАТЕГИИ И СХЕМИ НА ФИНАНСИРАНЕ

Тази глава прави анализ на стратегическата и финансовата околна среда, в която се намира обучението по предприемачество в Европа. Изследването първо се насочва към стратегиите на централно ниво, определени като най-важни в тази област на политиката. За целите на този доклад са анализирани само тези стратегии. След това то анализира източниците и използването на финансовите средства за обучението по предприемачество.

2.1. Стратегии, свързани с обучението по предприемачество в Европа

Страните бяха помолени да посочат най-важната стратегия, изрично свързана с тази област на политиката, например конкретна стратегия за обучението по предприемачество, или по-обща стратегия, свързана с друга област на политиката, но включваща някои теми и/или дейности, свързани с обучението по предприемачество. В рамките на доклада, стратегиите са разделени на следните видове:

- конкретни стратегии, които са насочени изключително към обучението по предприемачество, често развиващи общо виждане сред правителството и отразяващи политическите приоритети за редица министерства – като образованието, новаторството и икономическото развитие, и обединяващи свързани дейности от тези области на политиката;
- общи стратегии, свързани с образованието и включващи цели за обучение по предприемачество, като стратегии за образованието и обучението, младежта или ученето през целия живот;
- общи стратегии, свързани с икономиката, в които фигурира обучението по предприемачество, като стратегии за предприемачеството, трудовата заетост или развитието на МСП.

Първият раздел изследва развитието на обучението по предприемачество на ниво европейска политика, и отбелязва разработването на конкретните стратегии, като показва как тяхното разпространение отразява засиленото внимание към обучението по предприемачество на ниво ЕС. След това разделът описва състоянието на нещата, като дава преглед на видовете текущи стратегии във всяка страна.

Вторият и третият раздели представят задълбочен анализ на всеки вид стратегия, като първо разглеждат конкретните стратегии за обучение по предприемачество, а след това – различните видове общи стратегии в областите, свързани както с образованието, така и с икономиката.

Четвъртият раздел се задълбочава в подхода и съдържанието на стратегиите, като прави сравнение между отделните страни и подчертава интересните практики. Той търси общи теми и тенденции, проучва как са разгледани седем теми в обучението по предприемачество и изследва целите на стратегията. Последният раздел проучва дали стратегиите включват фактори за успех като сътрудничество между министерствата, надеждно наблюдение или партньорства.

2.1.1. Политическия пейзаж на обучението по предприемачество

През 2003 г. Европа за пръв път отбеляза значението на обучението по предприемачество с издаването на европейската Зелена книга за предприемачеството в Европа⁽³⁶⁾. На ниво ЕС, това беше първата политическа връзка между образованието и обучението и развитието на предприемаческата култура и свързаните с нея умения. Това бе последвано от редица експертни групи, конференции и документи за добра практика, организирани главно от Генерална дирекция „Предприятия и промишленост“ на Европейската комисия, включително влиятелната Програма от Осло⁽³⁷⁾ през 2006 г. За първи път, Програмата от Осло⁽³⁸⁾ прикани страните-членки „да дадат ход на национални стратегии за обучението по предприемачество, с ясни цели, които обхващат всички етапи на

⁽³⁶⁾ Европейска комисия, 2003 г.

⁽³⁷⁾ Европейска комисия, 2006 г.

⁽³⁸⁾ Пак там.

образованието". Програмата подчертава, че тези стратегии следва да включват всички заинтересовани страни (от държавния и частния сектор), и че трябва да се създаде обща рамка, като същевременно се определят конкретни действия, които да бъдат предприети. Наборът от дейности може да варира от включването на предприемачеството в националните учебни програми до предоставяне на помощи за училищата и учителите. Общата цел е „да се гарантира, че младите хора могат [систематично] да придобиват предприемачески умения във всички етапи на образователната система" ⁽³⁹⁾.

Фигура 2.1: Ключови европейски политически документи, влияещи на разработването на стратегии, свързани с обучението по предприемачество

ГОДИНА	ВАЖНИ ЕТАПИ В ЕВРОПЕЙСКАТА ПОЛИТИКА	ОПИСАНИЕ
2003 г.	Зелена книга за предприемачеството в Европа	Първият план за действие по отношение на предприемачеството в Европа, включващ образованието като ключов фактор за осъществяване на напредък
2006 г.	Програмата от Осло за обучението по предприемачество в Европа	Набор от предложения, описващи как да се подкрепи напредъка в обучението по предприемачество чрез систематични и ефективни действия на европейско, национално, регионално и институционално равнище
	Препоръка на Европейския парламент и на Съвета относно ключовите способности за учене през целия живот	Идентифицира „чувството за инициатива и предприемчивост“ като едно от осемте ключови способности
2010 г.	Към по-голяма съгласуваност в обучението по предприемачество	Изследвания за въвеждането на систематични стратегии в обучението по предприемачество, включително представяне на „Модела на напредъка“
2012 г.	Предприемачеството – план за действие до 2020 г.	Идентифицира обучението по предприемачество като един от трите стълба, на които се опира растежът на предприемачеството в Европа
	Обучението по предприемачество в европейските училища	Проучване на „Евридика“, което анализира включването на обучението по предприемачество в политиката и практиката на задължителното образование в Европа
2014 г.	Окончателен доклад на Тематичната работна група за обучението по предприемачество	Политически насоки за националните и регионалните администрации, за да се развива по-ефективна стратегия и практика на обучението по предприемачество
	Закljučения на Европейския съвет по предприемачеството в образованието и обучението	Призовава Европейската комисия и страните-членки да насърчават и вградят обучението по предприемачество в системите за образование и обучение
2015 г.	Обучението по предприемачество: път към успеха	Сборник от доказателства за въздействието на стратегиите и мерките върху обучението по предприемачество
	Резолюция на Европейския парламент относно насърчаването на младежкото предприемачество чрез образованието и обучението	Призовава Европейската комисия да подкрепи развитието на предприемачески умения чрез своите програми, а също така призовава държавите-членки да използват наличните средства, като например структурните фондове на ЕС, за да се насърчи развитието на предприемачески умения

Източник: „Евридика“.

През 2009 г., в резултат на новаторската съвместна инициатива между Генерална дирекция „Предприятия и промишленост“ и Генерална дирекция „Образование и култура“, бяха организирани четири Експертни съвета на високо равнище, проведени на регионално ниво в Европа, които събраха заедно министерствата на образованието и на икономическото развитие, за да обсъдят политиката и практиката, свързани с обучението по предприемачество. Последващият през 2010 г. доклад ⁽⁴⁰⁾, *Към по-голяма съгласуваност в обучението по предприемачество*, обосновава евентуалната политическа намеса и описва редица най-добри практики, като акцентира върху три области за подкрепа на успешни стратегически подходи. Докладът изтъква на първо място отдалечаването от темите, насочени към деловата дейност и насочването към по-цялостен модел за обучение по предприемачество, основан на познания и

⁽³⁹⁾ Европейска комисия, 2006 г., стр. 1.

⁽⁴⁰⁾ McCoshan, 2010 г.

ключови способности, на второ място – създаването на общо виждане между политиките и заинтересованите страни, и на трето място – признание и подкрепа на основната роля на учителите, училищата и предприятията. За да се съгласува това с конкретната обстановка, докладът представи рамка за подпомагане на разработването на стратегически подходи, наречена „Модел на напредъка“⁽⁴¹⁾. В общата концептуална рамка, „Моделът на напредъка“ дава възможност на страните да определят приоритетите на националната стратегия и да установят на кой етап се намират в континуума на стратегията за развитие.

През 2012 г. Генерална дирекция „Образование и култура“, в тясно взаимодействие с Генерална дирекция „Предприятия и промишленост“, създаде европейската Тематична работна група за обучението по предприемачество, обединяваща експерти от страните-членки, която трябваше да изработи политически насоки за обучението по предприемачество. Окончателният доклад⁽⁴²⁾ на тази група посочва основните елементи на конкретната стратегия за обучението по предприемачество, като очертава ясна обосновка и примери на добра практика. Тези основни елементи са огледално отражение на ключовите теми и съвпадат с тезите, изследвани в това проучване, включително ангажиране на партньори, учебни програми, методи на обучение, учебни резултати и обучението на учители. Тези проучвания демонстрираха потенциала на политическото въздействие на конкретната стратегия за обучението по предприемачество, с подчертаване на социалното включване и активното гражданско участие, както и пригодността за трудова заетост и създаването на предприятие.

Докладите на европейско равнище постоянно препоръчват на конкретните стратегии като път към по-голяма съгласуваност между министерствата. Докладът на Тематичната работна група за обучението по предприемачество от 2014 г. подчертава ползата от използването на конкретна стратегия и посочва последиците от включване на обучението по предприемачество в различни видове общи стратегии. Все пак, най-новото проучване на европейско равнище – *Обучението по предприемачество: път към успеха*, се опита да направи преглед на доказателствата за въздействието както на конкретните стратегии, така и на по-общите инициативи. Показателно е неговото заключение – там, където са били реализирани тези стратегии и дейности, наличните изследвания потвърждават положителното им въздействие върху индивида, образователните институции, икономиката и обществото⁽⁴³⁾.

Развитието на стратегиите за обучението по предприемачество в Европа

Възможно е да се онагледят появата на обучението по предприемачество чрез графика, която показва кога точно е даден ход на определени стратегии. Все пак, не е възможно да се съчетае това с проследяване на обучението по предприемачество в рамките на сложната мрежа от общи стратегии, които могат да включват теми или дейности, свързани с тази област на политиката. Диаграмата по-долу е моментална снимка на развитието на тази област на политиката.

Обединеното кралство (Северна Ирландия и Шотландия) въведе първите конкретни стратегии за обучение по предприемачество през 2003 г., отразявайки графика на европейските политически препоръки⁽⁴⁴⁾. Литва, Обединеното кралство (Уелс) и Норвегия ги последваха през 2004 г. Фигура 2.2 представя графика за въвеждането и прилагането на всички конкретни стратегии, където има такива.

През 2007-2009 г. се наблюдава скок в броя на конкретните стратегии сред европейските страни. Броят им бързо се увеличава от осем страни/региони през 2007 г. до 12 страни/региони през 2009 г. Към 2011 г. броят е увеличен до 14 страни/региони. Към 2015 г. се наблюдава лек спад, като понастоящем 11 страни/региони имат конкретна стратегия за обучението по предприемачество. В някои страни е имало две или повече конкретни стратегии последователно, например в Белгия (всички общности), Обединеното кралство (Уелс), Черна гора и Норвегия.

⁽⁴¹⁾ Пак там, стр. 25-27. Виж Глава 5 за допълнителен анализ, свързан с „Модела на напредъка“.

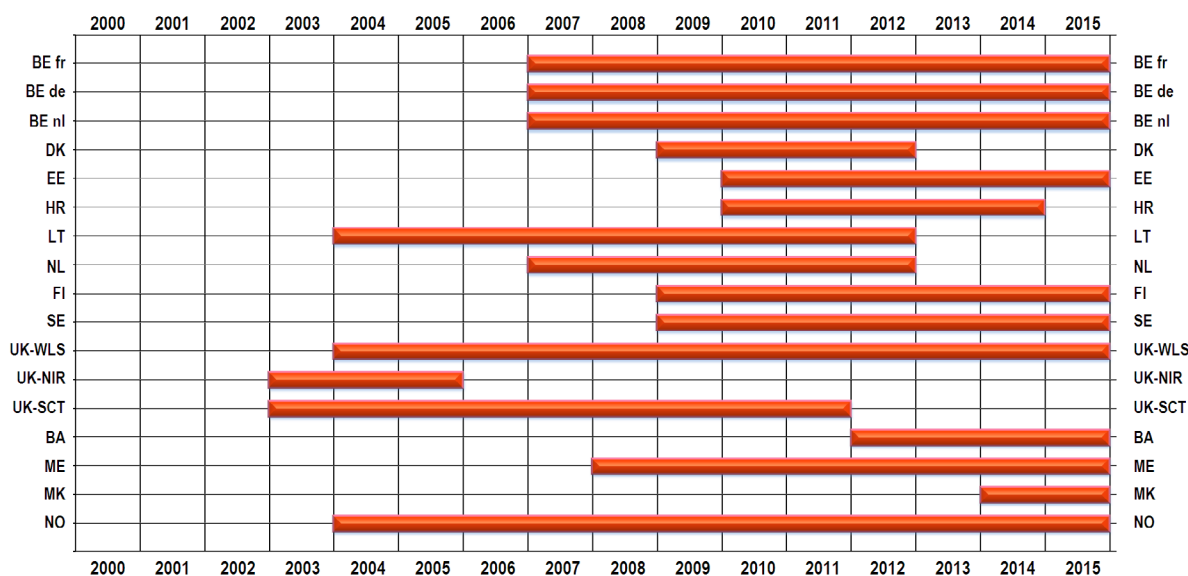
⁽⁴²⁾ Европейска комисия, 2014b.

⁽⁴³⁾ Европейска комисия, 2015a, стр. 87.

⁽⁴⁴⁾ Европейска комисия, 2003 г.

На фигура 2.2 са показани шест страни/региони, които досега са решавали проблемите на обучението по предприемачество чрез конкретни стратегии, но са решили да не разработват нова стратегия. От посочените шест страни/региони, четири сега решават проблема в рамките на по-широката стратегическа тема за предприемачеството и новаторството (Дания, Литва и Обединеното кралство (Северна Ирландия и Шотландия). Нидерландия има по-широка стратегия, свързана с предприемачеството и новаторството, като за подобряване на образованието и обучението изрично е посочена необходимостта от засилено взаимодействие между образованието и деловите среди. Понастоящем Хърватия няма стратегия, свързана с тази област на политиката.

Фигура 2.2: Прилагане на конкретни стратегии за обучение по предприемачество на централно ниво, 2000 г.-2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Тази фигура илюстрира задействането и времетраенето на конкретните стратегии за обучение по предприемачество там, където те са били прилагани в Европа. Поради това не са включени всички страни, разгледани в рамките на това проучване.

Забележки, специфични за страните

Белгия (BE nl): Първата от двете стратегии във фламандската общност в Белгия влезе в действие през 2007 г.; заявеният срок на действие на двете стратегии беше 2007-2009 г. и 2011-2014 г. На 11 декември 2015 г. актуализираният план за действие „Предприемаческото обучение 2015 -2019 г.“ (*Ondernemend onderwijs 2015-2019*) бе представен на фламандското правителство.

Обединеното кралство (NIR): „Планът за действие в предприемачеството и образованието“ (2003 г.) бе свързан с конкретен приоритет в „Програмата за управление“ (ПЗУ) 2002-2005 г. Следващите ПЗУ не включват същия изричен ангажимент и планът за действие не беше подновен.

Норвегия: „Планът за действие за предприемачеството в образованието и обучението“ обхваща периода 2009 - 2014 г. Все пак, актуалните данни показват, че тази стратегия все още е в действие.

В Хърватия, както и в Обединеното кралство (Северна Ирландия), стратегията не беше подновена, защото обучението по предприемачество вече не беше задача от първостепенна важност за правителството. Обединеното кралство (Северна Ирландия) бе първият регион, който не продължи своята конкретна стратегия, когато нейният срок на действие изтече през 2005 г., но наскоро я последва със „Стратегия за новаторство за Северна Ирландия 2014- 2025 г.“, която включва неголям брой дейности в подкрепа на обучението по предприемачество.

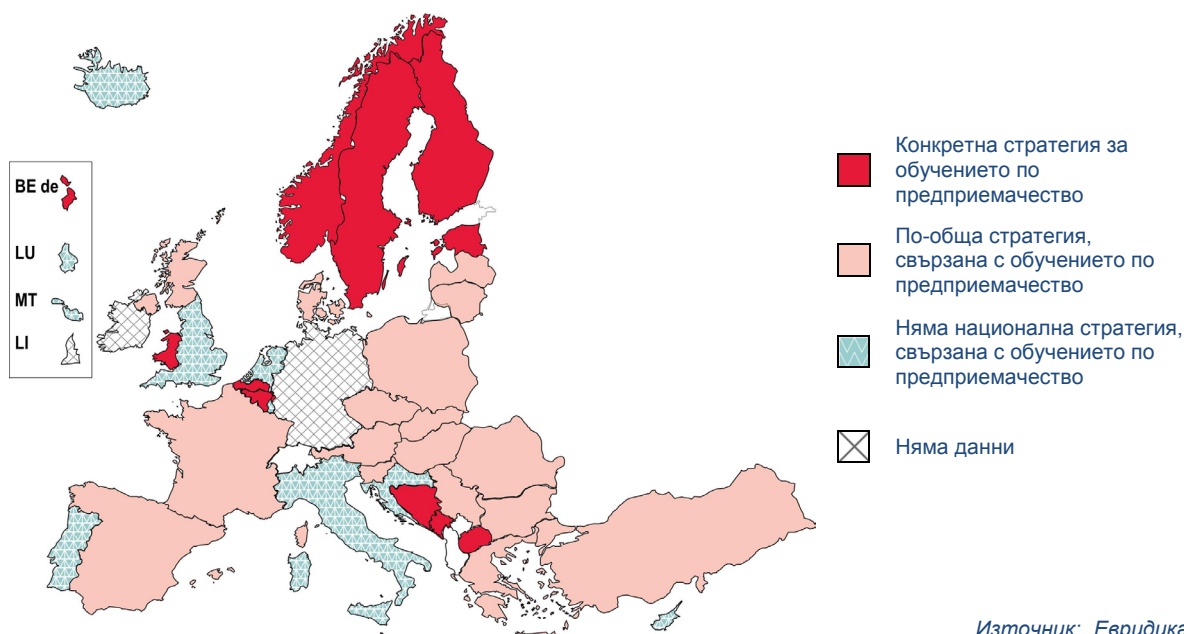
Литва и Обединеното кралство (Шотландия) са включили работата на стратегията в другите стратегически правителствени подходи. Конкретната стратегия на Литва бе прекратена през 2012 г. и страната сега е включила поредица от съответните дейности в по-обща стратегия за предприемачеството, която пряко отразява приоритетите на „Плана за действие на ЕС относно предприемачеството до 2020 г.“, задействан през 2013 г.

Обединеното кралство (Шотландия) ⁽⁴⁵⁾ не продължи своята стратегия през 2011 г., след осем години действие, което беше част от по-широка промяна в отношенията и договореностите за финансиране между централната и местната власт. Смята се, че обучението по предприемачество продължава да е от значение, поради което то бе включено в шотландската „Учебна програма за отличен успех“ за 3 - 18-годишните. Понастоящем Шотландия е обединила тази област на политиката заедно с някои други теми в рамките на по-обща стратегия за предприемачеството и новаторството, наречена „Шотландия може“. В Дания, предишната конкретна стратегия обяви учредяването на Датската фондация за предприемачество (ДФП), вградена устойчива инфраструктура, която подпомага обучението по предприемачество чрез взаимодействие и подпомагане на национално ниво, и която се финансира както от държавата, така и от заинтересованите страни. Смята се, че стратегията за обучението по предприемачество все още е валидна, като тя се разглежда заедно с по-общата стратегия за новаторство – „Дания – нация на решените проблеми“ от 2012 г., която утвърждава положението на ДФП като основен фактор за предприемачеството в образованието.

Състоянието на нещата

През 2014/2015 г., двадесет и девет от изследваните 38 страни/региони имаха или конкретни, или общи стратегии, които включват конкретни връзки с обучението по предприемачество. Картата във фигура 2.3 показва различните стратегически подходи, които се наблюдават сред европейските страни.

Фигура 2.3: Най-важните стратегии на централно ниво, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

Освен единадесетте страни/региони с конкретна стратегия, в осемнадесет има общи стратегии, свързани с обучението по предприемачество. Няма съответстващи национални стратегии в девет страни/региони (Хърватия, Италия, Кипър, Люксембург, Нидерландия, Малта, Португалия, Обединеното кралство (Англия) и Исландия). Кипър няма действаща стратегия, но има конкретна стратегия на етап на разработка, докато Словения има по-обща стратегия, свързана с обучението по предприемачество, а в момента разработва конкретна стратегия.

2.1.2. Страни с конкретни стратегии за обучение по предприемачество

На фигура 2.3 ясно се вижда, че 11-те конкретни стратегии се намират в две географски области, Северна Европа (най-южната страна е Белгия) и предприсъединителния регион на Западните Балкани. Доминиращото положение на Северна Европа се отчита и в констатациите

⁽⁴⁵⁾ <http://www.gov.scot/resource/doc/920/0118640.pdf>

на предишния доклад на „Евридика“ от 2012 г.⁽⁴⁶⁾ за тази област на политиката, както е показано във фигура 1.2, илюстрираща прилагането на такива стратегии от 2000 г.

Трите общности в Белгия имат конкретни стратегии от 2007 г.:

Отскоро се наблюдава процес на развитие, обхващащ **френската и немскоговорящата общности**, резултат от който е „Предприемачеството 3x15: три оси и петнадесет лоста за „предприемаческо поколение“ – най-новата стратегия, задействана през 2014 г. Стратегията на региона се осъществява от валонската Агенция за икономическо стимулиране (АИС), понастоящем наричана Агенция за предприемачество и новаторство (АПН), която има три направления на дейност – подпомагане на обучението по предприемачество, развиване на бъдещи предприемачи и насърчаване на новите предприятия. Дейностите са описани подробно и обхващат практически занятия по предприемачество, професионално ориентиране и подкрепа за учителите. Има силен акцент върху ангажиране и включване на деловите среди в образованието и обучението, заедно с развитието на повече предприемачески училища и значението на по-широката екосистема в подкрепа на целите.

Първата стратегия във фламандската общност в **Белгия** датира от 2007 г. Втората стратегия е „Планът за действие за насърчаване на предприемаческия дух и предприемачеството“ през 2011-2014 г. Правителството потвърди, че тази стратегия е все още в действие, въпреки че е датирана до края на 2014 г., като през м. декември 2015 г. бе приета трета конкретна стратегия. Втората конкретна стратегия – анализирана в този доклад – установява четири приоритета, които се отнасят до: подкрепата за развитието на предприемаческия дух; създаване на възможности за практическо предприемаческо обучение; повишаване на мотивацията на хората да станат предприемачи; и обезпечаване учителите да показват предприемачески дух и да демонстрират балансирани възгледи за предприемачеството. Дейностите са насочени към необходимостта от обща терминология, подкрепа за учителите (включително методи, мрежи и назначения в промишлеността), общуване с всички партньори и гарантиране, че повишаването на знанията се осъществява на всички образователни нива и фази от обучението на учителите.

Естония има конкретна стратегия, подкрепяна от връзки в рамките на националната стратегия за учене през целия живот. „Планът за развитието на обучението по предприемачество: бъдете предприемчиви!“ подчертава широк фокус, обхващащ много ключови теми. От особено значение са резултатите от обучението, учебната програма и учителите. Той посочва предизвикателствата, пред които е изправено обучението по предприемачество в Естония, и цитира шотландската стратегия „Решени сме да успеем“, за да покаже значението на включването на предприемачески подходи навсякъде в преподаването и ученето. Това е интересно като пример за партньорско обучение, видно чрез стратегията, която отразява огромната работа, извършена от Европейската комисия за насърчаване на партньорското обучение между страните, например Експертните съвети на високо равнище⁽⁴⁷⁾ през 2009 г.-2010 г. и Тематичната работна група за обучението по предприемачество⁽⁴⁸⁾ през 2012 г.-2014 г.

В Обединеното **кралство (Уелс)**, „Стратегията за предприемачеството на младежта: план за действие 2010 г.-2015 г.“ има три направления за работа, които включват работа с младите хора за повишаване на осведомеността, засилване на тяхната самостоятелност чрез възможности за предприемаческо обучение и подготвяне на младите хора за създаването и разширяването на предприятия. Текстът предоставя интересен анализ на напредъка по отношение на промените в нагласите към нововъзникващите фирми сред младите хора и процента на младежите, създали нови фирми, отразявайки двоякия фокус както върху уменията, така и за създаването на нови предприятия в рамките на уелския подход.

Три скандинавски страни имат конкретни стратегии:

Финландия издаде своята стратегия „Насоки за обучението по предприемачество“ през 2009 г.; тя се подкрепя от мрежата „YES“ от 19 регионални ресурсни центрове за обучение по предприемачество. Стратегията се старее да насърчава предприемаческата култура, активното гражданско участие и новите предприятия, докато центровете „YES“ поставят ударението върху работата в мрежа, подпомагането и обучението на учители. Дейностите на стратегията доведоха до едромасщабни проекти като „Аз и моят град“, който ангажира голям дял от учащите се⁽⁴⁹⁾. Не съществуват преки връзки с друга политика, но въвеждането на стратегията поставя ударението върху икономическия растеж, новаторството и младежките нови фирми, като подчертава сравнително ниския дял на нововъзникващите фирми сред хората на възраст под 35 години във Финландия.

Швеция е разработила „Стратегия за предприемачеството в областта на образованието“, задействана през 2009 г., без краен срок. Тя има двояка насоченост – към развиването на подхода към ключовите способности в образованието и към насърчаване на повече хора да създават свои собствени фирми. Съществува сравнително кратък списък от 11 дейности, включително ангажименти да се акцентира върху предприемаческите способности в основните и средните училища чрез преработване на ръководните документи относно учебните програми на правителствено ниво, по-добро взаимодействие и връзки със света на труда/предприятие, предоставянето на практически занятия по предприемачество и картографиране на съществуващото предоставяне.

⁽⁴⁶⁾ EACEA „Евридика“, 2012 г.

⁽⁴⁷⁾ Европейска комисия, 2010 г.

⁽⁴⁸⁾ Европейска комисия, 2014b.

⁽⁴⁹⁾ <http://yrityskylä.fi/en/>. „Аз и моят град“ всяка година ангажира приблизително 80 % от шестокласниците (ISCED 2) практически занятия по предприемачество.

Норвегия в момента прилага втората си стратегия, насочена към превръщане на страната във водеща сила в образованието и обучението по предприемачество, за „да стане предприемачеството избор, естествен като трудовата заетост“⁽⁵⁰⁾. Докато и двете норвежки стратегии са насочени към всички образователни нива – от основното образование до висшето образование (ISCED 1-8), първата включва по-широк спектър от дейности, свързани с училищата и ППОО в училищата, докато втората е насочена предимно към висшето образование.

Водещото място на конкретните стратегии за обучение по предприемачество в скандинавските страни може да бъде свързано с тяхната ангажираност към новаторството, доказано чрез постоянното заемане на челни места в международните класации за новаторство. Швеция, Финландия и Дания заемат първите места в Европейската контролна карта на нововъведенията 2015 г.⁽⁵¹⁾ и са поставени в челната десетка от Глобалния индекс на нововъведенията⁽⁵²⁾, като Норвегия глобално също е в челните 20 страни.

Западнобалканските страни-кандидатки за ЕС – Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония – имат конкретни стратегии за обучението по предприемачество. Предприсъединителните преговори включват акцент върху развитието на политиката и практиката в съответствие с „Нормативния акт за малките и средните предприятия в ЕС“ (НАМСП) на Европейската комисия, който включва стълб за предприемаческо обучение. Европейската фондация за обучение⁽⁵³⁾, агенция на Европейската комисия, има определена роля в подкрепата и наблюдението на напредъка спрямо НАМСП както в страните в процес на присъединяване, така и в Съседните региони на ЕС. Центърът за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL)⁽⁵⁴⁾, основан през 2009 г. като регионална инициатива и подкрепян от Европейската комисия, играе важна роля в работата във връзка с обучението по предприемачество в целия регион, включително подкрепя за разработването на стратегии, както и по-широките политически приоритети на НАМСП.

Много малко от конкретните стратегии съдържат изрични препратки към по-широка правителствена политика. Стратегиите в Естония, Обединеното кралство (Уелс) и Норвегия съдържат изрични препратки както към образователната, така и към иновационната политика, докато Обединеното кралство (Уелс) е уникално в свързването на тази работа с ефективността в училищата и професионалното ориентиране. Наистина, Уелс включва подробна карта на политиката, която показва как стратегията за обучението по предприемачество е свързана с политиката за образованието, младежта, трудовата заетост, включването и конкурентноспособността⁽⁵⁵⁾. Фламандската общност в Белгия, както и Швеция, споменават накратко съответно за стратегия за икономическото развитие и за образованието, докато Финландия споменава за по-широкото въздействие на обучението по предприемачество, но не посочва друга правителствена политика.

От единадесетте страни/региони с конкретна стратегия, осем съобщават, че са отпуснали финансови средства за прилагането на стратегията. Допълнителна информация за това може да бъде намерена в Раздел 2.2.

Две страни съобщават, че имат стратегия в процес на разработка. За Кипър, това е единствения стратегически подход, свързан с обучението по предприемачество, докато в Словения съществува и стратегия за младежта, свързана с тази област на политиката, но се планира и допълнителна конкретна стратегия.

2.1.3. Страни с общи стратегии, свързани с обучението по предприемачество

Страните бяха помолени да посочат най-важната стратегия, свързана с обучението по предприемачество за ISCED нива 1-3, като много от стратегиите не са специфични за обучението по предприемачество. Фигурата по-долу показва най-важната стратегия във всяка страна/регион, както и различните видове стратегии сред европейските страни.

⁽⁵⁰⁾ <http://www.regeringen.se/contentassets/0f6c0164196e4071a9cb27eaada1cb41/strategi-for-entreprenorskap-inom-utbildningsomradet>

⁽⁵¹⁾ http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/index_en.htm

⁽⁵²⁾ <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/data-analysis/>

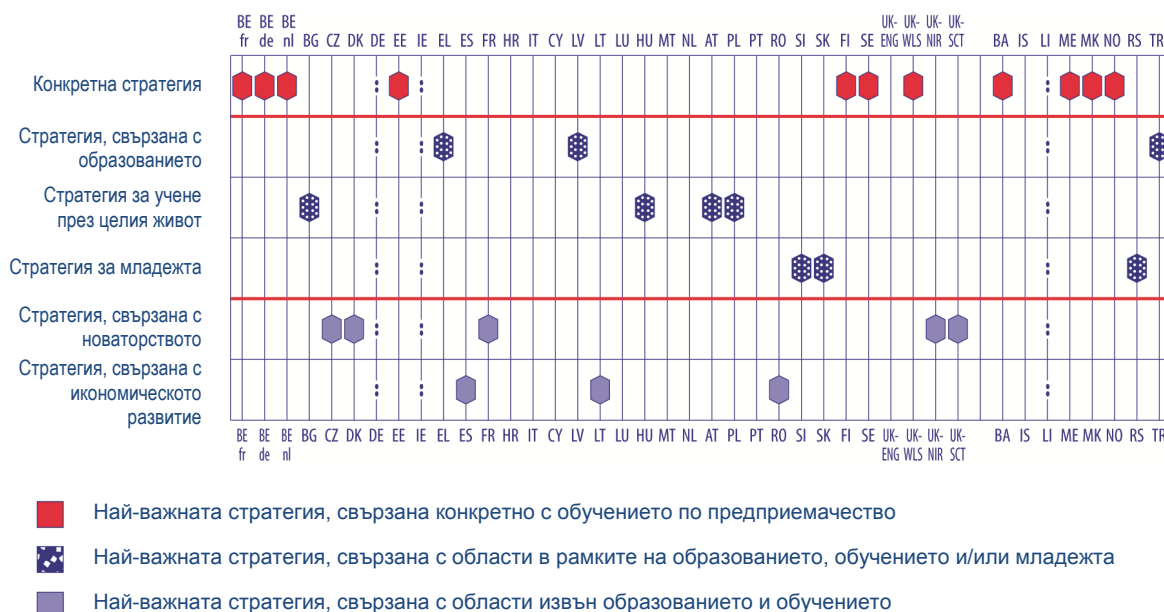
⁽⁵³⁾ http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/Education_and_business

⁽⁵⁴⁾ SEECEL работи върху политиката и практиката на предприемаческото обучение в партньорство с осем страни (AL, BA, HR, ME, MK, RS, TR и XK). Виж www.seecel.hr

⁽⁵⁵⁾ Правительство на Уелс 2010 г., стр. 6.

Осемнадесет страни/региони изрично свързват обучението по предприемачество с общи стратегии. Десет страни имат стратегии, които са свързани с области в рамките на образованието, обучението и младежта: три са свързани с образователни стратегии (Гърция, Латвия и Турция), четири със стратегии за учене през целия живот (България, Унгария, Австрия и Полша) и три – със стратегии за младежта (Словения, Словакия и Сърбия).

Фигура 2.4: Видове стратегии на централно ниво, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Страните бяха помолени да посочат най-важната стратегия, свързана с обучението по предприемачество за ISCED нива 1-3.

Във фигурата се използва методът на максималното съответствие, което означава, че когато даден политически документ би могъл да се класифицира в няколко категории, той се класифицира в категорията, която най-добре съответства на неговото съдържание, цели и задачи.

„Няма данни“ е указано за тези страни/региони, които нямат стратегия, свързана с обучението по предприемачество.

Забележки, специфични за страните

Чешка република: „Стратегията за научни изследвания и новаторство с цел интелигентна специализация“ е определена като най-важната стратегия. За целите на това проучване, тя е класифицирана като стратегия, свързана с новаторството.

Испания: в Испания съществуват редица конкретни стратегии на нивото на автономните общности, като Андалусия, Астурия и Галисия. В други автономни общности, включително Астурия, Естремадура, Навара, Страната на баските и Мурсия, обучението по предприемачество е свързано с общи стратегии. За повече информация, вижте информационните формуляри от националните системи.

Испания, Литва и Румъния: Стратегиите в тези страни се определят като тясно свързани с темата за икономическото развитие (Испания: предприемачеството и трудовата заетост на младежта; Литва: стратегия за предприемачеството; Румъния: стратегия за икономическото развитие).

Кипър и Словения: Тези страни са в процес на разработването на конкретна стратегия. Тъй като тя все още не е налице през базисната година 2014/2015 г., тази информация не е включена във фигурата. Словения е включена, защото при нея обучението по предприемачество вече фигурира в нейната стратегия за младежта.

Сърбия: Обучението по предприемачество се разглежда в три стратегически документа. След допълнително проучване, стратегията за младежта е определена като най-важната и използвана във фигурата и главата.

Сравнително по-малък брой страни са разработили стратегия извън областта на политиката, занимаваща се с образованието и обучението. Осем страни/региони посочват като най-важни стратегии, свързани с икономиката, като пет от тях посочват стратегии, свързани с новаторството (Чешката република, Дания, Франция, Обединеното кралство (Северна Ирландия и Шотландия), а три – стратегии, свързани с икономическото развитие (Испания, Литва и Румъния).

Стратегии, свързани с области в образованието и обучението

Стратегии за образование и обучение

Стратегиите за образование и обучение са определени като най-важния политически документ в три страни:

В **Гърция**, стратегията за „Ново училище“ подчертава значението на обучението по предприемачество като ключова способност, но не включва изрично дейности, свързани с обучението по предприемачество.

Турция посочва редица стратегии, свързани с обучението по предприемачество, като най-важната е „Стратегически план на Министерството на националното образование 2010 - 2014 г.“. В текста накратко се споменава целта да се организират дейности за подпомагане на обучението по предприемачество и в него се съдържа една дейност за насърчаване на участието на успешни предприемачи в обучението по предприемачество.

Стратегическият подход на **Латвия** е по-общ, отколкото на Гърция и Турция. Латвийските „Насоки за развитие на образованието“ споменават предприемачеството като ключова способност и включват подкрепа за дейности за развиване на професионалните умения на учителите (включително предприемачеството), за увеличаване на информацията за предприемаческите професии и дават оценка на мерките за развитие на обучението по предприемачество от предишната стратегия.

Стратегии за учене през целия живот

Съществуват четири страни, в които стратегията за учене през целия живот е най-важният документ:

България включва обучението по предприемачество в рамките на „Националната стратегия за учене през целия живот 2014 - 2020 г.“. Тя съдържа широк спектър от дейности, които акцентират върху подобряването на предприемаческата култура сред младите хора, включително осигуряването на фирми за обучение чрез „Младежки постижения“ (Junior Achievement) България⁽⁵⁶⁾, познания за интелектуалната собственост, обучението на учители и актуализирането на учебни програми.

Стратегията на **Унгария** подчертава значението на обучението по предприемачество като ключова способност за всички, с основани на компетентност учебни резултати, като планът за действие все още се разработва.

Полша има стратегия „Перспектива за учене през целия живот“, която включва две стратегически цели – развиването на умения и практическо обучение за подпомагане на пригодността за трудова заетост. В стратегията присъства и по-общ акцент върху творчеството и новаторството.

Австрия има най-общия подход от четирите страни, посочили стратегии за учене през целия живот. Австрийската стратегия „УЦЖ/LLL: 2020 г.“⁽⁵⁷⁾ подчертава обучението по предприемачество като междуетраслова цел, което означава, че макар то да не е изрично посочено в отделните дейности, то присъства по подразбиране във всички дейности. Тя придава особено значение на обучението по предприемачество в дейности, свързани с учебните програми, резултатите от обучението и професионалното ориентиране.

Стратегии за младежта

Три страни посочват стратегии за младежта като най-важната стратегия на национално ниво:

В **Сърбия**, „Националната стратегия за младежта 2015 - 2020 г.“ включва широк спектър от дейности, насочени към учебните програми, разработването на нови програми, практически занятия по предприемачество, включване на „Свидетелството за предприемачески умения“⁽⁵⁸⁾ на национално ниво, обучението на учители и неформалното обучение.

В **Словения** „Националната програма за младежта 2013 - 2022 г.“ включва предприемачеството в една от шестте ключови области на стратегията, набляга на по-широкото разбиране за обучението по предприемачество и посочва неговото значение за [предприемачите] да бъдат социално отговорни и да развиват социални предприятия. От гледна точка на конкретните цели, споменава се за значението на насърчаването на обучението по предприемачество чрез училищните учебни програми, но не са предвидени дейности за целта.

Най-подробната стратегия е тази на **Словакия** – „Национална стратегия за младежта 2014 - 2020 г.“, въпреки че не обхваща толкова много теми като сръбската стратегия. Тя подчертава творчеството и предприемачеството като един от деветте приоритета, като с това са свързани тринадесет дейности. Тези дейности са широкообхватни, но количествено измерими, от схеми за наставничество във формалното и неформалното образование, до насърчаване на състезания по предприемачество в средствата за масово осведомяване, с особено внимание към учебната програма и с участието на предприемачите в образователните среди.

⁽⁵⁶⁾ „Младежки постижения“/Junior Achievement - България е част от JA Europe: www.jaeurope.org

⁽⁵⁷⁾ Учение през целия живот - бел. прев.

⁽⁵⁸⁾ <http://entrepreneurialskillspass.eu>

Стратегии, свързани с области извън образованието и обучението

Стратегии за новаторство

В момента пет страни/региони включват обучението по предприемачество като политически приоритет в рамките на стратегии за новаторство. Като цяло, стратегиите за новаторство са най-изчерпателните общи стратегии, обхващащи по-широк спектър от теми и дейности, отколкото другите видове общи стратегии.

Чешката република посочва редица стратегии, включително свързаните с ученето през целия живот и младежта, но все пак най-важната е „Стратегията за научни изследвания и новаторство с цел интелигентна специализация 2014 - 2020 г. г.” (СНИН), която е тясно свързана със „Стратегията за международна конкурентноспособност 2012 - 2020 г. г.”. СНИН има за цел да насочи дейностите по финансирането към укрепване на научните изследвания и новаторството, като връзките с обучението по предприемачество се осъществяват чрез въвеждането на инструменти за оценяване и развиване на предприемаческите способности, подкрепено от обучението на учителите, успоредно с изпълнението на дейности за насърчаване на практическото преподаване.

Стратегията за новаторство на **Дания** се нарича „Дания: нация на решените проблеми”. Тя има три области на дейност, третата от които е „Образованието ще разшири възможностите за новаторство: промяна на културата в образователната система, за да се съсредоточи повече върху новаторството”. Тази област на дейност включва осем дейности, свързани с обучението по предприемачество, въпреки че стратегията не се подкрепя от конкретни цели. В частност, тя се стреми да засили ролята на Датската фондация за предприемачество (ДФП) (национален информационен център, който води и подкрепя политиката за обучението по предприемачество, практиката и работата по оценяването в цяла Дания и Европа), и да се разшири кръга на нейната компетентност, за да обхване образованието както за предприемачеството, така и за новаторството.

Във **Франция**, „Новият курс за новаторство” изразява амбицията на страната да стане земя на новаторството. Той съдържа четири области на дейност – развитието на култура на предприемачество и новаторство, обществена политика, повишаване на икономическото въздействие на трансфера на държавните научни изследвания, както и подкрепа за стопанския растеж. В областта на културата съществуват редица дейности за подпомагане обучението по предприемачество, включително инициатива за финансиране в размер на 20 милиона евро ⁽⁵⁹⁾ за подобряване на културата на новаторството и насърчаване на предприемачеството сред младите хора на всички нива на образованието и обучението (за повече информация, виж Раздел 2.2).

„Стратегията за новаторство за **Обединеното кралство (Северна Ирландия)** 2014 - 2025 г. г.” посочва значението на предприемаческия дух в младите хора за развитието на новаторски регион. Стратегията оценява значението на програми за малки предприятия като тези, организирани от Младежко предприятие Северна Ирландия (Young Enterprise Northern Ireland) ⁽⁶⁰⁾ и финансирани от Министерството на образованието, но признава, че това не е достатъчно. Стратегията включва една единствена дейност, свързана с обучението по предприемачество – да се изследва как да се повиши подкрепата за младите хора, за да се ангажират в предприемаческа дейност, както и доклад за постигнатите от стратегията резултати ⁽⁶¹⁾, който показва повишаване на броя на младите хора, вземащи участие в „Младежко предприятие Северна Ирландия”.

„Шотландия може” е новата рамка за предприемачество и новаторство в **Обединеното кралство (Шотландия)**, която цели да постигне образователна система, в центъра на която са предприемачеството и новаторството. Това е широкообхватна стратегия, чиито цели изрично са свързани с обучението по предприемачество, като съпътстващата я Рамка за действие ⁽⁶²⁾ описва конкретните дейности за усъвършенстване на учебните материали и осигуряване на подкрепа за националните дейности във връзка с обучението по предприемачество. Това се осъществява от „Образованието в Шотландия”, чрез взаимодействие с партньори от третия сектор, за развиване на „Програмата за предприемчиви училища”. Това има за цел да се засили въздействието на всички партньори, участващи в предоставянето на такава работа, да се изгради система за стимулиране на училищата и учащите се, както и да предостави платформа за привличане на още по-голямо участие на частния сектор и подкрепа за тази дейност. Тази работа е също така тясно свързана със „Шотландската учебна програма за отличен успех”, която включва „Предприемачеството в образованието” като една от петте междоотраслови теми; заедно, те представляват убедително доказателство за комплексния характер на обучението по предприемачество в проектирането и изпълнението на националната политика за образование в Шотландия.

⁽⁵⁹⁾ <http://www.caissedesdepots.fr/activite/domaines-daction/investissements-davenir/culture-de-linnovation-et-de-lentrepreneuriat.html>

⁽⁶⁰⁾ <http://www.yeni.co.uk/company-suite/>

⁽⁶¹⁾ Министерството на промишлеността, търговията и инвестициите, 2015 г., стр. 25.

⁽⁶²⁾ Правителство на Шотландия, 2010 г., стр. 9-10.

Видно е подробното естество и на петте стратегии, като дейностите са описани в детайли и отразяват широкообхватни разбирания за обучението по предприемачество. Дания, Франция и Обединеното кралство (Шотландия) предлагат най-изчерпателните подходи с по-широк спектър от дейности, насочени към ключови области като учебните програми, обучението на учители и резултатите от обучението. Сред посочените, Дания представя най-общия подход с дейности, обхващащи всички ключови тематични области, плюс сериозен ангажимент за укрепване на ДФП с цел подпомагане на научните изследвания и наблюдаване на тази работа. Дания включва дейности както за развитието, така и за оценка на резултатите от обучението, което е необичайно за която и да е стратегия. Стратегическите дейности на Франция включват значима инициатива за финансиране, заедно с ангажимент за обучението на учители в средното образование. В Обединеното кралство, шотландската стратегия съдържа дейности, които акцентират върху разработването на учебни материали и дейности, като налице е комплексен подход, който обединява тази политика с „Шотландската учебна програма за отличен успех“. Това осигурява здрава основа за включването на обучението по предприемачество непосредствено в образованието, подкрепяно от мрежи за подпомагане на прилагането и споделянето на практика, например мрежата на Шотландския съвет „Предприемачеството в образованието“.

В петте страни, разгледани в този раздел, стратегиите включват насоченост към системата на образованието като хоризонтален приоритет за подобряване на рамковите условия за новаторство – като умения, създаване на знания и новаторство в деловата дейност. Това отразява нарастваща тенденция към повишена интеграция в подходите към политиката на новаторство⁽⁶³⁾. Всъщност Дания признава тези тенденции в рамките на нейната национална стратегия за новаторство⁽⁶⁴⁾.

Стратегии, свързани с икономическото развитие

Съществуват три страни, които включват обучението по предприемачество като част от техните стратегии за икономическо развитие, предприемачество и/или трудова заетост.

Литва последва своята конкретна стратегия с по-обща стратегия за предприемачеството, която повтаря структурата и ангажиментите от европейския „План за действие на ЕС относно предприемачеството до 2020 г.“. Налице е всеобхватен подход с ангажименти за всеобщи подобрения на обучението по предприемачество, практическите занятия по предприемачество, насърчаването на взаимодействието и работата в мрежа, както и насърчаване на творческите инициативи на децата и младите хора.

Румънският национален подход свързва обучението по предприемачество с икономическото развитие чрез „Стратегия за развитието на сектора на малките и средните предприятия“ и чрез „Разширяване на хоризонта и подобряване на условията за делова дейност в Румъния - 2020 г.“. В тази стратегия обучението по предприемачество не е описано в подробности, но са предвидени дейности за подпомагане на учебни фирми, обучението на учители и уеб-платформи за насърчаване на възможностите за учене, включително обучението по предприемачество.

И накрая, **испанската** „Стратегия за предприемачеството и трудовата заетост на младежта 2013 - 2016 г.“ цели да намали младежката безработица и да се справи със структурните причини, които я пораждат. В този случай, сред петнадесетте извънредни или радикални мерки, за които се очаква да имат ефект в краткосрочен план, е отдадено предпочитание на икономическите мерки, въпреки че са включени и мерки за подобряване на образованието, обучението и посредничеството на пазара на труда. От останалите 85 мерки от тази стратегия, най-малко 50 % от тяхното финансиране е насочено към дейности, свързани с образованието и обучението. Дейностите, конкретно свързани с обучението по предприемачество, включват ангажимента да се разшири съдържанието на учебните програми, свързани с предприемачеството и възможностите за кариера, да се приложат свързани с предприемачеството програми за обучение, както и да се рекламира положителния образ на младежкото предприемачество. Това е подход, тясно свързан със създаването на работни места и пригодността за трудова заетост, на първо място чрез допълване на образователните нормативни документи, които представляват основанието за включване на обучението по предприемачество като ключова способност в учебната програма, и на второ място – подходът несъмнено е свързан и с непосредствените текущи предизвикателства по отношение на високата младежка безработица, с които Испания трябва да се справи. Тази национална политическа екосистема в подкрепа на обучението по предприемачество се допълва на регионално ниво, където много от автономните общности също имат добре разработени стратегии, включително три конкретни стратегии за обучение по предприемачество и пет общи стратегии⁽⁶⁵⁾.

⁽⁶³⁾ Европейска комисия, 2011 г.

⁽⁶⁴⁾ Датско Министерство на науката, новаторството и висшето образование, 2012 г., стр. 6.

⁽⁶⁵⁾ За повече информация, виж информационния формуляр от националните системи за Испания.

2.1.4. Как се разглежда обучението по предприемачество в стратегиите на европейските страни

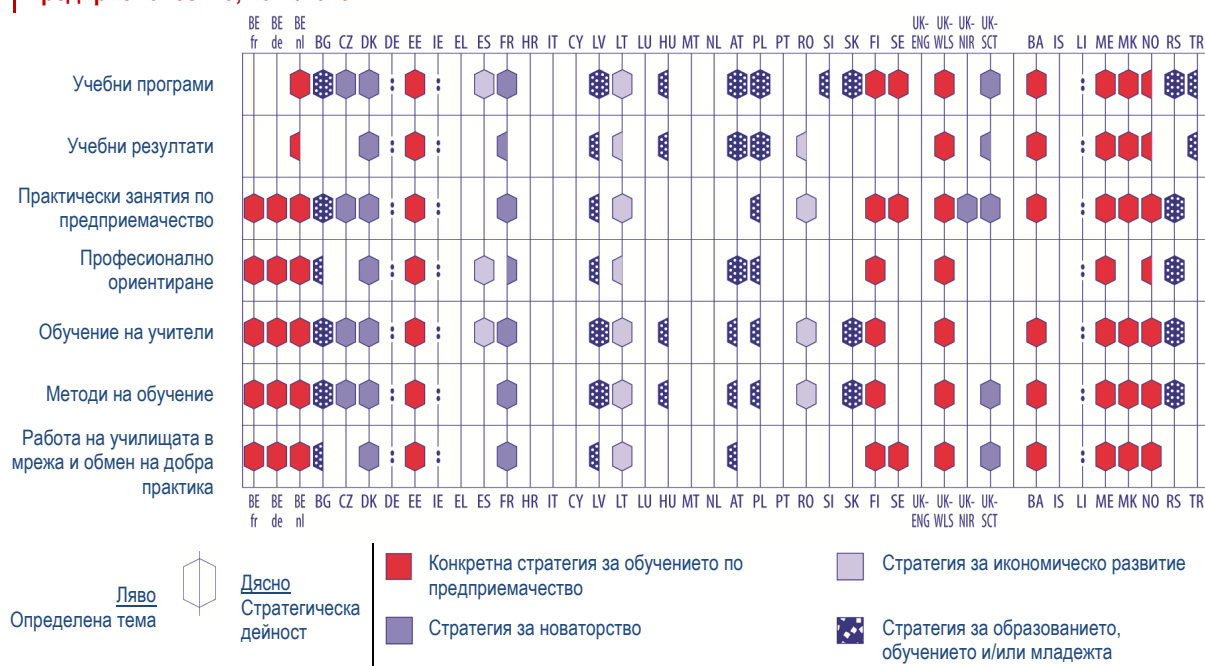
Този раздел описва как стратегиите разглеждат обучението по предприемачество, като илюстрира съдържанието и целите на отделните стратегически подходи. За да направи това, първата част от раздела анализира дали и как е подхождено към ключовите теми в различните стратегии, на първо място – дали темите са споменати в текста на стратегията, и второ – дали те са разгледани в конкретните дейности. Втората част определя по-общите цели, свързани със съдържанието на обучението по предприемачество във всяка стратегия.

Теми и дейности на стратегиите

Предварителната работа по този доклад установи седем теми, които би трябвало да се разгледат от стратегиите, свързани с обучението по предприемачество. Тези седем области са градивните елементи на развиването и поддържането на ефективно обучение по предприемачество, заимствани от съвременни доклади и проучвания на европейско равнище ⁽⁶⁶⁾ и тясно взаимосвързани с „Модел на напредъка 2010 г.“ ⁽⁶⁷⁾. Седемте области са посочени във фигура 2.5. Наличните данни за оценката на резултатите от обучението са оскъдни, като това е разгледано в по-широкото обсъждане на резултатите от обучението, отбелязвайки значението на оценката за успешното и смислено прилагане на обучението по предприемачество на ниво учебна програма.

По дефиниция, стратегическата дейност е правителствен ангажимент и поради това се смята за по-важна от темите, упоменати в текста на стратегията без ангажимент за действие.

Фигура 2.5: Елементи от стратегията и съответните дейности, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Лявата страна на всеки маркер сочи, че тази тема е спомената в текста на стратегията.

Дясната страна на маркера изтъква, че конкретна стратегическа дейност е изрично свързана с темата.

„Няма данни“ е указано за тези страни/региони, които нямат стратегия, свързана с обучението по предприемачество.

Забележки, специфични за страните

Испания: Компетенциите за образованието са разделени между Министерството на образованието, културата и спорта, и автономните общности. Редица конкретни стратегии на автономните общности изрично споменават темите и включват свързани дейности.

⁽⁶⁶⁾ Европейска комисия 2014 г., Европейска комисия 2014b, Европейска комисия 2015a.

⁽⁶⁷⁾ McCoshan, 2010 г.

Малта: Няма национална стратегия, свързана с обучението по предприемачество; все пак, „Националната рамка за учебните програми“ съдържа дейности, насочени към учебните програми, резултатите от обучението и методите на обучение.

Обединеното кралство (ENG): Няма национална стратегия, свързана с обучението по предприемачество; все пак, правителственото изявление за политиката относно деловото образование се ангажира с дейности в подкрепа на практически занятия по предприемачество.

Четири страни в Европа обхващат и седемте теми, като включват и съответните дейности. Тези страни включват три с конкретни стратегии, свързани с новаторството (Естония, Обединеното кралство (Уелс) и Черна гора) и една с обща стратегия (Дания). Тази група страни е забележителна с всеобхватния си стратегически подход към обучението по предприемачество във всички области на анализа. Сред останалите се открояват Босна и Херцеговина и Бившата югославска република Македония, които са включили всички теми и дейности, с изключение на професионалното ориентиране.

От всички стратегии, конкретните стратегии предсказуемо имат най-широкия спектър от теми, като цяло с най-доброто обхващане на дейности по практически занятия по предприемачество и училищни мрежи. От общите стратегии, тези, свързани с новаторството, са най-изчерпателни, като Дания и Франция се открояват. Обратното, стратегиите, свързани с образованието, засягат най-малко теми и включват значително по-малко дейности, отколкото другите видове стратегии.

Важно е, че само шест страни обхващат както темата, така и дейността в четирите приоритетни области, определени в този доклад като имащи най-голямо значение за развитието на обучението по предприемачество: учебните програми, резултатите от обучението, практическите занятия по предприемачество и обучението на учители. Тези шест страни са също така и страните с най-всеобхватния подход – това са Дания, Естония, Обединеното кралство (Уелс), Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония. Тези четири приоритетни области присъстват и в „Модел на напредъка 2010 г.“ като показатели за стратегически подход за добра практика – те предлагат най-добрата възможност за развиването на ефективно обучение по предприемачество с положително въздействие (виж Глава 5 за повече информация).

От гледна точка на конкретните стратегически дейности, резултатите от обучението е темата, най-слабо засегната от страните/регионите. Въпреки че 17 страни посочват резултатите от обучението като отделна тема, само осем се ангажират с конкретна дейност, което представлява най-ниския процент на конверсия на тема в дейност. Независимо от това, резултатите от обучението по предприемачество са от особено значение, тъй като те предлагат пътя към оценката; без тях предприемаческото обучение не може да бъде признато през процеса на валидиране като ценна част от образованието ⁽⁶⁸⁾.

Страните със стратегическа дейност по отношение на резултатите от обучението включват пет с конкретни стратегии (Естония, Обединеното кралство (Уелс), Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония), Дания с нейната стратегия за новаторство, както и Австрия и Полша с техните стратегии за учене през целия живот. Само няколко страни (Естония, Босна и Херцеговина и Черна гора) изрично споменават оценката на резултатите от обучението в рамките на техните стратегии, докато Дания и Обединеното кралство (Уелс) свързват това с по-обща документи, които подкрепят оценката като част от тяхната обща ангажираност към предприемаческите учебни резултати. Стратегиите, които представят най-подробните подходи, с доказателства за наличието на развитие, са Дания и Естония.

Датската стратегия за новаторство предвижда конкретни дейности както за разработването, така и за оценка на резултатите от обучението, свързани с предприемачеството и новаторството, което е уникално сред страните с общи стратегии. Освен това, в Дания са налице и други ръководни документи, които поддържат тезите на тази стратегия ⁽⁶⁹⁾.

Естонската стратегия даже включва тяхната рамка за резултатите от обучението като неразделна част от документа, с ясна ангажираност за вграждане на резултатите от обучението и тяхната оценка в образователната система.

⁽⁶⁸⁾ За обсъждане на разработването и оценката на предприемаческите учебни резултати, виж Европейска комисия 2014b, стр. 34-41, както и Penaluna и др., 2014 г.

⁽⁶⁹⁾ Вижте също следните връзки за информация за датския модел за напредък <http://eng.ffe-ye.dk/media/44723/Progression-model-English.pdf> и датската таксономия на обучението по предприемачество <http://eng.ffe-ye.dk/media/55547/taksonomi-eng-2.pdf>

Стратегията на **Босна и Херцеговина** също заслужава да бъде отбелязана, тъй като тя съдържа подробни разяснения, но е все още на начален етап от своето развитие. Тя очертава редица дейности, които целят да разработват, въвеждат и оценяват резултатите от обучението като част от учебната програма, и свързва това с нуждата от целево обучение на учители за подпомагане на процеса.

Този доклад потвърждава, че това все още е нова област в стратегията за обучението по предприемачество в Европа. Новосъздадените стратегии разглеждат както учебните програми, така и резултатите от обучението, тъй като те са естествено взаимосвързани. По-съвременните стратегически подходи отделят още по-голямо внимание на оценката на резултатите от обучението (виж също така Раздел 3.3).

Най-често срещаните стратегически дейности са практическите занятия по предприемачество, обучението на учители и методите на обучение (20 стратегии). Всички страни с конкретна стратегия за обучението по предприемачество включват в нея дейност, свързана с практически занятия по предприемачество чрез различни средства като „Младежки постижения“ (Junior Achievement) (посочено от Естония, Финландия, Норвегия и Сърбия) или базирани на учебните програми практически предприемачески предизвикателства (фламандската общност в Белгия и Обединеното кралство (Уелс)). Това е важно, тъй като на ниво ЕС съществува приоритет за всички страни-членки да включват поне едно практическо занятие по предприемачество по време на задължителното образование, както е предвидено в неотдавна приетия „План за действие на ЕС относно предприемачеството до 2020 г.“⁽⁷⁰⁾ и съобщението „Преосмисляне на образованието“⁽⁷¹⁾, подчертано и в приоритета на „Еразъм+“ за финансиране на бъдещи инициативи през 2014 г.⁽⁷²⁾ За повече информация за прилагането на практическите занятия по предприемачество, виж Раздел 3.2.

Както обучението на учители, така и методите на обучение са добре представени във всички видове стратегии. Относно обучението на учители, двадесет страни/региони го включват като дейност, а още три го включват като тема. Относно методите на обучение, двадесет страни/региони ги включват като дейност, а още три ги включват като тема. В Чешката република, стратегията за новаторство има само няколко съответстващи дейности, като една от тях подчертава значението на обучението на учители за подпомагане на въвеждането на нови инструменти за обучението по предприемачество. Това е признание за първостепенната роля, която учителите играят в предоставянето на обучението по предприемачество и вниманието, което се обръща на тяхното обучение и подпомагане. Това може да бъде направено по-ефективно чрез съчетаване на първоначалната подготовка на учителите (ППУ) с непрекъснатото професионално развитие (НПР), както е показано чрез стратегически ангажменти във френската и немскоговорящата общности в Белгия, Финландия и Босна и Херцеговина (виж също така Глава 4).

„Работата на училищата в мрежа и обменът на добра практика“ е област, която показва огромната разлика между конкретните стратегии и общите стратегии от всички видове. Докато всички конкретни стратегии разглеждат тази тема и включват конкретни дейности в нейна подкрепа, тя присъства само в четири общи стратегии като стратегическа дейност. Тези общи стратегии включват стратегията за предприемачеството в Литва и трите стратегии за новаторство в Дания, Франция и Обединеното кралство (Шотландия). В някои страни вече съществуват различни подходи, които са описани в рамките на стратегии, както е във фламандската общност в Белгия, Финландия и Обединеното кралство (Уелс). Финландия изтъква своята национална мрежа от регионални ресурсни центрове, докато Обединеното кралство (Уелс) осъществява онлайн комуникационна кампания („Големите идеи на Уелс“) за подпомагане работата в мрежа и ангажирането с младите хора, партньорите и заинтересованите страни⁽⁷³⁾. Стратегиите на други страни съдържат планове, вместо да потвърждават текущото прилагане, като Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония.

⁽⁷⁰⁾ Европейска комисия, 2013а.

⁽⁷¹⁾ Европейска комисия, 2012а.

⁽⁷²⁾ През 2014 г. бяха възложени два експериментални проекта за едромасабни национални проучвания върху политиката на практическото обучение по предприемачество, виж Раздели 2.2.3 и 3.2.2 за повече информация относно „Младежки старт - предприемачески предизвикателства“ и НООП/ICEE.

⁽⁷³⁾ www.bigideaswales.com

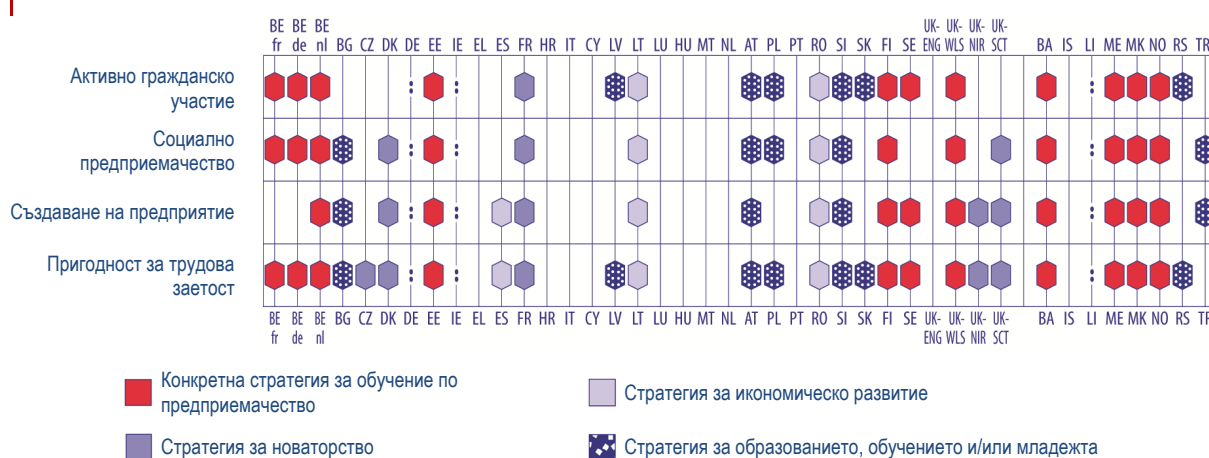
Цели на стратегията

За целите на този доклад, целите за обучението по предприемачество са групирани според четирите области – активно гражданско участие, социално предприемачество, създаване на предприятие и пригодност за трудова заетост. Те са заимствани от определението в Европейските ключови способности, както се подчертава в Глава 1, като се подкрепят и от по-нататъшни изследвания в докладите на ЕС⁽⁷⁴⁾. Този подраздел анализира дали тези четири цели са подчертани в съдържанието на стратегията, както и дали са свързани с обучението по предприемачество. Двадесет и шест страни разглеждат пригодността за трудова заетост, докато всяка от останалите три цели е разглеждана равнопоставено в стратегиите на 20 страни/региони.

В общи линии, целите са широко профилирани в рамките на стратегиите (виж Фигура 2.6), като 20 страни/региони разглеждат най-малко три или четири. Голям брой страни/региони са включили и четирите цели в рамките на своята стратегия. Те включват осем страни/региони с конкретни стратегии, както и Франция с нейната стратегия за новаторство, Литва и Румъния с техните стратегии за икономическо развитие, както и стратегията за младежта в Словения и стратегията за учене през целия живот в Австрия.

При конкретните стратегии може да се очаква, че определените цели ще са тясно свързани с посочените в Европейските ключови способности. Съществуват няколко изключения, например Швеция, която не споменава социалното предприемачество, както и френската и немскоговорящата общности в Белгия, които не включват създаването на предприятие като цел на стратегията.

Фигура 2.6: Преглед на по-широките цели на стратегията, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Фигура 2.6 се отнася за по-широките теми или въздействия при обучението по предприемачество. „Няма данни“ е указано за тези страни/региони, които нямат стратегия, свързана с обучението по предприемачество.

Бележка, специфична за страната

Испания: Компетентците по отношение на образованието са разделени между Министерството на образованието, културата и спорта, и автономните общности. Много от конкретните стратегии за обучение по предприемачество, разработени от автономните общности, споменават някои или всички от по-широките теми, посочени по-горе.

Темата за пригодността за трудова заетост е включена повсеместно, като тя е упомената навсякъде, с изключение на стратегиите, свързани с образованието, на Гърция, Унгария и Турция. Това е в съответствие с разработването на стратегия за подпомагане на усилията за борба с високите нива на безработица сред младите хора, които се наблюдават сред много страни-членки на ЕС. Всъщност за Испания, стратегията е насочена към предприемачеството и пригодността за трудова заетост, което отразява големите усилия на

⁽⁷⁴⁾ Европейска комисия, 2014b, стр. 8; Европейска комисия, 2015a.

тази страна за справяне с младежката безработица. В Чешката република това е единствената цел, установена във връзка със обучението по предприемачество, чрез стратегия, свързана с новаторството, която съдържа по-общите цели конкурентноспособност и намаляване на безработицата.

При общите стратегии, активното гражданско участие е по-вероятно да бъде споменато в стратегиите, свързани с образованието. Като цяло, двадесет стратегии изтъкват тази цел, включително всички конкретни стратегии. Естония и Финландия, в частност, профилират активното гражданско участие в рамките на обосновката и описанието на стратегията, докато в австрийската стратегия за учене през целия живот, активното гражданско участие и социалното предприемачество са подчертани като теми, свързани с образованието на общността.

Обратното, създаването на предприятие е по-вероятно да се намери в рамките на стратегии, свързани с икономиката, както и в конкретните стратегии. Най-силният акцент върху създаването на предприятие в конкретна стратегия се наблюдава в Обединеното кралство (Уелс), където един от трите стълба на стратегията е предназначен за подпомагане на начинаещи предприемачи. Норвежката конкретна стратегия също така обсъжда значението на подкрепата за младите предприемачи и се ангажира с подпомагане на редица програми за увеличаване на броя на създаваните предприятия. Сред общите стратегии, които подчертават тази цел, тя се откроява най-вече в испанската „Стратегия за предприемачеството и трудовата заетост на младежта“, която предлага съвсем конкретен набор от сто краткосрочни и дългосрочни дейности.

От двадесетте страни, които подчертават значението на социалното предприемачество в описанието на техните стратегии, десет имат конкретни стратегии и десет – общи стратегии. Сред различните видове общи стратегии, то е по-вероятно да се намери в стратегии, свързани с икономиката. Обединеното кралство (Шотландия) обръща особено внимание на социалните и икономическите ползи от предприемачеството в стратегията за новаторство „Шотландия може“ както чрез примери, така и чрез конкретни дейности, свързани със социалното предприемачество.

2.1.5. Фактори за успех на стратегиите, свързани с обучението по предприемачество

Освен тематичното съдържание на стратегиите, съществува и по-широк спектър от фактори, засягащи техния успех. Както илюстрира определението за ключова способност, обучението по предприемачество предлага подход, който пресича обичайните разделителни линии в политиката и изисква съвместната работа на различни държавни органи и заинтересовани страни за извършване и контролиране на дейности, които са съотносими и важни за различни по-обща политически програми. Този раздел изследва доколко стратегиите във всяка страна/регион придобиват това междуотраслово естество, като проучва доколко и как стратегиите обхващат всички образователни нива, дали е налице междуотраслов ангажимент, дали се ангажират с различни видове партньорства и дали са създадени надеждни подходи за наблюдение на стратегията.

Работа на всички образователни нива

Всички проучвания на Европейската комисия относно обучението по предприемачество от 2006 г. досега изтъкват значението на обхващането на всички образователни нива. Съвременните научни изследвания⁽⁷⁵⁾ подкрепят този извод, показвайки значителното въздействие на включването на обучението по предприемачество на най-ранен етап, т.е. в основното училище.

Положителното е, че 26 от 29-те страни/региони, които имат стратегия, свързана с обучението по предприемачество, разглеждат всички образователни нива (ISCED 1-8). Трите изключения са Естония, с конкретна стратегия, която не включва висшето образование; Словения, където се разглежда само гимназиалното образование и по-високо от него; Гърция, чиято стратегия за образованието разглежда основното и средното образование, но не включва ППОО в училищата.

⁽⁷⁵⁾ Rosendahl Huber и др., 2014 г., стр. 76-97.

Страните/регионите са малко по-склонни да включат партньорите в прилагането на стратегията (27), отколкото да ги ангажират на по-ранен етап и да включат техния принос в проектирането на стратегията (23). Тези двадесет и три страни/региони имат партньори, участващи в проектирането на стратегии, което включва всички конкретни стратегии, с изключение на Швеция, както и всички общи стратегии, с изключение на тези в България, Гърция, Франция, Унгария и Словакия.

Партньорства с деловите среди се споменават от 24 страни/региони, плътно следвани от партньорства с по-широкото образование и с обществеността/НПО, които се споменават от 23 страни/региони. Стратегиите, свързани с образованието, е по-малко вероятно да имат всеобхватни подходи за партньорство, с по-малка честота на ангажиране на партньори както на етап проектиране, така и на етап прилагане, и съответно по-малко партньорства, планирани с образованието, деловите среди и обществеността/НПО.

По-обширни доказателства за партньорство и ангажиране на заинтересованите страни могат да се намерят в Северна Европа:

В **Дания**, Датската фондация за предприемачество (ДФП) се управлява от държавен партньорски съвет и се подкрепя от външни заинтересовани страни от деловите среди, обществеността и образованието.

В **Естония**, подходът за партньорство в подкрепа на конкретната стратегия насърчава взаимодействието на различни нива между училищата, областните центрове за развитие и националните инициативи като „Младежки постижения“ (Junior Achievement). На национално ниво, съществува „Мозъчен тръст за обучение по предприемачество“, съставен от практикуващи, които работят в различни организации в областта на обучението по предприемачество, чиято цел е да се открие профила на обучението по предприемачество и да се гарантира, че образователната система е информирана и с нея се поддържа връзка.

Финландия е включила значителен кръг от заинтересовани страни (например правителството, образованието, органи на местната власт, организации на деловите среди, отраслови организации, професионални съюзи и младежки организации) в сътрудничество на широка основа за проектиране, разработване и прилагане на национални насоки за обучението по предприемачество.

В Западните Балкани, по-подробни подходи към партньорството се наблюдават в тези страни, които имат конкретна стратегия.

Босна и Херцеговина са създали работни групи, които включват широк кръг от заинтересовани страни в проектирането и прилагането на конкретните стратегии.

Черна гора има „Национално партньорство за предприемаческо обучение“ с представители на правителството, деловите среди, образованието и обществеността. Ролята на партньорството е да се управлява и координира прилагането на стратегията. В него участват тези партньори, които са били пряко ангажирани в проектирането и разработването на текущата стратегия.

Бившата югославска република Македония има „Междуведомствен съвет за прилагане на стратегията за предприемаческо обучение“, в който участват редица държавни и външни заинтересовани страни от деловите среди, образованието и обществеността, и който отговаря за наблюдението и подкрепата за ефикасното прилагане на конкретната стратегия.

Наблюдение на напредъка и въздействието

Европейските политически насоки изтъкват значението на оценката на напредъка в прилагането на стратегиите и определянето на национални показатели за обучението по предприемачество⁽⁷⁷⁾. Неотдавна една европейска експертна група по показателите за обучението по предприемачество направи редица препоръки за наблюдение на обучението по предприемачество на национално ниво, включително за необходимостта то да се интегрира в образователната система и вгради в конкретна стратегия или план за действие⁽⁷⁸⁾. Когато стратегиите не се наблюдават редовно или най-малкото не се оценяват при завършване, няма възможност да се направи оценка или да се извлекат поуки от прогреса, да се съберат данни за разработването на нова политика, или да се анализират постиженията и успехите.

Подробната информация не се среща често в изследваните стратегии. Рамки за наблюдение е по-вероятно да се намерят в страните с конкретни стратегии, макар че те може и да не са придружени от конкретна информация за измерване и оценка на напредъка, или ясен подход за използване на резултатите за развитие на националната политика. Те могат да

⁽⁷⁷⁾ Европейска комисия, 2014а.

⁽⁷⁸⁾ Пак там, стр. vii-ix.

включват или качествени, или количествени мерки, или комбинация от двете, като събраните данни могат да се отнасят конкретно за прилаганите дейности или да са свързани с показатели на макро ниво, като например процентите на трудова заетост или самостоятелната заетост. Фигура 2.8 илюстрира в кои страни/региони са планирани подходи за наблюдение, както и техните характеристики.

Подходите към наблюдението значително се различават в страните от ЕС. Не е планирано наблюдение в Гърция, Унгария, Румъния, Швеция и Турция, докато в три страни рамката на наблюдението още не е създадена (фламандската общност в Белгия, Чешката република и Босна и Херцеговина). Четири страни съобщават, че ще планират промеждутъчни или окончателни доклади за оценка на стратегията – Латвия, Словения, Финландия и Норвегия. В Сърбия, отделните министерства отговарят за наблюдението на съответните дейности в тяхната област на политиката, като липсва централно наблюдение на стратегическите дейности.

Фигура 2.8: Планирани подходи за наблюдение на стратегически дейности, свързани с образованието по предприемачество, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

„Няма данни“ е указано за тези страни/региони, които нямат стратегия, свързана с обучението по предприемачество.

Забележки, специфични за страните

Испания: В допълнение към националната стратегия, посочена във фигурата, редица конкретни и общи стратегии на автономните общности също включват подходи за наблюдение и оценка.

Латвия: Планирани са промеждутъчен и окончателен отчет.

Полша: Количествените цели засягат преждевременно напусналите училище, както и младите хора, които не продължават образованието си, или тези с ниски нива на основни умения. Критериите са определени по аналогия с европейските, но често са по-взискателни.

Словения: На всеки три години, правителството ще внася отчет за напредъка в прилагането на „Националната програма за младежта 2013 - 2022 г.“, последвано от окончателен доклад в края на срока на действие на стратегията.

Значителен брой страни/региони включват надзорен съвет (междуетаботствен или от други заинтересовани страни) в процеса на наблюдение, като средство за ангажиране на партньорите да подпомагат и насочват прилагането, както и да събират или преглеждат информация и да допринасят за годишния отчет за напредъка на стратегията. Тези страни включват Естония (национален мозъчен тръст, който включва редица експерти), Испания (Междуетаботствена комисия за наблюдение), Австрия (Работна група УЦЖ:2020 г.), Полша (Междуетаботствен екип за учене през целия живот), Словакия, Обединеното кралство (Уелс) (Група за плана за действие за предприемачеството, която включва и предприемачи), Босна и Херцеговина (групата от партньори е планирана, но все още не е създадена), Черна гора (национално партньорство, в което участват министерства, агенции и заинтересовани страни) и

Бившата югославска република Македония (национален управителен комитет, в който участват министерства, агенции и заинтересовани страни).

Всички страни, които имат група за наблюдение на стратегията, изрично споменават годишни отчети за напредъка на стратегията. Другите страни също използват годишни отчети (френската и немскоговорящата общности в Белгия, България и Обединеното кралство (Северна Ирландия)). Всъщност, за неотдавна приетата стратегия за новаторство в Северна Ирландия вече е издаден първият шестмесечен отчет, който показва напредъка спрямо дейностите ⁽⁷⁹⁾.

Някои страни добавят използването на качествени и/или количествени данни в процеса на наблюдение, анализирайки напредъка на дейностите, като също така извършват проучвания за осигуряване на допълнително осмисляне, измерване на напредъка спрямо основани на статистика показатели, или определяне на цели, които трябва да бъдат постигнати.

Във **френската и немскоговорящата общности в Белгия**, стратегията, обхващаща тези области, ще наблюдава два набора от показатели: първият е насочен към прилагането на дейностите, а вторият чрез проучвания проследява по-широката промяна в нагласите в сферата на образованието и сред младите хора. Използваните видове количествени показатели са относително общи, включително броя на учениците, ангажирани в дейности от обучението по предприемачество, до броя на младите хора, започващи свое предприятие.

Испания включва показатели, основани на трудовата заетост и предприемаческата дейност на младите хора.

Полша използва макро показатели, като броя на преждевременно напусналите училище, броя на младите хора, които не продължават образованието си, както и броя на младите хора с ниски нива на основни умения.

Обединеното кралство (Шотландия) се съсредоточава върху макроикономически показатели, като броя на предприятията, разходите за научноизследователска дейност и нивото на обмен на знания от университетите.

Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония, заедно със Сърбия и Турция, се подкрепят от познанията и опита на Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL). SEECEL организира подписването на регионална „Харта за предприемаческо обучение“ ⁽⁸⁰⁾ с министрите на образованието и икономиката от осемте страни, партниращи на SEECEL. При европейските страни-кандидатки за ЕС в процес на предприемаческо обучение, прилагането на стратегиите, свързани с обучението по предприемачество, се наблюдава в рамките на оценъчния процес от „Нормативния акт за малките и средните предприятия“ ⁽⁸¹⁾ и реализацията на целите, поставени от Заключенията от Рига 2015 г..

Някои стратегии предоставят значително количество подробности за процеса на наблюдение и използваните показатели.

Сред страните/регионите с конкретни стратегии, **Обединеното кралство (Уелс)** предлага най-много информация, като описва подробно непосредствените резултати от дейността; въздействията, измерени чрез национални и международни проучвания, и установява ключови ориентири със срокове. От 2010 г. досега годишните отчети се публикуват на уебсайта на стратегията, който показва постигнатия напредък и различните средства, използвани за събиране на данните ⁽⁸²⁾. Мерките включват връзки с международни партньори, ангажиране на младите хора и обучението на учители. Уелс също така се старее да уеднакви критериите си с международните постижения или с постиженията на други страни, и е единствената страна, която изтъква това.

Сред общите стратегии, **„Датската стратегия за новаторство“** се ангажира с продължаване и засилване на ролята на Датската фондация за предприемачество (ДФП), която продължава да отговаря за наблюдението и оценката на прилагането на обучението по предприемачество в Дания. Въпреки че в рамките на стратегията не се посочват допълнителни подробности, направени са връзки с по-общата работа на ДФП, което показва задълбочеността на подхода, използващ годишни проучвания на въздействието по постоянни показатели ⁽⁸³⁾.

При **австрийската „Стратегия за УЦЖ:2020 г.“** е налице всеобхватен подход за наблюдение, одобрен от Министерския съвет и осъществяван от външни институции. Прилагането и резултатите от десетте линии на дейност в стратегията се наблюдават, а обучението по предприемачество като ключова способност се подразбира като междупредметна тема за всички линии на дейност.

⁽⁷⁹⁾ https://www.detini.gov.uk/sites/default/files/publications/deti/innovation_strategy_-_6_month_update_report_to_31_march_2015.pdf

⁽⁸⁰⁾ SEECEL, 2012 г.

⁽⁸¹⁾ <http://www.oecd.org/globalrelations/smallandmedium-sizedenterprisessmepolicyindex.htm>

⁽⁸²⁾ <http://business.wales.gov.uk/bigideas/youth-entrepreneurship-strategy>

⁽⁸³⁾ <http://eng.ffe-ye.dk/knowledge-centre/knowledge-analysis/impact>

2.1.6. Положението в страните без текуща стратегия

Девет страни/региони (Хърватия, Италия, Кипър, Люксембург, Нидерландия, Малта, Португалия, Обединеното кралство (Англия) и Исландия) нямат стратегия, изрично свързана с обучението по предприемачество.

От изброените, **Кипър** съобщава, че се планира конкретна стратегия. Това е неотдавнашно събитие, като се предвижда то да стане част от новата стратегическа рамка на Министерството на образованието и културата.

Малта няма стратегия, свързана с обучението по предприемачество, но през 2012 г. задейства „Национална рамка за учебни програми“, която предлага на училищата цялостен подход за насърчаване на предприемаческите умения. Конкретните дейности включват повишено внимание към междупредметната тема за „Образование и предприемачество, творчество и новаторство“, насърчаване на стратегиите да признават неофициални и неформални дейности, свързани с обучението по предприемачество, както и да подобрят развиването на предприемачески умения от основното до гимназиалното образование (ISCED 1-3). Малта възнамерява да вгради предприемаческите учебни резултати във всички предмети и на всички нива.

Португалия няма текуща съответстваща стратегия, въпреки че в доклада от 2012 г. за страната бе съобщено, че има стратегия в процес на разработка. Все пак, съществува добре изградена мрежа от държавни ведомства и външни организации, които работят съвместно в тази област на политиката, налице са и знакови европейски политически експерименти, провеждани от Португалия, като „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“, координиран от Португалската платформа за обучение по предприемачество (ППОП) ⁽⁸⁴⁾. Съществува също така и ръководена от правителството дейност, наречена „Стратегическа програма за предприемачество и новаторство“ ⁽⁸⁵⁾ – програма за подпомагане, насочена предимно към предприятията и нововъзникващите фирми, а не към дейности в областта на образованието.

В допълнение, две страни са имали конкретни стратегии, които са преустановили действието си:

В **Хърватия**, правителството наскоро създаде работна група за разработване на предприемачески учебни резултати за ISCED 0-3, включително ППОО. Резултатите от обучението ще бъдат разпределени в три области: мисли предприемчиво; действай предприемчиво; икономическа и финансова грамотност, като тази работа се подкрепя от „Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа“ (ЦПОЮИЕ/SEECEL), който е разположен в страната.

В **Нидерландия**, стратегията е завършена и понастоящем не е продължена. Налице е както местна практика, която е интегрирана, така и национални инициативи, които подкрепят тази работа. Например Организацията за сътрудничество за професионално образование, обучение и пазара на труда (SBB – *Stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven*) ⁽⁸⁶⁾, фондация за сътрудничество между професионалното образование и обучение (ПОО) и промишлеността, е задължена по закон да се грижи за развитието и поддържането на структурата за квалификация в ПОО. В този процес, образователните и деловите среди работят заедно за проектиране на квалификации в ПОО, които включват предприемачество.

Останалите четири страни/региони демонстрират твърде различни нива на развитие на обучението по предприемачество. В Италия и Люксембург има ниски нива на активност. Все пак, Люксембург понастоящем участва в европейския политически експеримент „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“, провеждан от Португалия. Освен това, в Обединеното кралство (Англия) и Исландия продължават да действат предишни национални подходи.

В Обединеното кралство (Англия), през 2012 г. правителството направи изявление относно политиката за обучението по предприемачество и публикува доклади ⁽⁸⁷⁾, които проучват ефикасността на подхода. Съществуват ангажменти за дейности, поети от предишното коалиционно правителство, което беше на власт до 2015 г., но дейностите не са интегрирани в образователната политика, а ключовите способности не са отразени в учебните програми. Дейностите, които бяха продължени, включват създаването (през м. февруари 2015 г.) на Дружеството за професионално развитие и предприемачество ⁽⁸⁸⁾, което цели да вдъхнови младите хора и да им помогне да се подготвят за своето бъдеще и да поемат контрола над него чрез запълване на празнотите в предоставянето на дейности за професионално израстване и предприемачество в страната и чрез увеличаване на ангажираността на работодателите.

В **Исландия** ситуацията е по-сложна – няма конкретна стратегия, свързана с обучението по предприемачество и такава не се споменава по същество в документите за учебните програми, въпреки предишния ангажимент към обучението по новаторство, което се смята за взаимосвързано. Все пак, „Националните насоки за учебните програми“ в Исландия

⁽⁸⁴⁾ Youthstart Entrepreneurial Challenges: www.youthstartproject.eu

⁽⁸⁵⁾ <http://www.iapmei.pt/iapmei-leg-03.php?lei=7992>

⁽⁸⁶⁾ <https://www.s-bb.nl/en>

⁽⁸⁷⁾ Те включват доклад за оценяването <https://www.gov.uk/government/publications/evaluation-of-enterprise-education-in-england>, доклад за значението на обучението по предприемачество https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/338749/EnterpriseForAll-lowres-200614.pdf, и „Образование, подобаващо на предприемач“ <http://www.enterprise.ac.uk/index.php/news/item/402-entrepreneurs-and-educators-agree-new-report-calls-for-better-integration-of-entrepreneur-skills-at-all-levels-of-education>

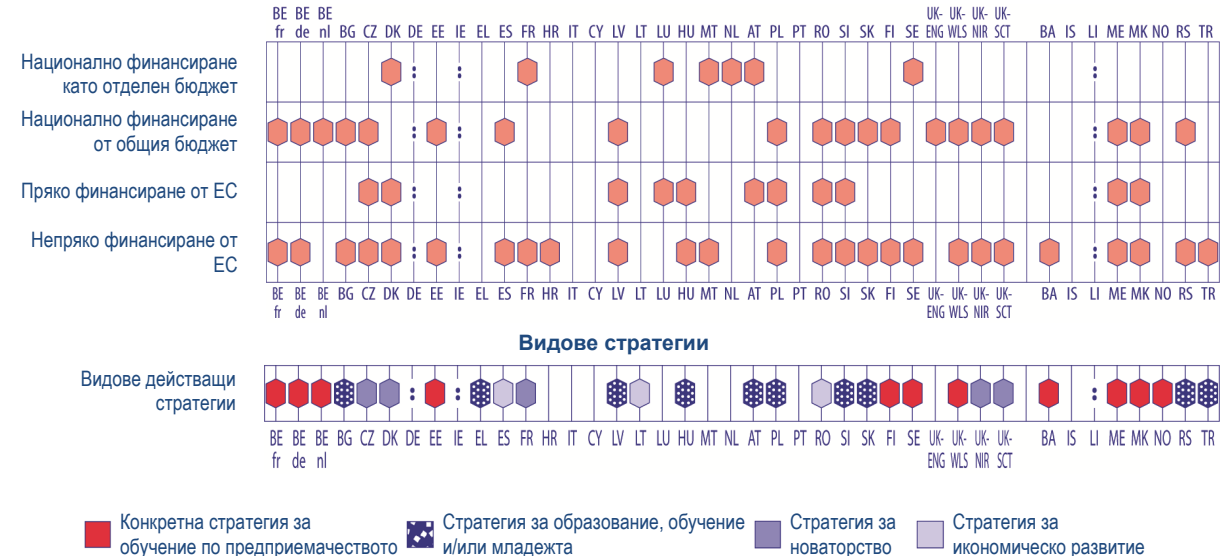
⁽⁸⁸⁾ <https://www.careersandenterprise.co.uk>

Направен е и общ преглед на източниците на финансиране за обучението по предприемачество, заедно с видовете задействани стратегии, ако има такива. Това е последвано от по-подробен анализ на източниците на финансиране, първо на национално ниво, а после на ниво ЕС.

Структурно-функциональные изменения в эффективности в экспериментальной работе по составлению

За разлика от това, независимо дали в страната съществува конкретна или обща стратегия за обучение по предприемачество, национално финансиране за този предмет може да бъде предоставено от общия бюджет, например от бюджета на някое министерство, като в такъв случай средствата не са предназначени конкретно за тази цел.

Източници на финансиране

Обяснителна бележка

Фигурата показва страните, които използват национално или европейско финансиране за подпомагане на обучението по предприемачество, както и техните най-важни стратегии, свързани с това обучение.

Бележка, специфична за страната

Испания: Информацията в тази фигура отразява общото положение в страната. В допълнение, испанските автономни общности имат различни механизми за финансиране на обучението по предприемачество, в някои случаи включително и отделен бюджет.

Фигура 2.9 показва кои страни са предоставили национални средства за обучение по предприемачество през 2014/2015 г. или чрез отделен бюджет, или като част от общия бюджет. Тя също така посочва страните, които са използвали финансиране от ЕС (пряко или непряко) и показва вида на стратегията за обучение по предприемачество, която е в действие в дадената страна/регион.

Двадесет и седем страни/региони отпускат част от техния държавен бюджет за обучение по предприемачество (или чрез отделен бюджет, или чрез общия бюджет). Двадесет и четири от тях също така отпускат финансиране от ЕС (пряко или непряко) за обучение по предприемачество. От друга страна, в няколко страни (Хърватия, Унгария, Босна и Херцеговина и Турция), за обучението по предприемачество е налице само финансиране от ЕС.

Почти всички страни с конкретна стратегия за обучение по предприемачество (с изключение на Норвегия) предоставят известно финансиране за нейното приложение, често както от национални източници, така и от източници от ЕС. Само Швеция отпуска национални средства чрез отделен бюджет за своята конкретна стратегия. От останалите страни, пет използват част от общия бюджет на национално ниво, както и непряко финансиране от ЕС (френската и немскоговорящата общности в Белгия, Естония, Финландия и Обединеното кралство (Уелс)); две използват национално финансиране чрез общия бюджет в допълнение към пряко и непряко финансиране от ЕС (Черна гора и Бившата югославска република Македония); фламандската общност в Белгия използва само национални средства от общия бюджет. Босна и Херцеговина не отпуска национални средства за своята конкретна стратегия за обучение по предприемачество, но в замяна използва непряко финансиране от ЕС.

Интересно е, че три от страните, които отпускат отделен бюджет за обучение по предприемачество – Люксембург, Малта и Нидерландия – нямат никаква стратегия в тази област, но въпреки това насочват национални средства към тази област.

Няколко други страни, въпреки че понастоящем имат стратегия, свързана с обучението по предприемачество, не отпускат каквото и да било финансиране. Такъв е случаят с Норвегия, въпреки че има конкретна стратегия, Гърция (стратегия за образованието) и Литва (стратегия за икономическото развитие).

2.2.2. Национално финансиране

Задълбоченият анализ на страните/регионите показва, че само седем от тях имат отделен бюджет, отпуснат за развитието и прилагането на обучение по предприемачество, докато при 20 страни/региони финансирането на обучението по предприемачество е включено в общия бюджет. За разлика от тях, 11 страни не отпускат национално финансиране за обучение по предприемачество.

Повечето страни/региони с национално финансиране на обучението по предприемачество (или като отделен бюджет, или като част от общия бюджет) отделят финансиране за прилагането на конкретните или общи стратегии, свързани с обучението по предприемачество. Дания, Франция, Австрия и Швеция например, са страни, които предвиждат отделен бюджет за прилагането на техните конкретни или по-обща стратегии за обучението по предприемачество.

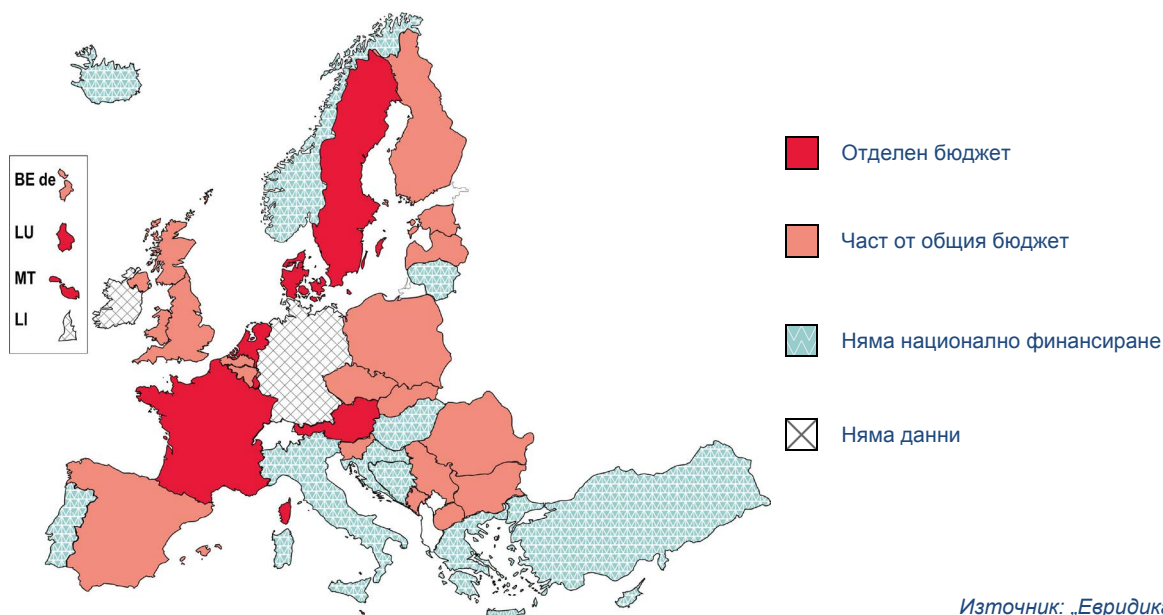
В **Дания**, Датската фондация за предприемачество ежегодно получава 20-25 милиона датски крони от Министерството на висшето образование и науката и Министерството на стопанската дейност и растежа за обучението по предприемачество, плюс допълнително външно финансиране. „Инициативата за стратегия за новаторство“ насърчава взаимодействието с предприятията по въпросите на новаторството с практическа насоченост. Това бе финансирано с 20 милиона датски крони през 2013 г. и с 20 милиона датски крони през 2014 г. Въпреки че не се споменава в стратегията за новаторство, 10 милиона датски крони бяха предоставени през 2015 г., като продължение на финансирането.

Франция включва обучението по предприемачество като дейност в рамките на своята стратегия за новаторство, като отпуска 20 милиона евро за обучение по предприемачество от 2014 г. до 2019 г. за различни проекти, финансирани до 50 % от *Caisse des dépôts et Consignation* и съфинансирани от корпоративни партньори, държавни институции (включително средства от Министерството на националното образование, висшето образование и научните изследвания), и/или програми на ЕС. Този поток на финансиране поддържа проекти, които продължават по три или пет години, от м. юли 2015 г. Целта е да се определят и подкрепят най-стратегическите инициативи за подобряване на културата на новаторство и предприемчивост сред младите хора на всички нива и значително да се повиши броят на учениците, преминаващи обучение по предприемачество. Водещ инициативата е Генералният комисар за новаторството, под ръководството на министър-председателя, в съвместна работа с Министерството на образованието, висшето образование и научните изследвания и Министерството на икономиката.

В **Австрия**, националното финансиране обхваща различни дейности, които са част от австрийската стратегия за учене през целия живот, включително съчетание от разходите за труд и бюджетите за обучение по предприемачество, като Центъра ОПНУ-Импулс (Обучение по предприемачество за новаторство в училище), с регионални отделения за [реализиране на] неговата концепция за предприемачеството във всяка федерална провинция; Състезанието „Jugend Innovativ“⁽⁸⁹⁾, състезание на новаторски идеи от студенти и ученици за стопанска дейност, проектиране, инженерство и наука, както и тематичните области на ИКТ и опазване на климата; и накрая, Деловия план „Следващото поколение“.

В **Швеция**, обучението по предприемачество се решава чрез конкретна стратегия. Бюджетът за прилагането на „Стратегията за предприемачество в областта на образованието“ се равнява на 33,5 милиона шведски крони. Той е разделен между ISCED 1-3 и ППОО в училищата (29,5 милиона шведски крони); и ISCED 5-8 (4 милиона шведски крони). В допълнение към конкретния държавен бюджет, финансиране за обучението по предприемачество във висшето образование (ISCED 5-8) се предоставя и непряко – чрез държавни фондации и органите на държавна власт.

Фигура 2.10: Национално финансиране на обучението по предприемачество през 2014 г.

Източник: „Евридика“.

Бележка, специфична за страната

Испания: Националната стратегия, свързана с обучението по предприемачество, се финансира, както и редица други, като част от общия държавен бюджет. На регионално ниво, автономните общности имат различни механизми за финансиране на техните стратегии, свързани с обучението по предприемачество, включително в някои случаи отделен бюджет.

Останалите 19 страни отпускат национални средства за техните конкретни или общи стратегии за обучение по предприемачество и тяхното прилагане чрез общ, а не чрез отделен бюджет⁽⁹⁰⁾.

В **Белгия (френската и немскоговорящата общности)** например, където е налице конкретна стратегия за обучение по предприемачество, около 1,5 милиона евро са отпуснати през 2014 г. на Агенцията за икономическо стимулиране (АИС), понастоящем наричана Агенция за предприемачество и новаторство (АПН)⁽⁹¹⁾, за насърчаване на предприемаческия дух.

⁽⁸⁹⁾ www.jugendinnovativ.at

⁽⁹⁰⁾ Белгия (трите общности), България, Чешката република, Естония, Испания, Латвия, Румъния, Словения, Словакия, Обединеното кралство (Уелс, Северна Ирландия и Шотландия), Черна гора, Бившата югославска република Македония и Сърбия

В **Обединеното кралство (Уелс)**, където също има създадена конкретна стратегия, предприятието и предприемаческата дейност са вградени в три ключови направления в образователната политика и предоставянето (Кариерата и света на труда; Пътища в живота; Уелската диплома за средно образование), които са достъпни за всички млади хора в училищата. Основната отговорност за предоставянето на изброените направления се носи от училищата и е включена в основното финансиране на училищата. Правителството на Уелс също така предоставя целеви субсидии (конкретни субсидии в подкрепа на приоритетите на Правителството на Уелс) за предприемаческо обучение, например, „Дотации за младежки предприятия“ (част от „Увеличаване на работните места в Уелс“⁽⁹²⁾).

В **Испания**, страна с по-обща стратегия за обучението по предприемачество, държавата – чрез Министерството на образованието, културата и спорта и във взаимодействие с други министерства (на промишлеността, енергетиката и туризма; на трудовата заетост и социалното осигуряване, както и на икономиката и конкурентноспособността) – предоставя финансиране за някои образователни дейности в областта на предприемачеството. Освен това, в повечето от автономните общности, които реализират стратегии и/или дейности за обучение по предприемачество, те се финансират на регионално ниво с отделни бюджетни пера, отпуснати за тази цел. Общностите ежегодно предвиждат отделни бюджетни пера в размер на 0,1 до 0,5 милиона евро.

В **Обединеното кралство (Шотландия)**, предприемачеството е вградено в рамката за учебни програми („Създаване на учебна програма 4: Умения за учене, умения за цял живот и умения за работа“) като част от по-широките делови умения и пригодността за трудова заетост. В допълнение, „Образованието в Шотландия“ помага, чрез структурата „Шотландия може“⁽⁹³⁾, на партньори от третия сектор за развитието на „Програмата за предприемчиви училища“. Това ще повиши ефективността на работата на всички партньори, участващи в предоставянето, ще формулира система за поощряване на училищата и учащите се и ще създаде платформа за привличане на по-голямо участие от частния сектор и за подпомагане на тази работа. За целта е отпуснато финансиране в размер на 0,327 милиона британски лири. Преди това, като част от стратегията „Решени сме да успеем“⁽⁹⁴⁾, на местните власти се отпуснаха приблизително 20 милиона британски лири годишно финансиране за развиване на деловото образование – това финансиране вече не е обособено и сега е част от общите разходи на местните власти.

В **Бившата югославска република Македония**, бюджетът за реализацията на предприемаческото обучение за периода 2014 - 2020 г. е част от общите бюджети на министерства, агенции и общини.

За разлика от горепосочените, три страни имат отделни бюджети за обучението по предприемачество, но нямат национална стратегия, свързана с обучението по предприемачество:

В **Люксембург**, правителството финансира *Jonk Entrepreneuren Asbl*⁽⁹⁵⁾, което отговаря за насърчаването на обучението по предприемачество. Финансирането е в размер на 0,165 милиона евро, като най-голямата част идва от бюджета на Министерството на образованието, децата и младежта.

По същия начин, въпреки че **Малта** няма стратегия за обучението по предприемачество, тя понастоящем разработва Национална рамка за учебни програми, която включва обучението по предприемачество. В Малта е отпуснато финансиране в размер на 0,05 милиона евро за подпомагане обучението по предприемачество. Колежите и училищата могат да използват тези пари (до 5 000 евро на училище) за финансиране на образователни проекти. Схемата цели да реши въпроса с насърчаването на предприемачеството и предприемаческите качества чрез образованието, като спонсорира проекти, внесени от образователни институции вследствие на покани за предложения на състезателна основа. Министерството на икономиката, инвестициите и малките предприятия, във взаимодействие с Министерството на образованието и трудовата заетост, предоставя тази субсидия на разположение на всички малтийски институции за основно и средно образование (включително държавни, църковни и независими училища), за да финансират проекти, свързани с обучението по предприемачество.

И накрая, в **Нидерландия**, въпреки че няма национална стратегия за обучението по предприемачество, налице е бюджет за насърчаване на предприемачеството в образованието. Организацията „Младежко предприятие“⁽⁹⁶⁾, член на „Младежки постижения“ Европа, получава бюджет в размер на 0,9 милиона евро от Министерството на икономиката (за срок от три години, при максимум 0,3 [милиона] евро годишно, за следните учебни години: 2013/14 г., 2014/2015 г. и 2015/16 г.).

Частното финансиране също е важна съставна част от финансирането на обучението по предприемачество. Все пак, предвид трудностите в събирането на надеждни и точни данни, тази тема не е включена в настоящия анализ.

⁽⁹¹⁾ <http://as-e.be/>

⁽⁹²⁾ <http://gov.wales/topics/educationandskills/skillsandtraining/jobsgrowthwales/?lang=en>

⁽⁹³⁾ <http://www.cando.scot/>

⁽⁹⁴⁾ http://www.educationscotland.gov.uk/Images/CommunicationsLAGuidancephase2_tcm4-492583.pdf

⁽⁹⁵⁾ <http://jonk-entrepreneuren.lu/>

⁽⁹⁶⁾ <http://www.jongondernemen.nl/>

2.2.3. Финансиране от ЕС

Освен от националните бюджети, финансиране за обучението по предприемачество могат също така да се осигури и от източници от ЕС, както чрез пряко финансиране (управлявано пряко от програмите на ЕС, например „Еразъм+“), така и чрез непряко финансиране (споделено управление между държавните органи и тези на местната власт, и институциите на ЕС). Основният източник на непряко финансиране е Европейския социален фонд (ЕСФ), който е един от Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) ⁽⁹⁷⁾.

ЕСФ е основния инструмент на ЕС за подкрепа на трудовата заетост, който помага на хората да намерят по-добра работа и осигурява по-справедливи възможности за работа за всички граждани на ЕС. Той работи чрез инвестиране в човешкия капитал на Европа – нейните работници, нейните млади хора и всички тези, които търсят работа. Европейската комисия и страните от ЕС, работейки в партньорство, установяват приоритетите на ЕСФ и определят как да се изразходват неговите средства. Един от приоритетите е повишаване на приспособимостта на работниците чрез нови умения, както и подпомагане на предприятията с нови начини за работа. Другите приоритети са насочени към подобряването на достъпа до трудова заетост, като се помага на младите хора да осъществят прехода от училището към работата, или обучение на по-нискоквалифицирани хора, търсещи работа, за подобряване на шансовете им за намиране на работа ⁽⁹⁸⁾. Страните от ЕС управляват средствата децентрализирано, чрез споделено ръководство.

Оперативните програми (ОП) детайлизират всеобщите стратегически цели, договорени между Комисията и страните от ЕС в инвестиционни приоритети, тях – в конкретни цели, а тях – в конкретни дейности.

Финансиране от ЕС за периода 2007-2013 г.

Две трети от европейските страни/региони съобщават, че са използвали ЕСФ за финансиране на обучението по предприемачество през периода 2007-2013 г.

Такъв е случаят в **Белгия (френската и немскоговорящата общности)** например, където ЕСФ отпусна бюджет в размер на 292 423 евро за обучението по предприемачество. Това финансиране предхожда текущата конкретна стратегия за обучение по предприемачество, задействана през 2014 г., като подпомагането ще продължи през следващия период на финансиране през 2014 - 2020 г.

В **Чешката република**, предприемаческото обучение бе развито, покрай други такива, чрез дейностите на ОП „Образование за конкурентноспособност“. Една от приоритетните области на тази ОП бе повишаването на качеството на първоначалното обучение, по която училищата получават подпомагане за разработването и реализацията на новаторски образователни програми на училищно ниво, с ударение върху развитието на ключовите способности на учениците.

В **Испания** също се съобщава за използването на европейско финансиране, главно чрез ЕСФ, което достига до около половината от автономните общности.

Във **Франция**, ЕСФ допринася за дейностите на *Pôle Étudiant pour l'Innovation, le Transfert et l'Entrepreneuriat* (PEPITE).

В **Унгария**, обучението по предприемачество е част от общата стратегия за младежта и е частично вградено в „Оперативната програма за социално обновление“ ⁽⁹⁹⁾ за периода 2007-2013 г., финансирана чрез ЕСФ.

В **Малта**, финансиранят от ЕСФ проект „Проектиране на рамка за резултатите от обучението“ има правомощията да проектира рамка за резултатите от обучението за осемте области на обучение и за шестте междупредметни теми, както е описано в Националната рамка за учебните програми ⁽¹⁰⁰⁾ (2012 г.). Като част от тази рамка, „Схемата за предприемачество чрез образование“, която е отворена за държавни и недържавни училища, насърчава директорите на училища да внасят проекти, предназначени за насърчаване на предприемаческите качества сред учениците и за осигуряване на практически опит в предприемаческата дейност.

В **Полша**, обучението по предприемачество беше включено в ОП „Човешкия капитал“ за периода 2007-2013 г. ⁽¹⁰¹⁾. Една от неговите стратегически цели е да се подсили връзката между предлаганото образование и обучение, и нуждите на пазара на труда, по-специално чрез адаптиране на учебните програми и учебни материали (включително учебниците), както и чрез въвеждане на нови форми на служебно обучение на учителите в предприятията.

⁽⁹⁷⁾ http://ec.europa.eu/contracts_grants/funds_en.htm

⁽⁹⁸⁾ <http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=en>

⁽⁹⁹⁾ http://palyazat.gov.hu/new_hungary_development_plan

⁽¹⁰⁰⁾ <https://www.gov.mt/en/Government/Publications/Documents/Annual%20Reports/2013/MEDE.pdf>

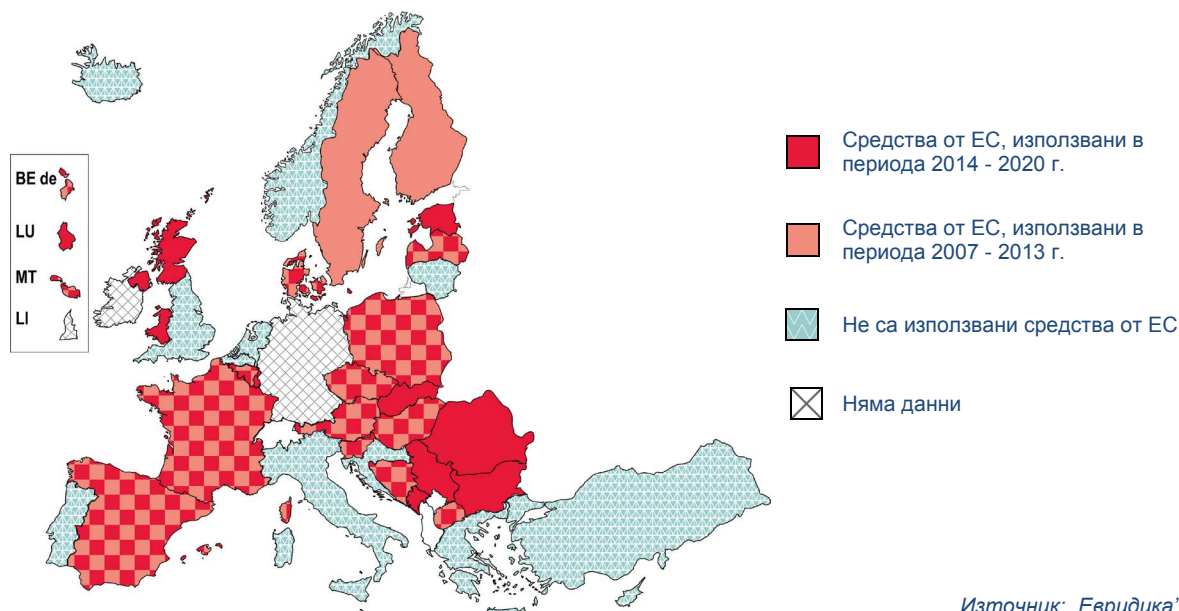
⁽¹⁰¹⁾ <http://www.efs.2007-2013.gov.pl/english/Strony/Introduction.aspx>

В **Словения**, Националният институт за професионално образование и обучение води проекта „Отварям си вратите“ (*Vrata odpiram sam*)⁽¹⁰²⁾, финансиран от ЕСФ. Този проект е продължение на предишните усилия да се улесни социалното партньорство, както и реализацията на ключовото умение самоинициатива и предприемачество. Чрез създаване на контакт между учениците, учителите и предприемачите, на учениците беше дадена възможност да изпробват своите идеи в процеса на реалната работа, като по този начин се създават връзки между потребностите от работна ръка и образованието.

Във **Финландия**, два проекта, които понастоящем получават финансиране от ЕСФ, реализирани главно в периода, който приключи през 2013 г., продължават и през 2014 г. Първият, „YVI – Проект за подготовка на учителите за обучението по предприемачество“⁽¹⁰³⁾ беше национален проект за насърчване на обучението по предприемачество, по-специално в професионалното и академичното обучение на учители във Финландия. Вторият – „Проект YES отива в lukio“⁽¹⁰⁴⁾, цели да подсили предприемаческата култура на общообразователните гимназии чрез създаване и оформяне на практически връзки и взаимодействие между гимназиите и света на труда. Той дава подготовка за обучение в обучението по предприемачество, както и услуги за развиване на предприемачеството в училищата и създаване на мрежи училище-предприятие.

В **Швеция**, която също като Финландия има конкретна стратегия за обучението по предприемачество, няколко проекта в тази област бяха подкрепени през периода на финансиране 2007-2013 г.⁽¹⁰⁵⁾

Фигура 2.11: Използване на финансиране от ЕС за насърчване на обучението по предприемачество между 2007 - 2013 г. и 2014 - 2020 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Показани са два периода на европейско финансиране: 2007-2013 г. и 2014 - 2020 г. Това разделение е в съответствие с многогодишната финансова рамка (МФР) на бюджета на ЕС. МФР определя максимално допустимите размери („тавани“) за всяка обща категория разходи за точно определен брой години. Текущата МФР обхваща периода 2014 - 2020 г., докато предишната обхващаше периода 2007-2013 г. Страните/регионите може да са получавали финансиране през периода на действие на предишната МФР (2007-2013 г.) или могат да го получават през текущия период (2014 - 2020 г.), или и в двата периода.

Центърът за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL)⁽¹⁰⁶⁾ предоставя подпомагане за обучението по предприемачество в осем страни в югоизточния европейски регион, включително Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна гора, Бившата югославска република Македония, Сърбия и Турция (и в другите страни в региона). Той се финансира от ЕС, донорски агенции и вноски от страните-членки в SEECEL. Основната цел на SEECEL е да способства за разработването на системен подход към развиването на предприемачески грамотни общества в целия регион, както и да подпомага привеждането на националната политика в съответствие с препоръките и основните елементи на политиката на

⁽¹⁰²⁾ <http://www.vrataodpiramsam.si/>

⁽¹⁰³⁾ <http://www.yvi.fi/intro-english>

⁽¹⁰⁴⁾ <http://www.yes-keskus.fi/yes/?lang=en>

⁽¹⁰⁵⁾ <http://unilink.se/Content/41062/SyntesRapport-Tillvaxtverket-mars-2012.pdf>

⁽¹⁰⁶⁾ <http://www.seecel.hr/>

ЕС, свързани с предприемаческо обучение за цял живот. SEECEL координира три проекта, съфинансирани от Инструмента за предприемаческа помощ (ИПП) на ЕС, които включват следните страни:

Между 2009 г. и 2013 г. **Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна гора, Бившата югославска република Македония, Сърбия и Турция** взеха участие в проекта „Подкрепа на Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL)“, с общ бюджет в размер на 2 милиона евро. В проекта участваха по четири прогимназиални училища и две висши учебни заведения от всяка страна, с цел да се разработи и внедри в националните образователни системи подходът за ключовите способности при предприемаческото обучение. Всяко учебно заведение получи по 3 000 евро за разработка на рамката и по 2 000 евро за взаимоучителни дейности.

Между 2013 г. и 2016 г. бяха осъществени два допълнителни проекта със същите страни, доразвиващи първия проект и разширяващи го до повече дейности и образователни нива. Те приспособяват рамката към потребностите в основното и гимназиалното образование и дават възможност за регионално взаимно обучение, както и за схеми за учителско наставничество. В тях участват по четири основни училища, четири прогимназиални училища (пет за Сърбия), четири гимназии, две висши учебни заведения и едно учебно заведение за подготовка на учители от всяка участваща страна, с общ бюджет в размер на 4 милиона евро.

В **Сърбия**, дейностите по обучението по предприемачество, които бяха първоначално разработени в контекста на проекти на SEECEL, получават финансиране от Програмата за новаторство в икономиката (ПНИ), финансирани от норвежкото правителство и Европейския съюз, чиято основна цел е подобряването на ученическото и младежкото предприемачество в Сърбия и насърчаването на предприемачески дух сред учителите, учениците, младежта и други заинтересовани страни. През 2006-2014 г., ПНИ осъществи „Програмата за ученическо предприемачество“ в Сърбия, с общ бюджет в размер на 0,6 милиона евро. През тези осем години, общо 212 средни училища от цяла Сърбия са участвали в програмата, с 441 учители и 6 456 ученици, които създадоха 1 387 ученически фирми. По време на програмата бяха задействани застъпнически инициативи с цел подобряване на законовата рамка за обучението по предприемачество.

Освен това, няколко европейски страни развиват обучението по предприемачество в училищата чрез Програмата за учене през целия живот (която сега се превърна в програмата „Еразъм+“), която цели да се даде възможност на хората, на някакъв етап от техния живот, да вземат участие в стимулиращ образователен опит.

В **Дания** например, Датската фондация за предприемачество взе участие в Програмата за учене през целия живот/„Леонардо да Винчи“ през 2013 г. - 2016 г.

В **Полша**, проектите за обучение по предприемачество бяха финансирани чрез направленията „Коменски“ и „Леонардо да Винчи“ в рамките на Програмата за учене през целия живот (2007 - 2013 г.), която включваше като конкретна цел и насърчаването на предприемачески дух.

Финансиране от ЕС за периода 2014 - 2020 г.

За периода 2014 - 2020 г., средства от ЕС продължават да са на разположение чрез Структурните фондове и програмата „Еразъм+“. Споразумения за партньорство между Европейската комисия и отделните страни от ЕС уреждат плановете на националните органи относно използването на финансирането от Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) между 2014 г. и 2020 г. Те очертават стратегически цели и инвестиционни приоритети за всяка страна, като ги свързват с общите цели на стратегията Европа 2020 г. ⁽¹⁰⁷⁾ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Освен това, през периода 2014 - 2020 г., основният принос към обучението по предприемачество е свързан с ЕСФ. Все пак, няма много налична информация за проекти през периода на финансиране 2014 - 2020 г., тъй като много от изброените проекти все още не са задействани. От наличната информация, 24 страни/региони, много от които имат конкретна или обща стратегия за обучението по предприемачество, планират да използват това финансиране за обучение по предприемачество. Това представлява значителен дял от страните, които определят висок стратегически приоритет на обучението по предприемачество, което понастоящем ще се подпомага от ЕСФ.

В **Белгия (френската и немскоговорящата общности)** например, се очаква вноска от ЕСФ за периода 2014 - 2020 г.

В **Белгия (фламандската общност)**, целта „Насърчаване на предприемачеството“ е включена в оперативните програми както на ЕСФ, така и на Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР). Те съдържат конкретни цели и инвестиционни приоритети по отношение на насърчаването и подпомагането на предприемачеството, поощряването на предприемачески нагласи и създаването на предприемаческа култура. Това предполага възможност за финансиране на дейностите по тези теми със средства както от ЕСФ, така и от ЕФРР.

⁽¹⁰⁷⁾ http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

В **България**, оперативната програма „Наука и образование за интелигентен растеж“⁽¹⁰⁸⁾ 2014 г. - 2020 г. си е поставила конкретна цел за „Предоставяне на възможности за учене, съобразени с индивидуалните потребности на децата и учениците, стимулиращи новаторството и предприемачеството“.

За **Латвия**, на разположение е финансиране от ЕСФ за подпомагане на мерките, планирани в „Стратегията за развитие на образованието“, включително насърчаване на предприемаческите способности на учениците. Неформалните образователни дейности са част от същата стратегия, като те акцентират върху развитието на предприемаческите способности на младежта, проучвания за бъдещите професии, придобиване на първоначален трудов опит, участие в дейности на НПО и младежки центрове, разработване на идеи за бъдещото предприятие на учениците, мотивацията да продължават да се учат, както и доброволчески опит. Освен това, съществуват няколко проекта по „Еразъм+“, свързани с обучението по предприемачество с пряко финансиране от ЕС – например, „Развитие на социалното предприемачество в прибалтийския регион“⁽¹⁰⁹⁾, „Еразъм за млади предприемачи“ и „Лабораториите за новаторство на учащите се – път към устойчив и социално отговорен растеж“.

В **Полша**, източник на финансиране през 2014 - 2020 г. за обучението по предприемачество е оперативната програма на ЕСФ „Познания – образование – развитие“. Нейните цели са: активизиране на млади безработни хора под 30-годишна възраст; подкрепа за висшето образование; развиване на социални нововъведения, мобилност и транснационално сътрудничество, както и реформите в областта на трудовата заетост, социалното включване, образованието, здравеопазването и доброто управление. Полша също така участва в „Еразъм за млади предприемачи“, програма за трансграничен обмен, която дава на новите или начинаещи предприемачи възможността да се учат от опитни предприемачи, които ръководят малки предприятия в другите участващи страни.

Обучението по предприемачество е част от **словенската** ОП „Реализацията на политиката на обличаване на ЕС“⁽¹¹⁰⁾ в периода 2014 г.-2020 г. Съгласно Приоритетна ос 10 – „Познания, умения и учене през целия живот за подобряване на пригодността за трудова заетост“, съществува Конкретна цел 3 – „Насърчаване на гъвкави модели за обучение и подкрепа на висококачествена професионална ориентация за младежите на училищна възраст, на всички нива на образователната система“, пряко свързана с обучението по предприемачество.

По същия начин, в **Словакия** обучението по предприемачество се финансира от „Стратегия за младежта 2014 - 2020 г.“, която се субсидира чрез оперативната програма „Човешки ресурси“ съгласно Приоритетна ос 1 „Образование“.

Освен това, във **Финландия**, обучението по предприемачество е вградено в националната мярка „Творчески умения за Финландия“; докато Споразумението за партньорство⁽¹¹¹⁾ в **Обединеното кралство** включва целта да се повиши конкурентноспособността на МСП и да се подпомага предприемачеството.

И накрая, конкретна покана за представяне на предложения⁽¹¹²⁾ по програмата на ЕС „Еразъм+“ беше отправена през 2014 г. съгласно Основно действие 3 – „Бъдещи инициативи“, за подпомагане на европейски партньорства в разработката и увеличаване на мащаба на практиките. Един от параметрите на поканата беше „включване на практически занятия по предприемачество в училищата“. Бяха избрани два проекта на тази тема (виж Раздел 3.2 за повече информация за техните цели):

Проектът „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“⁽¹¹³⁾, осъществяван от Португалската платформа за обучение по предприемачество (ППОП), включва партньори от пет страни – Дания, Люксембург, Австрия, Португалия и Словения – включително няколко министерства на образованието. Той получи субсидия на сума около 2 милиона евро за три години.

Проектът „Обединението за новаторство в обучението по предприемачество“⁽¹¹⁴⁾, координирано от „Младежки постижения“ – Младежки предприятия в Европа – който също включва няколко министерства на образованието – събира партньори от осем страни (Белгия, Дания, Естония, Хърватия, Италия, Латвия, Финландия и Норвегия). Той получи субсидия на сума около 1,8 милиона евро за три години.

⁽¹⁰⁸⁾ http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/bulgaria/2014bg05m2op001

⁽¹⁰⁹⁾ <http://socialinnovation.lv/en/project-social-entrepreneurship-development-in-baltic-sea-region-granted/>

⁽¹¹⁰⁾ http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/slovenia/2014si16maop001

⁽¹¹¹⁾ https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368808/bis-14-1179-united-kingdom-partnership-agreement-part-one.pdf

⁽¹¹²⁾ http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=OJ:JOC_2014_051_R_0017_01&from=EN

⁽¹¹³⁾ <http://www.youthstartproject.eu>

⁽¹¹⁴⁾ <http://icee-eu.eu/about.html>

ГЛАВА 3: УЧИЛИЩНИ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ

Тази глава анализира три аспекта на внедряването на обучението по предприемачество в училищните учебни програми. Тя първо изследва документите на централно ниво, за да определи до каква степен обучението по предприемачество е възприето в учебните програми. Тя изследва дали подходът е междупредметен, дали обучението по предприемачество се преподава като отделен предмет, или е интегрирано в другите предмети, както и дали то е задължителен или свободно избираем предмет в учебните програми. След това, като се задълбочава в начина на предоставяне на обучението по предприемачество, тя разглежда насоките, издадени от централните органи относно методите на преподаване и учене, които следва да бъдат използвани в обучението по предприемачество.

Изследвани са различни видове практически занятия по предприемачество, като един от специфичните методи на обучение, като се преценява до каква степен те са включени в учебните програми. Тези практически занятия включват работа на основата на проекти, практически предизвикателства, обществени предизвикателства и създаването на мини-фирми или микро-финансирани инициативи.

И накрая, тази глава разглежда конкретните учебни резултати от обучението по предприемачество в три области:

- нагласите (самоувереността и чувството за инициатива);
- уменията (творчеството, планирането, финансовата грамотност, управлението на средства, управлението на несигурност/рискове, работата в екип); и
- познанията (дали знаят как да преценяват възможностите, разбиране на ролята на предприемача в обществото и осведоменост за предприемаческите възможности за кариера).

3.1. Подходи към обучението по предприемачество в учебните програми

Въпросът дали обучението по предприемачество е изрично възприето в ръководните документи на централно ниво беше изследван подробно в доклада на „Евридика“ от 2012 г. ⁽¹¹⁵⁾ на същата тема, в рамките на началното, прогимназиалното и гимназиалното общо образователно ниво. Ръководните документи се определят като официални документи, съдържащи учебни програми, насоки, задължения и/или препоръки. Настоящият доклад отново обхваща тези нива, както и основните учебни програми на първоначалното професионално образование (ППОО) в училищата, но той не се разпростира върху специализираните курсове в ППОО в училищата, като организация на производството например, тъй като ударението му е върху това, което научават всички ученици от ППОО.

За всяко ниво на общото образование и за фазата на първоначално професионално образование, следните подраздели анализират до каква степен и как обучението по предприемачество е интегрирано в учебните програми. Установени бяха три общи подхода:

- междупредметен подход, където целите на обучението по предприемачество се определят като универсални и пресичащи различни предмети;
- обучението по предприемачество се преподава като задължителен отделен предмет, или като част от задължителен предмет или предмети;
- обучението по предприемачество се преподава като свободно избираем предмет, или като част от свободно избираем предмет или предмети.

Подходите не са взаимно изключващи се, така че в една страна могат да се срещнат и трите подхода.

Доклад на Европейската комисия предлага „Модел на напредъка“ който предвижда: „преминаване от схващането за обучението по предприемачество като една "добавка" към учебните програми, най-често предлагана на по-късен етап от задължителната фаза на

⁽¹¹⁵⁾ ЕАСЕА/„Евридика“, 2012 г.

образованието, към възприемане на обучението по предприемачество като неразделна част от учебните програми на всички нива. При такъв сценарий, обучението по предприемачество в ранните години от образованието – от начално до прогимназиално – дават основа на учениците да изучават предприемачеството като отделен предмет в техните по-късни години, например гимназиалното образование и след него” (McCoshan и др., 2010 г., стр. 29).

3.1.1. Начално и общо прогимназиално образование

Както показва Фигура 3.1а, в основното образование около половината от страните прилагат междупредметен подход към обучението по предприемачество, с акцент върху универсалните и пресечни цели, без той да е обвързан с отделни предмети. В четиринадесет образователни системи обучението по предприемачество е интегрирано в задължителните предмети. То рядко се среща като свободно избираем предмет или интегрирано в свободно избираемите предмети. Такъв е случаят само в пет страни. Това не е учудващо, тъй като свободно избираемите предмети не се срещат често в основното образование. Като цяло, около три четвърти от страните съобщават за най-малко един от гореспоменатите подходи.

В четири страни (Испания, Словения, Финландия и Норвегия), междупредметните цели са съчетани със задължителни предмети, като четири страни (Чешката република, Латвия, Малта и Румъния) прилагат и трите подхода (междупредметен, задължителни и свободно избираем предмети).

В **Естония**, страна с конкретна стратегия за обучението по предприемачество (виж Глава 2), в основното образование предприемаческите способности съставляват част от общите умения, които следва да се развиват през цялото времетраене на учебния процес чрез интердисциплинарни дейности. Освен това, предприемачеството е включено в Националните учебни програми за основните училища чрез междупредметната тема „Гражданска инициатива и предприемачество”.

В **Испания**, новият Закон за образованието (LOMCE) предвижда, че „без да се засяга тяхното конкретно третиране в някои области от това образователно ниво (...) предприемачеството, гражданското и конституционното образование трябва да се преподават във всички предметни области”.

В **Словения**, Законът за основните училища от 2007 г. въвежда целта „развиване на предприемаческите нагласи от гледна точка на ефективността, новаторството и творчеството” в учебните програми както на начално, така и на прогимназиално ниво.

Съгласно Фигура 3.1б, на прогимназиално ниво, двадесет и една страни споменават за междупредметни цели при обучението по предприемачество. В прогимназиалното образование, 17 страни съобщават, че предприемачеството е задължителен предмет - или като отделен предмет, или интегрирано в друг предмет. Основната разлика с началното образование е, че предприемачеството много по-често се среща като свободно избираем елемент в учебните програми, като 15 страни съобщават за такава практика. Разбира се, това е главно поради факта, че свободно избираемите предмети са много по-често срещани в средното образование. Само осем страни изобщо не споменават за обучение по предприемачество.

В **Босна и Херцеговина**, страна с конкретна стратегия за обучението по предприемачество, включването на предмета в учебните програми е на стадий експеримент в началното образование, докато в приблизително половината от прогимназиите и гимназиите той е на етап прилагане.

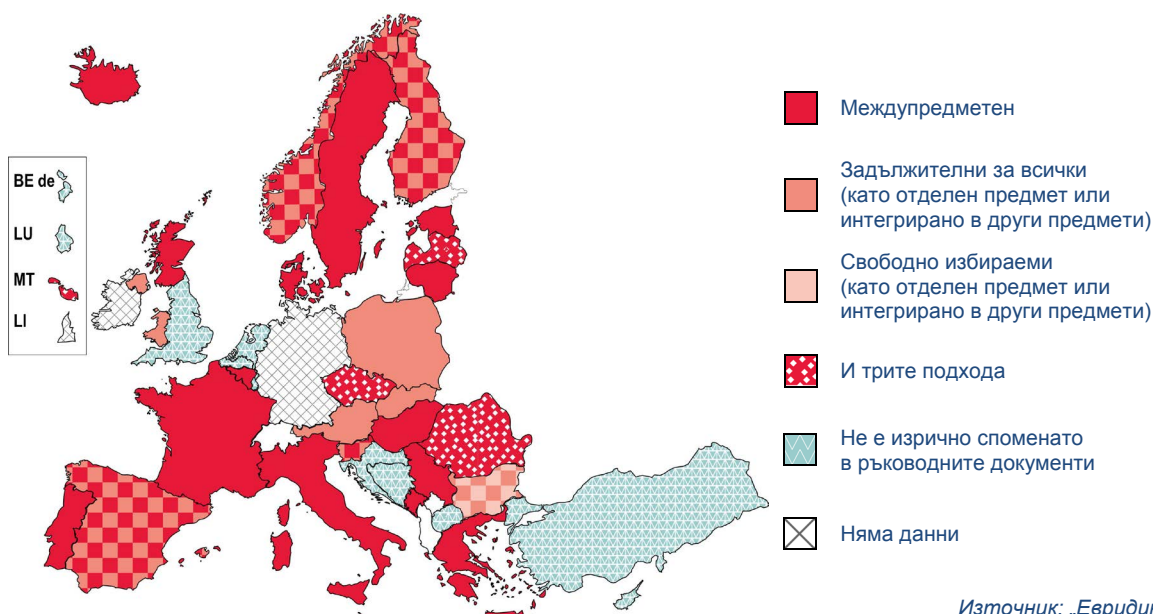
В **Литва**, където обучението по предприемачество понастоящем се разглежда като част от стратегията за предприемачество, съществува национална програма за въвеждане на икономиката и предприемачеството [като предмети] в началното образование. Програмата се базира на ключови способности като предприемачество, общуване, умения за учене и гражданско участие.

Другата разлика с началното образование е, че на прогимназиално ниво повече страни съчетават различни подходи. Осем страни прилагат и трите подхода, споменати във Фигура 3.1б (междупредметен, задължителен и свободно избираем предмет) на прогимназиално ниво. В две страни (България и Норвегия) съществува съчетание от задължителни и свободно избираеми предмети, без да се споменават междупредметни цели. В четири страни/региони (Белгия (френската общност), Дания, Франция и Черна гора), междупредметните цели са съчетани със свободно избираеми предмети.

В седемнадесет страни обучението по предприемачество е задължително или като отделен предмет, или е интегрирано в други задължителни предмети (виж Фигура 3.2).

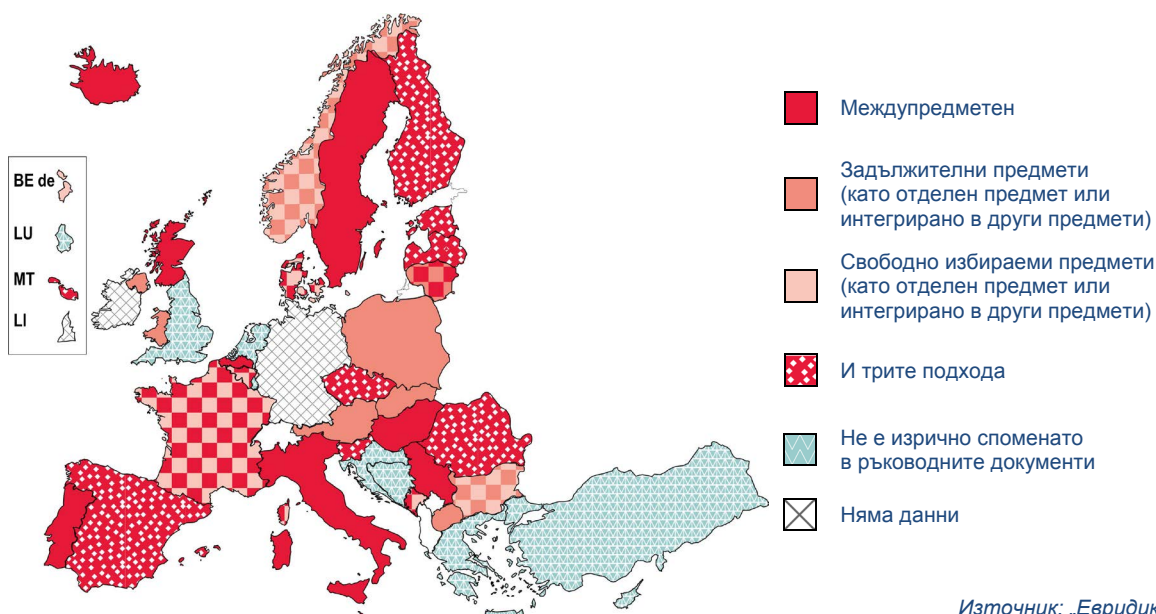
Фигура 3.1: Подходи в учебните програмите към обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

а) Начално образование

Източник: „Евридика“.

б) Прогимназиално образование

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

„Свободно избираеми предмети“ означава както предметите, които учениците са свободни да избират (незадължителни), така и задължителните предмети, предвидени само в някои специализирани курсове, за разлика от предметите, които са задължителни за всички ученици.

Забележки, специфични за страните

Белгия (BE de): Няма междупредметен подход в обучението по предприемачество в учебните програми за ISCED 1-3. Независимо от това, съществува указател на уменията, който включва и обучението по предприемачество. Указателят на уменията за Подготовка за избор на кариера и професионално ориентиране, който беше приет през 2008 г., е междупредметен указател за всички предмети от ISCED 1 до ISCED 3. Той се стреми да проучи работата на всички професии и е връзка между училището и света на труда.

Хърватия: Националната рамка за учебните програми (НРУП) предвижда, че обучението по предприемачество следва да е интегрирано в учебните програми за ISCED 0-3 като междупредметна тема. Все пак, разработването на реалните

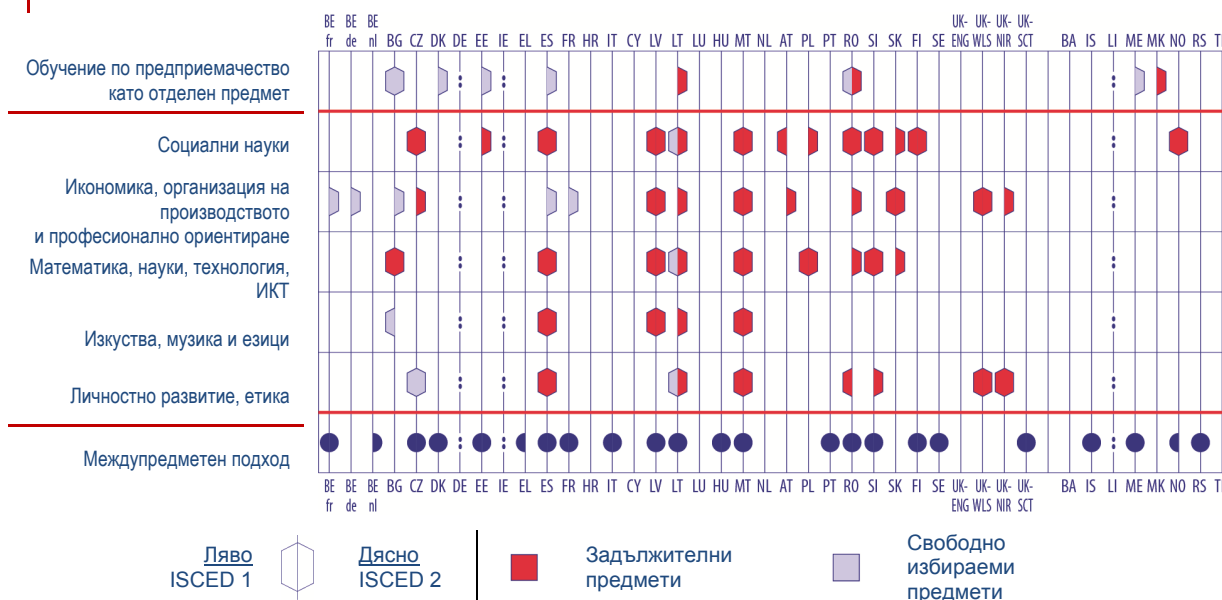
учебни програми в училищата, съобразени с това изискване на НРУП, все още не е приключило.

Нидерландия: Училищата са автономни и са свободни да решават дали да решават обучението по предприемачество и как да го управляват. Много училища обхващат предмета, въпреки че няма стратегия на национално ниво.

Босна и Херцеговина: Включването на обучението по предприемачество в учебните програми сега е в процес на развитие, подкрепяно от проект на ИПП и от регионален проект на SEECEL в пилотни институции.

При изследване на предметите, които включват елементи на обучение по предприемачество, се откриват известни различия между началното и прогимназиалното ниво. На прогимназиално ниво съществуват повече предмети, които включват обучение по предприемачество, отколкото на начално ниво. Това е в съответствие с факта, че на начално ниво ударението е върху междупредметния подход (виж Фигура 3.1а). На това ниво, предприемачеството се преподава като отделен свободно избираем предмет само в България и Румъния. На прогимназиално ниво, такъв е случаят в шест страни/региони (Белгия (Немскоговорящата общност), България, Дания, Естония, Испания и Черна гора). Литва, Румъния и Бившата югославска република Македония са единствените страни, където предприемачеството е задължителен отделен предмет. Както на начално, така и на прогимназиално ниво обучението по предприемачество е обикновено интегрирано в предмети от социалните науки, както и в икономиката и организацията на производството.

Фигура 3.2: Предмети, включващи обучение по предприемачество (ISCED 1 и 2), 2014/2015 г.

Источник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Когато на едно и също образователно ниво и в една и съща предметна категория съществуват както задължителни, така и свободно избираеми предмети, тази фигура показва само задължителните предмети. Свободно избираеми означава както предметите, които учениците са свободни да избират (незадължителни), така и задължителните предмети, предвидени само в някои специализирани курсове, за разлика от предметите, които са задължителни за всички ученици.

Целите на обучението по предприемачество на начално и прогимназиално ниво са формулирани по различен начин в различните страни, и ударението понякога е върху потяното разбиране за предприемачеството, което изтъква уменията, необходими за създаване и управление на предприятие, а понякога върху по-широкото.

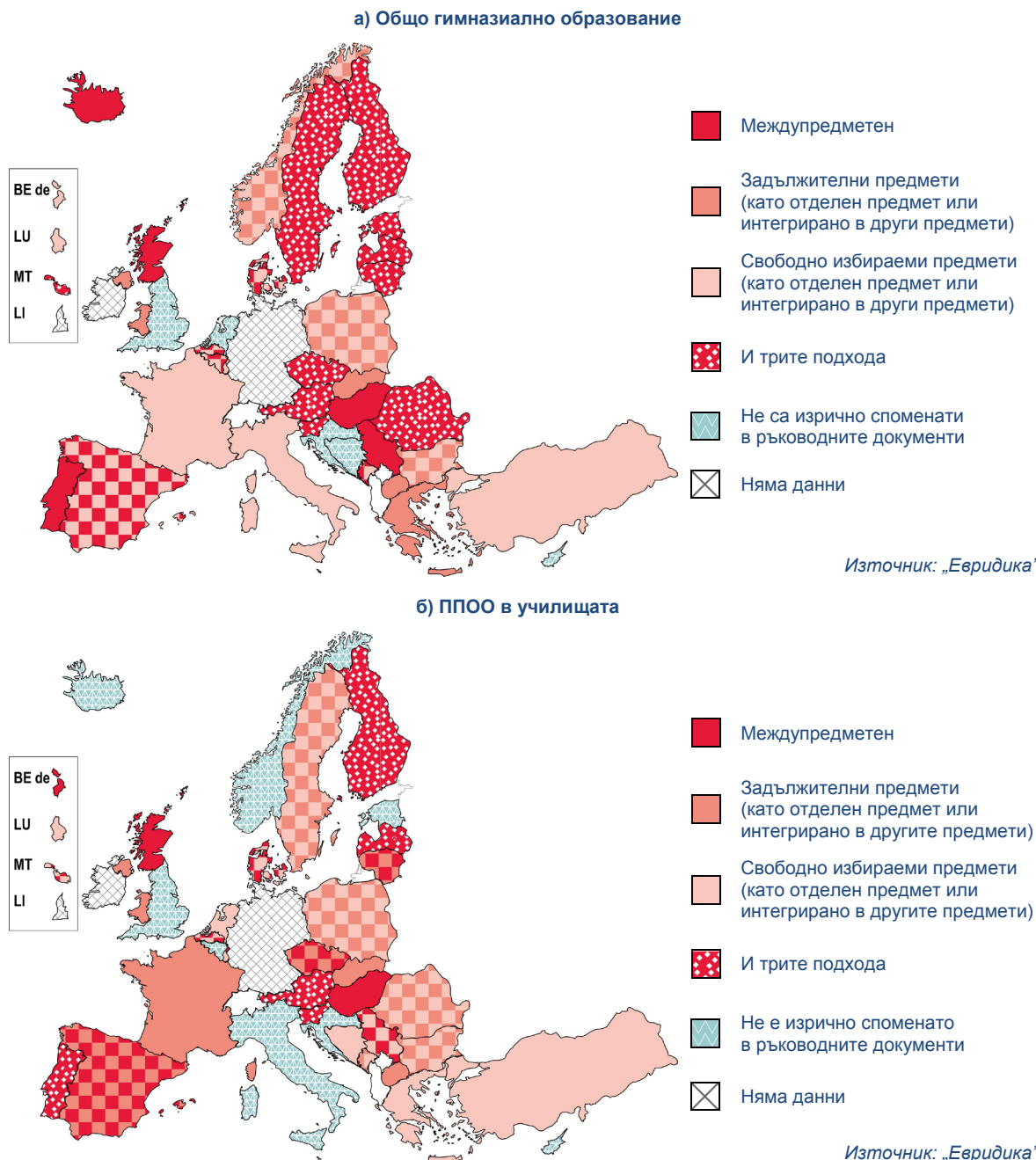
В България, основната цел е развитието на предприемаческо мислене чрез практически дейности, които включват обучение в създаване на предприятие.

В **Испания** целите на задължителните предмети, обхващащи предприемачеството, включват развиването на творчеството и предприемачеството чрез подобряване на информационните умения, разработването на идеи и представяне на получени новаторски данни (социалните науки), развиването на самостоятелност и предприемачески умения за достигане на личните цели и поемане на отговорност за общото благо (граждански и социални ценности).

3.1.2. Общо гимназиално образование и ППОО в училищата

На общообразователно гимназиално ниво, обучението по предприемачество е междупредметна цел в 20 страни/региони. В сравнение както с началното, така и с прогимназиалното образование, обхващането на обучението по предприемачество в учебните програми е по-широко. Освен това, десет страни съчетават и трите подхода.

Фигура 3.3: Подходи в учебните програми към обучението по предприемачество, 2014-2015 г.

Обяснителна бележка

„Свободно избираеми предмети“ означава както предметите, които учениците са свободни да избират (незадължителни), така и задължителните предмети, предвидени само в някои специализирани курсове, за разлика от предметите, които са задължителни за всички ученици.

Забележки, специфични за страните

Белгия (BE de): Няма междупредметен подход в обучението по предприемачество в учебните програми за ISCED 1-3. Независимо от това, съществува указател на уменията, който включва и обучението по предприемачество. Указателят на уменията за Подготовка за избор на кариера и професионално ориентиране, който беше приет през 2008 г., е междупредметен указател за всички предмети от ISCED 1 до ISCED 3. Той се стреми да проучи работата на всички

професии и е връзка между училището и света на труда.

Хърватия: Националната рамка за учебните програми (НРУП) предвижда, че обучението по предприемачество следва да е интегрирано в учебните програми за ISCED 0-3 като междупредметна тема. Все пак, разработването на реалните учебни програми в училищата, съобразени с това изискване на НРУП, все още не е приключило.

Нидерландия: Училищата са автономни и са свободни да решават дали да включват обучението по предприемачество и как да го управляват. Много училища обхващат предмета и има държавно финансиране на разположение за обучението по предприемачество (за ППОО в училищата), въпреки че понастоящем няма стратегия на национално ниво.

Словакия: Всяка гимназия е в правото си сама да реши дали да предлага предприемачеството като свободно избираем предмет.

Босна и Херцеговина: Включването на обучението по предприемачество в учебните програми сега е в процес на развитие, подкрепяно от проект на ИПП и от регионален проект на SEECEl в пилотни институции.

Освен това, обучението по предприемачество съществува като компонент от задължителни предмети в 18 страни/региони, като то също така е свободно избираем предмет или е интегрирано в свободно избираемите предмети в 23 страни/региони. Само пет страни/региони не споменават за обучение по предприемачество.

Следните примери описват как някои страни формулират целите на междупредметните теми, свързани с обучението по предприемачество.

В **Унгария**, „чувство за инициатива и предприемчивост“ се разглежда изрично като междупредметно ключова способност в националните основни учебни програми на всички училищни нива; съществуват също така някои косвени препратки в предметно обвързани рамкови учебни програми. Обучението по предприемачество се споменава косвено или накратко в три от дванадесетте образователни цели в националните основни учебни програми.

В **Малта**, „Образование за предприемачество, творчество и новаторство“ е една от шестте междупредметни теми, зададени в Националната рамка за учебните програми за основното и средното образование, като то е интегрирано и в осемте области на обучение.

Във **Финландия**, темата за „Гражданско участие и предприемачество“ цели да помогне на учениците да възприемат обществото от различни гледни точки, да развиват способностите, необходими за гражданско участие, както и да създадат основа за предприемачески методи. Методите и културата на обучение на училищата трябва да подпомагат учениците в тяхното развитие като независими, инициативни, целеустремени, отзивчиви граждани, както и да им помогнат да придобият реална представа за начините, по които те могат да влияят на обществото.

Както е обяснено във въведението, този доклад обхваща основните учебни програми на професионалното образование в училищата (ППОО), но не и специализираните курсове, като например организация на производството. Обучението по предприемачество се споменава като междупредметна цел за ППОО в училищата в 15 страни/региони, което е по-малко, отколкото в основното и средното общо образование. Възможно е специализираните курсове в ППОО да акцентират повече върху предприемачеството, отколкото основните учебни програми. Все пак, обучението по предприемачество стои добре от гледна точка на неговото положение в учебните програми като задължителен предмет или като елемент, интегриран в задължителните предмети (18 страни), също и като свободно избираем предмет или елемент, интегриран в свободно избираемите предмети (19 страни). Предприемачеството изобщо не се споменава в осем страни/региони.

Фигура 3.4 показва предметите, в които е интегрирано обучение по предприемачество в общото гимназиално образование и ППОО в училищата. Обучението по предприемачество най-често се преподава като отделен предмет на общообразователно гимназиално ниво (ISCED 3); то е свободно избираемо в 12 страни и е задължително в пет. Следователно, около половината от страните преподават обучението по предприемачество като отделен предмет. При ППОО в училищата, обучението по предприемачество често се среща като отделен предмет. Девет страни го предлагат като задължителен предмет и десет страни/региони го предлагат като свободно избираем предмет. Социалните науки, икономиката и организацията на производството са другите предметни области, които обикновено включват обучение по предприемачество, аналогично с началното и прогимназиалното образование.

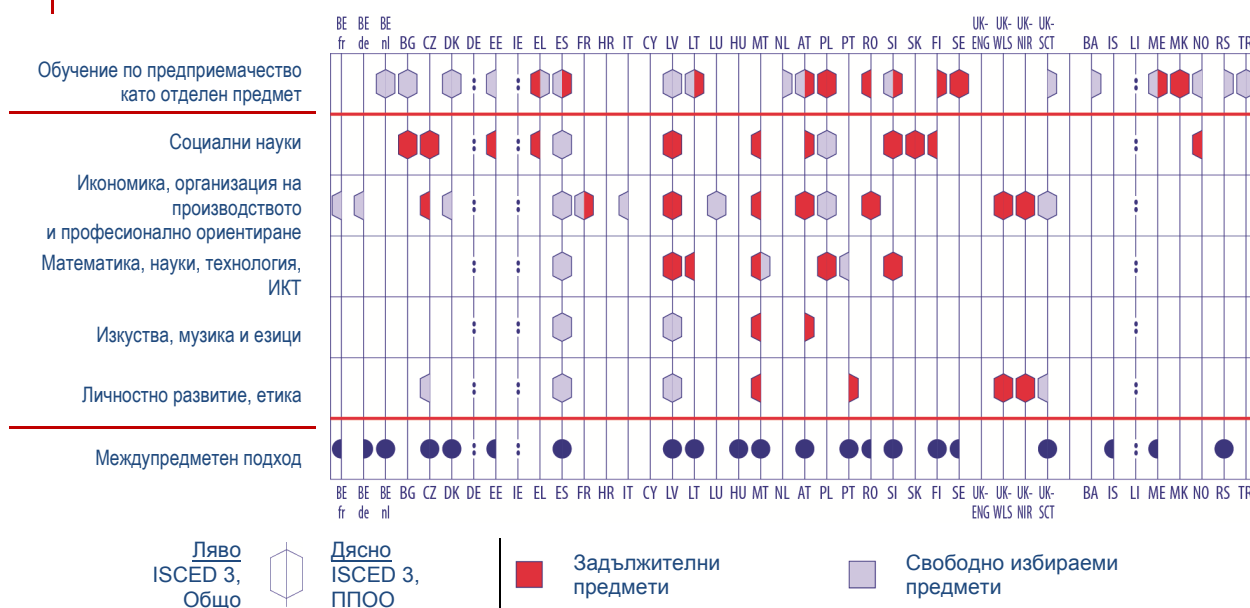
Целите на обучението по предприемачество варират в различните страни.

В **Швеция**, страна с конкретна стратегия за обучението по предприемачество, съществуват шест цели в отделния предмет за обучението по предприемачество, отразяващи както специфичните, свързани с предприемачеството цели, така и по-общите умения от значение за предприемачите. Те включват, покрай другото, способността за превръщане на идеи в практически и целенасочени дейности за започване на проект или модел на фирма, за осъществяване на проект или за управление на модел на фирма, както и способността да се завърши и оцени проект или модел на фирма.

В **Сърбия** съществува по-ясно разбиране за предприемачеството: предметът „Предприемачество“ в ППОО в училищата цели да развива предприемачески и делови познания, умения, поведение и ценности, както и предприемачески начин на мислене. Той също така обхваща познанията и уменията, необходими за професионално развитие, търсене на работа и самостоятелна заетост (включително разработване на прост план за производство). Предметът има мултидисциплинарен подход и е насочен към практическата работа; съществува също така и акцент върху опазването на природните ресурси и екологичната устойчивост.

В **Полша**, целите на предмета „Въведение в обучението по предприемачество“ включват например както вербална, така и невербална комуникация; вземане на решения; изготвяне на прост план за производство и изучаване начина на функциониране на пазарните институции.

Фигура 3.4: Предмети, включващи обучение по предприемачество (ISCED 3 и ППОО в училищата), 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Когато на едно и също образователно ниво и в една и съща предметна категория съществуват както задължителни, така и свободно избираеми предмети, настоящата фигура показва само задължителните предмети. Свободно избираеми означава както предметите, които учениците са свободни да избират (незадължителни), така и задължителните предмети, предвидени само в някои специализирани курсове, за разлика от предметите, които са задължителни за всички ученици.

3.1.3. Насоки за преподаване и методи на обучение за обучението по предприемачество

Този раздел анализира осигуряването на общи насоки за преподаване и методи на обучение за обучението по предприемачество от страна на централните органи. Допълнителна информация за помощта за учителите може да бъде намерена в Глава 4.

Аналогично със съдържанието на предмета, преподаването и методите на обучение трябва да бъдат съобразени с целта обучението по предприемачество да бъде провеждано ефективно. Научните изследвания в тази област подчертават значението на тази теза. Например Hoffmann и др. (2012 г., стр. 102-103) обясняват, че уменията, необходими за предприемачеството, се променят и на етап идея са различни от тези, необходими на етап създаване на организация или проект и поради това предприемачеството не може да се преподава ефективно с използване на традиционните педагогически методи. Важни са практическите измерения, участието на учениците, интердисциплинарните и международни елементи в преподаването. Освен това, те твърдят, че „формалното преподаване не е единствената дейност, която засяга способността на учениците да станат големи предприемачи“ (Hoffmann и др., 2012 г., стр. 105). Извънкласните дейности в образователните институции също оказват голямо въздействие, но те са твърде трудни за измерване, тъй като учениците, които участват в такива дейности, често не се регистрират. Поради тази причина

можем да наблюдаваме само част от картината – това, което е включено във формалните учебни програми.

Според Coduras Martinez и др. (2008 г., стр. 11-12), новите методи на обучение и интердисциплинарното съдържание представляват предизвикателство както за учителите, така и за институциите. Sorgman и Parkison (2008 г.) съобщават, че много учители са неподготвени за тези нови предизвикателства (виж Глави 1 и 4). Мултидисциплинарното предприемаческо съдържание и практическите подходи трябва да бъдат интегрирани в основното обучение, което преминават учителите. Те заключават, че „обучението на обучаващи“ може да изисква не по-малки усилия от разработването на учебните програми.

Този анализ на централните насоки се базира на четирите вида методи на преподаване и учене, често свързвани с обучението по предприемачество, но не и единствено и само с него:

- Активно учене
- Учение чрез реализация на проект
- Учение чрез опит
- Дейности извън класната стая/училището, свързващи учениците с местната общественост или предприятията

Практическите занятия по предприемачество, като специфичен еднократен опит, ще бъдат изследвани по-нататък в тази глава (виж Раздел 3.2). Настоящият раздел разглежда само препоръките на централно ниво относно общите методи на преподаване и обучение за обучението по предприемачество.

Методите, посочени по-горе, не винаги са свързани само с обучението по предприемачество и те могат да представляват част от общата педагогика за другите предмети. Все пак, за да бъдат от значение за настоящото изследване, те трябва да бъдат прилагани в контекста на целите на обучението, свързани с обучението по предприемачество. Освен това, учителите може да се нуждаят от помощ, за да ги използват в преподаване на предприемачеството – въпрос, който ще бъде изследван в следващата глава.

Въпреки че в някои страни не съществуват препоръки или насоки на централно ниво относно използването на горепосочените методи на преподаване и учене по отношение на обучението по предприемачество, това не означава непременно, че такива методи изобщо не се използват, тъй като училищата и учителите често имат значителна самостоятелност при вземане на решенията относно методите на обучение. Все пак, наличието на такива насоки показва, че предприемачеството е утвърдено и залегнало в учебните програми. Настоящият доклад сочи, че насоки, отнасящи се до горепосочените методи в началното и/или прогимназиалното образование, съществуват само в десетина страни/региони (немскоговорящата общност в Белгия, Дания, Испания, Естония, Франция, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония). Не е изненадващо, че пет от изброените страни/региони (немскоговорящата общност в Белгия, Естония, Босна и Херцеговина, Черна гора и Бившата югославска република Македония) насърчават обучението по предприемачество чрез конкретна стратегия (виж Глава 2).

В **Естония**, препоръките на централно ниво за методите на обучение, които следва да бъдат използвани в развитието на обща компетентност и междупредметното обучение, включително предприемачески умения, са описани в Националните учебни програми за основните училища и общообразователните гимназии. Новите учебни програми за основните училища и общообразователните гимназии включват теми за създаването на предприятие, пригодността за трудова заетост и социалното предприемачество. Професионалните стандарти на учителите описват уменията, които следва да бъдат използвани в преподаване на предприемачество. „Бъдете предприемчиви!“ – естонската стратегия за обучение по предприемачество – съдържа препоръки за методологията на преподаване.

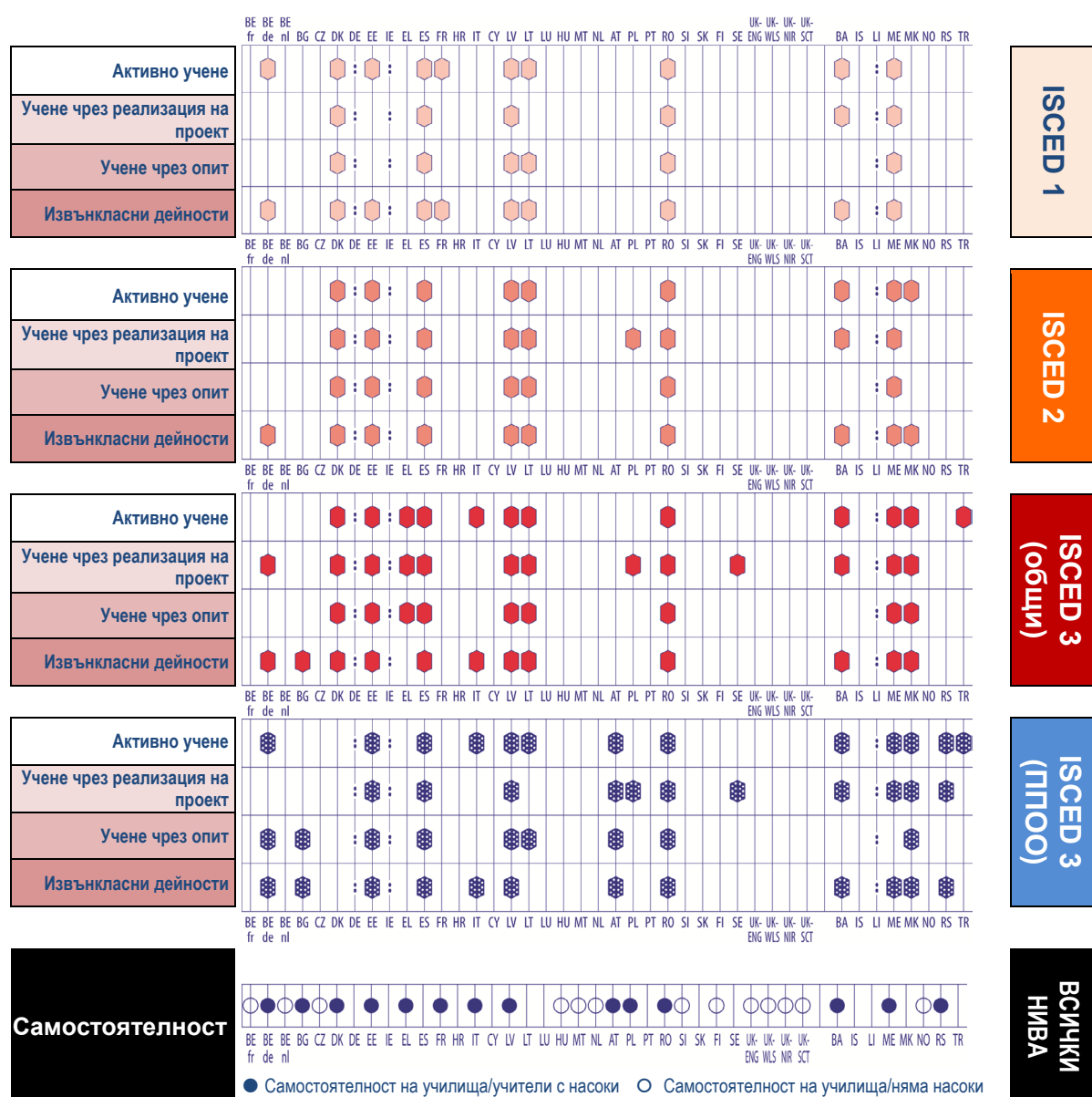
В **Испания**, Заповед ECD/65/2015 г. гласи, че методите на преподаване, които контекстуализират обучението и включват обучение на основата на проекти и които се фокусират върху интереси, казуси или решаване на проблеми, допринасят за активното участие, експериментиране и функционално учене, което от своя страна ще насърчи развитието на уменията и ще подобри мотивацията на учениците чрез пренос на знания. Учение чрез реализация на проект е от особено значение за придобиването на умения. За да се постигне конкретна цел, необходимо е да се състави план за действие. Целта на тази методология е да се даде възможност на учениците да организират своето мислене и да допринесе за научни изследвания, размисъл, критично мислене и изграждане на хипотези чрез процес, в

който всеки човек поема отговорност за своето учене, прилагайки своите познания и способности към задачи от реалния живот.

Насоките за учене в обучението по предприемачество в **Босна и Херцеговина** включват интерактивни методи на обучение, където учениците са активни участници в учебния процес.

Насоките се срещат по-често при общото гимназиално образование и ППОО в училищата (около една трета от страните/регионите), отколкото на прогимназиалното образователно ниво. Това е в съответствие с факта, че обучението по предприемачество се среща по-често в общото гимназиално образование, отколкото на прогимназиално образователно ниво. Активното учене и извънкласните дейности са най-често срещаните методи на преподаване, за които съществуват насоки. Целият процес на преподаване следва да се базира на прилагането на активни методи и форми на работа. Извънкласните дейности често включват посещения на предприятия (например в Латвия, Австрия и Сърбия).

Фигура 3.5: Централни насоки относно методите на преподаване и учене в обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Забележки, специфични за страните

Белгия (BE de): Насоките (които редовно се актуализират) за методите на преподаване в обучението по предприемачество не са задължителни, тъй като белгийската конституция гарантира свободата на образованието.

Поради тази причина всяко училищно ръководство е свободно да използва педагогически методи по свой избор в своето училище. Всички учители са свободни да използват методите, подходящи за техните класове в рамките на насоките, евентуално дадени от училищното ръководство.

Испания: В допълнение към горепосочените методи, съществува също така и „съвместно обучение“. Съгласно Заповед ECD/65/2015 г., активните методологии трябва да се основават на съвместни структури за обучение. Работейки заедно, членовете на екипа следва да са способни да решават проблемите, както и да разбират стратегиите, използвани от другите и да ги използват в подобни ситуации.

Босна и Херцеговина: Всички учебни програми са главно базирани на съдържанието, с много малко насоки относно методите. Учителите са длъжни да следват учебните програми по отношение на съдържанието, но те са свободни да избират методите на обучение.

В **Гърция**, широко се използват казусите, за да се разберат по-добре понятията безработица, инфлация, закона за търсенето и предлагането и така нататък. В частност, когато обучението по предприемачество се преподава в рамките на предмета, наречен „Проект“, учениците научават как да превърнат идеята за предприятие от концепция в реалност.

В **Черна гора**, активното преподаване е основна отправна точка за реализацията на всички предмети на всички образователни нива, а ученето чрез опит и изследванията придобиват особено значение, като практическата работа се използва за научаване на съдържанието на предмета и [придобиване на] познания.

Някои от страните, които заявяват, че имат предмети, включващи обучение по предприемачество, не съобщават за каквито и да било насоки на централно ниво за методите на преподаване и учене. В много случаи, причината за това е самостоятелността, дадена на училищата и учителите.

В **Обединеното кралство (Англия, Уелс и Северна Ирландия)** например, методите на обучение и учебните материали се определят от учителя, след консултация с директора и началника на отдел (учител, който отговаря за определена област и който дава помощ и насоки за други учители). Всеки учител отговаря за планирането на уроците и изготвяне на схеми за работа, за да се гарантира, че учебните програми отговарят на нормативните изисквания.

Все пак, някои страни имат механизми за улесняване на преподаването при обучението по предприемачество.

Например в **Чешката република**, учителите могат да споделят своя опит, както и своите методи на преподаване с практическа насоченост, като използват специален интернет форум – „Методологическия портал“, който обхваща и други предметни области.

3.2. Практически занятия по предприемачество

Съобщението на Европейската комисия от 2012 г. *Преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за по-добри социално-икономически резултати*⁽¹¹⁶⁾ призовава страните-членки да осигурят поне едно практическо занятие по предприемачество за всички учащи се, преди те да завършат задължителното образование.

„Практическото занятие по предприемачество се разбира като образователен опит, където учащите се имат възможността да предложат идеи, да разпознаят добрата идея и да превърнат тази идея в дейност. То следва да е инициатива, водена от учащите се – или индивидуално, или като част от неголям екип, да включва учене чрез практика и трябва да даде осезаеми резултати. Целта на такава възможност е учащите се да развият уменията, увереността и способностите да забелязват възможностите, да посочат решения и да приложат своите собствени идеи в практиката.“⁽¹¹⁷⁾

За да подпомогне усилията на страните в реализацията на този подход, Европейската комисия отправи през 2014 г. покана за представяне на предложения съгласно Основно действие 3 – „Бъдещи инициативи“, с „включване на практически занятия по предприемачество в училищата“ като една от приоритетните теми (виж Раздел 2.2.3). Целта на поканата е разработката и увеличаване на мащаба на тази практика. Един от избраните проекти – „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“, осъществяван от португалската асоциация ППОП (*Plataforma para a Educação do Empreendedorismo em Portugal*), цели да създаде нов метод за преподаване на предприемаческите способности, да го усъвършенства и реализира в началното, прогимназиалното и гимназиалното образование. Вторият проект,

---

⁽¹¹⁶⁾ Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за по-добри социално-икономически резултати, COM / 2012/0669 окончателен.

⁽¹¹⁷⁾ За пръв път се споменава в Съобщението „Преосмисляне на образованието“. Настоящото определение е детайлизирано в поканата на EACEA за участие в търг за политически експерименти върху практическите занятия по предприемачество, която се намира на адрес: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/documents/ka3-14-guidelines-for-applicants-final_en.pdf

„Обединение за новаторство за обучението по предприемачество“, осъществяван от „Младежки постижения“ – Европа, цели да анализира въздействието на обучението по предприемачество и да установи какво е необходимо за постигане на европейската цел всеки млад човек да е преминал практическо занятие по предприемачество преди завършване на задължителното образование.

Съществуват много примери на практически занятия по предприемачество. Общото между тях е истинския предприемачески подход в съдържанието и метода, като по този начин се съчетават предприемаческите цели на обучението и предприемаческите методи. Където такива занятия са включени в рамките на училищните учебни програми, това свидетелства, че обучението по предприемачество е наистина внедрено, а не е само добавка.

3.2.1. Практически занятия по предприемачество в училищните учебни програми

Примерите на практически занятия по предприемачество се различават по своята насоченост, както и в степента, до която в тях са включени промени или корекции в образователния подход. За целите на този доклад страните бяха помолени да опишат дали видовете занятия, посочени по-долу, са включени в техните училищни учебни програми, и ако това е така, на кое образователно ниво, а също и дали на задължителна или на свободно избираема основа:

- извършване на работа на основата на проекти – където съществува ясен процес за генериране на идеи и конкретен краен продукт;
- поставяне пред практическо предизвикателство – проекти, зададени от предприятие или обществени организации за решаване на проблем, пред който те са изправени в работата си;
- вземане на участие в обществено предизвикателство – с използване на новаторски идеи да се намери решение за справяне с местни или обществени проблеми;
- създаване на малка фирма – при наличието на идея за делова дейност или социално предприятие, създаване и управляване на такива за определен период от време;
- микро-финансиране на инициативи на учащите се – конкретни идеи и групово финансирани проекти за реализиране на печалба и/или постигане на социален ефект.

Важно е да се отбележи, че в контекста на практическите занятия по предприемачество, първото споменато занятие („извършване на работа на основата на проекти“) се различава от общата методология на преподаване на основата на проекти, обсъдена в Раздел 3.1.3. Преподаването на основата на проекти вече е, до различна степен и в различна форма, доста често срещано в повечето европейски образователни системи. Но това, което се изследва тук, е различно, тъй като то поставя ученика в центъра на реален процес за генериране на идеи за конкретен краен продукт. Общите методи на обучение на основата на проекти със сигурност биха могли да се използват за развиване на предприемаческите способности, но те не са цялостни практически занятия по предприемачество, както те са определени тук. Също така, практическото обучение и ученето чрез работа в ППОО и комбинираната система не може да се приравня с това, което тук се разбира като практическо предизвикателство, въпреки че те също могат да развиват предприемаческите способности на младите хора.

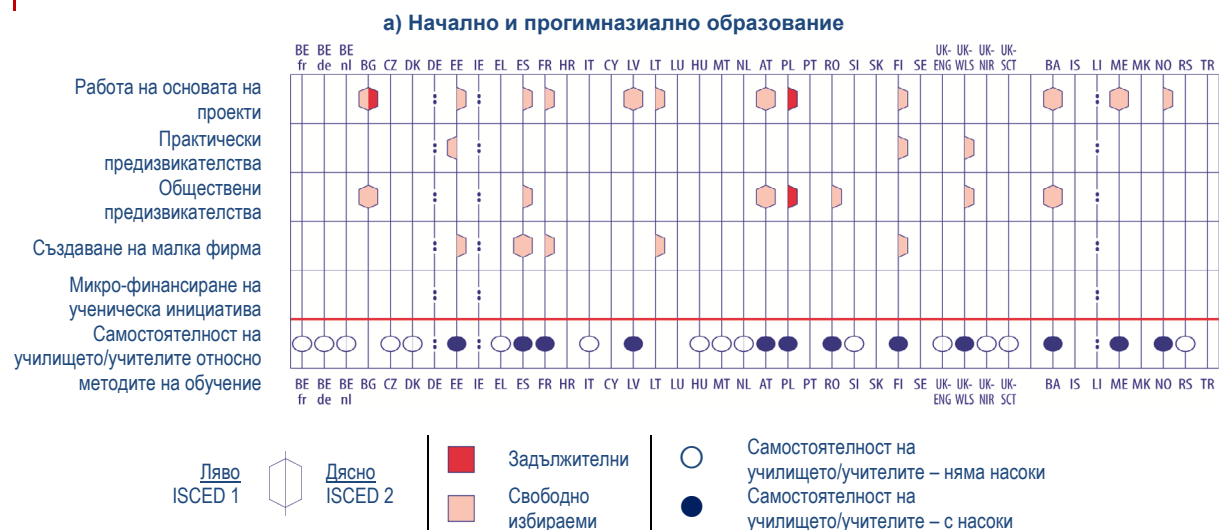
Практически занятия по предприемачество под формата на работа на основата на проекти е включена в учебните програми на десетина страни. България, Босна и Херцеговина и Черна гора предоставят това на всички нива; Естония, Австрия, Полша и Финландия на три нива; Испания, Латвия, Румъния и Швеция на две нива; Франция, Литва и Норвегия само на прогимназиално ниво, а Дания – само в ППОО в училищата. По този начин, работата на основата на проекти е един от най-често срещаните примери на практически занятия по предприемачество, но все още е налице в по-малко от една трета от европейските страни.

Интересен пример на прогимназиално ниво може да се види във **Финландия**: [Програмата] „Аз и моят град“ разглежда темите за обществото, трудовия живот и предприемачеството, и приема формата на миниатюрен град, където учениците, шестокласници на възраст 12 - 13 години, работят в някаква професия и изпълняват функциите на потребители и граждани. В нея се включва обучение на учителите, учебни материали за 10 урока и еднодневно посещение в учебната среда на „Аз и моят град“. Всяка програма бива реализирана в тясно взаимодействие с общините в региона и предприятията. Тя не е задължителна, но на практика всички шестокласници вземат участие.

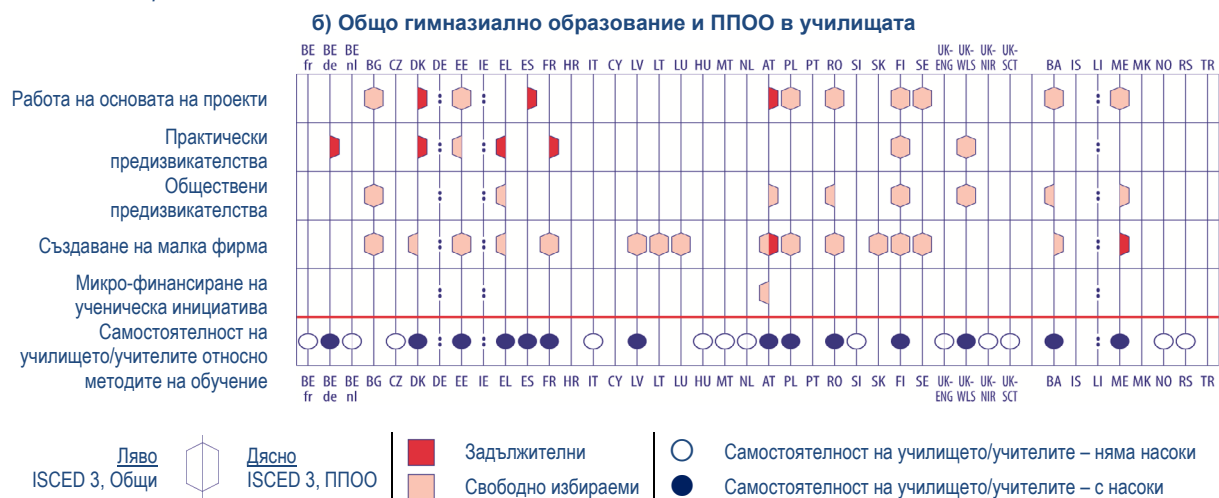
На същото ниво на образование, в **Норвегия** учениците могат да избират между свободно избираеми предмети, някои от които включват занятие по предприемачество. Един от тях, наречен „Умения за трудовия живот“, включва създаване на продукт от учениците като част от предмета. Друг свободно избираем предмет е „Проектиране и препроектиране“, който също така включва създаване на конкретен краен продукт.

В **Черна гора**, на всички нива на училищното образование, учебните програми за всеки предмет включват по два проекта годишно. Учителите преминават обучение, за да се научат как да реализират проекти, свързани с обучението по предприемачество. Тези дейности са залегнали в годишните планове за работа на училищата и учителите.

Фигура 3.6: Практически занятия по предприемачество в учебните програми, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Практическото занятие по предприемачество се разбира като образователен опит, където учащите се имат възможността да предложат идеи, да разпознаят добрата идея и да превърнат тази идея в дейност. То следва да е инициатива, водена от учащите се – или индивидуално, или като част от неголям екип, да включва учене чрез практика и трябва да даде осезаеми резултати. Целта на такава възможност е учащите се да развиват уменията, увереността и способностите да забелязват възможностите, да посочат решения и да приложат своите собствени идеи в практиката. Фигура 3.6 показва къде такива занятия са включени в рамките на обичайните учебни програми на задължителна или свободно избираема основа. Информация за тези страни, където такива занятия се насърчават, но не са залегнали в учебните програми, може да се намери в Раздел 3.2.2.

Забележки, специфични за страните

Дания: Възлагането на проект в 9-ти клас може да има и предприемачески подход.

Испания: „Работа на основата на проекти“ се предоставя в някои от автономните общности (Андалусия, Канарските острови), а „Обществено предизвикателство“ – в Астурия, Кастилия и Леон, Ла Риоха, Каталония и Естремадура. „Създаване на малки фирми“ засяга някои автономни общности, които предлагат свободно избираеми предмети в прогимназиалното образование под различни наименования. В много случаи, в основата на предмета е създаването и управлението на малка фирма/ученическа кооперация по време на учебната година (например „*Empresa Joven Europea*“ (EJE) в Астурия, Естремадура и Ла Риоха).

Италия: Един нов закон (№107/2015 г.) определя минималния стандарт за програмата „*alternanza scuola-lavoro*“ (програма, в която учащите се редуват училището и практическите занятия – например чиракуване, стажове или дейности по практическо обучение, официално въведена през 2005 г.) в последните три години от гимназиалното образование: минимум 200 часа в *Licei* и минимум 400 часа в техническите и професионалните училища. В тях може да се включва и „обучение със симулация на делова дейност“, по-специално в техническите училища за икономика и финанси.

Малта: Рамката за резултатите от обучението, която понастоящем се разработва и все още не е публикувана, ще предлага практически занятия по предприемачество, но решенията ще се вземат от училищата или коледжите.

Обединеното кралство (Уелс): Допълнителното обучение за Уелската диплома за средно образование предлага практически занятия по предприемачество, съответстващи както на практическите, така и на обществените предизвикателства и достъпни за 14 до 19-годишни учащи се в средното образование, включително ППОО в училищата. Тази преработена квалификация се изпробва в академичната година 2014/2015 г. и ще бъде на разположение за оценка през м. септември 2015 г.

Босна и Херцеговина: Практически занятия по предприемачество се прилагат на експериментална основа. Те се срещат по-често в ППОО.

Втори по честота на разпространение пример за практически занятия по предприемачество е създаването на малка фирма. Тъй като това е по-подходящо за по-възрастните ученици, има само един пример, Испания, където то може вече да е включено в началното образование. В само пет страни то е включено в учебните програми на прогимназиално ниво (Естония, Испания, Франция, Литва и Финландия). Все пак, в общото гимназиално образование и/или ППОО в училищата, този вид занятие е налице в 16 страни.

Участието на учениците в мини-фирми често се подкрепя от специализирани организации. В Дания, през 2010 г. правителството създаде Датската фондация за предприемачество, за да се гарантира, че творчеството и новаторството ще станат основна част от образованието на учениците на всички нива.

В някои страни, практическите занятия по предприемачество под формата на мини-фирми вече са широко разпространена практика. В Швеция например, през учебната 2014/2015 година 24 415 ученици (представляващи повече от 20 % от завършващите средно образование) са участвали в „Програмата за фирми“. Във Финландия, през 2013/14 г. бяха основани около 1 300 фирми на учащи се и около 4 100 ученици взеха участие в програмите. В Австрия, в областта на професионалното образование, съществуват повече от 1 000 мини-фирми. През 2014/2015 г. в Естония имаше 42 мини-фирми на прогимназиално ниво, а в гимназиалното образование програмата бе приложена в 62 училища (200 фирми на учащи се), т.е. в 32 % от естонските училища.

Практическите и обществените предизвикателства се срещат по-рядко. Много малко страни имат практически предизвикателства в началното или прогимназиалното образование, а не повече от седем страни/региони имат обществени предизвикателства на тези нива. Аналогично, десетина страни/региони имат практически и/или обществени предизвикателства в общото гимназиално образование и/или ППОО в училищата. Микро-финансирането на инициативи на учащи се среща още по-рядко в европейските учебни програми – единственият пример в обичайните учебни програми бе намерен в Австрия, в общото гимназиално образование, където той действа като част от конкурсния проект „Новаторска младеж“ (*Jugend Innovativ*). То също така е на разположение в ППОО, но не като част от учебните програми; то действа чрез платформи за групово финансиране, конкретно обслужващи ученически проекти.

3.2.2. Практически занятия по предприемачество, насърчавани в рамките на инициативи

В страните, където практическите занятия по предприемачество все още не са част от обичайните учебни програми, те се предлагат чрез извънкласни дейности, национални програми и инициативи с участието и помощта на външни партньори. Предвид естеството на практическите занятия по предприемачество, данните показват, че участието на външни партньори в проектирането и/или изнасянето е ключово, тъй като това осигурява неговата връзка и съотнесеност с „реалния свят“, извън образователната обстановка⁽¹¹⁸⁾. Настоящият доклад потвърждава значението на външните предоставящи в изнасянето на този вид занятия като извънкласна дейност.

Работата на международната неправителствена организация „Младежки постижения“ и членуващите в нея организации в много европейски страни е от голямо значение в този контекст, като тя се базира на солиден опит и тесни връзки между образованието и деловия

⁽¹¹⁸⁾ ТРГ за ОП [Тематична работна група за обучението по предприемачество], 2014 г., стр. 32.

сектор. В някои страни, „Младежки постижения“ е получила акредитация за своите програми от министерствата на образованието (в Чешката република, Франция, Малта, Словакия и Сърбия) и/или получава държавно финансиране в други (България, Дания, Люксембург, Норвегия, Полша, Швеция и Сърбия). Във фламандската общност в Белгия (в контекста на учителската самостоятелност по отношение на методите на обучение), България, Естония, Гърция и Латвия, практическите предприемачески програми, разработени от националните организации-членки на „Младежки постижения“, вече се предлагат като част от обичайните учебните програми (виж Фигура 3.6).

В Чешката република например, Центърът за учебни фирми (*Centrum fiktivních firem*), член на международната мрежа *Europen-PEN International* ⁽¹¹⁹⁾, получава държавно финансиране и предлага на учениците в гимназиалното професионално образование възможността да управляват „учебно предприятие“ за развиване на техните предприемачески умения. Тези фирми се създават от учениците под надзора на учителите и във взаимодействие с Центъра.

В други страни, практическите занятия по предприемачество са разработени като извънкласни дейности или в рамките на по-широки инициативи на регионално, национално или европейско ниво.

В Испания, много автономни общности са разработили програми, която включват практически извънкласни дейности. Те често са поддържани от органите на местната власт, но не винаги са едромасабни. В някои региони и програми, банки и други финансови институции вземат участие в развитието и/или финансирането на изброените дейности (например програмата *Equiliciuá*, съфинансирана от Фондацията *Caja Navarra*, или заемите, които *Cajastur* отпуска за създаването на микро-фирми от училищата в Астурия). В други случаи, автономните общности създават партньорства с държавни агенции или частни фирми и НПО. Съществуват и други инициативи, поддържани от частния сектор и разработени пряко в образователна обстановка – или на национално ниво (например проекта „Мисли мащабно!“ на Фондация *Telefónica*), или на регионално ниво (например проекта „*Startinova*“, подкрепян от шест регионални вестника от медийната групировка *Vocento* в шест автономни общности). По отношение на методологията, всички програми са ангажирани с активно и смислено учене, свързано с реалния свят. Те често са структурирани като образователни микро-фирми (които включват младежки асоциации, кооперации, производствени фирми, предприятия и т.н.), или са организирани като конкурси за проекти. Участието на образователните институции в тези програми е доброволно.

В Нидерландия, практическите (и теоретическите) предприемачески занятия не са посочени в учебните програми, тъй като училищата са автономни, но някои от тях ги предлагат. Така например, чрез програмите на *Jong Ondernemen*, учениците в основното и средното образование и в ППОО в училищата могат да създадат малка фирма. Организацията работи заедно с различни институции и получава финансова субсидия от правителството. Програмата „*BizWorld*“ в основното образование дава възможност на децата да ръководят свои собствени фирми. Пример в гимназиалното образование е „Младежка фирма“. При основното образование, ударението е предимно на „предприемаческо поведение“: насърчаване на изграждането на характера, творчеството, ориентирането към решения мислене (решаване на проблеми), търговско/икономическо мислене и дейност, както и развиването на социални умения. Чрез краткосрочни проекти (продължаващи седмици или месеци), децата биват насърчавани да развият своята инициативност. Някои училища се специализират и се представят като „Предприемназия“ – в която учениците могат да ръководят свои собствени предприятия, а учителите се научават да развият предприемачески нагласи и поведение ⁽¹²⁰⁾ – или като „Техназия“, в която технологията често се съчетава с новаторско предприемачество, например при работа с външни клиенти. Освен това, самите училища могат да също така да предлагат различни програми за стимулиране на предприемачеството сред учениците.

Широк кръг от практически занятия по предприемачество е на разположение в Обединеното кралство. *MyBnk* – благотворителна организация в цялото Обединено кралство – учи младите хора как да управляват своите пари и да създадат свое собствено предприятие ⁽¹²¹⁾. „Младежко предприятие“ е търговска и производствена благотворителна организация с нестопанска цел, която помага на младите хора да научат за деловата дейност и света на труда чрез редица програми ⁽¹²²⁾. „Младежко предприятие“ работи в Англия и Уелс ⁽¹²³⁾, докато в Шотландия ⁽¹²⁴⁾ и Северна Ирландия ⁽¹²⁵⁾ съществуват независими организации, които работят в партньорство с него. В Северна Ирландия, неговите програми са залегнали в учебните програми. По време на началното образование, те кулминират в „Начало на предприятието“ – програма, която дава възможност на учениците на възраст от 8 до 11 години да получат реален предприемачески опит в създаване и управляване на свои собствени фирми. Подобни проекти съществуват и в средното образование. В Англия, една от първата задачи на Дружеството за професионално развитие и предприемачество ⁽¹²⁶⁾, създадено през м. февруари 2015 г. с цел да се преобразува предоставянето на професионално ориентиране и съвети за младите хора и да ги вдъхнови

⁽¹¹⁹⁾ <http://www.penworldwide.org/>

⁽¹²⁰⁾ www.entrepreneurium.nl

⁽¹²¹⁾ <http://mybnk.org/>

⁽¹²²⁾ <http://www.young-enterprise.org.uk/>

⁽¹²³⁾ <http://www.young-enterprise.org.uk/>

⁽¹²⁴⁾ <http://www.yes.org.uk/>

⁽¹²⁵⁾ <http://www.yeni.co.uk/>

⁽¹²⁶⁾ <https://www.careersandenterprise.co.uk/>

за възможностите, предлагани от света на труда, ще бъде разработването на паспорт на деловата дейност (цифров запис на извънкласни и свързани с предприятието дейности, който е собственост на ученика).

Съществуват също така национални покани за предложения, чиято цел е да се подобрят предприемаческите способности на учениците, като в Естония, където „Предприятие Естония“ публикува ежегодно национална покана за представяне на предложения за подобряване на предприемаческите нагласи сред младите хора. Няколко НПО кандидатстват и организират семинари за учащите се на национално или регионално ниво.

Друго средство, чрез което учениците могат да получат възможността да вземат участие в практически занятия по предприемачество са конкурсите за най-добра идея или предприятие. Те вече се провеждат в много европейски страни, по различни начини. Разбира се, това несъмнено е извънкласна дейност, която е ограничена по обхват и по броя на участниците, тъй като тя обикновено се съпровожда от процес на подбор на учениците. Другото ограничение е, че вместо да се привлича средностатистическия ученик, съществува склонност към „самоподбор“, което означава, че най-вероятно ще кандидатстват учениците с най-развитите предприемачески умения. Независимо от това, тези конкурси са интересни от гледна точка на използваните методи и в мотивирането на учениците, както показват следните примери.

В **Австрия**, целта на конкурса за идеи „Следващото поколение“ е учениците в професионално образование да работят по своите идеи, като им се осигурява връзка с наставници от предприятията. На „Фестивалите на идеи“, учениците и учители научават за идеите на другите ученици.

В **Обединеното кралство** съществуват редица национални инициативи, които предоставят предприемачески дейности на учениците. Те включват, покрай другото: „Босове в училищата“ – национално предизвикателство за предприятия в училищата. Конкурсът дава възможност на учениците да създадат и да ръководят предприятие, докато са в училището или колежа, като по този начин им се дава възможност да придобият ценен практически опит за това, какво представлява управлението на предприятие⁽¹²⁷⁾. Другите примери са програмата „Предизвикателство за предприятие“, която дава на училищата възможността да създадат и управляват предприятие⁽¹²⁸⁾; „Предизвикателство за десетачка“⁽¹²⁹⁾ [банкнота от десет британски лири] е делови конкурс и инициатива за микро-финансиране за млади хора на възраст 11-19 години, които искат да изпитат какво е да си предприемач. Той им дава шанса да измислят идея за ново предприятие и да я осъществят, с използване на реални пари (десет британски лири), като по този начин да поемат пресметнати рискове в областта на стопанската дейност, да реализират печалба – и да я използват за благо на обществото⁽¹³⁰⁾; „Предизвикателство за петачка“⁽¹³¹⁾ [банкнота от пет британски лири] предоставя подобни възможности за учениците в основните училища (на възраст 5 - 11 години). Двете програми действат и в четирите части на Обединеното кралство. В Уелс, „Десант в предприятието“⁽¹³²⁾ е национален конкурс в началното училище за насърчаване на предприемачеството в основните училища.

В **Исландия**, „Предприемачески конкурс за ученици“ (*Nýsköpunarkeppni grunnskólanemenda*) е за 10 - 12-годишните и се провежда през цялата година. Основната цел на конкурса е да активизира творчеството на децата в цялата страна. Всеки пролет се провежда семинар, където всички идеи, достигнали до финала, се реализират с помощта на инструктор. Семинарът приключва с голямо празненство.

Няколко страни (Португалия, Австрия, Дания, Люксембург и Словения) понастоящем реализират европейски проект на „Еразъм+“, наречен „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“⁽¹³³⁾. Програмата цели да насърчава обучението по предприемачество чрез програма за предизвикателства, както и да оцени нейното въздействие върху учениците (Инструменти за оценка и показатели за обучението по предприемачество – ИОПОП⁽¹³⁴⁾). Целта е да се създаде нов метод за преподаване на предприемаческите способности, той да се приложи в началното, прогимназиалното и гимназиалното образование и да се разшири неговото приложение. Сериозното ангажиране на заинтересованите страни, ефективното обучение на учителите и научните изследвания в областта на предприемаческите училища са някои от основните дейности на програмата. Крайната цел е събиране на данни, че предприемаческите способности, преподавани чрез този тип програми, ефективно подобряват универсалните умения на учениците.

⁽¹²⁷⁾ <http://www.tycooninschools.com/>

⁽¹²⁸⁾ <http://www.nationalenterprisechallenge.co.uk/>

⁽¹²⁹⁾ <http://www.tenner.org.uk/>

⁽¹³⁰⁾ <http://www.tenner.org.uk/>

⁽¹³¹⁾ <http://www.fiverchallenge.org.uk/>

⁽¹³²⁾ <http://enterprisetroopers.com/homepage/>

⁽¹³³⁾ <http://www.youthstartproject.eu/#>

⁽¹³⁴⁾ <http://asteeproject.eu/assessment-tools>

И накрая, съществуват регионални инициативи, подкрепяни от Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL) в Босна и Херцеговина, Черна гора, Бившата югославска република Македония и Сърбия, за насърчаване на предприемаческия опит и предприемаческите училища (виж Раздел 2.2.3).

3.3. Учебни резултати от обучението по предприемачество

Съществуват сериозни доводи в полза на тезата, че е необходимо да се зададат изрични резултати за обучението по предприемачество. Първо, това помага то да се разграничи като ясно очертана област на преподаване и учене. Второ, това дава възможност на учениците да знаят какво се очаква от тях, което ще им позволи да развият необходимите умения. И накрая, то помага на учителите да структурират и организират тяхното преподаване и проправя пътя за формализиране на оценката.

Все пак, обучението по предприемачество е сложна област. Като ключово умение то е широкообхватно и многообразно и поради това е свързано с цяла поредица от конкретни учебни резултати. Както бе обсъдено по-горе (виж Глава 1), съществуват различия в националните определения и схващания за обучението по предприемачество, затова следва да се очаква, че тези различия ще са отразени във формулирането на резултатите от обучението, както и в обхванатите области.

Предишните проучвания, сред които е и докладът на „Евридика“ от 2012 г. относно *Обучението по предприемачество в европейските училища* ⁽¹³⁵⁾, а също така и крайните резултати на Тематичната работна група за обучението по предприемачество ⁽¹³⁶⁾, показват, че резултатите от обучението, свързани с предприемачеството, все още се разработват в повечето европейски страни. Това означава, че докато някои елементи са налице на някои образователни нива, все още липсва всеобхватен и последователен подход.

Понастоящем се разработва европейска референтна рамка за ключовото умение „чувство за инициатива и предприемчивост“ ⁽¹³⁷⁾; поради това, все още няма обща рамка, на която да се позовава настоящия доклад. Независимо от това, съществуват няколко примера на национални/регионални референтни рамки за предприемачеството, както и европейски организации и проекти ⁽¹³⁸⁾, които са разработили свои собствени рамки ⁽¹³⁹⁾. На европейско равнище, Тематичната работна група обръща особено внимание на тази област и е разработила референтни рамки за някои области на обучението по предприемачество. И накрая, европейският проект ИОПОП е разработил инструмент за оценка на предприемаческите способности, който също предлага категоризиране на резултатите от обучението ⁽¹⁴⁰⁾.

На основата на съществуващите инструменти, европейските страни бяха помолени да посочат учебни резултати съгласно три категории:

- предприемаческите нагласи (самоувереността и чувството за инициатива);
- предприемаческите способности (творчеството, планирането, финансовата грамотност, управлението на средства, управлението на несигурност/рискове, работата в екип); и
- предприемаческите познания (как да преценяват възможностите, ролята на предприемача в обществото и възможностите за предприемаческа кариера).

Предприемачески нагласи: самоувереност

Резултатите от обучението, свързани с предприемаческата нагласа „самоувереност“, са доста широко разпространени сред училищните учебни програми в европейските страни. Като

⁽¹³⁵⁾ EACEA „Евридика“, 2012 г.

⁽¹³⁶⁾ Европейска комисия, 2014 г.

⁽¹³⁷⁾ Този проект, както и допълнителните изследвания в тази област, се осъществява от Института за перспективни технологични изследвания към ГД „Съвместен изследователски център“ по поръчение на ГД „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“. <https://ec.europa.eu/jrc/en/entrecomp?search>

⁽¹³⁸⁾ <http://www.seeceel.hr/UserDocsImages/isced-1>

⁽¹³⁹⁾ Например Дания, Австрия и Обединеното кралство (Уелс).

⁽¹⁴⁰⁾ http://archive.ja-ye.org/Download/jaye/ASTEE_REPORT.pdf

елемент от социализацията, насърчаването на самоувереността е също така и обща образователна цел, приложима не само към предприемачеството. Тя може да бъде изразена по редица други начини, вариращи от самопознание до самоосъзнаване, самочувствие, самоутвърждаване, напористост, или усещане за овладяването на умения. За да бъде по-конкретно свързана с предприемачеството, тя следва да бъде изразена и разбрана във връзка със задачи или дейности.

За илюстрация, в основното образование в немскоговорящата общност в Белгия, тя е формулирана като „определя и описва своите интереси, силни и слаби страни“, което е по-близо до самоосъзнаването, отколкото до реалната самоувереност; от друга страна, в Испания тя е определена по-конкретно – „ученикът показва самоувереност (...) която му дава възможност да действа според обстоятелствата“.

Предприемачески нагласи: чувство за инициатива

„Чувството за инициатива“ е в основата на обучението по предприемачество, съгласно определението в европейските препоръки за ключовите способности. Поради това, то често се среща в частта от учебните програми, която изрично се отнася до обучението по предприемачество, независимо дали е в учебните програми за задължителните или свободно избираемите предмети, или в междупредметните теми. Когато го разглеждаме през призмата на резултатите от обучението, то е тясно свързано с решаването на проблеми, както и с поемането на отговорност, или то просто е формулирано като „той е предприемчив“ или „проактивен“. В основното образование във Франция например, това означава, че всеки ученик трябва „да бъде в състояние да установи проблема и да намери начина за неговото решаване“. В гимназиалното образование в Чешката република, от ученика се очаква да „приложи инициативен подход, своята собствена инициатива и творчество, както и да приема и подкрепя новаторството“.

Предприемачески умения: творчество

Творчеството, разбирано като способността да се мисли по нови начини с използване на въображението, е много важна съставна част и двигател на процеса на създаване на идеи и новаторство, който присъства при всяка предприемаческа дейност. То може също така да се разбира като творчески подход към решаването на проблемите. За разлика от обичайното разбиране за творчеството, в този контекст то не се разбира само като личностна черта или дарба, а като нещо, което може да се научи и развие ⁽¹⁴¹⁾. Творчеството в учебните програми е по-тясно свързано с предприемаческите способности, където то се изразява в способността за разработване на полезни идеи.

Въпреки това, по-трудно е да се намерят ясно формулирани учебни резултати, свързани с творчеството. Понякога то твърде обща цел на училищното образование, преследвана от цялата учебна програма, както е в Латвия, Литва и Румъния, например. В други страни, формулирането на резултатите от обучението отразява по-практично разбиране за творчеството, както е в основното образование в Словения, където учениците „се научават да планират, проектират, създават и изпробват продукти, както и да препоръчват подобрения“. В общото гимназиално образование в Черна гора учебната програма гласи, че учениците „следва да прилагат творчески способности за решаването на проблемите и намирането на новаторски решения“.

Предприемачески умения: планиране

Способността да се планират и структурират задачите може да се разглежда като умение, което поддържа развитието на процеса на създаване на идеи и новаторството. То дава възможност идеите да бъдат превърнати в дейности, като се отчитат фактическите обстоятелства и средства. Все пак, извадено от контекста на обучението по предприемачество, то може да има и по-тясно значение, което е свързано само с организационни промени.

В прогимназиалното образование в Естония например, учениците следва да „способни да планират и оценяват собствените си дейности, като за постигане на (желания) резултат, (следва да) подбират и реализират необходимите дейности“. В първоначалното

⁽¹⁴¹⁾ Виж De Bono (1992 г.), Redecker и др. (2011 г.) и Runco (1991 г.).

професионално образование в Испания съществува пряка връзка с предприятието, като „учениците са способни да изготвят фирмен план за производството, организацията и човешките ресурси, заедно със съответния (стопански) план”. В Словашката република, схващането е по-общо, като учениците в общото гимназиално образование следва да са способни да „планират и управляват нови проекти за постигане на целите – не само в работата, а и във всекидневния живот”.

Предприемачески умения: финансова грамотност

Схващана като способността да се разбират финансовите отчети и бюджети, финансовата грамотност се отнася към уменията за управление на личните финанси, като тя дава и основата за управление на стопанската дейност. Тя често е част от резултатите от обучението, свързани с по-тясното определение на обучението по предприемачество, което акцентира върху деловите умения. Изглежда, тя е едно от уменията, които е по-лесно да се трансформират в наблюдаеми и измерими учебни резултати, отколкото другите аспекти на обучението по предприемачество. Това може да застраши ефикасната реализация на предприемачеството като ключова способност, тъй като съставителите на учебните програми могат да се изкушат да се насочат към елементите, които са лесни за преподаване и оценяване, за сметка на други умения от съществено значение. Проучването, извършено от Тематичната работна група за обучението по предприемачество през 2013 г. показва, че финансовата грамотност е най-видният аспект на темата, обхванат от участвалите страни ⁽¹⁴²⁾. Това потвърждава наличието на известно пристрастие към по-тесните, ориентирани към деловата дейност учебни резултати, което донякъде противоречи на общата тенденция в Европа, която възприема по-общо разбиране за обучението по предприемачество. Все пак, ударението при преподаването на финансова грамотност може да бъде или предимно върху теорията (насоченост към финансовите знания) или предимно върху практиката (насоченост към финансовите умения). Последното отразява ситуацията в Норвегия, където учениците от общообразователното гимназиално ниво следва да „калкулират финансовите разходи и да изготвят препоръки за финансирането на различни проекти”.

Предприемачески умения: управление на средства

Управлението на средства е способността да се набират и организират средства за конкретна цел, като предприятие или друго делово начинание. Това е твърде специфично и поради това е по-малко видимо в европейските училищни учебни програми като изричен резултат от обучението. За него рядко се предлага решение в контекста на реализацията на делова идея. По-често срещаното схващане за управлението на средства в учебните програми изглежда се свързва с отговорната употреба на (природни) ресурси и устойчивото развитие, което само по себе си не се равнява на обучение по предприемачество. Все пак, могат да се намерят някои примери на този резултат от обучението в контекста на обучението по предприемачество.

В Румъния например, на прогимназиално ниво, резултатът от обучението в управлението на средства включва „описва основните елементи на семейните приходи и разходи, както и тези за експлоатацията на семейно предприятие”. В Естония, на общообразователно гимназиално ниво, учениците следва „да разбират как хората вземат решения да отпускат средства в определени граници и да пресметнат финансовите разходи [за реализацията] на възможност за предприятие”. В първоначалното професионално образование в Испания, „учениците са способни да разпознават деловите идеи и да възприемат възможности за създаването на нови фирми, да преценяват вероятностите и средствата на разположение, както и да разбират възможното въздействие върху обществото от етична гледна точка”.

Предприемачески умения: управление на несигурност/рискове

Способността за справяне с несигурност и рискове в процеса на реализацията и експлоатирането на дадена идея е умение, често свързвано с предприемачите и е друга съставна част от съществено значение за обучението по предприемачество. Това умение също така е трудно за преподаване и учене, тъй като не е лесно то да се придобие или развие на

⁽¹⁴²⁾ Европейска комисия, 2014 г., стр. 36.

теоретична основа. Вместо това е необходимо излагане на въздействието на риска и преживяване на несигурни ситуации, което може да се предостави чрез образователни проекти.

Някои конкретни примери от европейските учебни програми включват немскоговорящата общност в Белгия, където от учениците от първоначалното професионално образование се изисква „да посочат различните възможности за инвестиции и техните рискове и да се научат да ги реализират в зависимост от ситуацията“. Аналогично, в Чешката република учениците на общообразователно гимназиално ниво следва да „пресмятат и критично да оценяват рисковете, свързани с вземането на решения в ситуации от реалния живот и да са готови да поемат тези рискове, ако е необходимо“; в Австрия, учениците в професионалното образование следва да са способни да „оценяват и тълкуват възможностите и рисковете от предприемаческата независимост, както и да определят и оценяват рисковете от деловите решения и да използват подходящи методи за управление на риска“; в Полша, „докато изготвят своя проект“, учениците „събират информация за пазара, установяват и анализират заплахите и рисковете за своя проект“. Този последен пример показва как това може да бъде формулирано по същество като практическа дейност.

Предприемачески умения: работа в екип

Както при резултатите от обучението, свързани със самоувереността, работата в екип е по-обща цел, която може да е залегнала във всяка област на учебните програми – не само като резултат от обучението, но и като начин на учене. Важно е да не се бъркат тези два аспекта. В този смисъл, само по себе си това умение не е специфично за обучението по предприемачество. Все пак, в рамките на контекста, то е умение от съществено значение, което следва да бъде развивано заедно с всички останали. То също така включва другите свързани умения като общуване, договаряне и вземане на решения.

В Черна гора например, учениците в началното и прогимназиалното образование следва да „притежават способността да работят индивидуално и в екипи“ и „демонстрират способността да вземат решения заедно с другите“. В общото гимназиално образование, учениците също така следва да „бъдат инициативни членове на групата, да демонстрират способност да общуват с групата, да обсъждат идеи и да се договарят с другите“. В прогимназиалното образование в Испания, „учениците следва да са способни да организират работата на групата и да създават правила за работа, които насърчават участието, мотивират членовете на групата и допринасят за постигането на целите на групата“.

Предприемачески знания: как да се направи оценка на възможностите

Общо казано, в образователните системи традиционно се преподават и оценяват познания, свързани с предприемачеството, а не предприемачески умения или нагласи. Обикновено темата се проработва в предмета „икономика“ или в конкретни предмети по предприемачество в средното и професионалното образование. Вследствие на това, резултатите от обучението в тази област може да се смятат за по-лесни за внедряване в учебните програми и методите на обучение, отколкото тези, свързани с предприемаческите способности и нагласи, които изискват повече новаторски и практически подход на преподаване. В рамките на европейския проект за ИОПОП, една от областите, определени като важни, е знанието как да се определят и оценяват възможности, както и разбирането как функционира икономиката.

Като илюстрация, австрийската учебна програма за професионално ориентиране гласи, че учениците следва да са способни да „определят и да се възползват от възможностите“. В Испания, учениците от ППОО в училищата „оценяват различни делови възможности на основата на възможните идеи, като се има предвид ситуацията и развитието на сектора (с цел) ... да отговорят на изискванията на пазара“. Във Финландия, учениците следва да „намерят източници на финансиране за своята идея за предприятие и да извършат анализ на разходите и ползите“.

Предприемачески знания: ролята на предприемача в обществото

Друга област, идентифицирана в рамките на проекта ИОПОП, е знанието за ролята и функциите на предприемачите в обществото, включително разбирането за етика в деловата дейност. Това не е същото като разбирането какво представлява предприятието или правата и

задълженията на предприемача. Съществуват много малко примери на изрични учебни резултати, свързани с ролята на предприемача, като там, където те съществуват, като „оценка на възможностите“ например, те често са прикрепени към предмета „икономика“ или към специфични предмети по предприемачество в средното и професионалното образование.

Някои примери на прогимназиално ниво има в Полша, където учениците трябва да опишат „как предприемачеството помага за задоволяване на икономическите потребности“, и в Словения, където „учениците осъзнават значението на предприятията за развитието на обществото“. В Естония, учениците в общообразователното гимназиално ниво следва „да разбират отговорността на частните лица, фирмите и държавата в контекста на решаване на глобални проблеми“. В Испания, на същото ниво, учениците следва да са „способни да изследват деловата дейност като елемент на напредъка, и да оценят нейната способност да създава стойност за обществото и неговите граждани“. В Турция, учениците следва „да обяснят социалната отговорност на предприемача“. Учениците „проучват присъщите характеристики на предприемача и ролята на предприятието в създаването на благосъстояние“ във всички учебни програми в Обединеното кралство (Уелс).

Предприемачески знания: възможности за предприемаческа кариера

И накрая, друга област на знанията обхваща възможностите за предприемаческа кариера. От гледна точка на резултатите от обучението, това означава да се разбира, че съществуват различни причини защо хората започват делова дейност – например да спечелят пари, да помогнат на другите или да направят нещо различно. Това е първата стъпка към даване възможност на учениците евентуално да определят за себе си възможностите за кариера в търговското/социалното предприемачество. Често това се разглежда в областта на подготовката за света на труда, която сама по себе си не е достатъчно конкретна за целите на този доклад. Поради това, съществуват много малко примери в европейските училищни учебни програми на изрични учебни резултати, свързани с предприемаческите възможности за кариера.

Все пак, в общото гимназиално образование и първоначалното професионално образование в Полша, учениците „изготвят проект на техния план за производство“. В Черна гора, учениците следва „да разпознават различните форми на предприемачество, да определят приоритетите на лично и социално ниво, както и да обясняват ролята на социалното предприемачество за създаване на устойчиво общество“. В първоначалното професионално образование в немскоговорящата общност в Белгия, учениците трябва да „създадат план за живота си, да определят за себе си причините за своето навлизане в деловата дейност и (да разбират) приложимата нормативна уредба“.

3.3.1. Учебни резултати в началното и прогимназиалното образование

Фигура 3.7 показва по категории разпределението на учебните резултати от обучението по предприемачество в началното и прогимназиалното образование. Тя също така показва дали крайните резултати са свързани със задължителните, свободно избираемите или междупредметните области на учебните програми.

Данните показват, че предприемаческите учебни резултати са изрично споменати в около половината от европейските страни/региони в началното и прогимназиалното образование. Резултатите от обучението, свързани с предприемаческите нагласи, както и с уменията за творчество, планиране, финансова грамотност и работа в екип присъстват в почти половината от страните/регионите. Сред тях финансовата грамотност изглежда се среща най-често, по-специално в прогимназиалното образование. За разлика от това, резултатите от обучението, свързани с уменията за управление на средства и управление на несигурност/рискове, както и тези, свързани с предприемаческите знания, по-специално оценката на възможности и предприемаческите възможности за кариера, се срещат много рядко. В областта на предприемаческите знания се откроява само ролята на предприемача в обществото като тема, която се среща в малко повече страни/региони.

Страните се различават в степента, до която са внедрили учебните резултати от обучението по предприемачество. В много страни има по няколко примера на свързани учебни резултати, но те не са обхващат целия спектър, нито пък обхващат и трите категории – нагласите, уменията и знанията. Много малко страни/региони имат по-широк кръг от предприемачески учебни резултати. Обикновено това се случва в страните, където предприемачеството се преподава като отделен предмет, като Естония, Испания и Черна гора (свободно избираем в прогимназиалното образование) и Румъния (задължителен в прогимназиалното образование). В допълнение, страните, в които предприемачеството е междупредметна тема, имат също така по-голям брой учебни резултати, свързани с предприемачеството, както е в Естония, Франция, Финландия, Обединеното кралство (Шотландия), Исландия, Черна гора и Норвегия. И накрая, в някои от страните/регионите, които преподават предприемачеството в рамките на по-широкообхватни задължителни предмети, също е налице значителен брой предприемачески учебни резултати (България, Испания, Латвия, Полша, Словения и Обединеното кралство (Уелс и Северна Ирландия)).

3.3.2. Учебни резултати в общото гимназиално образование и ППОО в училищата

Фигура 3.8 показва разпределението на предприемаческите учебни резултати в общото гимназиално образование и ППОО в училищата. Като цяло, учебните програми на тези по-високи образователни нива не съдържат много повече учебни резултати от обучението по предприемачество, отколкото прогимназиалните нива. Все пак, при разглеждане на отделните категории се откриват различия. Около 20 страни/региони имат учебни резултати, свързани с предприемаческите нагласи както в началното и/или прогимназиалното образование, така и в общото гимназиално образование и/или ППОО в училищата. Все пак, на прогимназиално образователно ниво съществуват малко повече примери на учебни резултати, свързани с едната или и с двете категории на предприемачески нагласи. По отношение на уменията, за първите три, посочени във фигурата (творчеството, планирането и финансовата грамотност), броят на страните с учебни резултати е приблизително същия, докато по-малко страни включват последното, а именно работата в екип, на по-високите образователни нива. За разлика от това, учебни резултати, свързани с някои от уменията, например управлението на средства и управлението на несигурност/рискове, както и с областта на знанията, обхващаща оценката на възможностите, които не се срещат често в учебните програми на началното и прогимназиалното образование, са налице в два пъти повече страни на по-горното ниво. При останалите видове знания и умения, т.е. творчеството, планирането, финансовата грамотност, ролята на предприемача в обществото и предприемаческите възможности за кариера, картината е общо взето същата.

Ако се вгледаме по-внимателно в отделните страни, някои се открояват с включване на много и различни предприемачески учебни резултати. Естония, Испания, Полша, Румъния, Словения, Финландия, Обединеното кралство (Уелс, Северна Ирландия и Шотландия), Черна гора и Норвегия попадат в тази група при гимназиалното образование, както и на прогимназиално образователно ниво. От гледна точка на създаване на приемственост и напредък на всички образователни нива, както и за ученето през целия живот, това е доста добър признак. В Естония и Черна гора, тези учебни резултати отново са свързани с междупредметните цели и свободно избираемите предмети. В немскоговорящата общност в Белгия (ППОО в училищата), Чешката република и Обединеното кралство (Шотландия) (общото гимназиално образование), те са свързани с междупредметен подход към обучението по предприемачество. В Естония, Испания, Австрия, Полша, Румъния, Словения, Финландия, Обединеното кралство (Уелс и Северна Ирландия), Черна гора и Норвегия, в учебните програми е залегнал по-широк кръг от предприемачески учебни резултати, тъй като те са интегрирани както в рамките на отделни предмети по предприемачество, така и в други предмети.

Фигура 3.8: Учебни резултати от обучението по предприемачество в общото гимназиално образование и ППОО в училищата, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Забележки, специфични за страните

Дания: През 2014 г. учебните резултати от обучението по предприемачество не са изрично посочени в учебните програми. Те са косвено залегнали като част от основните цели на предметите и като част от задължителните междупредметни проекти.

Хърватия: Националната рамка за учебните програми (НРУП) предвижда, че обучението по предприемачество следва да бъде интегрирано в учебните програми за нива ISCED 0-3 като междупредметна тема и да включва конкретни цели. Все пак, разработването на реалните училищни учебни програми, които отговарят на това изискване на НРУП, все още не е приключило.

Малта: Понастоящем се разработва рамка за резултатите от обучението, включително учебни резултати от обучението по предприемачество.

Португалия: Разработва се ръководен документ за учебните програми за обучението по предприемачество; той ще съдържа показатели за постиженията, като предприемачески знания, умения и нагласи, които ще се прилагат от предучилищното до гимназиалното образование.

Словения: Няма данни за учебни резултати в ППОО в училищата.

Босна и Херцеговина: Учебни резултати са определени за прогимназиалното образование, но те не са интегрирани официално в учебните програми.

Общо взето, както бе споменато в Раздел 3.1.2, на общообразователно гимназиално ниво и в ППОО в училищата съществуват по-конкретни курсове по предприемачество, често свободно избираеми, но понякога и задължителни. Където те са свободно избираеми, като в Естония, Черна гора и Норвегия, само учениците, които избират тези специфични свободно избираеми предмети, ще постигнат свързаните с тях учебни цели. Където те са задължителни, като в Испания (ППОО в училищата), Австрия (ППОО в училищата), Полша, Румъния и Словения, вероятно е те да въздействат върху повече ученици.

3.3.3. Последователност и напредък в учебните резултати

Освен установяването на учебните резултати, свързани с обучението по предприемачество в европейските училищни учебни програми, бяха събрани също така данни как са структурирани тези резултати, за да се осигури приемственост и напредък. Обучението по предприемачество като ключова способност се приема като част от процеса на учене през целия живот, който обхваща универсалните умения. Поради това, учебните резултати трябва да бъдат разположени хоризонтално, пресичащи цялата учебна програма, а също и вертикално, за да се осигури напредък на всички образователни нива.

Този доклад потвърждава предишните научни изследвания за това, че учебните резултати от обучението по предприемачество са все още разпокъсани в повечето образователни системи. В една категория учебни резултати може и да е бил постигнат напредък, но не и в останалите. Общо взето, учебните програми включват елементи на предприемаческо обучение, но много малко от тях демонстрират добре структуриран подход за учене през целия живот.

Например, когато се преподава като междупредметна тема, съществуват много малко връзки между предметите, които да свързват учебните резултати, за да се осигури по-смислено усвояване на знанията. Тяхното съществуване до голяма степен зависи от желанието на учителите (по предмета) да сътрудничат един с друг. Няколко предмета могат да допринасят за постигането на свързани с предприемачеството учебни резултати, но често няма ясна индикация за това, как те могат да бъдат разработени едновременно и по координиран начин в различните дисциплини на същото ниво или по време на учебната година.

Освен това, както бе посочено в Раздел 3.2, предлагането на практически занятия по предприемачество чрез създаването на мини-фирми може да бъде добър способ да се гарантира, че всички предприемачески учебни резултати са обхванати по време на учебния процес. Те съчетават предприемаческите цели на обучението с предприемаческата методология на преподаване.

Напредъкът през последователните образователни нива е често присъщ на (съобразената с възрастта) логика на учебните програми, където предметите, съдържанието и задачите започват на най-основното ниво и напредват към по-сложното. В България и Австрия например, това се нарича „спирален подход“. Затова, когато учебните резултати за предприемаческите способности са включени в предмети с приемственост в учебните програми, напредъкът е естествен. Следните примери го демонстрират:

В **Естония**, междупредметната тема „Гражданска инициатива и предприятие“ показва ясен напредък от едно до друго ниво. На начално ниво, от първата до третата година, учението е съсредоточено върху взаимодействието и съвместното вземане на решения. Учебният процес може да се осъществи чрез доброволчески дейности на учениците, като почистване на квартала, организация на обществени мероприятия и т.н. От четвъртата до шестата година учението има за задача да подпомага развитието на инициативата на учениците и да им предлага възможности и помощ за съвместни инициативи. Учениците биват насочвани към намирането на творчески решения на проблемите, с които могат да се справят, като им се помага да научат чрез опит, че има нужда от съвместни усилия и че те принасят полза. На прогимназиално ниво, учението е насочено към функциите и взаимовръзките на различните сектори в обществото (държавния, частния и този с нестопанска цел). Учениците биват насърчавани да вземат участие в местни обществени дейности, така че да могат да разберат понятието „гражданска инициатива“, да придобият опит в доброволческата работа, да бъдат мотивирани и да развият делови умения. На общообразователно гимназиално ниво, учението е насочено към развиване на знанията и уменията, необходими за ефективно участие в процеса на вземане на политически и икономически решения на местно и национално ниво. По този начин, чрез занятия в клас и извънкласни дейности, както и чрез работа по проекти, се развива осъзнаването на учениците за политическите и икономическите системи.

В **Испания**, много автономни общности предлагат на учениците различни програми за личните, социалните, културните и деловите измерения на обучението по предприемачество, докато те напредват през различните години и етапи на образователната система. Съществува постепенна промяна в насочеността на целите – от развитие на личните предприемачески умения през първите етапи на образованието, към придобиване на конкретни умения, свързани със създаването и управляването на фирми в прогимназиите и гимназиалното образование (както в общото, така и в професионалното).

В **Обединеното кралство (Шотландия)**, образователният опит и учебните резултати описват напредъка в учението през нивата и могат да се прилагат за учащите се в различни етапи от тяхното образователно развитие. Например в учебната програма в областта на социалните науки, целта „да се развие схващане за концепциите, които стимулират предприятието и влияят на деловата дейност“ показва напредъка на пет нива. На началното ниво, обикновено свързвано с предучилищните години и началото на основното образование, а за някои и по-късно, тя гласи: „В реални условия и въображаема игра, аз

изследвам как местните магазини и услуги ни дават това, от което имаме нужда в нашето ежедневие". На първо ниво (обикновено началното, от 2-ри до 4-ти клас, но по-рано или по-късно за някои) учениците следва „да са стигнали до разбиране на значението на местните организации за задоволяване на нуждите на (тяхното) местно общество". На прогимназиално ниво, учебните програми продължават с: „чрез проучване на етичната търговия, (аз мога) да разбера, че основните потребности на хората са едни и същи по целия свят, като обсъждам защо някои общества са по-способни да задоволят тези потребности, отколкото други". В прогимназиите и гимназиалното образование („трето ниво"), налице е напредък към: „когато участвам в дейността на предприятието, (мога да) изследвам етични въпроси, свързани с деловата практика и да достигна до разбиране за това, как деловата дейност помага да се задоволят нуждите." И накрая, на четвъртото ниво: „Аз мога критично да изследвам как някои икономически фактори могат да влияят на хората, предприятията или общностите."

В **Норвегия**, предметът „Предприемачество и развитие на предприятието" (ППП) например, изгражда уменията постепенно: в първата година от гимназиалното образование, показателят за компетентност по „Управление на предприятие" изисква учениците „да описват процеса на разработване на производството на продукт"; а във втората година показателят за компетентност по „Развитие на предприятието" изисква учениците „да оценяват по-нататъшното развитие на конкретна идея за предприятие".

Освен това, в някои страни, по-специално там, където обучението по предприемачество се преподава като конкретни отделни предмети, напредъкът следва „логиката на предмета", когато предметът се развива през няколко образователни нива.

В **Полша** например, в основната учебна програма за „Знания за обществото" се предвижда, че от шестте основни учебни резултати, пет следва да се повтарят в по-задълбочено разработени форми на последващите образователни нива. Шестият резултат от обучението е свързан с конкретното учебно съдържание на дадено ниво.

Съществуват примери на по-стратегически подход към изграждане на предприемаческите способности по последователен начин и за цял живот. Реалното състояние на изпълнението предстои да бъде доказано.

Планът за действие на **фламандската общност в Белгия**, който представлява конкретна стратегия за обучението по предприемачество, показва как училищата могат да изготвят своите учебни програми, за да се включи и този предмет: „Предприемаческото обучение трябва да бъде включено във всички курсове на обучение и на всички образователни нива. Все пак, важно е ясно да се определи кои от целите на предприемаческото обучение трябва бъдат постигнати на дадена фаза от живота. (...) Предприемачеството следва да се развива постепенно (...). Предучилищното образование (следва да развива предприемачески дух и положителни представи); основното образование (следва да се основава на предишната работа, като добавя основна икономическа осведоменост и значението на предприятията за обществото). Средното образование (следва да се основава на предишната работа, като добавя предприемачеството: личен избор на всеки ученик)".

В **Дания**, Датската фондация за предприемачество (ДФП) е създала рамка за възможния модел на напредъка в цялата образователна система. Той се използва в националните насоки, приложими към началното и прогимназиалното образование и същевременно дава основата за развитието на обучението по предприемачество в общото гимназиално образование и ППОО в училищата.

В **Австрия** се използва ясно определен модел на обучението по предприемачество, наречен „Модел TRIO за обучението по предприемачество". Той е разработен от Центъра ОПНУ-Импулс (Обучение по предприемачество за новаторство в училище) и се финансира от министерството, за да се използва в училищата, по-специално в професионалното образование. Този модел препоръчва постепенно развитие на предприемаческите способности, където учениците започват от получаване на елементарен предприемачески опит и придобиват елементарно разбиране за проблемите, преди да се появят предприемаческата култура и нагласите. Моделът се състои от три нива: първото ниво се занимава със създаване на основно схващане за предприемаческото обучение, запознаване с развиването на идеи и превръщането им в практика; второто ниво задълбочава началното образование чрез по-сложни дейности, чиято цел е укрепване/насърчаване на предприемаческа култура; третото ниво се отнася за насърчаване на култура, която поражда зрялост, самостоятелност, лична отговорност и солидарност (основни ценности). Крайната цел е да се създаде устойчиво и динамично гражданско общество.

В **Обединеното кралство (Уелс)**, рамката за Кариерата и света на труда (КСТ) е задължителна част от учебните програми за 11-19-годишните и елемент на „учебното ядро" за 16-19-годишните. Тя включва уточнения на смисловия обхват за всеки етап от обучението, който включва предприемачески умения и осведоменост.

Не е изненадващо, че последните три примери са заимствани от страни/региони (Дания, Обединеното кралство (Уелс) и Австрия), които вече са разработили референтна рамка за предприемаческите способности, докато първият пример е от регион с конкретна стратегия (фламандската общност в Белгия).

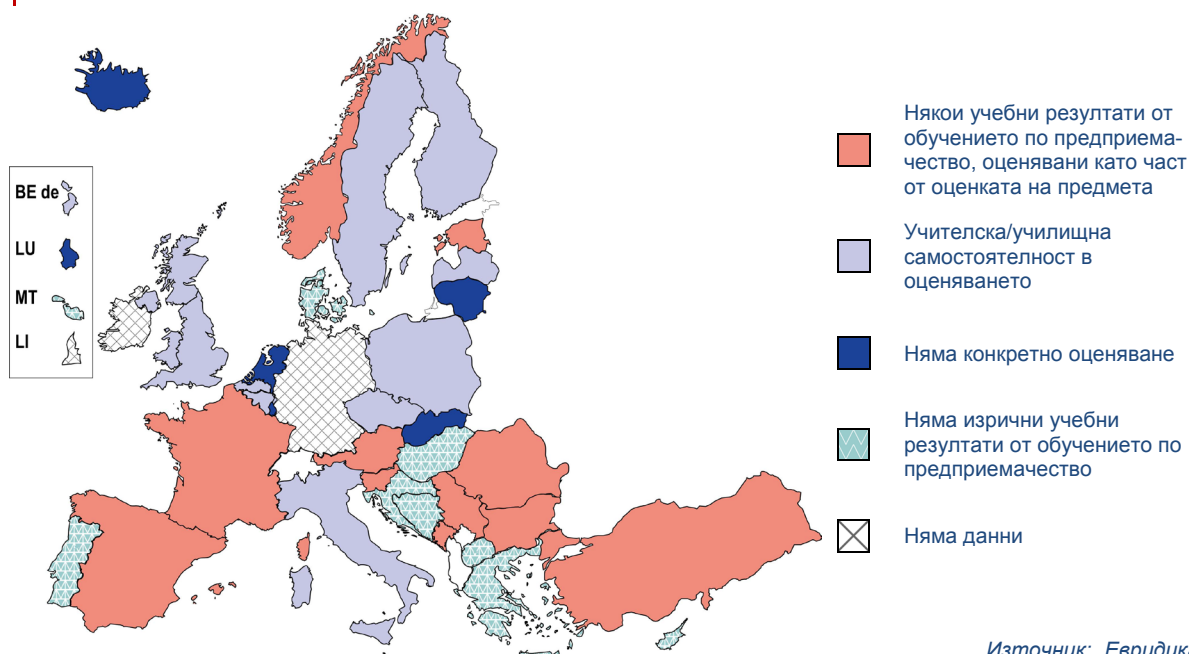
3.3.4. Оценяване на учебните резултати, свързани с обучението по предприемачество

И накрая, страните бяха запитани дали установените учебни резултати, свързани с предприемаческите способности, се оценяват, и ако това е така, как се осъществява. Всъщност, оценяването на универсалните умения е все още на ранен етап от своето развитие в Европа и досега само няколко страни/региони (Дания, Австрия, Обединеното кралство (Уелс), както и югоизточния европейски регион чрез Центъра за предприемаческо обучение в югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL), са създали референтна рамка за ключовото умение „Чувство за инициатива и предприемчивост“. Всъщност, установяването на учебните резултати е първата стъпка към оценяването.

Все пак, за да бъде признато това ключова способност като важен учебен опит за всички ученици, оценяването е от съществено значение. Освен това, тъй като предприемачеството е широкообхватно и многообразно ключова способност, то изисква не само новаторско преподаване, но също така и новаторски методи за оценка.

Констатациите на този доклад изглежда потвърждават предишните научни изследвания, които показват, че предприемаческите нагласи, умения и знания не се оценяват конкретно. Оценката обикновено е свързана с конкретни предмети, които може да включват или да не включват учебни резултати от обучението по предприемачество. Поради това е трудно да се проследи кои конкретни учебни резултати биват оценявани.

Фигура 3.9: Оценка на учебните резултати, свързани с обучението по предприемачество, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Забележки, специфични за страните

Малта: Разработва се нова Рамка за учебните резултати, както и Програми за оценка на обучението, като се планира тяхното прилагане за започне от 2016/2017 г..

Австрия: Примерите за оценяване са взети от учебната програма на професионално училище. Засега не всички учебни програми са насочени към уменията, но през 2014 г. много от насочените към уменията учебни програми станаха закон [sic!] и се очаква и други да ги последват.

В страните, които имат отделен предмет по предприемачество, редица учебни резултати очевидно се оценяват като част от оценката на самия предмет. Когато предприемачеството се преподава като междупредметна тема, трудно е да се намерят доказателства за оценка на конкретни учебни резултати, свързани с предприемачеството.

В десетина образователни системи, въпреки че съществуват общи разпоредби за оценяване, наличието на учителска и училищна самостоятелност означава, че вземането на решения и реалната практика варират по места и затова е по-трудно да се събира информация по този въпрос.

Съществуват само няколко примера на по-конкретни препоръки или насоки за оценката на предприемаческото обучение.

В **Испания**, на централно ниво, една наредба, издадена през м. януари 2015 г. препоръчва използването на контролни папки „[...] защото те предоставят изчерпателна информация за обучението на учениците, те спомагат за текущата оценка и позволяват споделянето на съответните учебни резултати. Контролната папка е инструмент за мотивиране на учениците, защото тя насърчава тяхната самостоятелност и развива тяхното критично мислене”.

В **Кантабрия** например, една от автономните общности в Испания, учебната програма за свободно избираемия предмет „Предприемаческа култура” (четвъртата година от прогимназиалното образование) предлага „да се разнообразят използваните методи за оценка и ситуацияте, в които тя се извършва, с оглед на насърчаването на нейния възпитателен характер; като се отчита, покрай другото, наблюдението на учениците, индивидуалната и груповата работа, оценката на взаимодействието и участието в дейности, както и устните или писмените изпити, което следва да гарантира, че се оценяват не само концепциите, но също така и ценностите, нагласите и процедурите”.

Във **Франция**, общата основа на знанията и уменията, която включва самостоятелност и чувството за инициатива, се оценява чрез лична книжка на уменията (*Livret Personnel de Compétence*). Освен това, в течение на една година се извършва надзиравана индивидуална работа, която включва и предприемачески учебни резултати и която се представя на учителите, а накрая – на комисия.

В други страни, въпреки че няма пряко позоваване на предприемаческото обучение, се препоръчват и по-новаторски методи за оценка, освен традиционните. Няколко страни, а именно трите общности в Белгия, Австрия, Португалия, Румъния, Обединеното кралство и Турция, вече използват оценка чрез електронна контролна папка в училищата, други изпробват този метод (България, Франция, Гърция и Исландия) (Европейска комисия, 2012b).

Освен това, в **Румъния**, учебната програма за предмета „Личностно развитие” в основното образование посочва, че „оценяването представлява важна съставна част от учебния процес; (...) то се извършва от няколко посоки: от учителя, от самите ученици (самооценка) и от колегите (партньорска оценка). (...) Препоръчват се няколко метода за оценка, като: практически дейности, индивидуални и групови проекти, плакати/рисуни/колажи, контролни папки”. Оценяването се разбира като оценка на учебния процес. В допълнение към когнитивното развитие, то взема предвид и други показатели – като индивидуалност, поведение, нагласи, практическо приложение на наученото и взаимоотношения. Използват се различни способности за оценка. Процесът на оценяване е съсредоточен върху положителните аспекти, а не върху отрицателните, и превръща ученика в партньор в процеса на оценяване, чрез използване на самооценка, партньорска оценка и контролирана оценка.

В **Черна гора**, освен устните и писмените оценки, учениците също така се оценяват по тяхното участие в работата на групата, от гледна точка на тяхното ангажиране, мотивация, форма на участие, взаимодействие с другите, решаване на проблеми, а също и по резултатите от работата на групата.

ГЛАВА 4: ОБУЧЕНИЕ И ПОДПОМАГАНЕ НА УЧИТЕЛИТЕ

Учителите играят основна роля за ефективната реализация на обучението по предприемачество на училищно ниво. В обучението по предприемачество нагласите и поведението са може би по-важни от знанията. „Такива умения най-добре се придобиват чрез водени от хората изследвания и открития, които дават възможност на учениците да превърнат идеите в дейности. Те са трудни за преподаване чрез традиционната практика на преподаване и учене, при която учащите се по правило са повече или по-малко пасивни потребители. Те изискват активна, насочена към учащите се педагогика и учебни дейности, които използват практически възможности от реалния свят за обучението. [...] Тези промени изискват значителни промени в начина, по който се подготвят самите учители.” (Европейска комисия, 2011а, стр. 2-3).

Поради това, тази глава е съсредоточена върху подготовката и подпомагането на учителите, които им помагат да предадат предприемаческите знания, умения и нагласи на техните ученици.

Главата разглежда първо как предприемачеството е обхванато в първоначалната подготовка на учителите (ППУ), след което изследва обучението по предприемачество в непрекъснатото професионално развитие (НПР). Последният раздел изследва видовете средства и другото подпомагане, предлагано от централните органи в помощ на учителите, за да образуват техните ученици по предприемачески начин. Всички полезни връзки и препратки могат да бъдат намерени в приложението.

4.1. Първоначална подготовка на учителите

Обучението по предприемачество като задължителна тема в ИОУ

Както подчертава Европейската комисия, „Институтите за обучение на учители следва да [...] предоставят богати контексти за обучение по, чрез и за предприемачество. Те следва да дават възможност на подготвящите се учители да проучат и да развият редица педагогически способности, които са подкрепени от подходи за активно учение; желание да експериментират и "да опитват нови неща", както и да черпят от широк спектър от учебни направления – в рамките на институцията и особено извън нея.” (Европейска комисия, 2011а, стр. 23). Този раздел е съсредоточен върху обучението по предприемачество в първоначалната подготовка на учителите.

Фигура 4.1 показва, че в приблизително половината образователни системи учебните заведения за учители могат самостоятелно да решават дали да включват обучението по предприемачество в техните програми и ако решат да го направят, те са свободни да определят как то следва да се осъществява. Освен това, включването на обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ не е нормативно уредено в повече от една трета от страните/регионите. По тази причина, на централно ниво има твърде малко допълнителна информация за повече от три четвърти от обхванатите страни/региони.

Въпреки отсъствието на централни разпоредби за обучението по предприемачество, някои учебни заведения за учители включват преподаването на тази тема в техните програми. Примери:

Във **Финландия**, където има институционална самостоятелност при включване на обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ, „YVI – Проект за подготовка на учителите за обучението по предприемачество” (2010 г.-2014 г.) събра повече от 30 организации за разработване на програма по предприемачество за обучението на учители. Учебните програми за ППУ бяха разработени съвместно, както и нови педагогически модели и инструменти.

В **Бившата югославска република Македония**, където педагогическите факултети направиха обучението по предприемачество задължително за бъдещите учители по математика и точни науки в прогимназиалното образование. Аналогично, бъдещите учители по икономика и машиностроене за общото гимназиално образование и ППОО в училищата се задължават от съответните факултети да изучават обучението по предприемачество.

Фигура 4.1: Обучението по предприемачество като задължителна тема в първоначалното обучение на учителите в основното и средното образование, съгласно препоръки/насоки на централно ниво, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Не са разгледани учебните програми на ИОУ за бъдещи учители, които работят в специализирани области, посветени по същество на предприемачеството като кариера (например организацията на производството).

Във фигурата, институционалната самостоятелност се отнася само за обучение по предприемачество като задължителна тема. Възможно е да съществуват стандарти, които засягат други аспекти на ИОУ.

Забележки, специфични за страните

Белгия (BE de): ППУ е организирана само за бъдещите основни учители.

Обединеното кралство (WLS/NIR, SCT): Официалните централни документи предвиждат, че новите учители трябва да са способни да преподават цялата учебна програма – част от която е обучението по предприемачество – на всички ученици, но не споменават изрично обучението по предприемачество. Поради това се приема, че юрисдикциите във фигурата имат институционална самостоятелност.

Само седем образователни системи третираат обучението по предприемачество като задължителна тема в ИОУ, поне за някои бъдещи учители.

В три страни, всички бъдещи учители за съответните нива трябва да бъдат обучени да преподават обучение по предприемачество. Това важи за всички бъдещи учители в Естония, учителите в основното и средното общо образование в Латвия, а в Дания – само за учителите в основното образование (начално и прогимназиално образование).

В четири страни, бъдещите учители само по някои предмети трябва да бъдат обучени в обучение по предприемачество. В Австрия, това е задължителна тема само за бъдещи учители по география и икономика в общото средно образование и ППОО в училищата. В тази страна ППУ е в процес на реформиране, затова повечето от новите учебни програми за ППУ за средното образование (започващо през 2016/2017 г.) все още не са издадени. В Словакия, само бъдещите учители по техническите и професионалните предмети в общото гимназиално образование са обучени да водят обучение по предприемачество. В Черна гора, задължението е ограничено до бъдещите учители по обучение по предприемачество в ППОО в училищата. И накрая, в Турция обучението по предприемачество е задължителна тема само за бъдещите учители, които преподават по „Програмата за обучение на гимназисти по социални науки“.

В Сърбия, неотдавна приетият „План за действие за реализация на стратегията за подкрепа на развитието на малки и средни предприятия“ (виж също така Раздел 2.1) предвижда въвеждането на обучението по предприемачество в програмите за ППУ.

Предприемачески подход на преподаване

Съгласно научните изследвания и като се има предвид широкообхватното определение на обучението по предприемачество, възприето от Тематичната работна група на Европейската комисия по въпроса (виж Раздел 1.1), пет основни умения може да се смятат за необходими за „предприемаческия учител“, което означава учител, който действа като треньор и помага на учениците да превърнат идеите в дейности и да бъдат определящата сила в своя собствен живот. Те са способността да:

- използва подход на основата на проекти;
- работа по казуси, в допълнение към използването на учебници;
- използва интердисциплинарен подход;
- управлява груповите процеси и взаимодействието в рамките на групите;
- действа като треньор (за разлика от лектор).

Тези умения не са непременно пряко свързани с обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ и могат да се прилагат към различни преподавани предмети. Все пак, овладяването на тези умения е особено важно, за да може учителят да ангажира учениците в предприемачески подход към учението.

Фигура 4.2: Ключови способности за предприемачески подход в преподаването в първоначалното обучение на учителите за основното и средното образование, съгласно препоръки / насоки на централно ниво, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Предприемачески подход на преподаване: Подход на преподаване, при който учителят действа като треньор и помага на учениците да превърнат идеите в дейности и да станат определящата сила в своя собствен живот. Този тип подход може да се прилага от всеки учител по отделен предмет.

Бележка, специфична за страната

Белгия (BE de): ППУ е организирана само за бъдещи основни учители.

Както е показано във фигура 4.2, централните органи само в 13 страни/региони споменават в централните насоки за необходимостта от подпомагане на учителите в развиването поне на някои от тези умения по време на тяхното първоначално обучение. Най-малко четири от изброените умения следва да се преподават на всички учители в Дания, Естония, Испания, Латвия, Малта, Полша и Норвегия. В Испания и Малта, това важи и за петте умения. В повечето случаи, препоръките важат за всички учители по отделни предмети както на основно, така и на средно ниво. Такъв е случаят в Дания, Естония, Испания, Франция, Малта, Полша, Обединеното кралство (Англия, Уелс и Северна Ирландия), Черна гора и Норвегия. Почти същата е ситуацията в Латвия, но всички бъдещи учители трябва да придобият опит в интердисциплинарното преподаване, с изключение на тези в ППОО в училищата. В Кипър, централните препоръки ограничават преподаването на уменията да се организира работа по проекти и използват казуси до учители в ППОО в училищата, а от друга страна, действието като треньор е ограничено до учители в общото гимназиално образование.

Както вече беше споменато, учебните заведения за учители имат значителна самостоятелност в определяне на учебните програми и по-конкретно – използваните подходи на преподаване. Следователно, фактът, че тези умения не са споменати в много от централните документи не означава непременно, че учебните заведения не осигуряват учителите с дейности за развиване на тези умения. Примери:

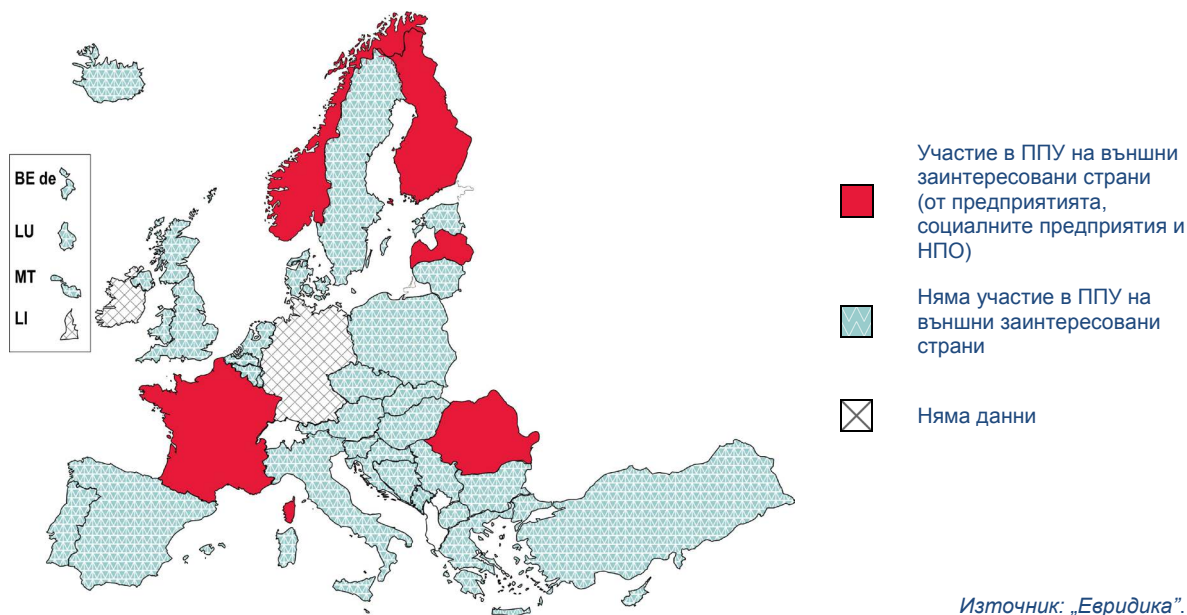
В **Унгария**, където няма централни насоки относно тези умения, Институтът за научноизследователска дейност в образованието проведе изследвания, които показват какво се преподава в институциите за ППУ. Способността да се организират проекти е част от ППУ за всички учители, докато управлението на процеси/взаимодействието е част само от учебните програми за бъдещи основни учители; как да се използват казуси в допълнение към учебниците е ограничено до бъдещите учители по хуманитарни науки, езици и изкуства в средното образование.

Връзки между първоначалната подготовка на учителите и предприемаческите заинтересовани страни

Съществуват два основни начина, по които бъдещите учители могат да влязат в досег с реалността на света на предприемачеството:

- чрез приканване на външни заинтересовани страни от света на предприемачеството да допринасят за ИОУ;
- чрез организиране на посещения, като част от учебните програми, в предприятията, социалните предприятия и НПО и по този начин да се даде възможност на учителите да се запознаят с предприемаческите предизвикателства, методи и умения.

Фигура 4.3: Участие на външни заинтересовани страни в първоначалната подготовка на учителите в основното и средното образование, съгласно препоръки / насоки на централно ниво, 2014/2015 г.

Бележка, специфична за страната

Белгия (BE de): ППУ е организирана само за бъдещи основни учители.

Както е показано във фигура 4.3, **участието на външни заинтересовани страни** – от предприятията, социалните предприятия и НПО – е споменато в централните препоръки или насоки само на пет страни: Франция, Латвия, Румъния, Финландия и Норвегия. В Латвия, тези препоръки не засягат подготовката на бъдещи основни учители.

В Обединеното кралство (Шотландия), последните препоръки за стандартите за учителската кариера, които следва да излязат през академичната година 2015/16 г., ще предоставят насоки и по този въпрос.

Все пак, няколко страни съобщават, че външни заинтересовани страни са участвали в ППУ въпреки отсъствието на централни препоръки. Така например, в Белгия (френската и немскоговорящата общности), Агенцията за предприемачество и новаторство (АПН/АЕИ – *Agence pour l'entreprise et l'innovation*; наричана по-рано *Agence de stimulation économique*) участва в някои експериментални учебни заведения за учители, по-специално чрез предоставяне на субсидии на бъдещите учители за развиване на предприемачески проекти. В Естония и Латвия, „Младежки постижения“ също насърчава предприемаческия подход в ППУ чрез предоставяне на помощ на учебните заведения за учители – както с лектори, така и със свързани с проекти дейности. В Черна гора участието на външни заинтересовани страни е един от критериите за оценка за всички висши учебни заведения.

Посещения на предприятия, социални предприятия и НПО дават възможност на бъдещите учители да се запознаят с този свят и по-добре да разбират неговите проблеми. Все пак, понастоящем този подход не се споменава в никои от централните препоръки, издадени от органи на централно ниво, макар че в Румъния и Босна и Херцеговина, централните органи планират да включат необходимостта за такива посещения в техните препоръки за бъдещите учители. В Австрия не съществуват препоръки или насоки за първоначалната подготовка на учителите, но те имат възможността да посетят фирми като опция в рамките на някои курсове (например „Учителите отиват в икономиката“).

4.2. Непрекъснато професионално развитие на учителите

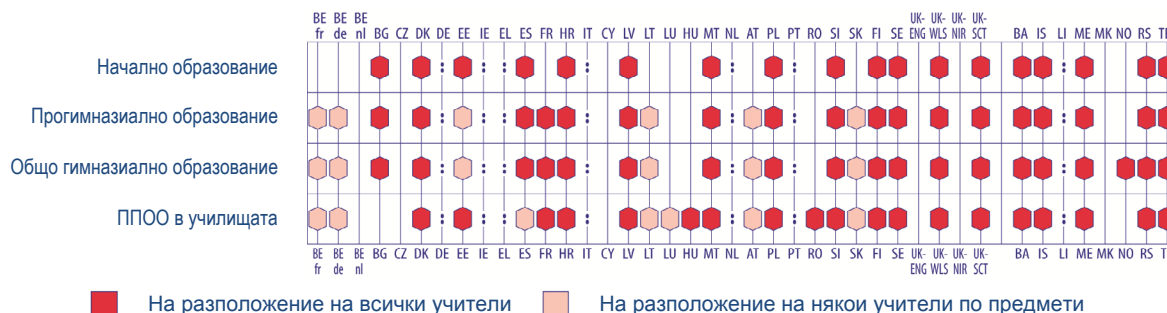
За да се развива обучението по предприемачество в училищата, важно е не само да се обучават бъдещите учители, но също така и да се осигури възможност на учителите, които вече работят, да се запознаят с тази тема или да бъдат усъвършенствани техните знания и умения в тази област. „Докато първоначалната подготовка на учителите ще създаде кохорта от новообучени преподаватели по предприемачество, правилното непрекъснато професионално развитие е от съществено значение, за да се да развият необходимите умения в целия образователен персонал и да се способства за подпомагане на израстването на тези учители, които са се възползвали от първоначалната подготовка на учителите“ (Европейска комисия, 2011а, стр. 51). Поради това, този раздел е съсредоточен върху непрекъснатото професионално развитие (НПР).

Курсове за НПР

Както е показано във фигура 4.4, двадесет и осем страни/региони организират курсове за НПР за обучението по предприемачество. В петнадесет от тях, предоставянето е на разположение на всички учители от основното до гимназиалното образование, включително учителите в ППОО в училищата (Дания, Хърватия, Латвия, Малта, Полша, Словения, Финландия, Швеция, Обединеното кралство (Уелс и Шотландия), Босна и Херцеговина, Исландия, Черна гора, Сърбия и Турция). В България и Испания, НПР е на разположение на всички учители в общото образование. Все пак, курсове за НПР за учителите в ППОО в училищата съществуват в някои испански автономни общности. Във Франция, предоставянето е на разположение на всички учители, с изключение на тези в основното образование. В Естония, занятия по НПР са достъпни за всички учители, с изключение на общото средно образование, където те са ограничени до учителите, работещи в областта на социалните науки, икономиката и математиката.

В допълнение, в още пет страни/региони, възможности за НПР за обучението по предприемачество са на разположение на всички учители в средното общо образование и на учителите в ППОО в училищата, но те са ограничени до учителите по определени предмети. Във френската и немскоговорящата общности в Белгия, НПР в обучението по предприемачество е ограничено до учителите по икономика и социални науки, и до учителите по технически и професионални предмети; в Австрия, то е на разположение само на учители по икономика и предприемачество, а в Литва – на учители по география и икономика. В Словакия, НПР за обучението по предприемачество е достъпно само за учители по математика, гражданско учение, етика и компютърни науки в прогимназиалното и гимназиалното образование, и за учителите по технически професионални предмети в гимназиалното образование.

Фигура 4.4: Наличие на курсове за непрекъснато професионално развитие (НПР), конкретно свързани с предприемаческото обучение на учителите в основното и средното образование, 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Курсове за НПР, свързани с някои ограничени аспекти на предприемаческото обучение (например финансовата грамотност, съвместното обучение, насочения към учениците подход, учението чрез реализация на проект), не са взети предвид във фигурата.

Забележки, специфични за страните

Чешката република: Курсове за НПР, ограничени до финансовата грамотност, са на разположение на всички учители.

Гърция, Италия, Нидерландия и Португалия: Няма данни на централно ниво.

Испания: Курсове за НПР са на разположение в някои автономни общности за учителите в ППОО в училищата.

В три страни/региони, този вид НПР е ограничен до учителите в ППОО в училищата. В Унгария и Румъния, всички учители в ППОО в училищата получават този вид НПР, но само учителите по икономика и комуникации го получават в Люксембург.

В Норвегия, занятия по НПР, свързани с обучението по предприемачество, се предлагат само на учители в общото гимназиално образование.

Предоставянето може да е организирано по различни начини. Програмите за обучение често варират през годините. Предоставянето на НПР може да е организирано от министерството, което отговаря за образованието, от негов оправомощен орган, или от университетите. В някои страни/региони занятията по НПР се организират от институции, специализирани в насърчаване на обучението по предприемачество.

Така например, Центърът за проучвания и изследвания на партньорствата с предприятия и професиите (CERPEP – *Centre d'études et de recherches sur les partenariats avec les entreprises et les professions*) е основен фактор в предоставянето на НПР за обучението по предприемачество във Франция и понастоящем усъвършенства предоставянето. Същото важи за Академията за социално предприемачество в Обединеното кралство (Шотландия). Във френската и немскоговорящата общности в Белгия, Агенцията за предприемачество и новаторство планира да развива НПР в рамките на своята стратегия за 2014-2020 г. В България, Естония, Франция, Литва, Малта, Полша, Португалия, Словения, Финландия и Сърбия, „Младежки постижения“ също играе роля в развитието на НПР по места. В Румъния, обучението се извършва по предишни проекти (например проекта „Учебно предприятие“ (*Firma de exercitiu*)). В Обединеното кралство (Уелс), Университетът на Южен Уелс е разработил „Национална рамка за НПР за младежкото предприемачество“ по поръчение на Правителството на Уелс.

Бившата югославска република Македония изготви планове за обучението на учителите в ППОО в училищата за обучение по предприемачество, в рамките на работната програма на Центъра за професионално образование и обучение. Поради липсата на финансови средства, тази дейност не можа да се реализира. Все пак, през учебните 2012/13 г. и 2013/14 г., като част от участието на Бюрото за развитието на образованието в проекта за разработване на курсове за служебно обучение, ръководен от Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL), на учителите в средното образование беше предоставено задължително обучение по обучението по предприемачество.

В Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна гора, Бившата югославска република Македония, Сърбия и Турция, с помощта на SEECEL бяха разработени курсове за НПР,

съфинансирани от Инструмента за предприєдинителна помощ (ИПП) на ЕС. Те понастоящем се изпробват в някои основни и средни училища във всяка от тези страни (виж Раздел 2.2.3).

Посещения на фирми

В някои страни посещенията на фирми са организирани като опция в НПР. Целта е учителите да придобият непосредствен опит и да получат по-добро разбиране за уменията, които работодателите изискват от бъдещите си служители, както и да се подсилят връзките между образованието и работата. Учителите също така получават възможност да наблюдават начина, по който действат фирмите, от което да стигнат до идеи за новаторско преподаване и наставляване.

В **Чешката република**, през м. август 2014 г., Фондът за продължаване на образованието (ФПО), организация на Министерство на труда и социалните въпроси, задейства проекта „Стажове във фирми – практическо обучение 2“ (*Stáže ve firmách – vzdělávání praxí 2*). Един от резултатите от този проект, който приключи през м. септември 2015 г., е Националният каталог на стажовете – платформа, свободно достъпна онлайн, чиято цел е да предлага възможности за стажове на потенциалните кандидати.

В **Естония** са организирани дни за наблюдение на работата от „Младежки постижения“ – Естония, главно за учителите по икономика и предприемачество.

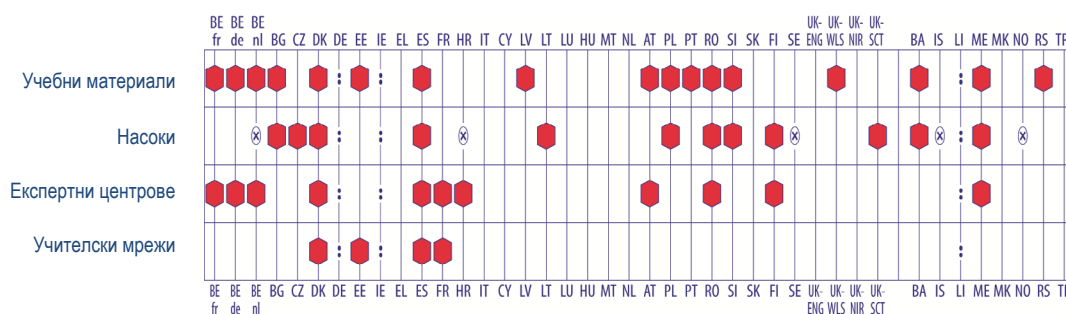
Във **Франция**, CERPEP организира посещения за образователния персонал, които продължават поне един ден и максимум пет – за учителите.

В **Обединеното кралство (Шотландия)**, „Отлични успехи в образованието чрез връзки с предприятие“ (ОУОВП) организира посещения за всички учители в основното и средното образование, продължаващи най-малко два дни.

4.3. Подкрепа за учителите

Централните органи могат също така да подпомагат реализацията на обучението по предприемачество чрез разработване или способстване за разработването на насоки, учебни материали, експертни центрове и/или учителски мрежи, която могат да помогнат на учителите в тяхната работа. Всички полезни връзки към ресурсите за учители – независимо дали се подкрепят от централните органи – са на разположение в приложението.

Фигура 4.5: Подкрепа за учителите в основното и средното образование, оказвана (или поддържана) от органи на централно ниво, 2014/2015 г.

⊗ Централното ниво не предоставя насоки за никоя област от учебните програми

Източник: „Евридика“.

Обяснителни бележки

Насоки, които акцентират върху конкретни аспекти (например финансовата грамотност), не са разгледани във фигурата.

Експертни центрове: Ресурсните центрове за общо преподаване не са разгледани във фигурата.

Всички полезни връзки към учебни ресурси или споменати печатни публикации са на разположение в приложението.

Забележки, специфични за страните

Португалия: Насоките за учебните програми и учебните материали за обучението по предприемачество понастоящем се разработват.

Учебни материали

Централните органи най-често подпомагат разработването на учебни материали. Те го правят в 17 страни/региони, макар и по различни начини. За тази цел някои от тях са създали структурни партньорства с асоциации, специализирани в областта на предприемачеството. Френската и немскоговорящата общности в Белгия взаимодействат по този начин с Агенцията за предприемачество и новаторство. Същото се случва и във фламандската общност в Белгия с VLAJO и UNIZO, Фондацията за образование и предприемачество. В Австрия, централните органи също така предоставят средства на Центъра ОПНУ-Импулс (Обучение по предприемачество за новаторство в училище) за разработването на учебни материали. Босна и Херцеговина подкрепя проекта „Образователни системи за предприемаческо обучение“ (ОСПО) (2014 г. - 2016 г.), съфинансиран от Инструмента за предприсъединителна помощ на ЕС, който разработи учебните материали.

Институтът на Република Словения за професионално образование и обучение реализира проекта „Отварям си вратите“ (*Vrata odpiram sam*), съфинансиран от Европейските структурни фондове и държавния бюджет. Този проект включва разработването на учебни материали.

В Дания и Черна гора самите централни органи произведоха учебни материали, които са на разположение на техните уеб сайтове. Българските централни органи също са разработили материали, които се предоставят само на учители, участващи в занятия по НПР за обучението по предприемачество. В Естония, Министерството на образованието взе участие в преработването на методологията на Предприемаческия театър.

В Обединеното кралство (Уелс), част от бюджета за „Стратегията за младежко предприемачество“ (виж Раздел 2.1) бе заделен за производството на учебни материали.

И накрая, централните органи помагат за разпространението на учебни материали по различни начини. В Дания, учебни материали за обучението по предприемачество са на разположение в конкретен раздел на портала на Националния ресурсен център, пряко управляван от правителството. В Естония, порталът „Училищен живот“ (*Koolielu*) създаден от правителството и Фондация „Информационни технологии за образованието“, предоставя достъп до различни средства за обучение по предприемачество. В Полша, Португалия, Румъния и Сърбия, централните органи предоставят официален списък на одобрени учебници за учебните програми, включително за обучението по предприемачество, като по този начин слагат нещо като етикет за качество на избраните учебни материали. Испанският Национален център за научни изследвания и новаторство в образованието насърчава производството на учебни материали. В Латвия, порталът за училищно образование предоставя достъп до съществуващите материали. В Словения, някои учебни материали и насоки, разработени от Института за професионално образование и обучение и съфинансирани от централните органи, са на разположение на уеб портала на словенската Образователна мрежа.

Разбира се, разработването на учебни материали се осъществява и без намесата на централните органи. Така например, Дания, Испания, Литва и Норвегия споменават за нарастващия брой на учебните ресурси, разработени от частни издатели. Няколко НПО и асоциации също така разработват учебни материали и често ги разпределят безплатно. Такъв е случаят с „Младежки постижения“, например. SEECEL, в който членуват Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна гора, Бившата югославска република Македония, Сърбия и Турция, също разработва учебни материали.

Насоки за преподаване на предприемачество

Насоките за преподаване допълват информацията, включена в основната училищна учебна програма и могат да предоставят по-специфично подпомагане, като схеми за работа, учебни планове, примери на добра практика, казуси и т.н. (виж също така Раздел 3.1.3 за насоки за методите на преподаване и обучение).

Насоки за преподаване на предприемачество са на разположение в 12 страни/региони. В шест от изброените, те са отделна публикация – или печатна (Чешката република), или достъпна онлайн (Дания, Финландия, Обединеното кралство (Шотландия), Босна и Херцеговина, и Черна гора). В Литва, Полша, Румъния и Словения, те са интегрирани в рамките на учебните програми. В Испания, националното законодателство определя седемте ключови способности за основното и средното образование, включително „чувство за инициатива и предприемчивост“, като посочва връзките между умения, съдържание и критерии за оценка. Насоки също така съществуват на нивото на автономните общности. В България, тези насоки са интегрирани в насоките за ИОУ.

В пет страни/региони, като правило, няма осигурени централни насоки за която и да е област от учебните програми (във фламандската общност в Белгия, Хърватия, Швеция, Исландия и Норвегия).

Централните органи обикновено разработват тези насоки във взаимодействие с другите заинтересовани страни. Така например, „Образованието в Шотландия“ работи заедно със своите партньори от третия сектор по „Програмата за предприемчивост в училищата“ (Curriculo Solution, „Младежко предприятие“ – Шотландия и т.н.). Техните насоки предоставят шотландски казуси, които целят да подчертаят положителното въздействие, което развитието на предприемаческите способности е оказало на увереността и самочувствието на младите хора, и демонстрират възможностите за развиване на тези умения навсякъде в учебните програми.

В рамките на националната стратегия за предприемачеството (виж Раздел 2.1), Бюрото за развитие на образованието и Центърът за професионално образование и обучение на Бившата югославска република Македония ще насърчават училищата и учителите да изготвят насоки чрез обучаване на учителите в разработването на насоки за образователния процес в основното и средното образование, както и чрез предоставяне на финансова помощ на училищата.

Експертни центрове

Освен традиционните учебни ресурсни центрове, които предоставят достъп до учебни материали за редица предмети от учебните програми, включително предприемачеството, единадесет страни/региони имат институции, специализирани в предприемачеството, които действат като експертни центрове за преподаването на тази тема. Повечето от тях също така предоставят достъп до средства чрез уебсайт или онлайн портал и са подпомагани финансово от централните органи.

Във **френската и немскоговорящата общности в Белгия**, Агенцията за икономическо стимулиране действа от 2007 г. като експертен център, специализиран в развитието на обучението по предприемачество. Създадена е нова роля – Служител за повишаване на осведомеността и насърчаване на дух на предприемчивост (*Agent de sensibilisation à l'esprit d'entreprendre – ASEE*) – чиято задача е редовно да се среща с директорите на училищата и техния персонал. Целта е да се повиши осведомеността за регионалните стратегии за предприемачеството, да се насърчава обучението по предприемачество, както и да се уведомява за съществуващите средства.

Във **фламандската общност в Белгия**, VLAJO и UNIZO действат като експертни центрове за предприемаческото обучение. И двете организации получават структурни фондове от фламандското правителство.

В **Дания**, Националният ресурсен център отговаря за разработване на нови средства за прехвърляне на знания към училищата, включително за обучението по предприемачество, тъй като то е част от учебните програми. Неговите учебни консултанти, наети от Министерството за децата, образованието и равенството между половете, също предоставят помощ и наставляване за училища и общини по различни теми, включително обучението по предприемачество. Регионалните ресурсни центрове работят в тясно взаимодействие с Датската фондация за предприемачество (ДФП), създадена през 2010 г., за да се информират учителите за наличните материали по тази тема.

В **Испания**, където образователните власти на най-високо ниво са автономните общности, на държавни, частни и неправителствени организации е възложено да действат като експертни центрове, които спомагат за постигане на съответствие между политиката и практиката и разширяване разпространението на обучението по предприемачество. Броят на тези организации постоянно се увеличава през последните години. В някои общности, те са част от структурата на регионалното правителство (например *Xarxa d'emprenedoria* в Каталония, *Cultura Emprededora* в Естремадура). В други, те са ръководят от организации и асоциации, подкрепяни от общностите.

Във **Франция**, Обсерваторията за педагогическа практика в обучението по предприемачество (OPPE – *Observatoire des pratiques pédagogiques en entrepreneuriat*) беше създадена през 2001 г. за събиране на информация и опит за обучението по предприемачество в гимназиалното образование. Обсерваторията беше замислена първоначално като съвместна инициатива на бившето Министерство на младежта, образованието и научните изследвания; Министерството на икономиката, финансите и промишлеността; Агенцията за създаването на предприятия (APCE – *Agence pour la création d'entreprises*) и Академията по предприемачество. Разположен на сайта на APCE, порталът на OPPE вече стана ресурсна база за обучението по предприемачество. OPPE също така организира годишни конференции по предмета.

В **Хърватия**, Министерството на Образованието сътрудничи със SEECEL чрез Агенцията за образование и обучение на учители.

В **Австрия**, Центърът ОПНУ-Импулс (Обучение по предприемачество за новаторство в училище), подкрепян от Министерството на образованието и въпросите на жените, е експертния център за обучението по предприемачество в страната. Той предоставя достъп до онлайн учебни материали, разработени във взаимодействие с „Инициативата за преподаване на предприемачество“ (ИПП/IFTE) и други заинтересовани страни, а от 2011 г. реализира програмата „ОПНУ сертификация по предприемачество за училищата“. Координатори от ОПНУ са на разположение на регионално ниво за координиране и управление на групи по проекти за предприемачеството.

В **Румъния** са създадени 15 регионални центъра за разпространение на учебните материали и методологията, разработени в рамките на проекта „Учебно предприятие“ (*Firma de exercitiu*), съфинансиран от Европейските социални фондове между 2007 г. и 2013 г. Централните органи подпомагат дейността на тази регионална мрежа чрез организиране на конкурси на предприемачески теми и наблюдение как тези дейности могат да подпомогнат развитието на предприемаческия дух.

Във **Финландия**, „YES – Виртуалната учебна среда за обучението по предприемачество“ – служба за безплатно обучение по предприемачество, създадена през 2001 г. със средства от Европейските социални фондове, действа като експертен център за регионите. Националният съвет за образование допринесе за неговото първоначално развитие и все още финансира образователните дейности на този център. Основните национални дарители (с изключение на НПП) сега са регионални и местни заинтересовани страни.

В **Черна гора**, Предприемаческият център (*Preduzetnički centar*) – създаден през м. декември 2013 г. в три града (Бело поле, Беране, Мойковац), а през м. октомври 2015 г. и в Бар – се подкрепя от централните органи. Той предоставя експертна помощ за разработването на новаторски предприемачески идеи и организира занятия по НПП.

В Обединеното кралство няма такъв експертен център. Все пак, Уелс и Шотландия са разработили специални уебсайтове за осигуряване не само на информация за предприемачеството, но също така и за насърчаване на обмяната на опит с помощта на специализирани институции:

В **Обединеното кралство (Уелс)**, Университетът на Южен Уелс осигурява „Младежко предприемачество – Национален възел за НПП“ по поръчение на Правителството на Уелс. Целта на възела е да се създаде устойчива общоуелска мрежа от преподаватели, споделящи опит и разменящи знания относно внедряване на предприемачеството и предоставянето на преподаване и обучение.

През м. септември 2015 г., **Обединеното кралство (Шотландия)** задейства уебсайта на „Предприемчивост в шотландските училища“. Този уебсайт е разработен от „Младежко предприятие“ – Шотландия като част от програмата „Шотландия може“.

осъществявана от Правителството на Шотландия. Той предоставя платформа за споделяне на добра практика и предоставя ресурси на преподавателския персонал за подпомагане на предприемаческата дейност и насърчаване на предприемаческото мислене. Той също така насърчава училищата да развият единен за цялото училище подход към предприятието и предприемаческото мислене.

Учителски мрежи

Учителските мрежи са най-слабо разработения вид подпомагане. Въпреки това, те могат да бъдат много важен и ефикасен инструмент за обмен на добра практика, улесняване на достъпа до темата и предлагане на възможности за общуване между по-опитните учители и новодошлите.

Съществуват само четири учителски мрежи, подкрепяни от централните органи.

В **Дания**, Датската фондация за предприемачество (ДФП) създаде специализирана учителска мрежа за обучението по предприемачество, наречена „Мрежа за предприемачество в училищата и образованието“ (МПУО/NEIS), която е отворена за всички учители в обучението по предприемачество, независимо от образователното ниво и преподавания предмет.

В **Естония** е организирана мрежа на учителите от основното и средното образование от „Младежки постижения“ – Естония. Те се срещат веднъж годишно, за да обсъдят проблемите и да повишат своите знания и умения. В допълнение, Асоциацията на учителите по икономика, която включва главно учители в гимназиалното образование, както и някои прогимназиални учители, работи тясно с „Младежки постижения“ – Естония по въпросите, свързани с обучението по предприемачество.

В **Испания**, някои автономни общности са създали учителски мрежи. Така например, в Естремадура училищата могат да се присъединят към „Мрежата за предприемачески училища“ (*Red Extremeña de Escuelas Emprendedoras*), създадена през 2011 г., при условие, че представят тригодишен план за развитие, описващ целите, дейностите, които ще бъдат предприети, заинтересованите страни и методологията за оценка. Участващите училища и учители преминават през процес на акредитация.

Във **Франция**, „Мрежата за обмен на професионални знания в новаторството, научните изследвания и експериментирането“ (RESPIRE – *Réseau d'échange de savoirs professionnels en innovation, en recherche et en expérimentation*) цели да подпомага развитието на съвместната работа и създаването на общности по практика, включително по темата „предприятието в училищата“. Тази мрежа беше създадена през 2012 г. от Министерството на образованието и има повече от 3 600 активни членове.

В допълнение, заслужава да се отбележи една независима испанска низова инициатива, която не се ползува от централно подпомагане – мрежата „Предприемаческите учители“ (*Profesores emprendedores*) беше създадена от група учители по предприемачество в ППОО. Тя е отворена общност на Google+, където учителите могат да споделят ресурси и разменят мнения за обучението по предприемачество.

ГЛАВА 5: СЪСТОЯНИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ЧЕТИРИ КЛЮЧОВИ ОБЛАСТИ

За да може да се счита, че обучението по предприемачество е залегнало в европейските училищни учебни програми, трябва да са налице много и различни признаци. Тази последна глава представя подгрупа от показатели, за да демонстрира приоритетните области, които подкрепят всеобхватен подход към обучението по предприемачество в политиката и практиката. Докато докладът анализира показателите един по един, тази глава и придружаващите я таблици предоставят обзор на основните фактори, анализирани в този доклад.

„Моделът на напредъка“ (виж Фигура 5.1) дава обзор на различните елементи, допринасящи за интегрирането на обучението по предприемачество. Той илюстрира развитието на ключовите характеристики, които са важни за общото му развитие, обозначени в континуума на съответната стратегия – от предварителната стратегия до етапа на окончателно интегриране.

Фигура 5.1: Модел на напредъка за анализ на степента на развитие на обучението по предприемачество (2010 г.)

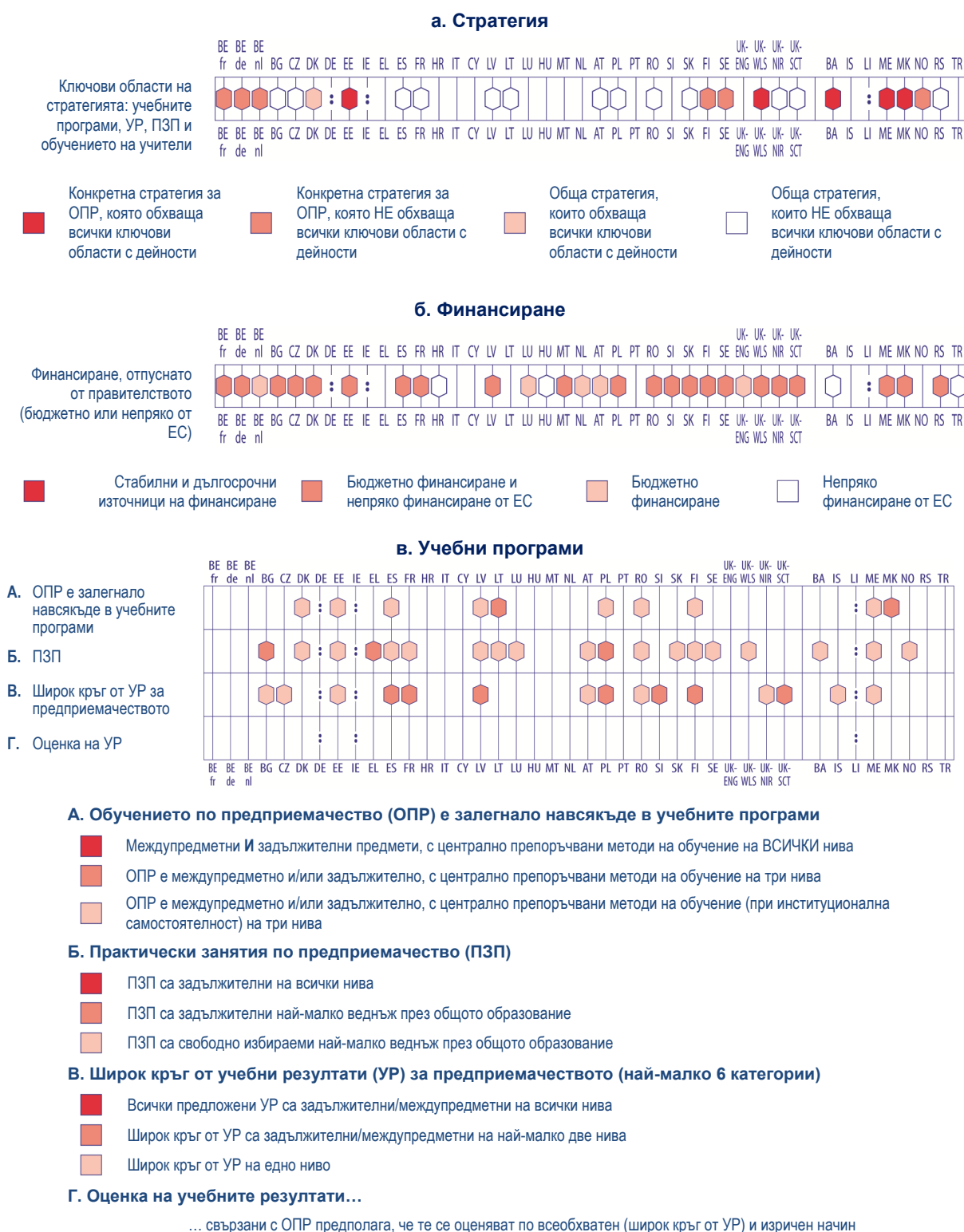
Етап	Хронология	Ключови характеристики
Предварителна стратегия (основана на индивидуална инициатива)	Начало	- Няма стратегия; - Ефективното междуведомствено взаимодействие е недостатъчно или отсъства; - Няма отпуснато финансиране; - Почти няма стратегически подходи към обучението по предприемачество в учебните програми. - По правило насочена към средното образование и към конкретни предмети; - Често осъществявана извън основните учебни часове като извънкласна дейност; - Зависи от ентузиазма на отделния учител; - Малък брой учебни резултати и оценки на обучението по предприемачество; - Недостатъчно обучение на учителите, малко средства и мрежи.
Разработване на стратегия	0 - 2-ра година	- Определяне и съгласуване на целите на обучението по предприемачество; - Стратегически подход - планиран или задействан неотдавна; - Създадени са механизми за взаимодействие между ключовите министерства; - Планиране и анализ на обучението по предприемачество. Идентифициране на примери на добра практика; - Осигуряване или създаване на национални източници на финансиране, или на такива от ЕС; - Обучението по предприемачество е в процес на внедряване в учебните програми като набор от способности; - Идентифицирани са някои добри практики в първоначалното обучение на учителите и НПР; - На разположение на учителите е известно количество информация и средства, например насоки/методи на обучение.
Консолидиране на стратегията – постепенно прилагане и разработване на добра практика	2 - 5-та година	- Определени са учебните резултати; - Определени са целите, показателите и задачите на обучението по предприемачество; - Отпуснато е национално финансиране или такова от ЕС; - Обучението по предприемачество е залегнало в учебните програми като част от общата концепция за преподаване, а също така и като отделен предмет; - Обучение на учители може да е на разположение в ППУ и НПР, с повишаване на броя на обучаваните; - На разположение на учителите са мрежи и помощни средства.
Интегриране	5-та година и след това	- Добре изградени конкретни или общи стратегии с редица дейности за обучение по предприемачество; - Постоянно наблюдение и редовна оценка на обучението по предприемачество с цел оценяване на качеството на дейността и постигнатите учебни резултати; - Създадени са надеждни механизми за финансиране; - Висококачествено обучение по предприемачество е достъпно за всички ученици на всяко ниво и за всеки вид образование; - Всички учители получават подготовка за обучението по предприемачество като неделима част от първоначалното обучение и НПР; - По-здрави мрежи и изчерпателна информация за ефективни методи на обучение и средства.

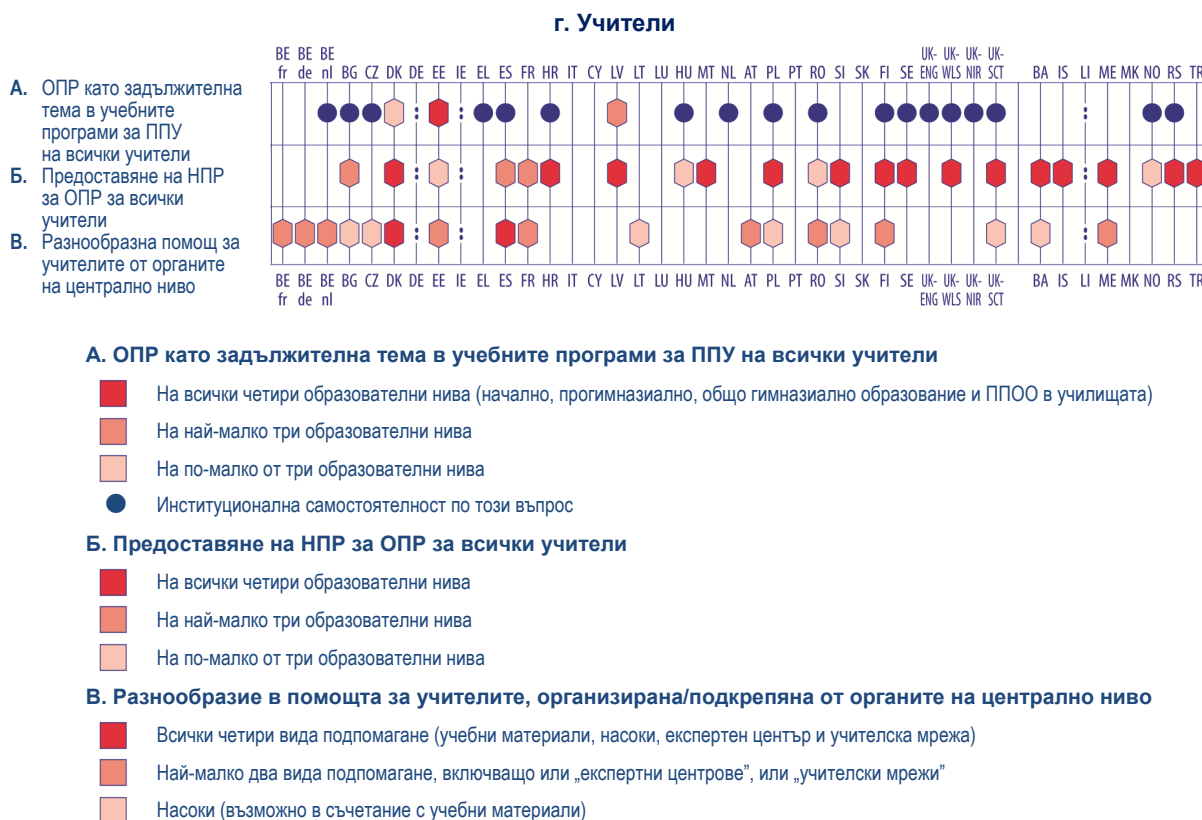
Обяснителна бележка

Тази подгрупа от показатели е заимствана от приоритетите, определени в „Модела на напредъка 2010 г.“, разработен от представители на правителствата и експерти чрез поредица от Експертни съвети на високо равнище.

Страните/регионите имат различни изходни позиции по отношение на развитието на обучението по предприемачество. Аналогично, те могат да са на различни етапи на зрялост в конкретните аспекти на политиката или практиката. Фигура 5.2 се основава на данните, посочени в предишните глави, които са свързани със стратегиите, финансирането, учебните програми и учителите.

Фигура 5.2: Обобщение на състоянието на обучението по предприемачество в четири ключови области 2014/2015 г.

Източник: „Евридика“.

Обяснителна бележка

Ключовите области, обхванати от стратегиите, са идентифицирани на основата на „Модела на напредъка“ от 2010 г. (виж Фигура 5.1) и последните препоръки на Тематичната работна група за обучението по предприемачество, а именно учебните програми, учебните резултати, практическите занятия по предприемачество и обучението на учителите.

5.1. Стратегия

Някои страни/региони са имали последователно стратегии, всяка от които е била продължение на предходната (трите общности в Белгия, Литва, Обединеното кралство (Уелс), Черна гора и Норвегия). Бившата югославска република Македония съвсем наскоро задейства своята първа стратегия за обучението по предприемачество и се намира в първоначалната фаза на разработването на стратегия.

Когато стратегиите са били в действие в течение на няколко години, страните могат да стигнат до етапа на консолидиране, с постепенна реализация на стратегическите дейности и разработване на практиката. Важни характеристики на този етап на консолидиране са уточняването на учебните резултати, разработването на източници на финансиране, прилагането на ефективни методи на обучение и наличието на механизми за подпомагане на учителите, като учебни материали и експертни центрове. В някои страни, обучението по предприемачество все още не е обхванато чрез стратегически подход, докато в други страни действието на стратегиите не е продължавано.

С използване на „Модела на напредъка“ (виж Фигура 5.1) и най-новите научни изследвания, провеждани от Тематичната работна група за обучението по предприемачество⁽¹⁴³⁾, най-важните области, които следва да намерят своето решение като конкретни дейности в рамките на стратегии, свързани с обучението по предприемачество, бяха определени като учебните програми, учебните резултати, практическите занятия по предприемачество и обучението на учители. Фигура 5.2а илюстрира доколко те са обхванати, като показва, че само някои от тях включват дейности и в четирите ключови области: такъв е случаят при пет от единадесетте конкретни стратегии за обучение по предприемачество, както и при една обща стратегия.

⁽¹⁴³⁾ Европейска комисия, 2014b.

Въпреки че на пръв поглед има голям брой страни, които имат стратегии, свързани с обучението по предприемачество (виж Фигура 5.2а), следва да се имат предвид два фактора. Първо, някои общи стратегии не включват повече от един-два ангажмента за дейности, поради което не могат да демонстрират широкообхватно въздействие. Следващите цели може или да не са очевидни, или да са обхванати в други стратегии, което води до проблеми с мониторинга. Второ, докато конкретните стратегии за обучение по предприемачество включват повече дейности в повече теми, това не винаги означава доказана активност – повечето от стратегиите посочват дейност по практически занятия по предприемачество, но независимо от това, близо половината от тях почти нямат доказана активност.

Все пак, от представените данни, общото ниво на активност остава по-високо в тези страни, които имат конкретни стратегии за обучение по предприемачество и е най-ниско в тези, които нямат стратегия. Това подкрепя широко разпространеното в европейските политически препоръки схващане, че единната стратегия осигурява по-последователен и цялостен подход, спомагащ за успешното прилагане.

5.2. Финансиране

По отношение на финансирането на обучението по предприемачество, Фигура 5.2б показва, че повечето европейски страни бележат прогрес съобразно „Модела на напредъка“. Независимо от това, в Европа все още не са разработени стабилни и дългосрочни източници на финансиране, осигуряващи всеобхватен подход към финансирането на обучението по предприемачество, включително за реализацията на стратегия, учебни програми, обучение и подпомагане на учителите, създаване на партньорства със заинтересованите страни и т.н.

Мнозинството от страните/регионите (повечето от които имат конкретна или обща стратегия) отпускат финансиране за обучението по предприемачество от национални източници, както и непряко финансиране от ЕС, като последното се явява допълнителна гаранция за наличието на средства в подкрепа на обучението по предприемачество в училищата за по-продължителен период. Пет страни/региони (фламандската общност в Белгия, Люксембург, Нидерландия, Австрия и Обединеното кралство (Англия) отпускат само национално финансиране за обучението по предприемачество; докато други четири страни (Хърватия, Унгария, Босна и Херцеговина и Турция) финансират развитието и реализацията на обучението по предприемачество, и по-специално своите стратегии, само чрез (непряко) финансиране от ЕС.

5.3. Учебни програми

От гледна точка на училищните учебни програми, както е показано във Фигура 5.2в, страните/регионите в началния етап на развитието на предприемачеството обикновено въвеждат предмета като „добавка“ към основните учебни програми. Те са склонни да възприемат по-тясното разбиране за обучението по предприемачество, като поставят ударението върху обучението как да се управлява предприятие. Предприемачеството се преподава предимно чрез конкретни, отделни предмети в средното образование. По-късните етапи в разработването на стратегията водят до постепенното внедряване на предприемаческите способности навсякъде в учебните програми, вместо те да се преподават само като отделен предмет. Това също така означава, че развиването на тези умения следва да започва в основното образование. Резултатите от този доклад показват положителната тенденция в това отношение, като обучението по предприемачество изглежда все повече се интегрира в учебните програми от основно ниво и нагоре. Все пак, по-нататъшното прилагане и консолидиране на обучението по предприемачество също така предполага, че то е залегло като междупредметна цел или обща концепция за преподаване, а също така и като отделен предмет. Поради това, Фигурата 5.2в за учебните програми по-горе изтъква страните/регионите, където обучението по предприемачество е вече залегло като междупредметна цел и/или задължителен предмет най-малко на три образователни нива и съответните методи на обучение са препоръчвани от насоки на централно ниво.

Трудно е да се определи дали при занятията в клас се използват подходящите методи на преподаване и обучение, което ограничава възможностите за преценка дали обучението по предприемачество е залегло в учебните програми, или е добавка към тях. Всъщност, в много

страни училищата и учителите могат самостоятелно да решават кои методи на обучение да използват. Макар че споменаването на обучението по предприемачество в официалните ръководни документи е признак, че то се преподава, степента, до която то се преподава, както и методите на преподаване и обучение, прилагани в занятията в клас, могат да варират значително. Независимо от това, ако обучението по предприемачество е изрично споменато в учебните програми, а методите на обучение са централно препоръчани, това е признак, че образователните власти са положили сериозни усилия за насърчване на обучението по предприемачество.

Внедряването на обучението по предприемачество в националните учебни програми е свързано също така с въпроса за стратегиите за обучението по предприемачество и как те могат да бъдат реализирани. В Глава 2 бяха идентифицирани както конкретните, така и общите стратегии: конкретните стратегии са насочени изключително към обучението по предприемачество, докато общите стратегии са свързани например с образованието и обучението, младежта, новаторството или икономическото развитие. Общо взето, конкретните стратегии за обучение по предприемачество е по-вероятно да включват дейности, свързани с учебните програми, като реализацията на тези дейности може да налага реформа на учебните програми. Реформи в подкрепа на обучението по предприемачество могат да се осъществят и в отсъствието на стратегически ангажимент, например Националната рамка за учебните програми в Малта, която съдържа подробни предложения за внедряване на обучението по предприемачество в учебните програми.

В допълнение към подходите към учебните програми и насоките за методите на преподаване и обучение, друг важен фактор при оценката на степента, до която обучението по предприемачество е залегнало в учебните програми, е дали съществуват изрично определени учебни резултати, свързани с предприемаческите способности. За да се анализират тези три аспекта и за да се разбере доколко обучението по предприемачество е залегнало в учебните програми и доколко то е изчерпателно, бяха изследвани следните критерии:

- дали има междупредметен подход и/или задължителни предмети, включващи обучение по предприемачество в учебните програми на най-малко три образователни нива (начално, прогимназиално, общо гимназиално образование, ППОО в училищата);
- дали съществуват конкретни централни насоки относно методите на преподаване и обучение за обучението по предприемачество за най-малко три образователни нива;
- дали е определен широк набор от учебни резултати в рамките на междупредметните области и/или задължителните предмети за най-малко две образователни нива и дали тези резултати се оценяват конкретно.

Понастоящем няма страна или регион, която да отговаря на всички тези критерии. Няколко страни отговарят на първите два критерия (подходите към учебните програми и методите на обучение). В Литва и Бившата югославска република Македония, тези насоки следва да бъдат използвани от всички учители, докато в много други страни учителите могат сами да решават кои от тях да използват (Дания, Естония, Испания, Латвия, Полша, Румъния, Финландия и Черна гора).

Практически занятия по предприемачество, интегрирани в основните училищни учебни програми, все още са рядкост. В около половината от страните/регионите те са свободно избираеми. Поради това, трудно е да се узнае каква е тяхната разпространеност.

По отношение на учебните резултати – някои страни имат широк набор най-малко на две образователни нива (Испания, Франция, Латвия, Полша, Словения, Финландия и Обединеното кралство (Шотландия)). Отсъствието на изчерпателност се доказва от факта, че докато някои предприемачески умения могат да бъдат включени на някое образователно ниво в някои страни, пълният спектър не е обхванат, а системният подход към напредъка през всички образователни нива все още е изключение. И накрая, конкретното оценяване на учебните резултати от обучението по предприемачество все още не е въведено в която и да е европейска образователна система, което е сериозно препятствие пред ефективното внедряване на обучението по предприемачество.

И така, данните показват, че повечето от страните/регионите все още не са внедрили обучението по предприемачество по един наистина системен и всеобхватен начин. Изглежда, че страните понастоящем се различават по насочеността на неговото предоставяне: то може да е само на някои образователни нива, по-специално от гледна точка на предметите, включващи обучение по предприемачество. Изглежда, че има повече предоставяне в прогимназиите и общото гимназиално образование, докато на универсалните/междупредметни умения се набляга в началното училище. От друга страна, като отделен предмет предприемачеството най-често се среща в ППОО в училищата.

Засега няма страна, която да е интегрирала обучението по предприемачество в учебните програми в смисъл то да е достъпно за всеки ученик на всяко ниво на образованието, с гарантирано висококачествено преподаване и оценка на учебните резултати.

5.4. Учители

Анализът показва, че много страни са все още на изходна позиция по отношение на интегрирането на обучението по предприемачество в подготовката на учителите (виж Фигура 5.2г). Съгласно централните препоръки, включването на обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ като задължителен предмет за всички бъдещи учители е налице само в Естония. Все пак, около половината от страните/регионите в това отношение дават институционална самостоятелност на институциите за ППУ, което може да даде леко изкривена картина.

Страните/регионите, които са във фазата на разработването на стратегии, признават централната роля на учителите в рамките на техните стратегии и са започнали да предлагат някои занятия по НПР и да разработват учебни материали. Занятия по НПР са на разположение на всички учители в 15 страни/региони. Най-разпространеният вид помощ за учителите, оказвана от централните органи, всъщност е предоставянето или финансирането на учебни материали. Само в две страни (Дания и Испания) органите на най-високо ниво предоставят (или подкрепят) и четирите вида подпомагане, посочени в доклада (учебни материали, насоки, експертни центрове и учителски мрежи – виж Фигура 4.5). Фигура 5.2г показва само предоставянето, подкрепяно от органи на централно ниво. Все пак, частните предоставящи също играят важна роля в някои страни/региони.

Етапът на консолидиране на стратегията предполага, че подготовка за обучението по предприемачество е била осигурена на всички заинтересовани учители чрез ППУ и НПР, както и че насоки, експертен център или учителска мрежа ще подпомагат учителите в реализацията на обучението по предприемачество в учебните програми. Това в момента не е налице в която и да е страна/регион. Поради това, предоставянето за учителите изглежда е най-слабо развитата област от гледна точка на обучението по предприемачество, като няма страна или регион, които да предлагат ППУ и да предоставят НПР за всички учители, както и да предлагат разнообразни видове подпомагане.

5.5. Заключение

Ако обучението по предприемачество е напълно интегрирано, това предполага, че дадена стратегия действа от няколко години, че тя се наблюдава систематично, че съществуват надеждни механизми за финансиране, че учебните резултати се оценяват и че то е напълно интегрирано в ППУ и НПР за всички учители. Особено необходим е напредък в две области – учебните резултати и обучението на учители. От съществено значение е разработването на изчерпателни и последователни учебни резултати, прилагани на няколко образователни нива и оценявани конкретно. Освен това, включването на обучението по предприемачество в ППУ и НПР за всички учители, независимо от предмета и образователното ниво на което те преподават, е от решаващо значение за висококачественото предоставяне за учениците.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ВРЪЗКИ КЪМ ОРГАНИЗАЦИИ ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА УЧИТЕЛИ

Тази таблица предоставя връзки с основните организации, програми и публикации, които предоставят подпомагане за учители на наднационално и национално ниво.

Наименование	Връзка
ПНИ – „Програми за новаторство в икономиката“	www.bips.no
EUROPEN-PEN International	www.penworldwide.org
JA – „Младежки постижения“	www.jaeurope.org
SEECCEL –Център за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (подкрепян от програмата ИПП на ЕС)	www.seecel.hr
Обучение по предприемачество – ръководство за преподаватели (подкрепен от Рамковата програма за конкурентоспособност и новаторство на ЕС)	http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7465
Предприемачеството и училищата – ресурс за подобряване на практиката (Портал за училищно образование)	www.schooleducationgateway.eu/en/pub/resources/entrepreneurship_and_schools.htm

Страна	Наименование	Връзка
BE fr & BE de	АИС – Агенция за икономическо стимулиране (конкретните секции за учителите в основното и средното образование), понастоящем наричана Агенция за предприемачество и новаторство	http://as-e.be
BE fr & BE de	АИС, 2013 г. ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО 3x15 – три оси и 15 листа за предприемаческо поколение.	http://as-e.be/sites/default/files/public/documents/2262_13dossier_entrepreneuriat_3_15_mef_version_def.pdf
BE fr	БАП – Брюкселска агенция за предприемачество: „Лансирайте своя талант“	www.boostyourtalent.be
BE nl	VLAJO	www.vlajo.org
BE nl	UNIZO – Фондация за образование и предприемачество	www.ondernemendeschool.be
BE nl	KlasCement (включително ресурси за обучението по предприемачество)	www.klascement.be
BG	Министерството на образованието и науката (списък на учебниците, включително за обучението по предприемачество)	www.mon.bg/?go=page&pagelid=10&subpagelid=70
BG	„Младежки постижения“ – България	www.jabulgaria.org
CZ	Как да подпомагаме предприемачеството – източник на вдъхновение (насоки)	http://clanky.rvp.cz/clanek/k/o/4646/PODPORA-PODNIKAVOSTI---INSPIROMAT.html
CZ	Методологически портал (включително ресурси за обучението по предприемачество)	http://rvp.cz
CZ	Проект „Стажове във фирми“	www.narodnikatalogstazi.cz/component/com_staze/itemid,195/view,karty_staze_list
DK	ЕМУ – Образователен портал (Насоки за новаторството и предприемачеството)	http://www.emu.dk/modul/innovation-og-entrepren%C3%B8rskab-vejledning-0
DK	ДФП – Датската фондация за предприемачество	www.ffe-ye.dk
DK	МПУО – Мрежа за предприемачество в училищата и образованието	www.ffe-ye.dk/undervisning/netvaerk-for-undervisere/om-neis
EE	„Младежки постижения“ – Естония	www.ja.ee/Eng
EE	Портал „Училищен живот“ (учебни материали)	http://koolielu.ee/groups/profile/141733/ettevluspe

Страна	Наименование	Връзка
EE	„Предприемачески театър“ (методология)	http://en.ettevotlusteater.eu
EE	„Мечтите да станат реалност“	www.unistusedellu.ee
EL	–	–
ES	Заповед ECD/65/2015 г. от 21 януари	www.boe.es/boe/dias/2015/01/29/pdfs/BOE-A-2015-738.pdf
ES	Фондация „Принцесата на Херона“ и фондация „Трилема“	competenciaemprendedora.org
ES	Резолюция от 30 август 2013 г. на Главна дирекция „Училищна политика за Кастилия и Леон“ (насоки)	http://www.educa.jcyl.es/es/resumenbocyl/resolucion-30-agosto-2013-direccion-general-politica-educ-1
ES	Образователен портал на Технологическия град в Налонската долина	www.valnaloneduca.com/cont/publicaciones
ES	KitCaixa (учебни материали)	https://www.educaixa.com/-/kitcaixa-jovenes-emprendedores
ES	Innoescuela (учебни материали)	http://blog.educalab.es/cniie/2014/10/13/innoescuela-programa-educativo-para-la-asignatura-de-tecnologia-de-la-eso
ES	XTEC – Онлайн образователна мрежа на Каталония	www.xtec.cat/web/recursos/emprenedoria
ES	Мрежа за предприемачески училища	http://culturaemprendedora.extremaduraempresarial.es/wp-content/uploads/2012/09/Orden-31-de-Mayo-de-20111.pdf
ES	Предприемачески учители (Google+ общност)	https://plus.google.com/communities/118125140870333154777
ES	Програма ТАУР за развитието на предприемаческа инициатива в науките за образованието	www.octaedro.com/OCTart.asp?libro=16080&id=es&txt=Educaci%F3n%20emprendedora
FR	OPPE – Обсерватория за практиката на преподаване в обучението по предприемачество	www.apce.com/pid11493/qu-est-ce-que-l-oppe.htmlC=173&espace=5
FR	RESPIRE – Мрежа за обмен на професионални знания в новаторството, научните изследвания и експериментирането	http://eduscol.education.fr/cid60290/respire-le-reseau-social-de-l-innovation.html
FR	CERPEP – Център за проучвания и изследвания на партньорствата с предприятията и професиите	http://eduscol.education.fr/pid31668/l-offre-stages-courts-cerpep.html
FR	EPA – „Да предприемем учение“ („Младежки постижения“ – Франция)	www.entreprendre-pour-apprendre.fr
HR	SEECCEL	www.seecel.hr
IT	–	–
CY	–	–
LV	„Младежки постижения“ – Латвия	www.jal.lv
LV	Портал „Училищното образование“	www.schooleducationnopran.eu/lv/pub/practices/virtual_guide_for_entrepreneur.htm
LT	Образователен портал (насоки)	http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/default.aspx
LT	„Младежки постижения“ – Литва	www.lja.lt
LU	–	–
HU	–	–
MT	„Младежки постижения“ – „Младежко предприятие“ Малта	www.youngenterprise.org.mt
NL	Проект „EDISON“	www.edisonentrepreneurship.eu

Страна	Наименование	Връзка
AT	ОПНУ (EESI) – Обучение по предприемачество за новаторство в училищата	www.eesi-impulszentrum.at
AT	„Инициатива за преподаване на предприемачество” (ИПП/IFTE)	www.ifte.at
AT	„Младежки постижения” – Австрия	www.junior.cc
AT	АСТ (член на EUROPEN-PEN International)	www.act.at
AT	„Започни своя проект”	www.startedeinprojekt.at
PL	Министерство на образованието: Списък на одобрени учебници (включително заглавия за обучението по предприемачество)	http://men.gov.pl/podreczniki/wykaz_dopuszczone_li_sta1.php
PL	ORE – Център за развитие на образованието (учебни материали)	www.ore.edu.pl/wydzialy/rozwoju-kompetencji-spolecznych-i-obywatelskich
PL	СЕО – Граждански образователен център (онлайн учебни материали)	www.ceo.org.pl/pl/biblioteka-materialow/przedsiębiorczość-i-ekonomia
PL	„Младежки постижения” – Полша	www.junior.org.pl
PT	Главна дирекция „Образование” (учебни материали)	www.dge.mec.pt/educacao-para-o-emprego/emprego/recursos-educativos
PT	„Младежки постижения” – Португалия	www.japortugal.org
PT	Проект „Младежко начало – предприемачески предизвикателства”	www.youthstart.eu
RO	Учебни планове за задължителните предмети в основните учебни програми, включително „Предприемаческо обучение” (насоки)	www.edu.ro/index.php/articles/16038
RO	Министерство на образованието: списък на одобрени учебници (включително заглавия за обучението по предприемачество)	www.edu.ro/index.php/articles/c152
RO	Учебно предприятие – най-добрата практика (учебни материали по проект, съфинансиран от Европейските социални фондове)	http://firmaexercitiu.tvet.ro/index.php/achizitii
RO	Учебно предприятие (регионални ресурсни центрове)	http://firmaexercitiu.tvet.ro/index.php/selectie-experti
RO	РОСТ – Координационен отдел за учебните предприятия в средното образование (член на EUROPEN-PEN International)	www.roct.ro
SI	„Младежки постижения”	http://jaslovenija.si/
SI	Виртуална класна стая за самоинициатива и предприемачество	https://skupnost.sio.si/kypc/view.php?id=8668
SK	Център за учебни фирми (член на EUROPEN-PEN International)	www.sccf.sk/o-nas-4.html
FI	Министерство на образованието (насоки)	www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm09.pdf?lang=en
FI	YES – центрове: Виртуална учебна среда за центровете за обучение по предприемачество (ресурсни центрове)	www.yes-keskus.fi
FI	„Младежки постижения” – „Младежко предприятие” Финландия	http://nuoriyrittajyys.fi
FI	„YVI – Проект за подготовка на учителите за обучението по предприемачество”	www.yvi.fi
SE	–	–

Страна	Наименование	Връзка
UK-ENG	–	–
UK-WLS	„Големите идеи на Уелс“	https://business.wales.gov.uk/bigideas/youth-entrepreneurship-services-primary-and-secondary-schools
UK-WLS	„Младежко предприемачество“ – Национален възел за НПП	www.yesnationalcpdhub.com/#/home/mainPage
UK-NIR	–	–
UK-SCT	„Образованието в Шотландия“ (насоки и учебни материали)	www.educationscotland.gov.uk/learningandteaching/learningacrossthecurriculum/themesacrosslearning/enterprise/index.asp
UK-SCT	YES – „Младежко предприятие“ – Шотландия	www.yes.org.uk
UK-SCT	Curriculo Solutions (учебни материали)	www.curriculosolutions.com/educational-resources
UK-SCT	ОУОВП – Отлични успехи в образованието чрез връзки с предприятие	www.educationscotland.gov.uk/resources/e/eebl.asp?strReferringChannel=learningandteaching&strReferringPageID=tcm:4-628701-64&class=l4+d139792
UK-SCT	Академия за социално предприемачество	www.socialenterprise.academy/scot/programmes/understanding-social-enterprise-in-schools-63
UK-SCT	Предприемчивост в шотландските училища	https://blogs.glowscotland.org.uk/glowblogs/enterprisingschools/
BA	ОСПО – Образователни системи за предприемаческо обучение в Босна и Херцеговина (онлайн ресурсен център, съфинансиран от програмата ИПП на ЕС)	www.eles.ba/index.php?lang=en
BA	ОСПО (насоки)	http://eles.ba/images/Projekt/RG1/Programme_and_Guidelines.pdf
IS	–	–
ME	Министерство на образованието (насоки и учебни материали)	www.zzs.gov.me/rubrike/preduzetnicko_ucenje
ME	Център за обслужване на учебни фирми (насоки)	www.serviscentarpzv.me/images/download/prirucnici/prirucnik_EKONOMIJA_I_PREDUZETNISTVO_web.pdf
ME	Център за обслужване на учебните предприятия (член на EUROPEN-PEN International)	www.serviscentarpzv.me
ME	Предприемачески център	www.preduzetnickicentri.me
MK	Национален център за развитието на новаторството и предприемаческото обучение	www.ncdiel.mk
NO	–	–
RS	„Младежки постижения“ – Сърбия	www.ja-serbia.org
TR	–	–

(Всички уеб сайтове са посетени на 8 декември 2015 г.)

ИЗТОЧНИЦИ

Coduras Martinez, A. и др., 2008 г. – *Специален доклад на „Глобален наблюдател на предприемачеството“: Глобална перспектива на предприемаческото образование и обучение.* (pdf) На разположение на адрес: <http://www.babson.edu/Academics/centers/blank-center/global-research/gem/Documents/gem-2010-special-report-education-training.pdf> (Видяно на 01 октомври 2015 г.).

Датското Министерство на науката, новаторството и висшето образование, 2012 г. *Дания: нация на решените проблеми.* (pdf) На разположение на адрес: <http://ufm.dk/en/publications/2012/denmark-a-nation-of-solutions> (Видяно на 01 декември 2015 г.).

De Bono, E., 1992. *Сериозното творчество: систематичен подход, който ще ви заведе отвъд възможностите на латералното мислене (Serious Creativity: A Systematic Approach to Take You Beyond the Power of Lateral Thinking).* New York. NY Harper Business.

Министерството на предприемачеството, търговията и инвестициите, 2015 г. *Стратегията за новаторство за Северна Ирландия (2014 - 2025 г.) Доклад за постигнатото през първите шест месеца - от м. септември 2014 г. до 31 март 2015 г.* (pdf) На разположение на адрес: https://www.detini.gov.uk/sites/default/files/publications/deti/innovation_strategy_-_6_month_update_report_to_31_march_2015.pdf (Видяно на 01 декември 2015 г.).

EACEA „Евридика“, 2012 г. *Обучението по предприемачество в европейските училища: Национални стратегии, учебни програми и учебни резултати.* Брюксел: EACEA/Eurydice.

Европейска фондация за подобряване на условията на живот и труд (Eurofound), 2015 г. *Младежкото предприемачество в Европа: ценности, нагласи, политика.* Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз.

Европейска комисия, 2003 г. *Зелена книга „Предприемачеството в Европа“.* COM(2003)27. На разположение на адрес: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0027:FIN:EN:PDF> (Видяно на 01 декември 2015 г.).

Европейска комисия, 2006 г. *Програмата от Осло за обучението по предприемачество в Европа.* (pdf) На разположение на адрес: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/support_measures/training_education/doc/oslo_agenda_final_en.pdf (Видяно на 04 декември 2014 г.).

Европейска комисия, 2009 г. *Окончателен доклад на експертната група: Предприемачеството в професионалното образование.* (pdf) На разположение на адрес: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10446/attachments/1/translations/en/renditions/native> (Видяно на 01 декември 2015 г.).

Европейска комисия, 2011a. *Обучението по предприемачество: Създаване на условия за учителите като решаващ фактор за успеха.* (pdf) На разположение на адрес: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/9272/attachments/1/translations/en/renditions/native> (Видяно на 15 януари 2016 г.).

Европейска комисия, 2011b. *Доклад за новаторството и конкурентноспособността 2011 г.* (pdf) На разположение на адрес: http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm?pg=home&section=competitiveness-report&year=2011 (Видяно на 01 декември 2015 г.).

Европейска комисия, 2012а. *Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за по-добри социално-икономически резултати. COM (2012) 669 окончателен. SWD (2012) 371-377 окончателно.*

Европейска комисия. 2012b. *Оценка на ключови способности в първоначалното образование и обучение. Политически насоки.* (pdf) На разположение на адрес: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2012:0371:FIN:EN:PDF> (Видяно на 28 септември 2015 г.).

Европейска комисия, 2013а. *Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите – План за действие за предприемачество 2020. Разпалване на предприемаческия дух в Европа. COM (2012) 795 окончателен.* (pdf) На разположение на адрес: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF> (Видяно на 04 декември 2014 г.).

Европейска комисия. ГД „Предприятия и промишленост“, 2013b. *Обучение по предприемачество: ръководство за преподаватели.* (pdf) На разположение на адрес: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/entredu-manual-fv_en.pdf (Видяно на 04 декември 2014 г.).

Европейска комисия, 2014а. *Експертна група за показателите за предприемаческото обучение и компетентност: окончателен доклад.* (pdf) На разположение на адрес: http://ec.europa.eu/education/library/reports/2014/entrepreneurial-expert-report_en.pdf (Видяно на 06 януари 2016 г.).

Европейска комисия, 2014b. *Тематична работна група за обучението по предприемачество: окончателен доклад.* (pdf) На разположение на адрес: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/archive/documents/entrepreneurship-report-2014_en.pdf (Видяно на 02 септември 2015 г.).

Европейска комисия, 2015а. Генерална дирекция за вътрешен пазар, промишленост, предприемачество и малки и средни предприятия. *Обучението по предприемачество: път към успеха. Компиляция на доказателства за въздействието на стратегии и мерки върху обучението по предприемачество.* (pdf) На разположение на адрес: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promotingentrepreneurship/education-training-entrepreneurship> (Видяно на 11 септември 2015 г.).

Европейска комисия/EACEA/„Евридика“, 2015b. *Учителската професия в Европа: практика, възприятия и политика.* Докладът на „Евридика“. Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз.

Европейска комисия, 2015с. *Предприемаческите способности: обзор на съществуващите концепции, политика и инициативи – окончателен доклад.* (pdf) На разположение на адрес: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/entrepreneurship-competence-overview-existing-concepts-policies-and-initiatives-final-report> (Видяно на 01 декември 2015 г.).

Европейски парламент, 2015 г. *Доклад за насърчаване на младежкото предприемачество чрез образование и обучение.* (pdf) На разположение на адрес: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0239+0+DOC+XML+V0//EN> (Видяно на 18 януари 2016 г.).

Глобален наблюдател на предприемачеството, 2014 г. *Глобален доклад за 2014 г.* (pdf) На разположение на адрес: <http://www.gemconsortium.org/report> (Видяно на 04 септември 2015 г.).

Hoffmann и др., 2012 г. Измерване обучението по предприемачество. Съдържа се в: Европейска комисия. *Детерминанти на предприемачеството: култура и възможности*. Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз. (pdf) На разположение на адрес:

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5748437/KS-31-12-758-EN.PDF>

(Видяно на 01 октомври 2015 г.).

Lackéus, M., 2015 г. *Предприемачество в образованието. Какво, защо, кога, как. Предприемачеството – история на въпроса*. (pdf) На разположение на адрес: http://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf (Видяно на 03 декември 2015 г.).

McCoshan, A. et al, 2010 г. *Към по-добро взаимодействие и съгласуваност в обучението по предприемачество*. Доклад и оценка на пилотния проект *Експертни съвети на високо равнище за обучението по предприемачество*, създаден от Генерална дирекция „Предприятия и промишленост“ и Генерална дирекция „Образование и култура“. (pdf) На разположение на адрес:

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/education-training-entrepreneurship/reflection-panels/files/entr_education_panel_en.pdf (Видяно на 04 декември 2014 г.).

Moberg, K. et al, 2014 г. *Как да се направи оценка на въздействието на обучението по предприемачество*. Доклад на проекта на ИОПОПР с указание за употреба на инструментите. (pdf) На разположение на адрес: http://archive.ja-ye.org/Download/jaye/ASTEE_REPORT.pdf (Видяно на 30 януари 2015 г.).

ОИСП/Европейска комисия, 2012 г. *Концептуален документ за младежкото предприемачество. Предприемаческата активност в Европа*. Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз. (pdf) На разположение на адрес:

http://www.oecd.org/cfe/leed/Youth%20entrepreneurship%20policy%20brief%20EN_FINAL.pdf

(Видяно на 31 август 2015 г.).

ОИСП, 2015 г. *Поглед към предприемачеството*. (pdf) На разположение на адрес: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/3015021e.pdf?expires=1454079856&id=id&accname=guest&checksum=79E78F620DA4180D5C9018510A311E1>

Penaluna K., Penaluna A., Jones C. и Matlay H., 2014 г. Кога за последен път предсказахте добра идея? Изследване на оценката на творчеството чрез резултатите от обучението. *Промисленост и висше образование*, том 28, № 6, м. декември 2014 г., стр. 399-410.

Redecker, C. и др., 2011 г. *Бъдещото обучение. Подготовка за промяна*. Институт за перспективни технологични изследвания.

Rosendahl Huber, L., Sloof, R. и van Praag, C.M., 2014 г. Оценка на ефекта от ранното обучение по предприемачество: данни от експерименти по места. *Европейски икономически преглед*, том 72, ноември 2014 г., стр. 76-97.

Runco, M.A. (1991 г.). *Дивергентно мислене*. New Jersey: Norwood.

Шотландското правителство, 2014 г. *Рамка за действие „Шотландия може“*. (pdf) На разположение на адрес: <http://www.gov.scot/Resource/0044/00449131.pdf> (Видяно на 28 януари 2016 г.).

SEECCEL (Център за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа), 2012 г. *Харта за предприемаческо обучение: ключов фактор за растеж и работни места*. (pdf) На разположение на адрес: <http://www.seecel.hr/UserDocImages/Charter%20text%20scan.pdf> (Видяно на 01 декември 2015 г.).

Sorgman, M. и Parkison, K., 2008 г. Бъдещето е сега: подготовка на учители и ученици от предучилищното до гимназиалното образование за предприемаческото общество. *Journal of Entrepreneurship Education* 11: 75-86.

Правителство на Уелс, 2010 г. *Стратегия за младежкото предприемачество: план за действие за Уелс 2010 - 2015 г.* (pdf) На разположение на адрес:

<http://businesswales.gov.wales/bigideas/sites/bigideas/files/documents/pdf/YES->

[%20An%20Action%20Plan%20for%20Wales%202010-15%20_Eng_1.pdf](http://businesswales.gov.wales/bigideas/sites/bigideas/files/documents/pdf/YES-%20An%20Action%20Plan%20for%20Wales%202010-15%20_Eng_1.pdf) (Видяно на 28 януари 2016 г.).

„Младежко предприятие“, 2015 г. Карта на учебните резултати: предприемаческото образование и пригодността за трудова заетост. (pdf) На разположение на адрес:

http://www.young-enterprise.org.uk/wp-content/uploads/2015/01/Outcomes-map_Jan-2014.pdf

(Видяно на 06 октомври 2015 г.).

I. Класификация

Международната стандартна класификация на образованието (ISCED) е разработена, за да се улесни сравнението на статистиката и показателите за образованието в различните страни въз основа на единни, международно възприети определения. ISCED обхваща всички организирани и постоянни възможности за учение за децата, младежите и възрастните, включително тези със специални образователни потребности, независимо от институциите или организациите, които ги предоставят, или формата, под която те биват предоставяни. Първото събиране на статистически данни съгласно новата класификация (ISCED 2011) се извършва през 2014 г. (текст и определения приети от ЮНЕСКО, 1997 г., ЮНЕСКО/ОИСР/Евростат, 2013 г. и Статистическия институт на ЮНЕСКО, 2011 г.).

ISCED 0: Предучилищно образование

Програмите на ниво 0 (предучилищно), определено като първоначалния етап от организираното обучение, са предназначени главно да въвеждат малките деца в среда, подобна на училищната, т.е. да хвърлят мост между домашната и училищната атмосфера. При завършване на посочените програми, децата продължават своето образование на ниво 1 (начално образование).

Предучилищното образование се определя като първоначалния етап от организираното обучение. То е училищно- или център-базирано и е предназначено за деца на възраст най-малко три години.

ISCED 1: Начално образование

Началното образование предоставя обучение и образователни дейности, обикновено предназначени за осигуряване на учениците с основни умения по четене, писане и математика (т.е. езикова и математическа грамотност). То създава здрава основа за учене, задълбочено разбиране на основните области на знанието и насърчава личностното развитие, като по този начин подготвя учениците за прогимназиалното образование. То предоставя начално обучение с твърде малко специализация, ако изобщо има такава.

Това ниво започва на възраст между 5 и 7 години, задължително е във всички страни и обикновено трае от 4 до 6 години.

ISCED 2: Прогимназиално образование

Програмите на ISCED ниво 2, или прогимназиално образование, обикновено доразвиват основните процеси на преподаване и обучение, която започват на първо ниво на ISCED. Образователната цел обикновено е да се положат основите за учене през целия живот и за личностно развитие, които подготвят учениците за по-нататъшните образователни възможности. Програмите на това ниво са обикновено организирани чрез учебни програми, ориентирани предимно към предметите, като се въвеждат теоретични концепции за широк кръг предмети.

Това ниво обикновено започва на възраст 11 или 12 години и обикновено завършва на възраст 15 или 16 години, като често съвпада с края на задължителното образование.

ISCED 3: Гимназиално образование

Програмите на ISCED ниво 3, или гимназиалното образование, са обикновено предназначени да се завърши средното образование като подготовка за висшето образование, или за осигуряване на уменията, необходими за трудова заетост, или и за двете. Програмите на това ниво предлагат на учениците по-специализирани, повече ориентирани към предметите и

по-задълбочени програми, отколкото в прогимназиалното образование (ISCED 2). Те са по-диференцирани и предлагат по-широк избор от възможности и потоци.

Това ниво обикновено започва в края на задължителното образование. Приемната възраст е най-често 15 или 16 години. Обикновено се изисква квалификация за приемане (например завършване на задължителното образование), като има и други минимални приемни изисквания. Обучението често е повече насочено към предметите, отколкото при ISCED ниво 2. Типичната продължителност на ISCED ниво 3 варира от две до пет години.

ISCED 4: Обучение след завършено средно, но не висше образование

Програмите след завършено средно, но не висше образование, доразвиват средното образование с цел осигуряване на обучение и образователни дейности, които подготвят учениците за влизане в пазара на труда и/или висшето образование. Това обучение обикновено е насочено към ученици, които са завършили гимназиално образование (ISCED ниво 3) и желаят да подобрят своите умения и достъпните им възможности. Програмите често не са много по-сложни, отколкото тези на гимназиално ниво, като те обикновено служат за разширяване, а не за задълбочаване на знанията, уменията и способностите. Поради това, те се намират под нивото на сложност, характерно за висшето образование.

ISCED 5: Съкратено висше образование

Програмите на ISCED ниво 5 са съкратено висше образование и често са предназначени за осигуряване на участниците с професионални знания, умения и способности. Обикновено те са с практическа и професионална насоченост и подготвят учениците за навлизане в пазара на труда. Все пак, тези програми могат също така да осигурят и път към другите програми във висшето образование.

Академичните програми за висше образование под нивото на програма за бакалавърска или еквивалентна степен също се класифицират като ISCED ниво 5.

ISCED 6: Бакалавърска или еквивалентна степен

Програмите на ISCED ниво 6 са за бакалавърска или еквивалентна степен, като те често са предназначени за осигуряване на участниците с междинни академични и/или професионални знания, умения и способности, което води до първа степен или еквивалентна квалификация. Програмите на това ниво обикновено са теоретични, но могат да включват и практически елементи; те се информират от последните научни изследвания и/или най-добрата професионална практика. Програмите на ISCED ниво 6 традиционно се предлагат от университетите и равнозначни висши образователни институции.

ISCED 7: Магистърска или еквивалентна степен

Програмите на ISCED ниво 7 са за магистърска или еквивалентна степен, като те често са предназначени за осигуряване на участниците със задълбочени академични и/или професионални знания, умения и способности, което води до втора степен или еквивалентна квалификация. Програмите на това ниво могат да съдържат значителен компонент от научни изследвания, но не водят до присъждане на докторска квалификация. Обикновено, програмите на това ниво са теоретични, но могат да включват и практически компоненти и се информират от последните научни изследвания и/или най-добрата професионална практика. Те традиционно се предлагат от университетите и други висши образователни институции.

ISCED 8: Докторска или еквивалентна степен

Програмите на ISCED ниво 8 са за докторска или еквивалентна степен и са предназначени главно да доведат до по-висока научна квалификация. Програмите на това ISCED ниво са посветени на специални изследвания и оригинална научноизследователска

работа и обикновено се предлагат само от висши образователни институции с научноизследователска ориентация, като университетите. Програми за докторантура съществуват както в академичната, така и в професионалната област.

II. Определения

Активно гражданско участие: участие на гражданите в политическия, социалния и гражданския живот на обществото или упражняването на граждански права и задължения в определяне на държавната политика.

Активно учение: модел на обучение, който възлага отговорността за учене на самите учащи се. За да се учат, учениците не е достатъчно само да слушат: те трябва да четат, пишат, обсъждат, или да са ангажирани в решаване на проблеми. Активното учение се отнася за трите области на обучението, известни като знания, умения и нагласи.

Оценка на учебните резултати: процесът на оценяване на индивидуалното постигане на целите на обучението, с използване на различни методи за оценка (писмени, устни и практически изпити, проекти и контролни папки), по времето или в края на образователната програма.

Органи на централно/висше ниво: централното ниво е най-високото [властно] ниво в образованието. То се намира на национално (държавно) ниво в огромното мнозинство от страните. В някои страни, регионите (общностите, *Länder* и т.н.) отговарят за всички въпроси, свързани с образованието. В Белгия, Германия и Обединеното кралство, различните юрисдикции имат свои собствени министерства на образованието.

Непрекъснато професионално развитие: то се състои от дейности за формално и неформално професионално развитие, които могат да включват например обучение по предмети и педагогическо обучение. В някои случаи, тези дейности могат да доведат до по-висока квалификация.

Междупредметен: съгласно този подход, вместо да се споменават изрично като част от отделен предмет, целите на обучението по предприемачество се описват като универсални, пресечни или междупредметни. Те формират част от ценностите и способностите, които следва да се развиват от всички предмети и учебни дейности.

Учебни програми: тълкуват се разширително и означават всеки от официалните ръководни документи, който съдържа програми за обучение или някое от следните понятия: учебно съдържание, учебни цели, цели за постигане, насоки относно оценяването на учениците или учебни планове. Взети са предвид и конкретни нормативни документи в някои страни. Няколко вида документи, която позволяват различни степени на гъвкавост в начина, по който те се прилагат, могат да съществуват едновременно и да важат за същото ниво на образование в дадена страна или държава. Все пак, всички те създават основната рамка, задължителна (или препоръчителна, ако не съществуват задължителни изисквания) за учителите при развитието на тяхното преподаване с оглед посрещане на потребностите на техните ученици.

Пряко финансиране: съфинансирането на проекти в области на политиката, определени от Комисията (управлявано пряко от Комисията или други назначени органи).

Предприемачество (ключови способности): препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 2006 г. относно ключовите способности за учене през целия живот, която идентифицира „инициативност и предприемчивост“ като една от осемте ключови способности:

Тази ключова способност дава възможност на индивида да претворява идеите в действие. Тя включва творчество, новаторство и поемане на риск, както и способността да се планират и управляват проекти, за да се постигнат определени цели. Това помага на хората не само в ежедневието им у дома и в обществото, но също така и на работното място – да познават контекста на работата си и да са в състояние да се възползват от възможностите; тя е основа за по-специфичните знания и умения, необходими на тези, които създават или допринасят за социални и търговски дейности. Тази ключова способност следва да обхваща осъзнаването на етичните ценности и насърчаването на доброто управление.

Обучението по предприемачество: означава развитие на уменията и нагласите на учащите се, за да са способни да превърнат творчески идеи в предприемаческа дейност. Това е ключова способност за всички учащи се, подкрепя за личностното им развитие, активното гражданско участие, социалното включване и пригодността за трудова заетост. То важи за целия процес на учене през целия живот, за всички учебни дисциплини и за всички форми на образование и обучение (формално, неформално и самостоятелно), като допринася за предприемачески дух или поведение, със или без търговска цел. (Определение, използвано от Тематичната работна група за обучението по предприемачество.)

Учене чрез опит: процесът на учене чрез опит, по-конкретно определен като учене чрез размисъл върху направеното. Ученето чрез опит се различава от наизустяването или дидактичното учене, при които учащите се играят сравнително пасивна роля.

Общо образование: образователни програми, предназначени да развиват общите знания, умения и способности на учащите се, както и тяхната езикова и математическа грамотност, често с цел да се подготвят участниците за по-сложни образователни програми на същото или на по-високо ISCED ниво, както и да се положат основите за учене през целия живот. Тези програми обикновено са в училищата или колежите. Общото образование не включва образователни програми, предназначени да подготвят за дадена професия или занаят, или клас на професии или занаяти, нито пък дават пряко квалификация, валидна за пазара на труда (Източник: ЮНЕСКО – ISCED 2011).

Насоки за реализацията на обучението по предприемачество: незадължителни за изпълнение документи, които помагат на учителите да приложат обучението по предприемачество в своята практика. Те описват в по-конкретна и подробна форма как да се постигнат целите, поставени в ръководните документи за обучението по предприемачество. Те могат да включват практически примери и/или учебни материали.

Непряко финансиране: средства от ЕС, отпуснати на финансови посредници с цел да се помогне на крайните бенефициери да намерят стартов капитал, да започнат, разширят и прехвърлят своето предприятие чрез използване на капиталово финансиране и гаранции, или отпуснати на държавните органи и тези на местната власт чрез Структурните фондове.

Първоначална подготовка на учителите (ППУ): програма, даваща квалификация като учител. Тя обикновено включва общи и професионални компоненти. Общите компоненти се отнасят до общообразователни курсове и владение на предмета (или предметите), които кандидатите ще преподават, когато придобият квалификация. Професионалната част предоставя на бъдещите учители както теорията, така и практическите умения, необходими за преподаване и включва разпределение по класове.

Вътрешно предприемачество: означава инициативата на служител в дадена организация да предприеме нещо ново, без това да е поискано от него. Поради тази причина вътрешният

предприемач се съсредоточава върху новаторството и творчеството и превръща дадена идея в печелившо предприятие, докато работи в рамките на организацията (Източник: Википедия).

Учебни резултати: съгласно Европейската квалификационна рамка (ЕКР), учебните резултати са изявления за това, което учащият се знае, разбира и може да направи при завършване на учебния процес, които се определят като знания, умения и способности (Европейския парламент и Съвета, 2008 г.). Учебните резултати дават конкретни нива на подготовка, докато учебните цели дефинират по-общо способностите, които следва да се развиват.

Учебни резултати от обучението по предприемачество: Примерите по-долу се основават на измеренията, идентифицирани от европейския проект ИОПОПР – Инструменти за оценка и показатели за обучението по предприемачество (Moberg и др., 2014 г.) и показват учебните резултати на ниво за начинаещи и на ниво за напреднали в съответните категории.

Предприемачески нагласи:

A1 Самоувереност

Ниво за начинаещи: започват да се чувстват уверени в себе си и да имат по-високи стремежи за бъдещето.

Ниво за напреднали: чувстват се уверени в собствените си ценности.

A2 Чувство за инициатива

Ниво за начинаещи: започват да търсят решение на прост проблем.

Ниво за напреднали: предлагат решение на проблема и действат съгласно решението.

Предприемачески умения:

S1 Творчество

Способността да се мисли по нови начини с използване на въображението. То дава възможност на учениците да генерират идеи, да решават проблеми, да се научат да правят нововъведения и да създават възможности.

Ниво за начинаещи: разработват творчески идеи и оценяват тяхната стойност.

Ниво за напреднали: разработват творчески идеи, които решават проблеми; разпознават възможностите в предприятието и/или обществото.

S2 Планиране

Способността да се планират и структурират задачите.

Ниво за начинаещи: прилагат прости умения за планиране и показват разбиране за ограничеността на ресурсите.

Ниво за напреднали: планират цели и реализират контролиран проект.

S3 Финансова грамотност

Способността да се разбират финансовите отчети и бюджети.

Ниво за начинаещи: обясняват и сравняват цената и стойността на продуктите.

Ниво за напреднали: обясняват различните възможности за финансиране на дадена идея.

Или:

Използват подходящи финансови и цифрови инструменти за справяне с трудни или необичайни проблеми, свързани с даден проект.

S4 Организиране на средства

Способността да се набират и организират средства за предприятие или друга делова възможност.

Ниво за начинаещи: започват да развиват просто разбиране за средствата.

Ниво за напреднали: създават добавена стойност от средствата, с които разполагат.

S5 Управлението на несигурност/рискове

Способността за контролиране и справяне с несигурност в процеса на реализацията и използването на делова идея.

Ниво за начинаещи: започват да осъзнават рисковете и поемат отговорност за собствените си действия.

Ниво за напреднали: определят рисковете и поемат отговорност за дейности и решения.

S6 Работа в екип

Способността за постигане на целите и изпълнение на възложените задачи чрез взаимодействие, общуване, както и създаване на ефективни взаимоотношения с други хора.

Ниво за начинаещи: започват да работят с други хора.

Ниво за напреднали: работят заедно, с разпределени отговорности; справят се с евентуалните проблеми и намират решения.

Предприемачески знания:**K1 Оценка на възможностите**

Ниво за начинаещи: оценяват продукти и услуги, доставяни на местно ниво.

Или:

Разбират, че някои (делови) идеи работят, а други не.

Ниво за напреднали: сравняват ползите и разходите.

K2 Роля на предприемача в обществото

Ниво за начинаещи: разбират специфичната роля на предприемача.

Ниво за напреднали: обясняват специфичната роля на предприемача.

K3 Предприемачески възможности за кариера

Ниво за начинаещи: разбират, че съществуват различни причини защо хората започват делова дейност (да спечелят пари, да помогнат на другите или да направят нещо различно).

Ниво за напреднали: определят предприемаческите възможности за кариера в търговското и социалното предприемачество.

Споразумения за партньорство: те са сключени между Европейската комисия и отделните страни от ЕС и уреждат планове на националните органи относно използването на финансирането от Европейските структурни и инвестиционни фондове между 2014 г. и 2020 г. Те очертават стратегически цели и инвестиционни приоритети за всяка страна, като ги свързват с общите цели на стратегията Европа 2020 г. за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Практически занятия по предприемачество: образователен опит, където учащите се имат възможността да предложат идеи, да разпознаят добрата идея и да превърнат тази идея в дейност. То следва да е инициатива, водена от учащите се – или индивидуално, или като част от неголям екип, да включва учене чрез практика и трябва да даде осезаеми резултати. Целта

на такава възможност е учащите се да развиват уменията, увереността и способностите да забелязват възможностите, да посочат решения и да приложат своите собствени идеи в практиката. (За пръв път се споменава в Съобщението „Преосмисляне на образованието“. Настоящото определение е разработено за поканата на EACEA за представяне на предложения за политически реформи, EACEA, 2014 г.)

Учение чрез реализация на проект: метод на преподаване, при който учениците придобиват знания и умения чрез продължителна работа по проучването и намирането на решение на сложен въпрос, проблем или предизвикателство.

ППОО в училищата: в съответствие с целите на обучението по предприемачество като универсална ключова способност за всички ученици, обхващането в ППОО в училищата е ограничено до специалностите, общи за ВСИЧКИ ученици (основните учебни програми), и до свободно избираемите предмети, достъпни за ВСИЧКИ ученици, независимо от конкретната професионална специалност, която изучават. Специалности, посветени изключително на предприемачеството, като професионално развитие и организация на производството например, няма да бъдат разглеждани тук, тъй като това се отдалечава от концепцията за предприемачеството като универсална ключова способност.

Социални предприятия: стремят се да служат на интересите (социални, обществени, екологични цели) на общността, вместо да търсят максимална печалба. Те често имат новаторско естество, поради стоките или услугите, които предлагат, както и поради организацията или методите на производство, които използват. Те често наемат на работа най-уязвимите членове на обществото (социално изключени лица). По този начин те допринасят за социалното сближаване, трудовата заетост и намаляване на неравнопоставеността.

Ръководни документи / препоръки / насоки: официалните документи, които определят рамката на централно или най-високо ниво, която урежда ученето и развитието на младите хора в институциите за образование и обучение. Те могат да включват някои или всички от следните понятия: учебно съдържание, цели и резултати, целите за постигане, както и насоки за педагогически подходи, учебни дейности и методи за оценка. Няколко вида документи, които позволяват различни степени на гъвкавост по отношение на начина, по който те се прилагат, могат да съществуват едновременно и да важат за една и съща възрастова група в дадена страна или държава (например образователното законодателство, учебните програми на централно или най-високо ниво, централните насоки и официалните споразумения). Алтернативно, може да има само една основна рамка на централно или най-високо ниво за учебната програма в страната или в региона в рамките на страната, въпреки че тя може да е разделена на няколко съставляващи документа.

Стратегия: Експертната група за показателите за предприемаческото обучение и способности определя стратегията като „официални политически документи ... от компетентни централни органи (национални или регионални), които обхващат значителна област от политиката и описват общите и конкретните мерки, които следва да бъдат предприети в средносрочен и дългосрочен план“. Стратегиите могат да включват виждане, да определят целите и задачите (качествени и количествени), да описват процеси, да посочват ръководни органи и лица, да определят източници на финансиране, да правят препоръки и т.н. Стратегията също така определя партньорствата, които трябва да се създадат – между органите и заинтересованите страни, сред самите заинтересованите страни и т.н., и как те засягат разработването на стратегията и постигането на нейните цели.

Стратегия за обучението по предприемачество: една от целите на Програмата от Осло за обучението по предприемачество в Европа (Европейска комисия, 2006 г.) беше да се даде ход на националните стратегии за обучението по предприемачество, с ясни цели, обхващащи всички етапи на образованието. Тези стратегии следва да изискват активното участие на всички заинтересовани страни (държавни и частни), както и да създават обща рамка при определяне на конкретни дейности. Те варират от включването на предприемачеството в националната учебна програма до осигуряване на подкрепа за училищата и учителите. Общата цел е да се гарантира, че младите хора могат да напредват последователно в придобиване на предприемачески способности във всички етапи на образователната система.

Подход на интегриране в учебните предмети: включването на обучението по предприемачество в други предмети, които обикновено формират част от задължителните учебни програми. В повечето случаи, предприемачеството се преподава като част от социалните науки, които могат да включват история, география, управление и политика или гражданско учение, както и други свързани области, като социологията.

Методи на обучение: използван като синоним на педагогика, този термин се отнася за набор от способности и стратегии, които позволяват да се проведе обучението, като по този начин дават възможност за придобиване на знания, умения, нагласи и настроения в рамките на определен социален и материален контекст. Те се отнасят до интерактивни процеси между образователен персонал и ученици / студенти и до учебната среда (която включва училището, семейството и общността) (на основата на Siraj-Blatchford, Sylva, Muttock, Gilden & Bell, 2002 г.).

Създаване на предприятие: процесът на превръщането на една нова идея или технология в предприятие, което може да успее и ще привлече инвеститори (Кеймбриджки речник).

Професионално образование: дава възможност на учащите се да придобият знанията, уменията и способностите, специфични за дадена професия или занаят, или клас от професии или занаяти. Професионалното образование може да съдържа компоненти, свързани с работа (например чиракуване). Успешното завършване на такива програми дава професионални квалификации, съответстващи на пазара на труда и признати като професионално ориентирани от съответните национални органи и / или пазара на труда. (Източник: ЮНЕСКО – ISCED 2011.)

Широко разпространена практика: където препоръките на централно ниво / насоките не обхващат някоя област от обучението по предприемачество, този доклад предоставя информация за широко разпространена практика, когато тя е основана на факти, т.е. подкрепена е с позовавания на представителни проучвания, анализи и доклади.

ИНФОРМАЦИОННИ ФОРМУЛЯРИ ОТ НАЦИОНАЛНИТЕ СИСТЕМИ

Белгия – френска общност	128
Белгия – немскоговоряща общност	131
Белгия – фламандска общност	134
България	136
Чешка република	139
Дания	142
Естония	145
Гърция	148
Испания	149
Франция	153
Хърватия	156
Италия	158
Кипър	160
Латвия	161
Литва	164
Люксембург	167
Унгария	168
Малта	170
Нидерландия	173
Австрия	176
Полша	179
Португалия	182
Румъния	185
Словения	188
Словакия	191
Финландия	194
Швеция	197
Обединеното кралство – Англия	199
Обединеното кралство – Уелс	202
Обединеното кралство – Северна Ирландия	205
Обединеното кралство – Шотландия	208
Босна и Херцеговина	211
Исландия	213
Черна гора	215
Бивша югославска република Македония	218
Норвегия	221
Сърбия	225
Турция	228

Белгия – френска общност

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, френската общност в Белгия използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽¹⁴⁴⁾.

Приложима стратегия

Съществува конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР) ⁽¹⁴⁵⁾ за френската и немскоговорящата общности в Белгия.

След първия стратегически план, за периода от 2007 г. до 2013 г., валонската Агенция за икономическо стимулиране – понастоящем наричана Агенция за предприемачество и новаторство (АПН) – създаде втори план, обхващащ програма за предприемачество от 2014 г. до 2020 г. „Предприемачеството 3x15: три оси и петнадесет лоста за пораждаване на предприемачество“ обхваща ISCED нива 1-8 и се осъществява от АПН заедно със заинтересованите страни, които включват Министерството на френската общност, Министерството на немскоговорящата общност, образователни институции, мрежи от експерти и организации на деловите среди.

Основни цели

Общата цел на стратегията, разработена от региона Валония, е да подпомага сътрудничеството между партньорите и увеличаването на броя на предприемачите, като тя също така има за цел да направи бъдещите поколения по-предприемчиви в професионалния им живот, както и да подобри регионалната производителност.

Конкретни дейности

Съществуват три стратегически области, всяка от тях с по пет действия в подкрепа на промяната.

1. Подкрепа на обучението по предприемачество:

- помагане на училищата да се запознаят с предприемаческия дух – осигурява необходимия минимум ангажираност към ОПР от всяка институция за основно, средно и висше образование;
- ангажиране на учителите – подкрепа за всички, които желаят да инвестират в предприемачеството, чрез наставничество, обучение, работа в мрежа и предоставяне на инструменти;
- подготвяне на бъдещите учители – оказване на подходяща помощ на започващите преподавателска кариера, така че да имат основни познания за предприятие и предприемачество, и най-вече – позитивно мислене;
- ангажиране на деловите среди – позволявайки им да работят с образованието за засилване на въздействието на тези мерки;
- осигуряване на известен опит от предприемачеството за всички млади хора – така че всеки ученик (преди края на образователната си кариера) да има реалистично схващане както за деловата дейност, така и за икономиката на Валония в глобален контекст и да е взел участие в известен минимален брой дейности за развиване на предприемачески нагласи и умения.

2. Инвестиране в следващото поколение от предприемачи:

⁽¹⁴⁴⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽¹⁴⁵⁾ http://as-e.be/sites/default/files/public/documents/2262_13dossier_entrepreneuriat_3_15_mef_version_def.pdf

- подпомагане на предприемачески училища – идентифициране, признаване, подпомагане и насърчаване на работата в мрежа между „предприемачески училища“, като се предоставя подходящо определение за основното, средното и висшето образование;
  - интензификация на предприемаческите програми – насърчаване на предприемаческите училища да разработват по-интензивни програми, насочени към икономически и предприемачески знания, нагласи и умения за младите хора, вписани в предприемачески новосъздадени фирми или програми, свързани с предприемачеството. Ако е необходимо, оказване на подкрепа за програми, които са насочени към предприемачеството;
  - предизвикателства пред младите хора – предоставяне на помещения, които дават възможност на младите хора, заинтересовани в предприемачеството, да се срещат, да работят в мрежа и да работят по реални или виртуални проекти;
  - насърчаване на самоувереността – стойност в развитието на предприемаческите нагласи и умения на младите хора;
  - работа в мрежа и ангажиране на предприемачески екосистеми – ангажиране на държавни и частни регионални и подрегионални предприемачески екосистеми, както и даване на възможност на деловите среди да съдействат за подобряване на въздействието на тези мерки.
3. Превръщане на инвестициите в предприятия с висок потенциал за растеж и раздухване на предприемаческия пламък по време на първите 10 години от професионалния живот:
- пораждање на реални проекти в академична околна среда – създаване на условия във висшето образование за разработването на реални проекти, осъществявани от студенти, аспиранти или докторанти;
  - подкрепа за млади предприемачи – да се подобри подпомагането със средства и съвети на млади висшисти, разработващи свои собствени проекти;
  - обучение за млади предприемачи – да се предлага предприемаческо обучение или да се предлагат източници на подпомагане от широката общественост;
  - демонстриране на предприемачески успехи – вдъхновяване и насърчаване на предприемачеството чрез разгласяване на показателни примери и отзиви, например чрез *Grand prix Wallon de l'Entrepreneuriat*;
  - раздухване на предприемаческия пламък – привличане на нови потенциални предприемачи чрез съществуващата система за подпомагане; поддържане на тяхната предприемаческа мотивация чрез включването им в мрежата, давайки им възможността да открият наличната подкрепа.

Рамка за наблюдение

В региона Валония са планирани два набора от показатели – показатели за дейности и показатели за въздействие върху нагласите. Всички дейности, реализирани в оси 1 и 2, ще бъдат регистрирани. Планирано е извършването на оценка на променящите се нагласи на работещите в образованието и младите хора, която ще актуализира резултатите от проучванията, проведени през 2011 г. и 2013 г.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е междупредметна цел на всички училищни нива. Все пак, училищата имат самостоятелност при определяне на учебните програми и методите на обучение.

На ниво ISCED 1 съществуват няколко примера на училища, които специално насърчават нагласите и способностите, свързани с предприемачеството, например инициативност, творчество, самостоятелност и отговорност.

На ниво ISCED 2-3, обучението по предприемачество е част от свободно избираемия предмет „Икономически науки“. Насоки за преподаването и учебни материали за този предмет са на разположение ⁽¹⁴⁶⁾.

Учебни резултати

На ниво ISCED 3, учебните резултати от „Икономически науки“ (свободно избираем предмет) са определени като критерии за оценка ⁽¹⁴⁷⁾, идентифициращи универсални умения (като анализ и решаване на проблеми) в контекста на специфични делови аспекти като договорите или счетоводството. Всяка мрежа/училище разработва свои собствени учебни програми, така че методическите указания са ограничени.

Така например, в училищата, организирани от френската общност, учениците на ниво ISCED 3 следва:

- да събират и тълкуват информацията, необходима за решаване на икономически проблеми;
- да прилагат икономически концепции към проблемни ситуации;
- да са наясно с възможностите и ограниченията в поведението на потребителите и производителите;
- да се подготвят да бъдат отговорни възрастни – отговорни възрастни потребители и производители, както и отговорни граждани;
- да са наясно с необходимостта предприятието да се управлява и организира рационално;
- да провеждат прости проучвания на пазара и да разработват продукти чрез малка фирма, или да провеждат проучвания на пазара за финансирането на извънкласна дейност.

Обучение и подпомагане на учителите

Обучението по предприемачество не е интегрирано в основните учебни програми на ИОУ. Все пак, АПН биха желали да подкрепят (например чрез стипендии) инициативи във висшето образование за насърчаване на научните изследвания и преподаването на новаторство, по-специално бъдещите учители да разработват предприемачески проекти. Относно НПР, агенцията планира да се организира подготовка на учителите за предприемаческото обучение.

Институтът за служебно обучение (ИСО) предоставя курсове за НПР по предприемачество на учителите по икономика и социални науки, както и на учителите по технически и специални предмети в общото средно образование и ППОО в училищата. Миналата година ИСО, заедно с Фондацията за образование и образователни мрежи, започна проект, наречен „*Entr'apprendre*“. През 2015/16 г. в него ще вземат участие шестнадесет предприятия.

Освен това, в региона Валония, АПН цели да подкрепя всички учители, заинтересовани в предприемачеството, разширявайки кръгозора на учителите за света на деловата дейност и обучавайки учителите на предприемаческа/творческа педагогика и методи. Агенцията ръководи мрежа от педагогически съветници (*agents de sensibilisation à l'esprit d'entreprendre* – ASEE) за насърчаване на ОПР на всички нива и ръководи семинари за работа в мрежа с учители по ОПР. Досега тя е разработила осем инструмента за подпомагане на учители ⁽¹⁴⁸⁾.

В региона Брюксел, инициативата „Лансирайте своя талант“ ⁽¹⁴⁹⁾ се управлява от Брюкселската агенция за предприемачество (БАП) ⁽¹⁵⁰⁾. Инициативата действа от 2008 г., с цел насърчаване на предприемачески дух в училищата. Една от нейните цели е осигуряване на подпомагане за учители, които интегрират това измерение на училищно ниво.

⁽¹⁴⁶⁾ <http://www.enseignement.be/index.php?page=24399>

⁽¹⁴⁷⁾ <http://www.enseignement.be/index.php?page=25137&type=3&annee=13,14,15,16,17,18&discipline=10&act=search>

⁽¹⁴⁸⁾ <http://www.enseignement.be/index.php?page=24924&navi=592>

⁽¹⁴⁹⁾ Виж стр. 11 от стратегията.

⁽¹⁴⁹⁾ <http://www.boostyourtalent.be/enseignants/programmes/?lang=fr>

⁽¹⁵⁰⁾ <http://www.abo-bao.be/fr>

Белгия – немскоговоряща общност

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, немскоговорящата общност в Белгия използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽¹⁵¹⁾.

Официалният образователен уебсайт на немскоговорящата общност казва следното за предприемаческия дух:

„Предприемаческият дух трябва да се култивира от ранна възраст и може да се развива само чрез опит. Въображението, творчеството и предприемаческия дух на гражданите са основни активи на региона, в който те живеят. Предприемачески дух означава способността им да се приспособяват към изискванията на един свят, който се променя, като той спомага за създаването на работни места и укрепване на икономическото развитие на региона” ⁽¹⁵²⁾.

Приложима стратегия

Съществува конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР) ⁽¹⁵³⁾ в немскоговорящата и френската общности в Белгия. След първия стратегически план, за периода от 2007 г. до 2013 г., беше разработена нова програма за ОПР. „Предприемачеството 3x15: три оси и петнадесет лоста за пораждаване на предприемачество”, която е в действие от 2014 г. до 2020 г. и обхваща ISCED 1-8. Тя се осъществява от валонската Агенция за икономическо стимулиране (АИС), понастоящем наричана Агенция за предприемачество и новаторство (АПН) – с редица заинтересовани страни от правителството, образователните и деловите среди.

Основни цели

Общата цел на стратегията е да подкрепя взаимодействието между партньорите и да увеличава броя на предприемачите, като тя също така има за цел да направи бъдещите поколения по-предприемчиви в професионалния им живот, както и да подобри регионалната производителност.

Конкретни дейности

Съществуват три стратегически области, всяка от тях с по пет действия в подкрепа на промяната.

1. Подкрепа на обучението по предприемачество:

- помагане на училищата да се запознаят с предприемаческия дух – осигурява необходимия минимум ангажираност към ОПР от всяка институция за основно, средно и висше образование;
- ангажиране на учителите – подкрепа за всички, които желаят да инвестират в предприемачеството, чрез наставничество, обучение, работа в мрежа и предоставяне на инструменти;
- подготвяне на бъдещите учители – оказване на подходяща помощ на започващите преподавателска кариера, така че да имат основни познания за предприятие и предприемачество, и най-вече – позитивно мислене;

⁽¹⁵¹⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽¹⁵²⁾ http://www.bildungsserver.be/desktopdefault.aspx/tabid-2459/4428_read-31787/

⁽¹⁵³⁾ http://as-e.be/sites/default/files/public/documents/2262_13dossier_entrepreneuriat_3_15_mef_version_def.pdf

- ангажиране на деловите среди – позволявайки им да работят с образованието за засилване на въздействието на тези мерки;
- осигуряване на известен опит от предприемачеството за всички млади хора – така че всеки ученик (преди края на образователната си кариера) да има реалистично схващане както за деловата дейност, така и за икономиката на Валония в глобален контекст и да е взел участие в известен минимален брой дейности за развиване на предприемачески нагласи и умения.

2. Инвестиране в следващото поколение от предприемачи:

- подпомагане на предприемачески училища – идентифициране, признаване, подпомагане и насърчаване на работата в мрежа между „предприемачески училища“, като се предоставя подходящо определение за основното, средното и висшето образование;
- интензификация на предприемаческите програми – насърчаване на предприемаческите училища да разработват по-интензивни програми, насочени към икономически и предприемачески знания, нагласи и умения за младите хора, вписани в предприемачески новосъздадени фирми или програми, свързани с предприемачеството. Ако е необходимо, оказване на подкрепа за програми, които са насочени към предприемачеството;
- предизвикателства пред младите хора – предоставяне на помещения, които дават възможност на младите хора, заинтересовани в предприемачеството, да се срещат, да работят в мрежа и да работят по реални или виртуални проекти;
- насърчаване на самоувереността – стойност в развитието на предприемаческите нагласи и умения на младите хора;
- работа в мрежа и ангажиране на предприемачески екосистеми – ангажиране на държавни и частни регионални и подрегионални предприемачески екосистеми и даване на възможност на деловите среди да съдействат за подобряване на въздействието на тези мерки.

3. Превръщане на инвестициите в предприятия с висок потенциал за растеж и раздухване на предприемаческия пламък по време на първите 10 години от професионалния живот:

- пораждање на реални проекти в академична околна среда – създаване на условия във висшето образование за разработването на реални проекти, осъществявани от студенти, аспиранти или докторанти;
- подкрепа за млади предприемачи – да се подобри подпомагането със средства и съвети на младите висшисти, разработващи свои собствени проекти;
- обучение за млади предприемачи – да се предлага предприемаческо обучение или да се предлагат източници на подпомагане от широката общественост;
- демонстриране на предприемачески успехи – вдъхновяване и насърчаване на предприемачеството чрез разгласяване на показателни примери и отзиви;
- раздухване на предприемаческия пламък – привличане на нови потенциални предприемачи чрез съществуващата система за подпомагане; поддържане на тяхната предприемаческа мотивация чрез включването им в мрежата, давайки им възможността да открият наличната подкрепа.

Рамка за наблюдение

В немскоговорящата общност в Белгия и региона Валония са планирани два набора от показатели – показатели за дейности и показатели за въздействие върху нагласите. Всички дейности, реализирани в оси 1 и 2, ще бъдат регистрирани. Планирано е извършването на

оценка на променящите се нагласи на работещите в образованието и младите хора, която ще актуализира резултатите от проучванията, проведени през 2011 г. и 2013 г.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е интегрирано в учебните програми за ППОО в училищата като междупредметна цел, но не е интегрирано в ISCED нива 1-3. Все пак, *Ръководството за избор на кариера съобразно уменията и подготовката за професионално ориентиране* ⁽¹⁵⁴⁾ е справочник за междупредметни умения във всички предмети на нива ISCED 1-3. Това засилва връзките между училището и работата, като определя и някои учебни резултати, свързани с ОПР.

Учебни резултати

Учебните програми за ППОО в училищата, междупредметните умения за ISCED 1-3 и някои учебни програми по предмети (ISCED 1-3) включват някои свързани с ОПР учебни резултати. Те са свързани главно с предприемаческите нагласи (самоувереността и чувството за инициатива). При ППОО в училищата, широк кръг от предприемачески учебни резултати (нагласи, знания и умения) са интегрирани в учебните програми ⁽¹⁵⁵⁾.

Обучение и подпомагане на учителите

В общността, обучението по предприемачество все още не е интегрирано в задължителните програми за ППУ за ISCED 0-1 (NB: ППУ в общността е организирана само на тези нива). Все пак, АПН биха желали да подкрепят (например чрез стипендии) инициативи във висшето образование за насърчаване на научните изследвания и преподаването на новаторство, по-специално бъдещите учители да разработват предприемачески проекти.

Институтът за служебно обучение (ИСО) предоставя курсове за ННР по предприемачество на учителите по икономика и социални науки, както и на учителите по технически и специални предмети в общото средно образование и ППОО в училищата. Миналата година ИСО, заедно с Фондацията за образование и образователни мрежи, започна проект, наречен „*Entr'apprendre*”. През 2015/16 г. в този проект ще вземат участие шестнадесет предприятия.

Агенцията ръководи мрежа от педагогически съветници (*agents de sensibilisation à l'esprit d'entreprendre* – ASEE) за насърчаване на ОПР на всички нива и ръководи семинари за работа в мрежа с учители по ОПР. Досега тя е разработила осем инструмента за подпомагане на учители

АПН отговаря за мрежа от педагогически съветници за насърчаване на ОПР (обхванати са 93 % от средните и висшите учебни заведения). Тя ръководи семинари за работа в мрежа за обучение по предприемачество на учителите и е разработила осем инструмента за преподаване – например „Детски нагласи” и „Crealoie” (предстои те да се разширят през следващите години).

През 2014 г., изследователската група „Училището и икономиката в немскоговорящата общност” (*Studienkreis Schule und Wirtschaft in der DG*) разработи наставление ⁽¹⁵⁶⁾ за насърчаване на дейности, при които учителите и учениците на ниво ISCED 1-3 могат да се свържат със света на труда.

⁽¹⁵⁴⁾

http://www.bildungsserver.be/PortalData/21/Resources/downloads/schule_ausbildung/schulische_ausbildung/rahmenplaene_neu/RP_Schulische_Berufswahlvorbereitung_und_Berufsorientierung_PRIM_SEK.pdf

⁽¹⁵⁵⁾ <http://www.iawm.be/de/ausbildung/Lehrprogramme/Allgemeinkenntnisse.pdf>

⁽¹⁵⁶⁾ http://www.schulewirtschaft.be/Studienkreis_Schule_Wirtschaft/PDF/Leitfaden_Endversion-1504.pdf

Белгия – фламандска общност

Определение на обучението по предприемачество

Във Фландрия, терминът „обучение по предприемачество“ (ОПР) се използва като родово понятие за образование, което насърчава предприемачески дух и/или предприемачество.

„Когато говорим за предприемачески дух, имаме предвид способността да се предприемат инициативи, да се разработват идеи в определен контекст, да се демонстрира постоянство, чувство за отговорност, смелост, творчество и самостоятелност, т.е. личните качества, които дават възможност на хората да превръщат идеите в дейности. Това се отнася и до изготвянето и управлението на проекти за постигане на целите. Предприемаческият дух доставя добавена стойност за всеки индивид в неговия ежедневен живот у дома и в обществото и, в допълнение, му помага да участва и да се възползва от възможностите в рамките на работната среда.

Терминът предприемачество се отнася за всички етапи, през които могат да преминат предприемачите, докато разработват предприятие, както в частния сектор, така и в сектора с нестопанска цел. Това изисква ясно разбиране за това, как функционира икономиката, както и за възможностите и предизвикателствата, с които се сблъскват предприемачите и организациите. Предприемаческият дух тук се разглежда като задължително условие за предприемачество. Освен това, важно е [предприемачите] да бъдат напълно наясно, че предприятията са отговорни за етика в поведението, както и за положителното влияние, което могат да окажат както върху себе си, така и върху заобикалящата ги среда, например чрез справедлива търговия или корпоративна социална отговорност”⁽¹⁵⁷⁾.

Приложима стратегия

Съществува конкретна стратегия относно обучението по предприемачество в Белгия – Фландрия. „Планът за действие за обучението по предприемачество” обхващаше ISCED 1-8 и действаше през 2011 г.- 2014 г. Актуализиран „План за действие за периода 2015 г.- 2019 г.” беше представен на фламандското правителство на 11 декември 2015 г.

Основни цели

Планът за действие 2011 г.- 2014 г. бе създаден за постигане на четири стратегически цели. Тези цели са равностойни по значение, но могат да не са представени едновременно и равнозначно:

- учениците, студентите и курсистите имат необходимия предприемачески дух при завършване на образованието;
- преди завършване на образованието, учениците, студентите и курсистите са имали възможността да се подготвят за предприемачеството;
- учениците, студентите и курсистите са мотивирани да станат предприемачи;
- учителите показват предприемачески дух и имат балансиран възглед за предприемачеството.

Конкретни дейности

За всяка стратегическа цел са определени конкретни дейности.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Този план за действие беше създаден във взаимодействие със следните политически действащи лица:

⁽¹⁵⁷⁾ <http://www.ondernemendonderwijs.be/Proefproject%20stages/actieplan%20ondernemerschapsonderwijs%202011-2014%20versie%20bijgestuurd%20na%20adviezen.doc>

- държавни ведомства: Министерството на образованието и обучението; Министерството на икономиката, науката и новаторството; Министерството на труда и социалната икономика; Министерството на земеделието и рибарството;
- министерски служби: кабинет на министър-президента на правителството на Фландрия и фламандския министър на икономиката, външната политика, земеделието и политиката за селските райони; кабинет на фламандския министър на финансите, бюджета, труда, териториалното и селищно устройство и спорта; кабинет на фламандския министър на образованието, младежта, равните възможности и по въпросите на Брюксел;
- правителствени агенции: Фламандска агенция за предприемачество, Фламандска агенция за предприемаческо обучение SYNTRA Vlaanderen.

Планът за действие бе внесени за обсъждане във Фламандския съвет по образованието, Социално-икономическия съвет на Фландрия и мрежата от предоставящи ОНР.

Рамка за наблюдение

Фландрия понастоящем работи върху рамка за наблюдение, свързана с плана за действие.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е изрично залегнало като междупредметна цел в учебните програми за ниво ISCED 2 и 3, включително ППОО в училищата; то е включено като свободно избираем отделен предмет за ниво ISCED 3.

Свободата на образованието е конституционно право в Белгия и поради това училищата имат самостоятелност при определяне на учебните програми и методите на обучение. Все пак, за да бъдат финансирани от правителството, те трябва да постигнат зададените цели, които включват предприемаческите знания и умения. Планът за действие описва как училищата могат да изготвят учебна програма за ОНР, като основното послание е, че то трябва да бъде включено във всички курсове и на всички нива, както и че предприемаческият дух се осигурява и постепенно се развива през цялото предприемаческо обучение.

Учебни резултати

За предучилищните заведения, планът за действие предлага насочване към дейности за поощряване на предприемаческия дух. От основното училище и нагоре, ударението е върху насърчаването на предприемаческия дух, но също така и върху положителния образ на предприятията, както и повишаване на осведомеността относно значението им за обществото. Първата реална стъпка към свързване с предприемачи трябва да се направи тук.

Средното и висшето образование продължават да работят за насърчаването на предприемаческия дух, като в учебните програми, педагогиката и оценяването следва да бъде въведено реалистично изображение на предприятията и предприемачеството. Всеки заинтересован ученик следва да има възможността да научи как се управлява предприятие. В средното образование, от решаващо значение е то да е интегрирано и да създава връзка с другите области, например езици, науки и технология. И накрая, при професионалното ориентиране, важно е да се включи създаването на ново предприятие като валиден избор на кариера.

Обучение и подпомагане на учителите

Няма специално национално предоставяне за ППУ или ННР, свързано с обучението по предприемачество. Институциите за обучение на учители са автономни и сами решават какво да включат в програмите си. VLAJO (свързана с „Младежки постижения“) и UNIZO действат като експертни центрове за ОНР, провеждат ad hoc обучение на учители и организират многобройни извънкласни дейности и конкурси. И двете организации са частично финансирани от правителството на Фландрия.

България

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, България използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽¹⁵⁸⁾.

Приложима стратегия

България няма конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР). Обучението по предприемачество се разглежда в „Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2014 - 2020 г.” ⁽¹⁵⁹⁾, която обхваща всички етапи на образованието и обучението.

Основна цел

Основната цел, свързана с обучението по предприемачество, е в раздел 3.3.4 – „Стимулиране на образование и обучение, съобразено с потребностите на икономиката и промените на пазара на труда”. Това е свързано със създаване на партньорства между деловите среди и всички сектори на образованието, обучението и научните изследвания, за да се развият по-добри умения за пазара на труда, както и за насърчаване на новаторството и предприемчивостта. Основният текст показва, че това може да се постигне чрез насочване към учебните програми на всички нива, както и чрез политиката и практиката за професионално ориентиране на всички нива; то също така предполага въвеждането на система за валидиране на учебните резултати. Текстът подчертава значението на ключовите компетентности, включително предприемчивостта, както и развитието на меки умения.

Конкретни дейности

Съществува „План за действие за реализация на стратегията” ⁽¹⁶⁰⁾. Свързаните с дейности за ОПР включват:

- разширяване на мрежата от фирми за обучение;
- създаване на условия за мотивирането на педагогическия персонал за подобряване на техните умения чрез организиране на курсове за обучение за развитието на способности в приоритетни области;
- обучение на учители в развитието на предприемачески умения;
- актуализиране на учебните програми и на програмите, които включват представители на деловите среди във висшето образование (тази дейност е важна и за ПОО).

Министерства и заинтересовани страни – участници

Основните партньори на Министерството на образованието и науката в реализацията на Националната стратегия за учене през целия живот са Министерството на икономиката и Министерството на труда и социалната политика. Основният партньор от НПО е „Младежки постижения” – България.

⁽¹⁵⁸⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽¹⁵⁹⁾ <http://www.mon.bg/?h=downloadFileandfileId=5701>

⁽¹⁶⁰⁾ <http://www.mon.bg/?go=pageandpagelId=74andsubpagelId=143>

Рамка за наблюдение

Няма специално изготвена рамка за наблюдение. Реализацията на стратегията ще бъде наблюдавана чрез годишни отчети, които ще съдържат степента на изпълнение на набор от показатели, включени в плана за действие. Ще бъде създадена електронна платформа за мониторинг и отчитане на изпълнението на стратегията. Показатели са включени също така в учебните резултати в учебните програми.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Създаване на умения за инициатива и предприемачество е една от ключовите компетентности в българската образователна система, като съществува препоръка те да бъдат развивани във всички задължителни предмети от училищното образование. По тази обща препоръка са определени конкретни учебни резултати по два предмета, свързани с културното образование: „Бит и технологии” (ISCED 1-2) и „Социални науки и религия” (ISCED 3).

Елементи на обучението по предприемачество са, общо взето, интегрирани във всички предмети на ранен етап. На ниво ISCED 2, предметът „Домашна техника и икономика” включва основното съдържание на организацията и икономиката. На ниво ISCED 3, предметът „Свят и личност” включва основното съдържание на гражданин и икономика, докато в „География и икономика”, елементи от обучението по предприемачество са включени във всички области на основното му съдържание.

На ниво ISCED 2 (четвърта година) и ISCED 3, всяко училище може да избира от различни браншове. В „Технология – предприемачество и предприятие”, ОПР е задължително и е интегрирано във всички предмети в 50 училища. Прилагането обхваща както теорията, така и практиката (чрез онлайн симулативни игри и учебни мини-предприятия), с подпомагане от деловите среди и родителите. Това се базира на програмите на „Младежки постижения” – България.

Учебни резултати

Учебни резултати са включени в учебните програми на всички нива. В „Бит и технологии” са посочени следните учебни резултати: „Развитието на умения и способности за работа в екип, поемане на различни роли и отговорности и стремеж към успехи и самоутвърждаване”.

„Домашна техника и икономика” на ниво ISCED 2 включва:

- разбиране на икономическите показатели – разходи, себестойност, ценообразуване и приходи;
- познания за използването на пари и други стимули в позната производствена дейност;
- познания за някои основни разлики между парите и капитала, необходим за извършване на дейност;
- познания за бюджета, необходим за изпълнението на дадена дейност;
- знания за създаване на организация, като предпоставка за извършване на производствена дейност и комунални услуги;

- способност да се сравняват, възпроизвеждат и анализират стари и нови начини на работа в някои занаяти като пекарство, зидарство, тапицерство, шапкарство, общарство, фризьорство и златарство.

В „География и икономика“ за осми клас, в темата за „Икономиката на България“ е залегнала дейност, при която учениците изучават проучване на пазара и избор на място за стопанска дейност. Учебният план на „География и икономика“ включва темата „Националната холдингова структура, фактори и показатели“. При изучаването на тази тема, учениците изучават казуси и обосновават с доказателства проблемите на регионите. Учениците работят с юридически документи като Закона за икономическото развитие и Закона за регионалното развитие. В предмета „Свят и личност“ е включена като основно съдържание отделна област, наречена „Гражданите и икономиката“. Учебният процес в този предмет включва разработването на ученически проекти.

Обучение и подпомагане на учителите

Съществува институционална самостоятелност относно включването на обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ. Насоки за ОПР са интегрирани в насоките за ППУ.

Министерство на образованието и науката се стреми да осигури обучението на учителите в подкрепа на развитието на предприемачески умения в учениците чрез националната програма „Квалификация“. Тези курсове за НПР целят да променят работните подходи в училищата, да се засилят практическите дейности и въвеждат принципа на проектирането на работата в ОПР. Те са насочени към учителите в основното и средното общо образование. Освен това, българските централни органи са разработили материали, които се предоставят само на учители, участващи в занятия по НПР за обучението по предприемачество и публикува списък на одобрените учебници (включително за ОПР) на техния уеб сайт ⁽¹⁶¹⁾.

⁽¹⁶¹⁾ www.mon.bg/?go=pageandpagelId=10andsubpagelId=70

Чешка република

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, някои експерти в Чешката република се позовават на описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽¹⁶²⁾.

Приложима стратегия

В Чешката република съществуват няколко национални стратегии, които са свързани с обучението по предприемачество (ОПР), макар че в нито една от тях ОПР не фигурира като основна тема. Те включват:

- „Стратегията за научни изследвания и новаторство с цел интелигентна специализация 2014 - 2020 г.” ⁽¹⁶³⁾ – Министерство на образованието, младежта и спорта, която разглежда редица дейности за ОПР;
- „Националната стратегия за новаторство на Чешката република 2012 - 2020 г.” ⁽¹⁶⁴⁾ – Министерство на образованието, младежта и спорта, Министерството на промишлеността и търговията. Тази стратегия включва част, посветена на промените в образователното съдържание по отношение на творчеството, предприемачеството и ключовите способности. Тя изтъква значението на взаимодействието между училищата и работодателите, както и на връзката между системата на професионалното образование и пазара на труда, и подчертава необходимостта да се зачитат тези елементи по време на реформата на учебните програми и създаването на система от методически указания. Обхванати са ISCED нива 1, 2 и 3;
- „Стратегията за учене през целия живот в Чешката република 2007 г.” ⁽¹⁶⁵⁾, която подчертава повишаването на функционалната грамотност на учениците и развитието на ключовите способности;
- „Стратегията за подкрепа на младежта 2014 - 2020 г.” ⁽¹⁶⁶⁾ – Министерство на образованието, младежта и спорта, която включва ангажименти за прехода на младите хора от училището към работата и създаване на условия за нормалното им включване в пазара на труда;
- „Обратно на върха: стратегия за международната конкурентноспособност на Чешката република 2012 - 2020 г.” ⁽¹⁶⁷⁾, която включва глава за образованието, в която се подчертава необходимостта образованието да реши въпросите за независимото творческо мислене, способността да се продължава учението и способността да се взаимодейства.

Насърчаването на ОПР е включено ефективно в „Стратегията за научни изследвания и новаторство с цел интелигентна специализация”, осъществявана от Министерство на образованието, младежта и спорта и обхващаща периода 2014 - 2020 г. Това е обща стратегия, която цели ефективно насочване на финансови ресурси – европейски, национални, регионални и частни – към дейности за повишаване на възможностите за научни изследвания и

⁽¹⁶²⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽¹⁶³⁾ <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=753765andad=1andattid>

⁽¹⁶⁴⁾ <http://databaze-strategie.cz/cz/mpo/strategie/narodni-inovacni-strategie-ceske-republiky>

⁽¹⁶⁵⁾ http://www.msmt.cz/uploads/Zalezitosti_EU/strategie_2007_EN_web_jednostrany.pdf

⁽¹⁶⁶⁾ <http://www.msmt.cz/file/33599/>

⁽¹⁶⁷⁾ <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Strategie-mezinarodni-konkurenceschopnosti-Ceske-republiky.pdf>

новаторство в перспективни области от първостепенно значение. Това има за цел да подпомогне пълното оползотворяване на потенциала от знания на национално и регионално ниво, което води до намаляване на безработицата и до по-добра икономическа конкурентоспособност. Стратегията важи за ISCED 1-3, ППОО в училищата и ISCED 5-8. Разработва се план за нейното прилагане, в който са включени партньорства както с образователните, така и с деловите среди.

Конкретни дейности

- Общо въвеждане на валидирани инструменти за диагностика и развитие на предприемачеството и меки умения, както са определени от Националната система на професиите, на всички образователни нива, включително и обучение на учители за работа с тези инструменти.
- Реализация на учебни дейности с практическа насоченост.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Министерство на образованието, младежта и спорта; предприятия, университети, научноизследователски институти, държавния сектор и НПО.

Рамка за наблюдение

Стратегията е нова и понастоящем няма рамка за наблюдение.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

В Чешката република обучението по предприемачество е интегрирано като интердисциплинарни теми (ИДТ) за ISCED нива 1-2 („Морал, характер и социално образование” и „Гражданско образование за демокрация”) и ниво 3 („Морал, характер и социално образование”).

Училищата имат пълна самостоятелност да решават как да се приложат ИДТ в тяхното преподаване. Те може да са включени в общи предмети (като гражданско учение и социални науки), но училищата могат също така да организират специални курсове, проекти, екскурзии и т.н. Независимо от това, ИДТ съставляват задължителна част от учебните програми на ISCED нива 1, 2 и 3, въпреки че те не е задължително да присъстват във всеки клас. Въпреки че не съществуват отделни конкретни предмети по предприемачество на ISCED нива 1-3, предприемачеството е включено в няколко задължителни или свободно избираеми предмети:

- ISCED 1: „Хората и техния свят” (задължителен) и „Етика” (свободно избираем);
- ISCED 2: Образователните области „Хората и обществото: гражданско учение”, „Светът на труда” (задължителни за 8-ми и 9-ти клас). Творческото мислене и самооценката са включени в „Етика” (свободно избираем предмет);
- ISCED 3: „Хората и обществото: основи на гражданското учение” и „Социални науки” (задължителни за 10-ти и 11-ти клас), „Човекът и света на труда” (задължителен предмет, включва например процедурите за създаване на собствено предприятие от учениците), както и „Етика” (свободно избираем).

В ППОО в училищата обучението по предприемачество е интегрирано в задължителния предмет „Основи на гражданското учение”. То също така е част от междупредметните теми „Гражданите в демократичното общество” и „Човекът и света на труда”.

Учебни резултати

В националните учебни програми са дефинирани следните учебни резултати:

Предприемачески нагласи:

- самоувереност (ISCED 2)
- чувство за инициатива (ISCED 1-3).

Предприемачески умения:

- творчество (ISCED 1-2)
- финансова грамотност (ISCED 1-3)
- планиране (общообразователно ISCED 3)
- организиране на средства (ППОО в училищата)
- управление на несигурност и рискове (общообразователно ISCED 3)
- работа в екип (ISCED 1-3).

Учебните резултати за ОПР, както и образователните области, са определени в специални рамкови образователни програми. Свързването на отделните резултати с етапите на учебния процес е въпрос, който се решава от самото училище.

Обучение и подпомагане на учителите

Висшите учебни заведения са автономни и могат сами да избират дали да включват обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ.

Курсове за НПП, насочени към финансовата грамотност, са достъпни за всички учители. През м. август 2014 г. Фондът за продължаване на образованието (ФПО), организация на Министерство на труда и социалните въпроси, задейства проекта „Стажове във фирми – практическо обучение 2” (*Stáže ve firmách – vzdělávání praxí 2*)⁽¹⁶⁸⁾. Един от резултатите на този проект, който приключи през м. септември 2015 г., е Националният каталог на стажовете – платформа, свободно достъпна онлайн, която цели да предлага възможности за стажове на потенциалните кандидати.

Разработени са насоки за обучението по предприемачество. Най-голямото хранилище на ресурси е „Методологическия портал”⁽¹⁶⁹⁾, който цели да вдъхнови учителите да преподават по новаторски начини и да споделят опит с колегите си.

⁽¹⁶⁸⁾ <http://www.stazevefirmach.cz>

⁽¹⁶⁹⁾ <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/o/4646/PODPORA-PODNIKAVOSTI---INSPIROMAT.html/>

Дания

Определение на обучението по предприемачество

Националното определение на предприемачеството гласи ⁽¹⁷⁰⁾:

„Предприемачеството е, когато човек реализира възможност или идея и ги превръща в стойност за другите хора. Създадената стойност може да е финансова, културна или социална“.

Приложима стратегия

В Дания, обучението по предприемачество (ОПР) е конкретно обхванато в рамките на обща стратегия – Датската стратегия за новаторство: „Дания – нация на решените проблеми“ ⁽¹⁷¹⁾. Тя беше задействана през 2012 г. и обхваща периода до 2020 г. Тя включва редица дейности, които обхващат всички образователни нива. Предишната конкретна стратегия за ОПР запазва своята приложимост ⁽¹⁷²⁾. В стратегията за новаторство се заявява, че младите хора са пренебрегван ресурс по отношение на новаторството и следва да играят по-съществена роля в политиката на новаторство.

Основни цели

Стратегията за новаторство е съсредоточена върху три области: новаторството да се задвижва от обществените предизвикателства; повече знания да бъдат преобразувани в стойност; образованието да допринася за повишаване на капацитета за новаторство.

Конкретни дейности

Поредица от инициативи относно ОПР са включени в дейности номера 18-27 на стратегията за новаторство:

18. насърчаване на взаимодействието с предприятията относно новаторството с практическа насоченост;
19. увеличаване на практическите елементи на всички образователни нива в подкрепа на новаторството (включва професионално ориентиране);
20. подпомагане на новаторството в подготовката на учители и преподаватели;
21. подпомагане на инициативи за талантиливи ученици;
22. създаване на единна система в основното училище за насърчаване на талантиливи и независими ученици;
23. укрепване на новаторството и предприемачеството в професионалното образование;
25. осигуряване на нови цели на обучението, начини за преподаване и форми на изпити;
26. въвеждане на конкурс по новаторство за учениците в основното и средното образование;
27. засилване на интеграцията на новаторството и предприемачеството в образователните програми.

⁽¹⁷⁰⁾ <http://eng.ffe-ye.dk/knowledge-centre/entrepreneurship-education/entrepreneurship-in-the-teaching>
http://www.cise.es/wp-content/uploads/2013/03/5.-impact_of_entrepreneurship_education_in_denmark_2011.pdf

⁽¹⁷¹⁾ <http://ufm.dk/en/publications/2012/denmark-a-nation-of-solutions/innovation-strategy>

⁽¹⁷²⁾ <http://ufm.dk/en/publications/2010/strategy-for-education-and-training-in-entrepreneurship>

Министерства и заинтересовани страни – участници

Стратегията е разработена от Министерството на висшето образование и науката и Министерството на икономиката и растежа, на основата на задълбочен диалог с национални и международни експерти, както и със заинтересованите страни. Основна заинтересована страна при реализацията на дейности, свързани с образованието, е Датската фондация за предприемачество⁽¹⁷³⁾ (ДФП). Основана през 2010 г. от правителството и „Младежки постижения“ – „Младежко предприятие“, фондацията се подкрепя от постоянно междуведомствено Партньорство и от сериозен ангажимент на образователния сектор и деловите среди. Тя участва в различни европейски проекти, в които се изпробват подходи към ОПР. Един от тях е финансираният от европейската програма „Еразъм+“ проект за експериментална политика „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“⁽¹⁷⁴⁾, ръководен от Португалската платформа за обучение по предприемачество⁽¹⁷⁵⁾. Това е крупна инициатива в шест страни за изпробване и подпомагане на въвеждането на практически занятия по предприемачество в задължителното образование.

Рамка за наблюдение

Всяка инициатива на стратегията за новаторство относно ОПР има свои собствени цели и се оценява индивидуално. Текущите инициативи са част от ежегодния договор с гарантиран резултат между ДФП и междуведомственото Партньорство.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Учебните програми на всички нива на училищното образование изрично споменават ОПР. Предприемаческите знания са обхванати в различни предмети, като предприемачеството се преподава като свободно избираем отделен предмет от 10-ти клас (ISCED 2), а също и в гимназиалното образование (ISCED 3), в зависимост от училището. Уменията и нагласите се преподават по междупредметен начин, често със специфичен педагогически подход, започвайки на начално ниво (ISCED 1) и продължавайки през цялата образователна система.

ДФП публикува географска карта на общините, които използват подпомагане от ДФП с материали, обучение или друга помощ, която показва, че приблизително 40 % от всички основни и прогимназиални училища предлагат обучение по предприемачество на учениците си⁽¹⁷⁶⁾.

Учебни резултати

През 2014 г. учебните резултати за ОПР не бяха изрично формулирани като част от учебните програми. В замяна на това, те са залегнали по подразбиране като част от целите на основните предмети, в дидактиката на предметите, и накрая – в учебните резултати на задължителните междупредметни проекти. Така например, насоките за учебните резултати в задължителния предмет „Технология А-ниво“⁽¹⁷⁷⁾ на ниво ISCED 3 включват изискването за самостоятелно изпълнение на проект за решаване на обществен проблем, като учениците

⁽¹⁷³⁾ www.ffe-ye.dk

⁽¹⁷⁴⁾ www.youthstartproject.eu

⁽¹⁷⁵⁾ <http://www.peep.pt>

⁽¹⁷⁶⁾ <http://www.ffe-ye.dk/videncenter/kortlaegning-effektmaaling/kortlaegning>

⁽¹⁷⁷⁾ <https://www.uvm.dk/~media/UVM/Filer/Udd/Gym/PDF/12/Vejledning/120821%20HTX%20Teknologi%20A%20juli%202012.pdf>

подбират, анализират и документируют резултатите. На основата на този анализ, учениците разработват продукт, като следват различните фази от производството на продукта, включително проектиране, производство и пласмент на пазара. Учениците обосновават използваните умения чрез отчетен доклад.

Учителите в Дания имат висока степен на самостоятелност относно организацията на преподаване, включително интегрирането на обучението по предприемачество. На начално и прогимназиално училищно ниво, общините имат властта да въведат ОПР в учебната програма. Обаче на гимназиално ниво и при ППОО в училищата, изборът е на отделното училище.

Новата училищна реформа изразява обучението по предприемачество като междупредметен подход към учебните програми ⁽¹⁷⁸⁾ през всички класове, с ясен напредък.

Обучение и подпомагане на учителите

Обучението по предприемачество е задължителна тема в първоначалното обучение на бъдещите учители в основното образование (начално и прогимназиално образование).

Министерството за децата, образованието и равенството между половете подкрепя учителите, като им предлага непрекъснато развитие и разпространява вдъхновяващи курсове по новаторство и предприемачество чрез национален образователен портал, насочен към учителите, което се предоставя безплатно. Общините отговарят за постоянното развитие на уменията на учителите, включително способностите, свързани с новаторството и предприемачеството.

Министерството за децата, образованието и равенството между половете предоставя национални насоки на учителите по новаторство и предприемачество, което е междуетраслова тема в началното и прогимназиалното образование.

EMU ⁽¹⁷⁹⁾ е общ портал за образователния свят в Дания, който предоставя достъп до огромно количество ресурси и информация, свързани с образованието. Порталът представлява уникална колекция от виртуални записи, предназначени за конкретни групи потребители, като учителите и учениците в основното училище, гимназиите, професионалното образование и колежаите за обучение на учители. Във всеки запис има теми по различни въпроси, включително обучението по предприемачество, съдържащи образователни пътеки, ресурси, най-добрата практика, новини и много други.

Консултантите по педагогика от Националния ресурсен център, чийто работодател е Министерството за децата, образованието и равенството между половете, също така предоставят помощ и методически указания на училищата и общините по различни теми, включително ОПР. Регионалните ресурсни центрове работят в тясно взаимодействие с Фондацията за предприемачество (ДФП), за да се информират учителите за наличните материали по тази тема.

ДФП създаде специализирана учителска мрежа за ОПР, наречена „Мрежа за предприемачество в училищата и образованието“ (МПУО/NEIS) ⁽¹⁸⁰⁾, която е отворена за всички учители в обучението по предприемачество, независимо от образователното ниво и преподавания предмет. Мрежата е платформа за обмен на знания и опит, както и за намиране на сътрудници. Мрежата има виртуална платформа и освен това е домакин на годишни конференции.

⁽¹⁷⁸⁾ <http://www.emu.dk/modul/innovation-og-entrepren%C3%B8rskab-vejledning-0>

⁽¹⁷⁹⁾ www.emu.dk

⁽¹⁸⁰⁾ <http://www.fpe-ye.dk/undervisning/netvaerk-for-undervisere/om-neis>

Естония

Определение на обучението по предприемачество

Съществува национално определение на обучението по предприемачество (ОПР), записано в естонската национална учебна програма за гимназиалните училища:

„Предприемаческа компетентност е способността: да създадат идеи и те да бъдат реализирани с използване на знанията и уменията, придобити в различни области от живота и дейността; да виждат проблемите и възможностите, които съществуват в самите проблеми; да допринасят за решаване на проблеми; да установяват цели и да ги постигат, да правят краткосрочни и дългосрочни планове, да ги прилагат и изпълняват; да организират съвместни дейности и да вземат участие в тях, да показват инициатива и да поемат отговорност за резултатите; да реагират творчески, новаторски и гъвкаво на промените; да поемат премерени рискове; да мислят критично и творчески, и да разработват и ценят свои и чужди идеи”⁽¹⁸¹⁾.

Приложима стратегия

В Естония съществуват две приложими стратегии – конкретна стратегия за ОПР и стратегия за учене през целия живот, която съдържа и обучението по предприемачество:

- „План за развитието на обучението по предприемачество: бъдете предприемчиви!”⁽¹⁸²⁾ (най-важната);
- „Естонска стратегия за учене през целия живот 2020 г.”⁽¹⁸³⁾, която включва пет стратегически цели, две от които са свързани с обучението по предприемачество:
  - промяна в подхода към ученето (целта е да се приложи подход към ученето, който поддържа индивидуалното и социално развитие на учащите се, уменията за учене, творчеството и предприемачеството в работата на всички нива и във всички видове образование);
  - съгласуваност между възможностите за учене през целия живот и нуждите на пазара на труда.

Планът за развитието на обучението по предприемачество: бъдете предприемчиви!

Това е конкретна стратегия за ОПР⁽¹⁸⁴⁾, подписана в естонската Камара на търговията и промишлеността през 2010 г., която обхваща ISCED 1-3, включително ППОО в училищата. Тя е продукт на мозъчния тръст за ОПР, който се събра през 2008 г. по инициатива на естонската Търговска камара, с участието на широк кръг от заинтересовани страни. Нейните основни цели включват повишаване на осведомеността за ОПР, обучение на учителите, учебни материали, както и разпределението на ресурси. Тя включва карта на предприемаческите учебни резултати на всички образователни нива, със силен акцент върху интегрирането им в учебните програми.

Конкретни дейности

- Повишаване на осведомеността чрез мероприятия, социални мрежи и нови канали за общуване;

⁽¹⁸¹⁾ https://www.hm.ee/sites/default/files/est_upper_secondary_nat_cur_2014_general_part_0.pdf (see стр. 4)

⁽¹⁸²⁾ http://www.koda.ee/public/Ettevotlusoppe_edendamise_kava_Olen_ettevotlik_koos_lisadeqa.pdf

⁽¹⁸³⁾ https://www.hm.ee/sites/default/files/estonian_lifelong_strategy.pdf

⁽¹⁸⁴⁾ http://www.koda.ee/public/Ettevotlusoppe_edendamise_kava_Olen_ettevotlik_koos_lisadeqa.pdf

- разработване на курсове за първоначално и постоянно обучение на учителите, основани на ИКТ;
- разработване на материали и инструкции;
- разработване на система за оценяване, в съответствие с националните учебни програми и стратегии.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Правителство: Министерство на образованието и науката, Министерството на икономиката и комуникациите. Външни организации: естонската Камара на търговията и промишлеността, Националният център за изпити и квалификация, Фондацията „Предприятие Естония“, голям брой експерти по ОПР от университетите и младежките организации.

Рамка за наблюдение

Търговската камара събира годишна информация от заинтересованите страни за приключили и текущи дейности, със срещи за обсъждане на резултатите и какви по-нататъшни мерки трябва да се предприемат за постигане на целите.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е изрично споменато в учебните програми, както следва:

При ISCED 1-3, новите национални учебни програми изрично признават ОПР като обща компетентност и междупредметна цел. То е включено като междупредметна тема – „Гражданска инициатива и предприемачество“⁽¹⁸⁵⁾.

При ISCED 2-3, то се преподава в свободно избираемите отделни предмети „Предприемачество“ (ISCED 2) и „Икономика и предприемачество“ (ISCED 3), както и в задължителния предмет „Обществени науки и гражданско обучение“ (ISCED 2-3).

Препоръки на централно ниво за методите на обучение се съдържат в новите учебни програми за основните училища и гимназиите. Професионалните стандарти на учителите описват уменията за преподаване при ОПР, а стратегията за ОПР дава препоръки за преподаване при обучението по предприемачество.

Учебни резултати

Учебните резултати от ОПР са определени в общата част на Националните учебни програми за основните училища и гимназиите, както и в учебните планове по предметите. Няколко примера:

- При ISCED 1, от учениците се очаква да разбират, че за нещата се плаща с пари, които се печелят с труд, както и да знаят как да сътрудничат с другите;
- При ISCED 2, от учениците се очаква да разбират какви са възможностите на пазара на труда за хората с различни образователни равнища, както и да знаят какво означава да бъдеш собственик, предприемач, работодател, служител или безработен;

⁽¹⁸⁵⁾ <https://www.hm.ee/en/national-curricula> (Appendix 5. Social Studies)

- При ISCED 3, от учениците се очаква да разбират предприемачеството като избор на кариера и да разбират, че е възможно те да станат предприемачи.

Програмата за мини-фирми, осъществена от „Младежки постижения“ – Естония, е добър пример на използване на предприемаческите способности.

Обучение и подпомагане на учителите

Обучението по предприемачество е включено във всички учебни програми за първоначална подготовка на учители в Естония. Университетите и другите предоставящи – Фондацията Innove, НПО „Младежки постижения“ – Естония (МП) и Асоциацията на учителите по икономика (АУИ) – предоставят програми за НПР за всички учители в основното образование и ППОО в училищата, но в общото средно образование – само на учителите по социални науки, икономика и математика. Освен това, МП – Естония и АУИ организират Дни за наблюдение на практическа дейност за учителите.

Националните министерства и Фондацията Innove подкрепят развитието на обучението и учебните материали, като учебници, видеозаписи и примерни работни планове за учителите, с акцент върху интегрирането на ОПР ⁽¹⁸⁶⁾. Министерство на образованието и науката подпомогна финансово разработването на инструмент за оценяване ⁽¹⁸⁷⁾ за междупредметната тема „Гражданска инициатива и предприемачество“ на ниво прогимназиално образование, както и семинарите, летните и зимните училища, организирани от Асоциацията на учителите по социални науки и АУИ. Търговската камара организира два пъти годишно срещи на предприемаческия мозъчен тръст в подкрепа на взаимодействието между училищата и заинтересованите страни. Инициативата за изграждане на мрежи „Мечтите да станат реалност,” ⁽¹⁸⁸⁾ обхваща организации, които допринасят за насърчаването на предприемачески нагласи чрез подкрепа за различни дейности на училищно ниво.

МП – Естония организира мрежа от учители от основното и средното образование. Те се срещат веднъж годишно, за да обсъдят проблеми и да подобрят своите знания и умения. В допълнение, АУИ, която включва главно учители от гимназиалното образование, както и някои прогимназиални учители, работи в тясна връзка с МП – Естония по въпроси, свързани с обучението по предприемачество.

⁽¹⁸⁶⁾ <http://koolielu.ee/groups/profile/141733/ettevtluspe>

⁽¹⁸⁷⁾ Инструмент за оценяване за междупредметната тема „Гражданска инициатива и предприемачество“, виж Appendix 5, social studies at <https://www.hm.ee/en/national-curricula>

⁽¹⁸⁸⁾ <http://unistusedellu.ee/content/entrepreneurship-education>

Гърция

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Гърция използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽¹⁸⁹⁾.

Приложима стратегия

В момента в Гърция няма национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР).

Обучението по предприемачество е част от стратегията за „Ново училище“ ⁽¹⁹⁰⁾ обхващаща нива ISCED 1-3, която преследва стратегически образователни цели, общи за европейските страни. Тя подчертава значението на подобряването на новаторството, творчеството и предприемаческия дух, но не предлага каквито и да било конкретни цели или дейности, свързани с ОПР.

В учебните програми

На ниво ISCED 1, учителите вземат предвид познанията на ученика и използват своите собствени знания за осъществяване на дейности, които имат за цел да развият способностите, свързани с обучението по предприемачество.

На ниво ISCED 3, ОПР се преподава в отделния задължителен предмет „Новаторство и предприемачество“ за ученици трета година в първоначално професионално средно образование в училищата, в продължение на темата „Управление и икономика“. То също така е интегрирано в задължителния предмет „Гражданско учение“ за учениците първа и втора година.

В някои училища, обучението по предприемачество е включено в задължителния предмет „Проект“, който се преподава както в общото, така и в професионалното образование. Когато това е уместно, учениците може да получат международното „Свидетелство за предприемачески умения“ ⁽¹⁹¹⁾.

Учебни резултати

В Гърция не съществуват дефинирани учебни резултати за които и да било курсове, защото учебните програми са целеви.

Обучение и подпомагане на учителите

Съществува институционална самостоятелност за включването на темата за предприемачеството в първоначалната подготовка на учителите. На централно ниво няма данни относно евентуалното предоставяне на НПП.

Централните органи не предоставят насоки за обучението по предприемачество.

⁽¹⁸⁹⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽¹⁹⁰⁾ <http://www.minedu.gov.gr/home/neo-sxoleio?showall=1andlimitstart>

⁽¹⁹¹⁾ <http://entrepreneurialskillspass.eu/national-focus-groups/greece>

Испания

Определение на обучението по предприемачество

В Испания, определението на обучението по предприемачество (ОПР) следва описанието на компетентността в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽¹⁹²⁾.

На тази основа, в Закон 8/2013 г. ⁽¹⁹³⁾ за подобряването на качеството на образованието (LOMCE) е записано, че „тази компетентност предполага способност за превръщане на идеите в дейност. Това изисква осведоменост за проблема, който трябва да се реши, както и способността да се подберат, планират и управляват знанията, уменията, способностите и нагласите, необходими за постигането на поставените цели“.

Заповед ECD/65/2015 г. ⁽¹⁹⁴⁾ доразвива определението за ОПР: „Обучението по предприемачество трябва да включва знанията и уменията, свързани с професионалното развитие и възможностите за работа, заедно с финансово образование, осведоменост за организацията на стопанската дейност и процесите в нея, предприемачески нагласи и начин на мислене, способност да се мисли творчески, както и да се управляват рискове и несигурност“. Тя също така описва взаимоотношението между уменията, съдържанието и критериите за оценка в основното образование, било то задължително или незадължително, и (*Bachillerato*) средното образование (Испански държавен вестник, 29/1/2015 г.).

Приложима стратегия

На национално ниво няма конкретна стратегия за обучението по предприемачество, макар че редица автономни общности имат добре разработени стратегии за ОПР на регионално ниво.

А) Национално ниво

На национално ниво съществуват редица взаимосвързани стратегии и нормативни актове относно ОПР. В областта на образованието, два закона утвърждават предприемачеството като основно умение. Първият е Закона за образованието от 2006 година (LOE), който включва приоритет за развитието на предприемачеството като цели за ISCED 2-3 (но не и началното образование). Вторият е Закон 08/2013 г. за подобряването на качеството на образованието (LOMCE), приет неотдавна, който създава общата рамка за справка и насърчаване на ОПР в образованието извън университетите. Съществува също така и Закон 14/2013 г. за подкрепа на предприемачите и тяхното интернационализиране. Той гласи, че учебните програми за основното образование, било то задължително или незадължително, и (*Bachillerato*) средното образование, както и професионалното обучение, следва да отразяват ОПР. Това означава да се включат цели, умения, съдържание и критерии за оценка за развитие и укрепване на предприемаческия дух, придобиване на умения за започване на делова дейност, делова етика, насърчаване на равните възможности и зачитане на предприемачите и работодателите ⁽¹⁹⁵⁾.

Все пак, най-важна е „Стратегията за предприемачеството и трудовата заетост на младежта 2013 г.-2016 г.“ – обща национална стратегия, свързана с икономическото развитие. Тя включва 85 кратко- и дългосрочни мерки, предназначени да намалят равнището на младежката безработица и да се справят със структурните причини, които я пораждат.

⁽¹⁹²⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽¹⁹³⁾ http://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2013-12886

⁽¹⁹⁴⁾ http://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2015-738

⁽¹⁹⁵⁾ <https://www.boe.es/boe/dias/2013/09/28/pdfs/BOE-A-2013-10074.pdf>

Основни цели

Основните цели са подобряване на пригодността за трудова заетост на младите хора, повишаване на качеството и стабилността на младежката заетост, насърчаване на равните възможности и насърчаване на предприемачеството.

Конкретни дейности

От 85-те мерки в рамките на стратегията, четири са изрично приложими към ОПР:

1. да се разшири съдържанието на учебните програми по отношение на предприемачеството и възможностите за кариера, както и познанията за трудовите отношения и пазара на труда;
23. да се приложат програми за обучение с конкретно диференцирано финансиране с цел младите хора да придобият умения в определени дейности и възможности за работа, които могат да доведат до създаването на работни места и възможности за предприемачество;
32. да се улеснява предприемачеството сред студентите и учениците в професионалното образование чрез стимули, за да им се помогне да следват своето обучение заедно със самостоятелна заетост;
47. да се насърчават средствата за масово осведомяване да съобщават положителна перспектива за предприемачеството на младите хора.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Стратегията се ръководи от Министерството на трудовата заетост и социалното осигуряване и е резултат от взаимодействието ⁽¹⁹⁶⁾ с широк кръг от министерства и диалог със социални партньори. Съществува раздел в стратегията, посветен на създаването на партньорства, с ясни пътища за заинтересованите страни да се ангажират и дадат своя принос.

Рамка за наблюдение

В стратегията съществува рамка за наблюдение, която включва мерки относно предприемаческата дейност сред младите хора.

Б) Ниво автономни общности

На регионално ниво съществуват следните конкретни и общи стратегии:

- Конкретни стратегии:
  - o Андалусия – „План за развитието на предприемаческа култура в държавната образователна система” ⁽¹⁹⁷⁾ (2011-2015 г.);
  - o Кантабрия – „План за развитието на предприемачески дух в професионалното образование и обучение” ⁽¹⁹⁸⁾ (2011-2015 г.);
  - o Галисия – „План за предприемачеството в образователната система” ⁽¹⁹⁹⁾ (2010 г. и след това).
- Общи стратегии:
  - o Астурия – „Трета цялостна програма за насърчаване на предприемачеството” ⁽²⁰⁰⁾ (2013 г.-2015 г.);

⁽¹⁹⁶⁾ За пълния списък на заинтересованите страни, виж <http://www.empleo.gob.es/es/estrategia-empleo-juven/logos/index.htm>

⁽¹⁹⁷⁾ <http://www.juntadeandalucia.es/boja/2011/137/1>

⁽¹⁹⁸⁾ http://educantabria.es/docs/fp/Emprendimiento/Fomento_del_esp%C3%ADritu_emprendedor_en_la_FP_Inicial_V03.pdf

⁽¹⁹⁹⁾ https://www.edu.xunta.es/fp/webfm_send/1929

⁽²⁰⁰⁾ https://www.asturias.es/Asturias/descargas/PDF%20DE%20PARATI/emprendedores/Programa_cultura_emprendedora_2013.pdf

- Естремадура – „Общ план за действие: трудова заетост, предприемачи, предприятия“ ⁽²⁰¹⁾ (2012 г.- 2015 г.).
- Навара – „План за предприемачеството“ ⁽²⁰²⁾ (2013 г.- 2015 г.);
- Страната на баските – „Институционален план в подкрепа на предприемаческата дейност“ ⁽²⁰³⁾ (2013 г.- 2016 г.);
- Мурсия – „План за предприемачеството“ ⁽²⁰⁴⁾ (2014 г.- 2017).

Сред общностите съществуват значителни различия по отношение на структурата, прилагането и бюджета. Обхванати са всички образователни нива, въпреки че някои от общностите са се насочили предимно към ПОО (например Кантабрия). Стратегиите са резултат на взаимодействието между две или повече министерства (обикновено между образованието и икономиката/трудова заетост) и в повечето случаи те са изцяло финансирани на регионално ниво. Другите заинтересовани страни включват търговските камари, асоциации и частни предоставящи. Регионалните дейности са насочени към предприемачеството в учебните програми на всички образователни нива и в обучението, предоставяно на учителите, както и към създаване на мрежи и партньорства с външни заинтересовани страни. Засега няма достатъчно данни за оценка на въздействието на регионалните стратегии – само количествени оценки, свързани с постигането на поставените цели и с участниците ⁽²⁰⁵⁾.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

В изпълнение на LOMCE, ОПР е изрично интегрирано като междупредметен компонент на всички нива. В допълнение, въведени са конкретни предмети за ОПР. Те може да са задължителни, какъвто е случаят при ППОО в училищата („Предприятие и предприемаческа дейност“) или свободно избираеми, какъвто е случаят в прогимназиалното образование („Въведение в предприятието и предприемаческата дейност“) и в гимназиалното образование (например „Предприятие и икономика“). ОПР също така е залегнало в други предмети, като икономиката или философията. Неотдавнашната Заповед ECD/65/2015 г. дава описание на връзките между способностите, съдържанието и критериите за оценка в началното, прогимназиалното и общото гимназиално образование. Приложение II включва поредица от насоки, които допринасят за стратегиите за класната стая, с цел развиване на способностите, макар че те не се отнасят конкретно за предприемаческите способности.

Учебни резултати

Те се съдържат в Заповед EDC 65/2015 г. ⁽²⁰⁶⁾, която предвижда, че учебни резултати, свързани с предприемачеството, следва да са посочени за всяка ключова способност, една от които е „Лична инициатива“. Учебните стандарти вече са определени. В основното образование, ударението е върху развитието на нагласите, като личната инициатива, докато в по-късните етапи те се отнасят до консолидирането на предприемаческите нагласи и дейности, свързани с предприемачеството.

⁽²⁰¹⁾ http://extremaduratrabajo.gobex.es/webfm_send/1528

⁽²⁰²⁾ http://www.navarra.es/NR/rdonlyres/086EEE10-E162-4855-A0D8-5B96BB77EB3F/309913/PlandeEmprendimiento2013_2015.pdf

⁽²⁰³⁾ http://www.euskadi.eus/contenidos/noticia/xleg_plan_departamento/es_p_depart/adjuntos/plan%20apoyo%20actividad%20Oemprendedora%202014.pdf

⁽²⁰⁴⁾ <http://www.institutofomentomurcia.es/web/emprende/plan-emprendemos-region-de-murcia1>

⁽²⁰⁵⁾ Някои статии за въздействието на конкретни програми са били приети за публикуване в международни и национални научни списания (напр. програмата „Проучване на въздействието на витамин Е“ (Кастилия и Леон). Източник: Sánchez, J. C. (2013 г.). Въздействието на програмата за обучение по предприемачество върху предприемаческите способности и намерения. *Journal of Small Business Management*, 51(3), стр. 447-465.

⁽²⁰⁶⁾ За повече информация относно реформите в образователната система вижте https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Espa%C3%B1a:Reformas_en_Educaci%C3%B3n Primaria_y_secundaria#Relaci.C3.B3n_entre_las_competencias_clave_en_el_Sistema_educativo_esp%C3%B1ol.2C_los_contenidos_y_los_criterios_de_evaluaci.C3.B3n_de_la_educaci.C3.B3n_obligatoria_y_el_Bachillerato

Обучение и подпомагане на учителите

А) Национално ниво

Закон 14/2013 г. ⁽²⁰⁷⁾ (урежда подкрепата за предприемачите) дава приоритет на ОПР за учителите. Първо, чрез първоначална подготовка на учителите (ППУ) и непрекъснато професионално развитие (НПР), където „преподавателският персонал трябва да придобие умения и способности, свързани с предприемачеството, предприемаческата инициатива, равните възможности и създаването и развитието на фирми“. Второ, Министерството на образованието, културата и спорта, във взаимодействие с автономните общности, трябва да насърчава включването на обучението по предприемачество в НПР на учителите.

На практика, за ППУ отговарят различните университети, които могат самостоятелно да създават свои собствени програми, на основата на националната основна учебна програма. Не съществуват конкретни предмети, занимаващи се с методологичните подходи към ОПР. Все пак, Университетът на Севиля неотдавна публикува книга за развитието на обучението по предприемачество в ППУ ⁽²⁰⁸⁾.

В НПР съществува голямо разнообразие от курсове по ключовите способности, но много малко от тях се занимават единствено и само с ОПР. Националната стратегическа рамка за професионалното развитие на учителите от Националния институт за образователни технологии и обучение на учители (INTEF) ⁽²⁰⁹⁾ предлага пет онлайн курса, които изрично споменават „чувство за инициатива и предприемчивост“. През 2014 г., броят на участниците беше 3 602.

Б) Ниво автономни общности

Плановите за професионално развитие на учителите се определят на регионално ниво, като много от тях се отнасят изрично за ОПР (например Андалусия, Кантабрия, Каталония, Кастилия – Ла Манча, Естремадура, Галисия и Мадрид). Примери:

- В Галисия, „EduEmprende“ включва целта „да се даде възможност на учителите да придобият квалификация с цел насърчаване на придобиване на предприемачески умения от учениците“.
- В Кантабрия, „Регионалният план за професионално развитие на учителите 2014 г.- 2015 г.“ посочва целта: „Насърчаване на пригодността за трудова заетост и предприемаческите способности сред учениците“.

Възможности за обучение, свързани с НПР, са налице в повечето региони, независимо дали те изрично споменават ОПР. Някои курсове са насочени към тясното определение на ОПР (създаване на нова фирма, програмите за мини-фирми). Други имат по-обща перспектива и засягат междупредметните подходи, методическите аспекти и, най-важното, снабдяват учителите с уменията, които са им необходими да проектират, изработят и приложат свои собствени предприемачески проекти.

Някои автономни общности са създали учителски мрежи. В Естремадура например, училищата могат да се присъединят към „Мрежа за предприемачески училища (*Red Extremeña de Escuelas Emprendedoras*)“, създадена през 2011 г., при условие, че представят тригодишен план за развитие, който да посочва целите, дейностите, които ще се предприемат, заинтересованите страни и методологията за оценка. Участващите училища и учители преминават през процес на акредитация.

⁽²⁰⁷⁾ https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2013-10074

⁽²⁰⁸⁾ <http://www.octaedro.com/OCTart.asp?libro=16080andid=esandtxt=Educaci%F3n%20emprendedora>

⁽²⁰⁹⁾ <http://formacion.educalab.es/>

Франция

Определение на обучението по предприемачество

Във Франция, вместо общоприето определение, съществува общо разбиране на обучението по предприемачество (ОПР). То се разбира в контекста на широкия смисъл на общото образование, което цели да развие отговорността, самостоятелността, творчеството, любопитството и инициативата на учениците. Предприемаческият дух се определя като способността „за превръщане на идеи в дейност, желанието да се прояви инициатива, да се предвижда, да бъдеш независим и изобретателен в частния живот, в обществения живот и по-късно – в работата“. Това може да помогне на младите хора да „проектират, прилагат и осъществяват индивидуални или групови проекти в света на изкуството, спорта, културното наследство и социално-икономическата област“⁽²¹⁰⁾.

Приложима стратегия

Във Франция няма конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество. Общите стратегии и законите споменават за развитието на ОПР, както следва:

- Насоки и планиране за преустройството на училищата в Републиката⁽²¹¹⁾ – Законът 2013 – 595 от 8 юли 2013 г. гласи, че училището отговаря за насърчаване на чувство за инициатива и за насърчаване на ангажираността с външни партньори чрез инициативи като работни посещения, стажове и откриване на предприятието, както и съответните проекти за развитие на уменията.
- Общата основа на знанията и уменията (*Socle commun*)⁽²¹²⁾ – Декрет № 2015 – 372 от 31 март 2015 г. Той установява връзката със способностите „самостоятелност и чувство за инициатива“, която изисква учениците да се учат да проявяват инициатива, да бъдат предприемчиви и да реализират проекти след оценка на възможните резултати от тяхната дейност.

Все пак, най-важната стратегия е националната стратегия за новаторство „Новият курс за новаторство“, задействана през 2013 г. Ръководещ тази стратегия е Генералният комисар за новаторството, под ръководството на министър-председателя, във взаимодействие с Министерството на националното образование, висшето образование и научните изследвания и Министерството на икономиката.

Цели

Съществуват четири области на дейност:

- организация и оценка на държавната политика в подкрепа на новаторството;
- развитието на култура на предприемачество и новаторство;
- повишаване на икономическото въздействие на трансфера на държавните научни изследвания;
- подкрепа за икономическия растеж чрез новаторство.

Конкретни дейности

По втората област на дейност, съществуват следните ангажименти:

- да се даде ход на инициатива за финансиране (чрез *Programme d'Investissement d'Avenir*) за проекти, които развиват култура на предприемачество и новаторство (€ 20 милиона за срок от пет години);

⁽²¹⁰⁾ <http://www.education.gouv.fr/cid2770/le-socle-commun-de-connaissances-et-de-competences.html>

⁽²¹¹⁾ <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000027677984&categorieLien=id>

⁽²¹²⁾ http://www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_officiel.html?cid_bo=87834

- насърчаване на преподавателския персонал в средното образование да развива предприемачески дух;
- засилване на взаимодействието между училищата и държавните изследователски лаборатории за развитието на научна и технологическа култура;
- подпомагане на ученическото предприемачество чрез създаване на ученически центрове за новаторство, трансфер на знания и предприемачество;
- създаване на Национален уикенд на новаторството;
- мобилизиране на държавните средства за масова информация за насърчаване на култура на предприемачество и новаторство.

Постигнат е значителен напредък в реализацията на следните конкретни дейности, които се осъществяват понастоящем:

- *Programme d'Investissement d'Avenir*, частично финансирана и отчитана ежегодно от *Caisse des Dépôts et Consignations*: Проектите целят значително да увеличат броя на учениците, преминаващи ОНР; програмата ще бъде подкрепена за три или пет години от м. юли 2015 г.
- Ученическите центрове за новаторство, трансфер на знания и предприемачество (PERITE) са създадени в подкрепа на ученическото предприемачество. Тези центрове подкрепят националните инициативи като, създаването на статут на ученик-предприемач и съответната диплома, национални награди за предприемачество, както и съветници по предприемачество във висшите учебни заведения.
- Министерството на националното образование, висшето образование и научните изследвания даде ход (м. декември 2015 г.) на 12 мерки за подсилване на връзките между училищата и предприятията. Някои от тях се отнасят до обучението по предприемачество:
  - увеличаване на стажовете на ниво ISCED 2, за да се подкрепи курсът „Път напред“ (*Parcours Avenir*);
  - създаване на специален курс по ОНР за непрекъснато професионално развитие на учителите;
  - насърчаване на активни граждани да се ангажират в „Гражданския резерв“ на националното образование, за да предават своите знания на младежта;
  - създаване на национален управителен комитет за отношенията училище-предприятие.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Във Франция, обучението по предприемачество е част от седмата ключова способност „Самостоятелност и инициатива“, която изгражда обща основа за всички ученици.

На ниво ISCED 1, придобиването на самостоятелност и инициатива в основните училища е междупредметна тема.

На ниво ISCED 2, новата обща учебна програма осигурява интердисциплинарна практика на преподаване, като изисква два проекта годишно. Това включва принципа на "активни стъпки" – за разработване на самостоятелност, инициатива и взаимодействие. Примери – посещения на фирми или създаване на микро-предприятие.

Извършват се и конкретни дейности, които са от значение за ОНР. Те включват работа по проекти (използва се в ISCED 1-3 и ППОО в училищата), „Професионалното откритие“ – тричасови сесии, които са свободно избираеми в ISCED 2, Седмица на предприемачеството, Седмица на осведомеността за предприемачеството сред жените, Седмица на училището и предприятието, дни на националното новаторство, както и експериментални педагогически подходи. Курсът „Път напред“ (*Parcours Avenir*) ще бъде проведен през м. септември 2015 г. Той цели да предостави програма за „развиване на чувство за инициатива и предприемачески

умения в учениците и за тяхното въвеждане в творческия процес”; той е предназначен за ученици от прогимназии и гимназии.

Учебни резултати

Във Франция, „Общата основа от знания и умения” определя какво следва да бъде постигнато в края на задължителното образование.

В областта на нагласите, това включва самоувереността, чувството за инициатива, отговорност и самостоятелност. За предприемаческите способности, това включва творчеството, управление на времето, планиране на работата, управление на несигурност и рискове, работата в екип и финансовата грамотност.

Конкретно, тези нагласи и умения се създават чрез преподаването на основата на проекти на всички образователни нива (образователна подкрепа в ISCED 1-3 и ППОО в училищата, Професионалното откритие в ISCED 2, изследователски учения или контролирана лична работа в ISCED 3, мултидисциплинарен професионален проект (МДПП) в ППОО в училищата). Тази педагогика включва предприемаческите способности: инициатива, работа в екип, планиране и организиране на работата, както и разработване на продукт или услуга в съответствие с извършено проучване на пазара.

Обучение и подпомагане на учителите

Първоначалното обучение на учителите се базира на критериите за професионалните умения на преподавателския персонал. Учителите трябва да са в състояние да насърчават интегрирането на междупредметните умения (творчество, отговорност и взаимодействие) и трансфера на знания чрез подходящ подход на преподаване. Въвеждането на ОНР в учебните програми за първоначална подготовка на учителите (ППУ) е въпрос на институционална самостоятелност.

Предоставянето на ННР по отношение на ОНР за учителите в средното образование понастоящем се преразглежда. Новата програма влезе в сила през м. септември 2015 г. във всички академии в департаментите и в близко бъдеще ще е на разположение в M@gistères, онлайн платформата за обучение на учители ⁽²¹³⁾.

Центърът за проучвания и изследвания на партньорствата с предприятията и професиите (CERPEP – *Centre d'Études et de Recherches sur les Partenariats avec les Entreprises et les Professions*) ⁽²¹⁴⁾ предлага редица възможности за обучение на учителите, основани на връзката образование – предприятие. Неговата роля се очаква да нараства. В някои академии се предлага обучение на учители, участващи в мини-фирми. Редица други проекти се финансират чрез националната стратегия за ОНР, в подкрепа на действия, насочени към обучение на ръководители или учители:

- Обсерваторията за педагогическа практика в обучението по предприемачество (OPPE – *Observatoire des pratiques pédagogiques en entrepreneuriat*) ⁽²¹⁵⁾ е инструмент за споделяне, насърчаване и обмен на предприемаческа педагогика.
- Мрежата RESPIRE ⁽²¹⁶⁾ (Мрежа за обмен на професионални знания в новаторството, научните изследвания и експериментирането – *Réseau d'échange de savoirs professionnels en innovation, en recherche et en expérimentation*) насърчава взаимодействието с Мрежи за колегиално споделяне и експерти по темата „Предприемачеството в училищата”.

⁽²¹³⁾ <https://magistere.education.fr>

⁽²¹⁴⁾ <http://eduscol.education.fr/pid31668/l-offre-stages-courts-cerpep.html>

⁽²¹⁵⁾ <http://www.apce.com/pid11493/qu-est-ce-que-l-oppe.html?C=173&ndespace=5>

⁽²¹⁶⁾ <http://eduscol.education.fr/cid60290/respire-le-reseau-social-de-l-innovation.html>

Хърватия

Национално определение

В Хърватия, като национално определение се използва описанието на предприемаческите ключови способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²¹⁷⁾.

Приложима стратегия

В Хърватия няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР). Предишната национална стратегия, конкретно свързана с обучението по предприемачество, действаше от 2010 г. до 2014 г., като в момента не се планира разработването на нова стратегия.

Обучението по предприемачество се разглежда в Националната рамка за учебните програми (НРУП), разработена от Министерството на науката, образованието и спорта и приета през 2010 г. Тази работа се подкрепя от Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа ⁽²¹⁸⁾ (ЦПОЮИЕ/SEECEL), разположен в Загреб. SEECEL подкрепя стратегическото взаимодействие между осем страни от Западните Балкани и Турция, като подпомага работата по предприемаческото обучение и други свързани с предприемачеството области. Той се финансира от ЕС, донорски агенции и вноски от страните-членки в SEECEL.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Националната рамка за учебните програми (НРУП) предвижда, че ОПР следва да бъде включено в учебните програми за нива ISCED 0-3 като междупредметна тема. Въпреки това, разработването на реалните училищни учебни програми, отговарящи на това изискване на НРУП, все още не е приключило.

Все пак, някои училища са разработили и реализирали редица експериментални или незадължителни образователни дейности в техните реални училищни учебни програми, които може да се считат за пълноценно ОПР. Това са училищата, участващи в пробните програми за обучение по предприемачество, ръководени и подкрепяни от SEECEL.

Учебни резултати

Целите на ОПР са определени в Националната рамка за учебните програми, и предвиждат, че учениците следва:

- да бъдат обучени да си поставят, оценяват и постигат лични цели;
- да знаят как да съставят и реализират планове;
- да развиват инициативност и постоянство;
- да бъдат обучени да се приспособяват към нови ситуации, идеи и технологии;

⁽²¹⁷⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²¹⁸⁾ www.seecel.hr

- да развиват творчески подход към предизвикателствата, промените, трудностите, конфликтите и конкуренцията;
- да развиват умения за самооценка и оценка на другите, както и конструктивно да критикуват своите успехи или липсата на такива;
- да развиват независимост, самоувереност и лична нравственост;
- да познават професионалната картина на общността и на обществото като цяло;
- да придобият основни познания относно икономиката и управлението на производството;
- да са наясно със значението и възможностите на самостоятелната заетост.

Тъй като НРУП все още не е реализирана в предметните учебни планове, няма налични конкретни примери.

През 2015 г., Министерство на образованието обяви [създаването на] работна група, одобрена от парламента, която следва да разработи предприемачески учебни резултати за нива ISCED 0-3, включително ППОО в училищата ⁽²¹⁹⁾. Експертите за тази група бяха набрани през лятото на 2015 г. и бяха натоварени с разработването на учебните резултати в края на 2015 г. Резултатите ще бъдат изпробвани през м. септември 2016 г., като цялостното им прилагане е планирано за м. септември 2017 г. Учебните резултати ще бъдат обозначени в три области: предприемчиво мислене, предприемчиво действие, както и икономическа и финансова грамотност.

Обучение и подпомагане на учителите

Въвеждането на обучението по предприемачество в учебните програми за първоначална подготовка на учителите е въпрос на институционална самостоятелност. Непрекъснато професионално развитие (НПР) е на разположение на всички учители от основното и средното образование, включително ППОО в училищата. Започвайки от учебната 2014/2015 година, Агенцията за образование и обучение на учители (АООУ) проведе поредица от семинари и работни срещи по НПР за училищния персонал (директори, учители и други), които акцентират върху ОПР. Тези дейности са финансирани от редовните средства за общи дейности по НПР, провеждани от АООУ.

Не съществуват централни насоки за обучението по предприемачество. Чрез АООУ, Министерството на образованието сътрудничи с SEECEL, който действа като експертен център. Хърватия провежда транснационален експеримент в подкрепа на НПР, координиран от SEECEL във взаимодействие с националните институции за подготовка на учители. Този експеримент засяга осем основни и четири средни училища. Той включва пряко финансиране, подпомагане на учебните програми (включително практически занятия по предприемачество), обучение на учителите и работа в мрежа, заедно със схеми за учителско наставничество, между училищата, вече въвели ОПР и тези, които за пръв път участват в експеримента на SEECEL.

⁽²¹⁹⁾ <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2015/05/Poduzetništvo.pdf>

Италия

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Италия използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²²⁰⁾. То се използва в Националните насоки за учебните програми за предучилищно, начално и прогимназиално образование – в раздела, посветен на профилирането на учениците в края на прогимназиалното образование.

Приложима стратегия

В Италия няма текуща национална стратегия, свързана с обучението по предприемачество (ОПР).

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

На ниво ISCED 1 и 2, ОПР (определено като „чувство за инициатива и предприемчивост“) е междупредметна компетентност. То е въведено чрез Експерименталното удостоверение за компетентност ⁽²²¹⁾, издавано в края на пети клас в началното образование и в края на трети клас от прогимназиалното образование.

На ниво ISCED 3 и ППОО, „чувството за инициатива и предприемчивост“ е включено в специфичното съдържание на предмета, наречен „Закон и икономика“, както и в рамките на *alternanza scuola-lavoro* ⁽²²²⁾ (редуване на училището с практически занятия – или чрез чиракуване или стажове, или чрез занятия в клас с помощта на външни експерти, като „Младежки постижения“ ⁽²²³⁾).

Редуването на училището с работа е средство за въвеждане на елементи на ученето чрез работа в училищните учебни програми (дуалистично учене). То беше въведено официално през 2005 г. и е налице във всички гимназиални пътеки, в техническите пътеки след средното образование, както и в академичното и не-академичното висше техническо образование (ITS). Формата, под която се преподава, може да варира значително, поради самостоятелността на училищата при изготвянето на учебните програми. Така например, то може да бъде под формата на обучение със симулирано учебно предприятие, създадено в училището и ръководено от учениците, по-специално в техническите училища за икономика и финанси. То може също така да бъде под формата на чиракуване на договорна основа (във фирми). В тези случаи, обемът от учебните програми, усвоен по време на работа, достига до 50 % в гимназиалните пътеки за образование и обучение. Всяка пътека се планира, реализира, определя и оценява под ръководството на учебното заведение на основата на конкретно

⁽²²⁰⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²²¹⁾ Национални насоки за учебните програми за предучилищно, начално и прогимназиално образование, издадени с министерски Декрет № 254/2012 г. http://www.indicazioninazionali.it/documenti_Indicazioni_nazionali/indicazioni_nazionali_infanzia_primo_ciclo.pdf

⁽²²²⁾ Това бе въведено през 2003 г. чрез Декрет 2005/77 за 4-ти и 5-ти клас, както в техническите и професионалните учебни заведения, така и в общите средни училища. Училищната реформа от 2010 г. / 11 (Декрет 87/2010) изрично признава редуването като методология на преподаване за образователните пътеки във всички технически, професионални и общи средни училища. http://www.istruzione.it/allegati/2015/Guida_Operativa.pdf

⁽²²³⁾ <http://www.jaitalia.org>

споразумение (меморандум за разбирателство), подписано с предприятието-партньор или със стопански асоциации, търговски камари или държавни организации.

Един нов закон⁽²²⁴⁾ вече определя минималния стандарт за програмата *alternanza scuola-lavoro* – минимум 200 часа през последните три години от гимназиалното образование в училищата и минимум 400 часа в техническите и професионалните училища. Тези стандарти са задължителни, въпреки че се очаква преходен период за прилагането им.

Учебни резултати

На ниво ISCED 1 и 2 не са определени конкретни учебни резултати, но съществува междупредметна компетентност. На ниво начално училище, учениците следва да са способни да демонстрират оригиналност и чувство за инициатива и да реализират прости проекти. На ниво прогимназиално училище, учениците следва да са способни да демонстрират оригиналност и чувството за инициатива, да поемат отговорност, да търсят помощ, когато са в затруднение, както и да оказват помощ на тези, които я търсят. Учениците следва да са способни да се самоанализират и да се справят с нови обстоятелства и неочаквани събития.

На ниво ISCED 3, в предмета „Закон и икономика“, съществува умение, което се отнася до ОПР. В първите две години в техническо учебно заведение (икономически и технологически сектори), придобиването на предприемачески способности се поощрява също и чрез управление на проекти, управление на производствени процеси, свързани със стопански функции, както и чрез изпълнение на националните и европейските регламенти, особено в областта на безопасността и опазването на околната среда. Едно от уменията, които учениците следва да придобият, е „да оценяват правните и икономическите аспекти, които характеризират предприемаческата дейност“.

Обучение и подпомагане на учителите

През 2016 г. Министерството на образованието ще даде ход на проекти за професионално развитие, за да се повишат уменията на учителите от общите и професионалните гимназии и техническите институции, които работят по пътеки за обучение в *alternanza scuola-lavoro*. Всяко училище и училищна мрежа е в състояние да започне професионални пътища за развитие за учители по всички теми, включително и обучение по предприемачество; обаче няма данни за това, колко от тях го правят за ОПР.

⁽²²⁴⁾ <http://www.federalismi.it/nv14/articolo-documento.cfm?Artid=30033>

Кипър

Определение на обучението по предприемачество

Националното определение в момента е на етап проектиране, като то ще се основава на Препоръките на Европейския парламент и на Съвета от 2006 г. относно Референтната рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²²⁵⁾.

Приложима стратегия

В Кипър няма конкретна стратегия, свързана с предприемачеството.

Съществува текуща инициатива да се разработи стратегия за предприемачеството като част от новата стратегическа рамка на Министерството на образованието и културата.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество (ОПР) не е изрично споменато в ръководните документи и насоки за преподаване. Все пак, от 2010 г. насам са разработени и реализирани нови учебни програми за основното и средното образование, които акцентират върху ключови способности, включително творчеството и новаторството. В тези програми, като част от обновяването на образованието, което започна през 2004 г., съществува насоченост към развитието на умения, свързани с предприемачеството, новаторството и творчеството.

ISCED 1-3: в новата учебна програма за ISCED 1-3, въведена през учебната 2011/12 година, вниманието е насочено към атрибути, умения и методи на работа, които усъвършенстват предприемаческото поведение като междупредметна цел.

ISCED 3 (ПОО): в Кипър, между 90 % и 100 % от учениците в ПОО вземат участие в предприемачески програми на някой етап от учението си.

Учебни резултати

Не съществуват учебни резултати за обучението по предприемачество.

Обучение и подпомагане на учителите

Кипър е в процес на организиране на свободно избираеми, но целеви целогодишни семинари, във взаимодействие с Кипърския педагогически институт. Те ще бъдат изнасяни като служебно обучение пред кипърски учители в основното, средното и техническото образование, директори на училища и политици. Семинарите ще бъдат организирани във взаимодействие с Министерство на образованието и културата и промишления сектор.

⁽²²⁵⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

Латвия

Определение на обучението по предприемачество

В Латвия, като национално определение се използва описанието на предприемаческите ключови способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²²⁶⁾.

Приложима стратегия

Стратегията, отнасяща се до обучението по предприемачество (ОПР) за общото училищно образование и ППОО в училищата, се съдържа в „Насоките за развитие на образованието“ на Министерството на образованието и науката. Те обхващат периода 2014 - 2020 г. и се отнасят за всички нива на образованието и обучението.

Съществува също така и стратегия за висшето образование (ВО) – „Национална концепция за развитието на висшето образование и висшите учебни заведения“, свързана с ОПР, която цели да се създаде система за висше образование, конкурентноспособна на ниво ЕС. Стратегията има четири приоритета: ОПР е в приоритет номер едно (модернизацията на ВО).

Основни цели

В „Насоките за развитие на образованието“, една от целите е насърчаване на развитието на професионалните и социални умения на хората, основани на ценности за живота и пригодността за трудова заетост. Конкретните цели, свързани с обучението по предприемачество, са:

- по-нататъшно развитие на ОПР като една от способностите, които трябва да се укрепват чрез подобряване на образователното съдържание за ISCED нива 1-3;
- разработване на модулни програми за ППОО, включително за „инициатива и предприемачество“;
- развиване на професионалните умения на учителите, включително предприемачеството;
- развиване на неформалното и извънкласно предоставяне на образование за различни способности, включително предприемачеството.

Конкретни дейности

- Развиване на образованието и съдържанието и новаторски инструменти за обучение, включително и оценка на резултатите от обучението в подкрепа на нови способности, включително "предприемчив дух" и предприемачески умения;
- Развиване на професионалните умения на учителите (включително предприемаческите, финансовите, ръководните, ИКТ и чуждозиковите умения), с обхващане на 50 % от участващите в дейности за непрекъснато професионално развитие до 2017 г. и 80 % до 2020 г.;
- Увеличаване на информацията относно деловите/предприемаческите професии чрез разработване на ресурс (*Profesiju pasaule*).

⁽²²⁶⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

Министерства и заинтересовани страни – участници

В Латвия, участието и въздействието на държавните институции върху обучението по предприемачество е децентрализирано. Три държавни институции отговарят за ОПР:

- Министерството на икономиката, по-конкретно Латвийската агенция за инвестиции и развитие (ЛАИР);
- Министерството на образованието и науката (МОН);
- Министерството на социалните грижи (МСГ).

МОН работи във взаимодействие със заинтересованите страни, включително латвийските отраслови министерства и държавни агенции, национални организации на гражданското общество, Конфедерацията на латвийските работодатели, латвийската Студентска асоциация, латвийската Търговска и промишлена камара, Комисията по финанси и капиталови пазари и други.

Рамка за наблюдение

Рамката за наблюдение е осигурена от Министерството на образованието и науката. За „Насоките за развитие на образованието 2014 - 2020 г.“, министерството следва да внесе промеждутъчен доклад в Министерския съвет на 30 септември 2017 г. Окончателният доклад ще бъде внесен на 30 септември 2021 г.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

На ниво ISCED 1-2, обучението по предприемачество е интегрирано главно в задължителния предмет за социалните науки. Независимо от това, могат също да бъдат предвидени теми по предприемачество в други предмети, например в „Битова икономика и технология“, както и в математиката, физиката, химията, биологията и изобразителните изкуства. Като част от задължителното образование, един урок всяка седмица – известен като "класен урок" или "възпитание" – се организира от класния ръководител. Той се специализира в обсъждането на различни теми като професионално ориентиране, ОПР, гражданско участие и т.н.

Незадължителните предмети също могат да бъдат посветени на обучение по предприемачество. Така например, на ниво ISCED 3, ОПР е една от централните теми в предмета „Икономика“ за 10-ти до 12-ти клас.

В допълнение, общообразователните институции могат да разработват и (след акредитация) да прилагат свои собствени стандарти по предметите в области, свързани с ОПР, например „Основи на предприятието“, „Предприемачество“ и т.н.

Учебни резултати

На ниво ISCED 1-2, учебните резултати за ОПР обикновено са свързани с осведомеността за предприемачеството. Главните учебни резултати са знанията за ролята на предприемачите в обществото и разбирането за качествата, необходими на добрия предприемач. Учебните резултати включват способността да се прилагат някои умения, необходими за предприемачеството – като работа в екип, взаимодействие, изготвяне на прости планове и т.н.

На ниво ISCED 3 и при ППОО в училищата, учебните резултати са свързани с икономически и търговски познания и способността да се прилагат някои умения, необходими за успешно предприемачество.

Предприемачеството е интегрирано в предмета „Социални науки“, преподаван от 1-ви до 9-ти клас, като всички обсъждания и учебни теми са последователни и показват напредъка през различните образователни нива.

Изисквания за приемане в модула за ППОО „Инициатива и предприемачество“ включват завършване на нива ISCED 1-2, включително задължителния предмет „Социални науки“, който включва предприемачеството. Съществува също така и изискване да продължава следването в ISCED 3, където икономиката се предлага като предмет.

Обучение и подпомагане на учителите

Обучението по предприемачество е задължителна тема в първоначалното обучение на бъдещите учители в основното и средното общо образование. Предоставянето на НПР е на разположение на всички учители на всички образователни нива.

Развитието на професионалните умения на учителите се подкрепя от няколко национални институции и частни организации. Те включват Министерството на образованието и науката, регионалните Съвети за образованието, Държавната агенция за развитие на образованието, Агенцията за инвестиции и развитие, Агенцията за висшето образование, „Младежки постижения“ – Латвия и т.н., които предлагат подкрепа в съответствие с тяхната мисия и задачи.

Европейското финансиране, предоставяно за дейности за ОПР на учителите и учениците от ISCED нива 2 и 3, се управлява от латвийската Агенция за инвестиции и развитие (2009 - 2015 г.). Агенцията организира семинари/работни срещи по въпросите на ОПР за учениците от ISCED 2 и 3, и техните учители.

Досега тези дейности не са обединени. Все пак, „Насоките за развитие на образованието през 2014 - 2020 г.“ поставя цели за НПР в обучението по предприемачество, финансовата грамотност, ръководството, ИКТ и чуждите езици. Съществува конкретна цел да се повиши делът на обучените учители, който да достигне 50 % през 2017 г. и 80 % през 2020 г.

Литва

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Литва използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²²⁷⁾.

Приложима стратегия

Литва няма конкретна стратегия за обучението по предприемачество (ОПР); все пак, то е изрично включено в „Плана за действие за предприемачеството в Литва 2014 - 2020 г.“ ⁽²²⁸⁾. Тази стратегия обхваща всички образователни нива, включително предучилищното, началното, основното, средното, професионалното, колежа, университетите и образованието за възрастни. Тя се явява продължение на предишната конкретна „Стратегия за икономическа грамотност и обучение по предприемачество“ ⁽²²⁹⁾, която действуваше от 2004 г. до 2012 г.

Основни цели

Основната цел е да се повиши нивото на предприемачеството, което отразява целите на „Европейския план за действие на ЕС относно предприемачеството до 2020 г.“ ⁽²³⁰⁾ с три под-цели:

- създаване на последователна и непрекъсната система за обучение по предприемачество;
- създаване на благоприятна среда за създаване на нови фирми и развиване на делова дейност;
- насърчаване на предприемачеството, като се гарантира наличието на обществени услуги за деловата дейност, като се разграничават целеви групи (младежи, жени); насърчаване на новосъздадени фирми и социалното предприемачество; подкрепяне на предприемачеството в регионите и формиране на положителен образ на предприемачите.

Конкретни дейности

По първата подцел 1.1 „Създаване на последователна и непрекъсната система за обучение по предприемачество“ са идентифицирани следните конкретни дейности:

- 1.1.1. да се гарантира, че образованието по предприемачество и финансова грамотност е интегрирано в учебните програми на предучилищното и основното образование;
- 1.1.2. да се предостави поне една възможност на учениците преди края на задължителното образование да придобият практически опит в предприемачеството – или чрез управление на Учебно предприятие (УП), или като придобиват производствен опит в учебна фирма, или като отговарят за даден проект във фирма, предприятие или социално предприятие;
- 1.1.3. в професионалното обучение, за придобиване на практически опит в допълнение към задължителната учебна практика, учениците могат да преминат допълнителна практика и

⁽²²⁷⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²²⁸⁾ http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Verslumo_veiksmu_planas_2014-2020_1.pdf

⁽²²⁹⁾ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235714andp_query=andp_tr2=

⁽²³⁰⁾ http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan/index_en.htm

да подпишат двустранно споразумение за обучение (между учениците и учебното заведение);

1.1.4. разработване на практика на работното място според професията; укрепване на партньорството със социалните партньори;

1.1.5. прилагане на мерки за насърчаване на сътрудничеството между общообразователните училища и неправителствените организации с цел подкрепа на насърчаването на предприемачеството и участието на учениците в доброволчески дейности;

1.1.6. подобряване на компетентността в ОПР на учителите от общообразователните и професионалните училища и училищните инспектори по практика в гимназиите;

1.1.7. насърчаване на творчески инициативи у децата и младите хора.

Министерства и заинтересовани страни – участници

- правителството: Министерството на икономиката, Министерството на образованието и науката, Министерство на социалната сигурност и труда, Министерството на културата, Министерството на земеделието, Министерството на транспорта;
- други: предприятия, НПО;
- образованието, например учебни заведения за ПОО.

Рамка за наблюдение

„Планът за действие за предприемачеството в Литва” съдържа рамка за наблюдение.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Предприемачеството е една от ключовите способности, които следва да се придобият във формалното образование. Обучението по предприемачество е междупредметна цел на всички образователни нива, съгласно „Националната програма за икономика и предприемачество” за основното образование. Тя се базира на ключовите способности, включващи предприемачеството, общуването, умения за учене и гражданско участие. Програмата дава възможност за преподаване и обучение по различни начини, например фирми на учащи се и предприемачески състезания.

На второ образователно ниво (класове 1-12), то се разглежда в различни области от интегрираната програма за ОПР, която дава знания, умения и способности. Те могат да се доразвият в различни извънучилищни дейности. При ISCED 2, то се разглежда в отделен задължителен предмет, „Икономиката и ОПР”, във формалната образователна програма (тридесет и четири часа в 9-ти и 10-ти клас). При ISCED 3, в 11-ти и 12-ти клас, икономиката не е задължителна и училищата предлагат програми като „Фирми на учащи се”, „Икономика и предприятие”, „Предприятие и управление” и други. Учениците могат да избират.

Учебни резултати

„Националната програма за икономика и предприемачество” съдържа показатели за равнището на знанията, разбирането и уменията на учениците. Те помагат на учителя да наблюдава, обобщава и улавя постиженията на отделния ученик и да диференцира задачите. Описани и предвидени са задоволително, стандартно и високо ниво. Показателите за нивата не са количествени, а качествени и имат за цел не само да се оцени нивото на постиженията на учениците (на базата на точки), но също така и да се помогне на учителите при оценката на

уменията на всеки ученик и при планирането как те да се развиват, за да се подобрят учебните резултати.

Например, в края на задължителната програма за ISCED 2 ⁽²³¹⁾ учениците, достигнали до основното ниво, следва да са способни:

- да оценят своята роля в икономическата среда и да обяснят значението на предприемачеството;
- да поемат отговорност, да проявяват инициатива, да поставят цели и да оценяват усилията на другите хора

Обучение и подпомагане на учителите

През 2010 г., Литва прие „Наредба за обучение на учители“ ⁽²³²⁾, в която обучението по предприемачество не е изтъкнато. Все пак, в Литовския университет за образователни науки, първоначалната подготовка на учителите включва възможност за избор на икономически и свързани с предприемачеството модули.

Литовския университет за образователни науки предоставя възможности за НПР за учителите в средното общо образование и в ППОО в училищата, които водят курсове по икономика и предприемачество.

⁽²³¹⁾ Учебни резултати в програмата за основното общо образование:
http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/6_Socialinis-ugdymas.pdf Учебни резултати в програмата за средното общо образование:
http://www.upc.smm.lt/suzinokime/bp/2011/Socialinis_ugdymas_5_priedas.pdf

⁽²³²⁾ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425048

Люксембург

Определение на обучението по предприемачество

Няма национално определение за обучението по предприемачество (ОПР).

В Люксембург, предприемачеството се възприема като универсално умение, което следва да бъде развивано.

Приложима стратегия

В Люксембург няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество.

„Младежки постижения” – „Младежко предприятие” (*Jonk Entrepreneuren*)⁽²³³⁾ частично се финансира от правителството на Люксембург, за да подкрепя ОПР в училищата. Министерството на икономиката, Министерство на образованието, децата и младежта, и Министерството на държавните дела (кабинет на министър-председателя на Люксембург) са представени в съвета на директорите.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Министерство на образованието, децата и младежта от правителството на Люксембург, е част от финансираната от европейската програма „Еразъм+” политически експеримент „Младежко начало – предприемачески предизвикателства”⁽²³⁴⁾ – крупна инициатива в подкрепа на въвеждането на практически занятия по предприемачество в задължителното образование. Обучението по предприемачество може да е включено в езиковото обучение при ISCED 1 и в няколко предмета при ISCED 2. Включването зависи от желанието или нежеланието на учителите да интегрират съдържание от ОПР в тяхното време за преподаване. При ISCED 3, ОПР е задължително за учениците, изучаващи икономика и търговия в техническите средни училища, и е свободно избираемо за всички други ученици в техническите и общообразователните средни училища. При ППОО в училищата ОПР е задължително за учениците, изучаващи икономика, търговия и администрация, и свободно избираемо за всички останали.

Учебни резултати

Някои учебни резултати от ОПР, като планирането или финансовата грамотност, са интегрирани в учебните програми по различни предмети в гимназиалното образование. Все пак, те не се определят като учебни резултати от ОПР. Работата в екип се използва главно като метод на преподаване. Финансовата грамотност почти винаги се преподава в специфични предмети.

Обучение и подпомагане на учителите

В момента развитието на професионалните умения в ОПР е въпрос главно на мотивацията на учителите. Обучението по предприемачество не е задължителен предмет при обучението на учители на което и да било ниво. Курсове за НПР съществуват само за учители по икономика и комуникации в ППОО в училищата.

⁽²³³⁾ <http://jonk-entrepreneuren.lu/>

⁽²³⁴⁾ www.youthstartproject.eu

Унгария

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, унгарската Национална основна учебна програма ⁽²³⁵⁾ използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²³⁶⁾. То е доразвито, както следва: „Свързаните знания включват разпознаване и разбиране на възможностите и предизвикателствата, свързани с личния или професионалния живот и деловата дейност, както и цялостно разбиране за това как работи икономиката и самоуверен подход към финансирането. Отделната личност трябва да е наясно с финансовите и правни условия за работа на предприятията. Това включва умения като планиране, управление, ръководство, делегиране на задачи, анализ, общуване, обосновка, оценка на опита, оценка и поемане на рискове, самостоятелна работа и работа в екип, както и етично поведение. Положителната нагласа се характеризира с независимост, творчество и новаторство, мотивация за постигане на цели и устойчивост в личния и социалния живот, както и в работата”.

Приложима стратегия

Няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР). Три общи стратегия включват препратки към ОПР: първо, „Стратегията за учене през целия живот за Унгария 2014 г. - 2020 г.” ⁽²³⁷⁾; второ, „Националната стратегия за младежта 2009 г.- 2024 г.” ⁽²³⁸⁾ и накрая, „Националната стратегия за научни изследвания, развитие и новаторство 2013 г.- 2020 г.” ⁽²³⁹⁾.

„Стратегията за учене през целия живот за Унгария” е най-важната стратегия, която изрично настоява за развитие на предприемаческите способности на всички нива.

Основни цели

- укрепване на преподаването на основни умения и ключови способности, включително ОПР;
- поставяне на ударението върху по-общите умения за решаване на проблема с реинтегрирането на младите хора (напусналите) в образованието (свързани с предприемаческите способности, например решаване на проблеми и договаряне);
- по-силен акцент върху пресечните умения, за да се осигури съотнесимост на образованието за възрастни с изискванията на пазара на труда;
- използване на основани на способности учебни резултати.

Конкретни дейности

Планът за действие за стратегията се разработва.

⁽²³⁵⁾ https://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf

⁽²³⁶⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²³⁷⁾ <http://www.kormany.hu/download/7/fe/20000/Egész%20életen%20át%20tartó%20tanulás.pdf>

⁽²³⁸⁾ http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Youth/Hungary/Hungary_National_Youth_Strategy.pdf

⁽²³⁹⁾ http://www.kormany.hu/download/5/ef/e0000/Nemzeti_KFI_strat%C3%A9gia.pdf

От другите общи стратегии, „Националната стратегия за младежта 2009 г.- 2024 г.“⁽²⁴⁰⁾ споменава ОПР по отношение на младежта в общ план, а не с оглед на конкретни образователни нива. Стремелът е младите хора „да станат самостоятелни, да имат гъвкав подход към живота, да започнат кариера, да прилагат новаторски идеи и по този начин да допринасят за икономическото и социално развитие на обществото и да станат предприемачи“. Освен това, „чрез използване на възможностите за образование и неформалното учене, предприемаческият дух трябва да се насърчава сред младите хора“. Наблюдават се широкообхватни показатели като младежката безработица и участието в обществени дейности. Един показател е специфичен за започване на стопанска дейност: повишаване на "дела на младите предприемачи сред всички млади хора, които не са студенти или пенсионери".

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е междупредметно за ISCED 1-3, включително ППОО в училищата.

То е представено по относително сложен начин в унгарската Национална основна учебна програма и съответните рамкови учебни планове. То е ключова способност, която следва да бъде обхваната във всички предметни области. Национална основна учебна програма също така определя 12 междупредметни цели, три от които са свързани с обучението по предприемачество:

- поемане на отговорност за други, доброволчество;
- професионално ориентиране;
- развитие на финансовата и паричната грамотност.

Целите и перспективите варират в зависимост от възрастовата група и предметната област; така например, в предметите, свързани с наука, технология, инженерство и математика (НТИМ), по-голямо внимание се обръща на творчеството, планирането, анализа, оценката на рискове и тенденции, както и управлението на работата по проекти. От друга страна, при географията или историята ударението е по-скоро върху разбирането на финансовите и правни термини и контексти, общото функциониране на света на икономиката, както и върху етиката. Освен това, има задължителна доброволческа практика като част от учебната програма.

Учебни резултати

За обучението по предприемачество няма дефинирани учебни резултати.

Обучение и подпомагане на учителите

В Националната основна учебна програма обучението по предприемачество се разглежда като всеобхватна образователна цел и задача за развитието, като се препоръчват широкообхватни педагогически подходи (като индивидуално развитие и активно учение), но не се дават непосредствени насоки относно ключовите способности или задачите за развитието.

Интегрирането на ОПР в първоначалната подготовка на учителите е въпрос на институционална самостоятелност.

Унгарският Национален институт за професионално обучение и образование за възрастни (NSZI) предоставя курс за НПП по преподаване на предприемачество за всички учители в ППОО в училищата.

⁽²⁴⁰⁾ http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Youth/Hungary/Hungary_National_Youth_Strategy.pdf

Малта

Определение на обучението по предприемачество

В Малта, определението на обучението по предприемачество (ОПР), споделяно от повечето заинтересовани страни, е дадено в Националната рамка на учебните програми за всички:

„Предприемачеството дава възможност на децата и младите хора да развиват умения за цял живот, дава им възможност да се справят с несигурността, да реагират на промените и да бъдат творци. „Меките“ предприемачески способности включват социалните умения и предприемаческите нагласи; „твърдите“ предприемачески способности са насочени повече към развитието на делови умения, като изготвяне на план за производство. Елементи на предприемаческо поведение (любопитство, самостоятелност, творчество, инициатива и дух на колективност) се внедряват и закрепват в съществуващите учебни програми чрез интегрирането на програми, проекти и дейности по предприемачество”⁽²⁴¹⁾.

Приложима стратегия

В Малта няма конкретна национална стратегия за ОПР, като то не е обхванато и в общите правителствени стратегии. Все пак, то е включено в Националната рамка за учебните програми (НРУП).

Прилагането на Националната рамка за учебните програми започна през 2012 г., като тя обхваща основното и средното образование (ISCED 1-3). Водещото министерство е Министерството на образованието и трудовата заетост, но при нейното разработване бяха проведени широки консултации⁽²⁴²⁾ с голям брой заинтересовани, сред които бяха професионални съюзи, други организации, политически партии, учители, ученици и родители.

Основни цели

Националната рамка за учебните програми предлага цялостен учебен подход, който следва да поддържа климат на творчество, предназначен да развива „общуването, латералното мислене, оригиналността, емоционалното развитие, ръководството, любопитството, интуицията, критичното мислене, решаването на проблеми, насърчаването на предприемачески нагласи и отвореност към културното многообразие и себеизразяване”⁽²⁴³⁾. Прилагането му е свързано също така със „Свидетелството за средно образование и характеристика”⁽²⁴⁴⁾, което документира формалното и неформалното учение, следвано от учениците.

От учебната 2016/2017 година, учебните резултати от обучението по предприемачество ще бъдат изрично посочени в учебните програми за всички задължителни и свободно избираеми предмети за ISCED нива 1, 2 и 3, включително ППОО в училищата. Това ще стане под формата на централни препоръки чрез официални документи. Прилагането ще стане в течение на няколко години, така че ОПР постепенно да се интегрира на всяко ниво.

⁽²⁴¹⁾ <https://curriculum.gov.mt/en/Resources/The-NCF/Pages/default.aspx> (виж стр. 38)

⁽²⁴²⁾ За допълнителна информация относно процеса на консултации: <http://curriculum.gov.mt/en/Resources/The-NCF/Pages/default.aspx#Consultation>, както и http://curriculum.gov.mt/en/Resources/The-NCF/Documents/Consult_Docs/Analysis%20of%20Feedback_Entities.pdf

⁽²⁴³⁾ <https://curriculum.gov.mt/en/Resources/The-NCF/Pages/default.aspx> (виж стр. 38)

⁽²⁴⁴⁾ <http://skola.edu.mt/wp-content/uploads/2012/11/handbookweb.pdf>
<http://weavefx.com/smcboys/wp-content/uploads/2015/06/SSCP-circular-to-parents.pdf>

Конкретни дейности

- предоставяне на насоки за интердисциплинарната тема „Образованието по предприемачество, творчество и новаторство“;
- цели за ОНР в ISCED 1 – учениците следва да ценят процесите, които водят до създаването и реализацията на нови идеи; да разбират и развиват способността да се мисли, да създават и оценяват нови продукти, които помагат на тях и на другите да се приспособяват към промените в обществото; да изпитат на практика поемането на риск, планирането, постоянството и използването на тяхното въображение за създаването на продукти; да постигнат вяра в себе си и способността да бъдат полезни и продуктивни за себе си, своята група приятели, класа и училището ⁽²⁴⁵⁾;
- цели за ОНР в ISCED 2-3 – учениците следва да са подготвени да предвиждат, предизвикват и да се справят с промени; да развиват организационни умения; да развиват уменията, необходими за групов динамичен, оценка на риска и разрешаване на конфликти ⁽²⁴⁶⁾.

Рамка за наблюдение

Интегрирането на ОНР като междупредметна тема не беше наблюдавано или оценявано през учебната 2014/2015 година. Това е планирано да започне от учебната 2016/2017 година с въвеждането на Рамка за учебните резултати (РУР) и Програмите за учене и оценка (ПУО).

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество се препоръчва централно и ще бъде изрично упоменато в учебните програми от учебната 2016/2017 година. Обучението по предприемачество е една от междупредметните теми, посочени в Националната рамка за учебните програми, които важат за всички основни и средни училища (ISCED 1-3). В момента се разработва рамка за учебните резултати. Тази рамка произтича от положенията на НРУП и развива ОНР като междупредметна тема в по-голяма дълбочина и с повече подробности, като дефинира нейните конкретни учебни резултати. Едновременно с това се разработват ПУО за всеки предмет, който се преподава в ISCED 1, 2 и 3. Тези ПУО изрично интегрират специфичните за ОНР цели, определени в РУР, във всички предмети и на всички нива.

Главната цел на ОНР като междупредметна тема е да даде на учениците нагласите, знанията и способностите да действат по предприемачески начин и да придобият уменията, които ще спомагат за тяхната дългосрочна пригодност за трудова заетост в бързо променящата се търговска, икономическа и социална околна среда. Това включва те да станат предприемчиви граждани и в други сфери освен промишлеността или трудовата заетост. Тези цели изискват развитие на „меките“ общоприложими лични и междуличностни умения, необходими на един предприемач, както и насърчаване на предприемаческите знания и разбирания, необходими за преследване на предприемачески начинания, както и да се придобие предприемаческа нагласа, която е едновременно творческа и новаторска.

⁽²⁴⁵⁾ NCF, 2012 г., стр. 52.

⁽²⁴⁶⁾ NCF, 2012 г., стр. 59.

Учебни резултати

В момента се разработва рамка за учебните резултати (РУР). Разработват се ПУО за всеки от 48-те конкретни предмета, които се преподават на ISCED нива 1, 2 и 3. Тези ПУО определят учебните резултати от ОПР, които следва да бъдат постигнати за всеки предмет и на всяко образователно ниво. Програмите за учене и оценка ще осигурят постепенното разработване на универсални учебни резултати от ОПР, за целия период на задължителното образование и за всеки предмет.

Обучение и подпомагане на учителите

Въпреки че в момента не съществуват препоръки на централно ниво, насоки за обучението на учителите и подпомагане на обучението по предприемачество, те са в процес на разработка като част от рамката за учебните резултати (РУР) и ще бъдат въведени през учебната 2016/2017 година.

Няма занятия за НПР по ОПР като част от официалните образователни курсове за студенти или специализанти, провеждани от Университета на Малта, който е единственото учебно заведение за сертифициране на квалифицирани учители на това ниво. Все пак, организацията „Младежки постижения” – „Младежко предприятие” – Малта може да бъде поканена да осигури занятия по НПР за преподаватели, които да се запознаят с предлаганите от „Младежки постижения” – „Младежко предприятие” – Малта образователни програми, както и с методиките за прилагане на дейности по ОПР в класните стаи.

Нидерландия

Определение на обучението по предприемачество

В Нидерландия е възприето определението на европейската Тематична работна група за обучението по предприемачество (ОПР):

„Обучението по предприемачество е за учащи се, които развиват уменията и нагласите си така, че да могат да превърнат творческите идеи в предприемаческа дейност. Това е ключова способност за всички учащи се, което поддържа личното развитие, активното гражданско участие, социалното включване и пригодността за трудова заетост. То е от значение в целия процес на учене през целия живот, във всички дисциплини на обучение и за всички форми на образование и обучение (формалното, неформалното и самостоятелното), които допринасят за предприемачески дух или поведение, със или без търговска цел” (²⁴⁷).

Съгласно експерти от Министерство на образованието:

„Предприемачеството се отнася до способността на отделната личност да превръща идеите в дейност. То включва творчеството, новаторството и поемането на рискове, както и способността да се постигат целите”. Предприемачеството се отнася до разпознаване и използване на възможностите, проявяване на инициатива, активност и творчество, както и решаване на проблеми; то също така включва постоянство, работа в екип и общуване, както и чувство за културна и морална отговорност”.

Приложима стратегия

В Нидерландия няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество.

До 2012 г. съществуваше стратегическо подпомагане за ОПР, осъществявано от холандските министерства на икономиката, на образованието, на културата и науката, на земеделието, природата и качеството на храните. През 2005 г., министерствата лансираха програмата – партньорство *Leren Ondernemen* за насърчаване на ОПР, която беше последвана през 2007-2012 г. от „Програма за действие „Образование и предприемачество”” (²⁴⁸). Това беше национална схема за субсидиране, помагаша на образователните институции да интегрират ОПР в своята политика и организация, с цел увеличаване на броя на учениците, които показват предприемачески начин на мислене и поведение. В резултат на плана за действие, налице е видима промяна в областта на образованието, като вече се обръща по-голямо внимание на предприемачеството. Предприемачеството също така придоби по-трайно място в организацията на образованието в нарастващ брой институции – една от целите на програмата.

Нидерландия има обща стратегия, свързана с предприемачеството и новаторството (²⁴⁹), като изрично е подчертана необходимостта от подобряване на образованието и обучението чрез засилване на взаимодействието между образователните и деловите среди, като се прави връзка с предишните и текущите дейности за ОПР.

(²⁴⁷) http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/archive/documents/entrepreneurship-report-2014_en.pdf

(²⁴⁸) http://www.onderwijsonderneemt.nl/english/action_programme_education_and_entrepreneurship

(²⁴⁹) <https://www.government.nl/topics/entrepreneurship-and-innovation/contents/investing-in-top-sectors>

В учебните програми

В Нидерландия училищата са автономни. Въпреки че няма стратегия на национално ниво, много училища обръщат внимание на ОПР, но те са свободни да решават дали и как да преподават този предмет.

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество не се споменава изрично в учебните програми за основното и средното образование. Все пак, училищата могат да използват програми за предприемачеството като *Jong Ondernemen* ⁽²⁵⁰⁾, която се финансира от холандското правителство, за реализиране на програми на основно, средно, ППОО и университетско ниво ⁽²⁵¹⁾. При основното образование, ударението е предимно върху „предприемаческото поведение”: насърчаване на дръзновението, творчеството, ориентираното към решения мислене (решаване на проблеми), търговско-икономическо мислене и дейност, развитие на социалните умения. Децата са насърчавани да развиват своята инициатива чрез краткосрочни проекти (продължаващи седмици или месеци).

При общото средно образование (HAVO и VWO), в учебните програми са включени елементи на предприемачество, по-специално в дисциплината „Икономиката и обществото”. Някои училища се специализират в предприемачеството като част от мрежа от „Предприемназии” ⁽²⁵²⁾ – в която учители и ученици заедно ръководят училището, или като „Техназия” ⁽²⁵³⁾, в която (техническите) науки често са съчетани с новаторско предприемачество, например чрез работа с външни клиенти.

При VMBO, от 2015 г. се реализира експериментален проект за нова програма за изучаване, наречена „Икономика и управление” (предприемачество), в която съществува посилен акцент върху предприемаческите способности, отколкото преди. В допълнение, има взаимодействие между различни училища с коледжите за ПОО (ROC) и земеделските колежи за ПОО (AOC), за постигане на непрекъснато учение в областта на предприемачеството.

При ППОО в училищата, „Сертификатът за предприемачество” развива предприемаческите качества, включително знанията и уменията, необходими за създаване и ръководене на фирма. Сертификатът е предназначен за учениците от средното професионално образование (MBO) във всички сектори; той им дава възможността да развиват своите умения в предприемачеството и им дава солидна подготовка, за да станат предприемачи. В ППОО в училищата съществуват също така специалности, които са насочени към предприемачеството, например обучение за „предприемачи в търговията на дребно” и „предприемачи в заведенията за обществено хранене / пекарни”. Това е конкретно обучение, което образова младите хора да станат предприемачи. Обучението в ПОО се състои от специалности и един или повече свободно избираеми елементи (*keuzedelen*). С въвеждането на тези свободно избираеми елементи почти всички ученици в ПОО имат възможността да изберат вариант на ОПР по време на тяхното обучение.

⁽²⁵⁰⁾ www.jongondernemen.nl

⁽²⁵¹⁾ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/06/10/ondernemen-kun-je-niet-vroeg-genoege-leren.html>

⁽²⁵²⁾ www.entreprenasium.nl

⁽²⁵³⁾ www.technasium.nl

Учебни резултати

Учебни резултати не са посочени изрично, защото няма национална стратегия за основното и средното образование. Какво трябва да знаят учениците в ППОО в училищата се посочва в квалификационния профил.

В холандската квалификационна структура, представители на работодателите, работниците и образователните институции работят заедно за съставяне на „Квалификационни досиета“⁽²⁵⁴⁾. Тези досиета посочват какво следва да знае и може бъдещият професионалист след изпита. Националната квалификационна структура за ПОО е обвързана с Европейската квалификационна рамка (ЕКР). Това гарантира, че след завършване учениците от цялата страна ще имат еднакви способности.

Обучение и подпомагане на учителите

В Нидерландия, учебните заведения за учители са автономни и не са задължени да преподават предприемачество.

„Предприемчивият учител“ (*De ondernemende docent*) – двугодишен проект, организиран от Агенцията за предприятия в Нидерландия (*Rijksdienst voor Ondernemend Nederland*) – цели да насърчава РАВOs (колежи за обучение на учители в основното училище) да повишават осведомеността за предприемаческото поведение на своите курсисти и преподаватели. Проектът приключи през м. декември 2015 г. В резултат, няколко РАВOs решиха да продължат да работят за реализацията на предприемаческото обучение в техните учебните програми и в рамките на техните организации.

Проектът „Edison“⁽²⁵⁵⁾, от 2013 г. съфинансиран от програмата на ЕС за учене през целия живот, цели да внедри предприемачеството в образователните пътеки за учениците в програмите за ПОО. Той обединява партньори от шест страни (Нидерландия, Ирландия, Испания, Италия, Австрия и Обединеното кралство). Вече е разработена програма за подпомагане на учителите от ПОО за развиването на техните предприемачески умения. Холандската Асоциация на коледжите за ПОО (*MBO Raad*), заедно с Alfa-College, предлагат тази програма на холандските учители от ПОО.

⁽²⁵⁴⁾ Квалификационните досиета са базирани на Приложението към сертификат „Европас“. За повече информация, вижте <http://en.europass.nl/node/91>, а сертификатите могат да се видят на адрес: http://cs.s-bb.nl/?SES_LANG=6

⁽²⁵⁵⁾ <http://www.edisonentrepreneurship.eu/>

Австрия

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Австрия използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²⁵⁶⁾.

Независимо от това, съществува и се прилага ясно определен модел за обучение по предприемачество (ОПР): австрийският модел „Трио“ за ОПР ⁽²⁵⁷⁾. Моделът препоръчва ранно включване на ОПР в цялата образователна програма:

- ниво 1: базово образование за предприемачеството;
- ниво 2: предприемаческа култура;
- ниво 3: предприемаческо гражданско учение.

Приложими стратегии

Няма конкретна стратегия за ОП; все пак, ОПР е част от три общи стратегии:

- „Стратегията за учене през целия живот (УЦЖ: 2020 г.)“ ⁽²⁵⁸⁾ – най-важната за обучението по предприемачество;
- „Gründerland Österreich“ ⁽²⁵⁹⁾;
- „Австрийската стратегия за младежта“ ⁽²⁶⁰⁾.

А) „Стратегията за учене през целия живот (УЦЖ: 2020 г.)“

Тя покрива периода от 2011 г. до 2020 г., обхваща ISCED 1-8 и е най-важната стратегия за ОПР.

Основни цели на УЦЖ: 2020 г.

Основната цел на стратегията е да насърчава учение, което предизвиква и стимулира учащите се чрез индивидуализиране на учебните пътеки. Съществуват 10 линии на дейност.

Конкретни дейности на УЦЖ: 2020 г.

Стратегията определя ОПР като междуетраслов проблем – като една от осемте европейски ключови способности – и това гарантира, че ОПР ще се управлява от националната рамка. Линия за действие 2 споменава предприемачеството като една от осемте ключови способности, като посочва една конкретни мярка, както следва: „Разработване на нови учебни програми (за всички видове училища), които са постоянно насочени към резултатите от ученето и устойчивостта, както и интердисциплинарни модели на преподаване, които се фокусират върху ключовите способности“. Линия за действие 8 е конкретно насочена към предприемачеството, като нейното виждане гласи, както следва: „Концепцията от учене през

⁽²⁵⁶⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²⁵⁷⁾ Този модел е разработен от центъра ОПНУ-Импулс (Обучение по предприемачество за новаторство в училище) (<http://www.eesi-impulszentrum.at>) и неговото прилагане в училищата се финансира от министерството (по-специално в училищата и колежаите за ПОО).

⁽²⁵⁸⁾ https://www.bmbf.gv.at/ministerium/vp/2011/llarbeitspapier_ebook_gross_20916.pdf?4dtiae

⁽²⁵⁹⁾ http://www.bmwf.gv.at/Presse/Documents/BMWFW_Land_der_Gruender_NEU.pdf

⁽²⁶⁰⁾ http://www.youthpolicy.org/national/Austria_2013_Youth_Strategy.pdf

целия живот е главен елемент от икономическата и трудовата политика и насърчава конкурентноспособността на фирмите, както и възможностите на трудещите се на пазара на труда”.

Министерства и заинтересовани страни – участници в УЦЖ: 2020 г.

Участващите министерства включват Федералното министерство на образованието, изкуствата и културата; Федералното министерство на науката и научните изследвания; Федералното министерство на труда, социалните въпроси и защита на потребителите, както и Федералното министерство на икономиката, семейството и младежта.

Рамка за наблюдение на УЦЖ: 2020 г.

Стратегията се контролира от работна група от министерствата, заедно с Националната платформа от външни партньори. В допълнение към годишните отчети, през 2020 г. работната група ще внесе окончателен доклад за постиженията, който ще включва препоръки за по-нататъшна работа. Стратегическите цели са измерени спрямо критерии, които се основават на национални и общоевропейски проекти и са изразени в конкретни съотношения.

Б) „Gründerland Österreich”

„Австрия – страна на предприемачите” е стратегия, чиято основна цел е подобряване на екосистемата на предприемачеството. Тя включва следните дейности, свързани с ОПР, в темата „Повишаване на осведомеността”: Дейност 17 за подобряването на финансовата грамотност; Дейност 20 за създаването на предприемачески дух в малките деца и въвеждане на предприемаческо мислене в цялата образователна система и Дейност 21 – за повишаване на значението на предприемачеството в обществото.

В) „Австрийската стратегия за младежта”

Обучението по предприемачество е също така част от „Австрийската стратегия за младежта”, която е в унисон със „Стратегията на ЕС за младежта 2010 г.- 2018 г.” Тя има измерими стратегически цели, заедно с препоръки за конкретни мерки, включително повече предприемаческо обучение, увеличаване на използването на учебни фирми, както и увеличаване на броя на младите хора, участващи в проекти и доброволческа работа.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е междупредметна цел при ISCED 3 (включително ППОО в училищата) и цели да даде на учениците разбиране за предприемаческо мислене (предприемачески дух) и дейност. По този начин те получават възможността или да създадат свое собствено предприятие, или да работят в своя собствена полза, или в полза на обществото, или като вътрешни предприемачи, т.е. служители.

Обучението по предприемачество е интегрирано в задължителните предмети при нива ISCED 1-3 (включително ППОО в училищата). Основното ударение е върху предприемаческо учене чрез опит. В Националните стандарти съществуват конкретни предприемачески способности. Обучението по предприемачество също така е интегрирано като задължителен предмет в общообразователните дисциплини на ISCED 1, в географията и икономиката на ISCED 2-3 и в организацията на производството в ППОО в училищата.

Освен това, чрез целта "Отворени училища", училищата могат да достигнат до външния свят чрез предоставяне на обучение в места извън територията на училището, както и чрез допълване на тяхното обучение с училищни мероприятия. Фирми, държавни институции и т.н. могат да предоставят полезни места за преподаване и/или учене, които дават възможност за практическо обучение в ситуации от реалния живот.

Учебни резултати

Много учебни програми бяха преработени, за да се насочат към способностите, главно на основата на модела „Трио“⁽²⁶¹⁾ и включват предприемачество, по-специално в ППОО в училищата. Учебните резултати също така отразяват модела „Трио“, като Австрийската референтна рамка за предприемаческите способности⁽²⁶²⁾ служи за ръководство.

Обучение и подпомагане на учителите

Понастоящем, ОНР е задължителна тема само в първоначалното обучение на бъдещите учители по икономика и география в средното образование (включително ППОО в училищата). Все пак, в Австрия ППУ е в процес на реформиране и повечето от новите учебни програми за ППУ за средното образование (започваща през 2016/2017 г.) все още не са издадени. Предоставянето на ОНР също така е ограничено до учителите в средното образование по икономика и география.

Центърът ОНУ-Импулс (Обучение по предприемачество за новаторство в училище), подкрепян от Министерство на образованието и въпросите на жените, е експертен център за обучението по предприемачество в страната. Той предоставя достъп до онлайн учебни материали, разработени във взаимодействие с „Инициативата за преподаване на предприемачество“ (ИПП/IFTE) и с други заинтересовани страни. От 2011 г. той реализира програмата „ОНУ сертификация по предприемачество за училищата“. Координатори от ОНУ са на разположение на регионално ниво за координиране и управление на групи по проекти за предприемачеството.

⁽²⁶¹⁾ Повече информация за този подход има в Раздел 3.3.3 на доклада.

⁽²⁶²⁾ <http://www.eesi-impulszentrum.at/wp-content/uploads/2014/01/PosterReferenzrahmen-092014pdf>

Полша

Определение на обучението по предприемачество

Обучението по предприемачество (ОПР) е предназначено да развива уменията и нагласите на учениците в подготовката им за активен живот, отворен към света; то също така се стреми да им даде знанията, необходими за улесняване на тяхното приспособяване към променящите се условия. Предприемачеството е развиването на умения като проявяването на инициатива, планирането на проекти, постигането на цели, самореализацията, поемането на рискове, работата в екип и способността да се посрещат неуспехите, както и да се правят смислени изводи. То също така оформя нагласите за творчество, отговорност и инициативност ⁽²⁶³⁾.

Приложима стратегия

В Полша няма текуща национална стратегия за ОПР; в замяна на това, то се разглежда в рамките на няколко общи стратегии. Най-важната от тях е стратегията „Перспектива за учене през целия живот“ (ПУЦЖ) ⁽²⁶⁴⁾, която определя националната стратегическа рамка за образованието и обучението през целия живот. Тя обхваща периода 2013 г. - 2020 г. и всички образователни нива.

Основни цели

В стратегията присъстват пет цели:

- насърчаване на творчеството и новаторството;
- осигуряване на ясна и последователна национална квалификационна система;
- осигуряване на разнообразен и достъпен набор от ранни грижи и образование;
- приспособяване на образованието и обучението към нуждите на една устойчива икономика и промените в пазара на труда;
- подобряване на работната среда и насърчаване на участието на обществото, обучението за възрастни и задоволяването на социалните потребности.

Конкретни дейности

В две от целите се споменава ОПР в общ план:

- **Цел 1** подчертава необходимостта младите хора да развиват творчеството, предприемачеството и новаторството, за да могат да посрещнат социалните и лични предизвикателства в живота;
- **Цел 4** посочва необходимостта в общото образование да се развиват практически и предприемачески способности, за да се могат младите хора да навлязат в пазара на труда и да се възползват от възможностите за трудова заетост.

Стратегията също така споменава области, които са неразделна част от ОПР, например общата насоченост към творчеството в Цел 1 и значението на участието на деловите среди и специалистите от промишлеността, както и гражданските институции в образованието и обучението в Цел 4.

⁽²⁶³⁾ http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2014/01/pll1_2013_09_10zal_do_uchwaly_rm.pdf

⁽²⁶⁴⁾ <http://men.gov.pl/jakosc-edukacji/planowanie-strategiczne-i-uczenie-sie-przez-cale-zycie/perspektywa-uczenia-sie-przez-cale-zycie.html>

Министерства и заинтересовани страни – участници

Правителство: Кабинет на министър-председателя, Министерството на националното образование, Министерството на науката и висшето образование, Министерството на външните работи, Министерството на икономиката, Министерството на развитието, Министерството на семейството, труда и социалната политика.

Заинтересовани страни: Полската агенция за развитие на предприятията, научната общност, предприемачи, работници, гражданското общество и банките.

От посочените, Министерството на икономиката и Полската агенция за развитие на предприятията (ПАРП) са особено важни за подкрепата за предприемачеството на политическо ниво. Тези две организации активно участват в създаването и практическата реализация на стратегията относно предприемачеството и новаторството. Освен това, Полската народна банка (*Narodowy Bank Polski*) от години участва в насърчаването на икономическото и финансово образование за младите хора ⁽²⁶⁵⁾.

Рамка за наблюдение

Координацията и наблюдението се осъществяват от междуведомствения Екип за учене през целия живот, съставен от заинтересованите министерства, посочени по-горе. Този екип ще анализира развитието на ключовите способности, включително предприемачеството, ще наблюдава прилагането и ще дава оценка на мерките за развитие на уменията и квалификацията.

На европейско и национално равнище ще се използват критериите от Европа 2020 г. Изготвянето на регионални стратегии за учене през целия живот, като част от общите регионални стратегии, е ключов фактор в реализацията на стратегията за ПУЦЖ на национално ниво. Предвижда се и последваща оценка на стратегията след приключване на изпълнението.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е изрично интегрирано в учебните програми.

При нива ISCED 2 и 3, задължителният предмет „Знания за обществото“ приканва всички ученици да вземат участие в образователен проект (20 % от курса в ISCED 2 и 10 % в ISCED 3).

При ниво ISCED 3, задължителният предмет „Въведение в предприемачеството“ включва учениците в социални и граждански дейности, и развива техните творчески умения и инициатива. В свободно избираемия предмет „Икономиката на практика“ учениците реализират индивидуални образователни проекти.

Учебни резултати

Основните учебни програми за общо образование дефинират многобройни учебни резултати за ОПР на различни ISCED нива и за различни предмети (задължителни и свободно избираеми). Учебните резултати са свързани и се развиват на всяко ISCED ниво. Примерите включват:

⁽²⁶⁵⁾ http://www.nbp.pl/home.aspx?f=o_nbp/informacje/dzialalnosc_educacyjna.html

- „Знания за обществото” (ISCED 2-3):
  - разпознаване и решаване на проблеми (ISCED 3)
- „Въведение в предприемачеството” (ISCED 3):
  - общуване и вземане на решения
  - икономика и предприятие
  - планиране и кариерно развитие
  - етични правила
- „Икономиката на практика” (ISCED 3):
  - способността да се планира и реализира даден проект и да се анализират неговите резултати.

Обучение и подпомагане на учителите

Не съществува специална разпоредба за ОПР като част от ИОУ, като висшите учебни заведения имат самостоятелност в изготвянето на програми, базирани на Националните стандарти за обучение на учители.

Общо взето, НПР не е задължително, но е необходимо за повишение. Непрекъснато професионално развитие се предлага както от институции на централно ниво (ORE – Център за развитие на образованието – *Ośrodek Rozwoju Edukacji*), така и от областни и районни центрове за НПР. Центърът за развитие на образованието предлага подготовка по ОПР като част от НПР на всички учители в прогимназиите и общото гимназиално образование. „Младежки постижения” – Полша също предлага занятия по ОПР като част от НПР на всички учители в основното и средното образование, включително ППОО в училищата.

Възможно е да се намерят допълнителни курсове за обучение за НПР, семинари или конференции със свободен достъп, които осигуряват помощ за преподаването на предмети, свързани с ОПР, като курса „Да бъдем предприемчиви”, или курса „Икономиката в училище” (обхващащ предприемачеството и по-широки теми), провеждани от центровете за обучение на учителите в Познан и Люблин. Освен това, учителите биват насърчавани да се записват в проекти и конкурси заедно с техните ученици, например *Finansoaktywni*⁽²⁶⁶⁾ – образователна програма за финансово обучение на учители и ученици в прогимназиалните училища, организирана от Министерството на финансите.

Някои ресурси са достъпни чрез мрежи от държавни педагогически библиотеки на регионално ниво и онлайн на национално ниво⁽²⁶⁷⁾. Гражданският образователен център⁽²⁶⁸⁾ също ръководи някои проекти за ОПР и предоставя учебни материали по тази тема.

Министерството на икономиката организира образователни групи⁽²⁶⁹⁾, насочени към улесняване на взаимодействие на регионално ниво между образованието и обучението (по-специално професионалното обучение) и производството.

⁽²⁶⁶⁾ <http://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/finansoaktywni-program-edukacyjny-dla-uczniow-i-nauczycieli-szkol-gimnazjalnych.html>

⁽²⁶⁷⁾ <http://www.ore.edu.pl/wydzialy/rozwoju-kompetencji-spoecznych-i-obywatelskich>

⁽²⁶⁸⁾ <http://www.ceo.org.pl/pl/biblioteka-materialow/przedsiębiorczosc-i-ekonomia>

⁽²⁶⁹⁾ <http://www.mg.gov.pl/Wspieranie+przedsiębiorczosci/Szkolnictwo+zawodowe/Klasy+edukacyjne>

Португалия

Определение на обучението по предприемачество

Националното определение е описано подробно в *Насоките за гражданско образование* ⁽²⁷⁰⁾ на Генералната дирекция за образование от м. декември 2012 г., което гласи:

„Обучението по предприемачество (ОПР) цели да насърчава придобиването на знанията, умения и нагласите, които подтикват и водят до развитието на идеи, инициативи и проекти, за да се създадат, обновят или направят промени в живота на отделната личност в отговор на предизвикателствата, поставени от обществото.

Обучението по предприемачество е универсален принос към различни предмети и извънпредметни области, реализиран чрез дейности или проекти, която са разработени с участието на учениците, които желаят да направят промяна в качеството им на граждани”.

Приложима стратегия

В Португалия няма текуща национална стратегия за ОПР.

Регионалните стратегии за подпомагане на предприемачеството са от голямо значение. Те целят укрепване на предприемачеството като основа на силна и стабилна регионална икономика. В този аспект, ролята на регионите е от решаващо значение, тъй като те са основните институционални партньори на университетите, различните научно-изследователски и образователни организации, както и на малките и средни предприятия. Някои ключови идеи за реализацията на стратегии за интелигентна специализация, като учене през целия живот в научните изследвания и новаторството, помагат за насърчаване на научните изследвания и за поощряване на предприемачески подход сред учениците, и взаимодействат с регионалните предприятия, свързани с новаторството, като по този начин затвърждават тяхното място в регионалното икономическо развитие.

Съществува добре изградена мрежа от държавни ведомства и външни организации, които работят съвместно в тази област на политиката.

Португалия участва в различни европейски проекти, където се изпитват подходи към ОПР. Един от тях е финансираният от европейската програма „Еразъм+” проект „Младежко начало – предприемачески предизвикателства” ⁽²⁷¹⁾ – политически експеримент, ръководен от Португалската платформа за обучение по предприемачество ⁽²⁷²⁾ заедно с Министерството на образованието и науката. Това е крупна инициатива на ЕС в шест страни за подпомагане на пробното въвеждане на практически занятия по предприемачество в задължителното образование.

Съществува също така и ръководена от правителството инициатива, наречена „Стратегическа програма за предприемачество и новаторство” ⁽²⁷³⁾, чиято цел е „насърчаване на творчеството, цифровата грамотност, научната и технологическа култура и

⁽²⁷⁰⁾ <http://dge.mec.pt/educacao-para-cidadania-linhas-orientadoras-0>;
http://dge.mec.pt/sites/default/files/ECidania/citizenship_education_guidelines.pdf

⁽²⁷¹⁾ www.youthstartproject.eu

⁽²⁷²⁾ <http://www.peep.pt>

⁽²⁷³⁾ <http://www.ei.gov.pt/index/>

предприемачеството” на всички образователни нива. В законодателството⁽²⁷⁴⁾ в подкрепа на програмата са посочени две конкретни дейности:

- 4.1.1. Насърчаване на експериментален компонент в основното и средното образование, чиято цел е подобряване на ученето чрез опит в науката и въвеждането на повишени изисквания към лабораторната работа. Освен това, неговата цел е стимулиране на творчеството, съвместната работа и развойните дейности, както и намаляване на бягството от риск, като по този начин се допринася за култура и отчетност на организацията от ранните години на основното образование.
- 4.1.2 Инициативата „INOVA! – изучаваме предприятието”, която цели да насърчава младите хора да разработват инициативи, които допринасят за решаването на проблеми в общностите, в които се намират; тя може да включва регионални или национални конкурси.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

В образователното законодателство, обучението по предприемачество е уредено от Наредба-закон № 139/2012 г. от 5-ти юли с.г., актуализиран от Наредба-закон № 91/2013 г. от 10-ти юли с.г.⁽²⁷⁵⁾, които уреждат организацията на учебните програми и управлението на основното и средното образование. То е включена в раздела „Образование за гражданско участие” на учебните програми.

При ISCED 1 и 2, ОПР е включено в „Образование за гражданско участие”, междупредметна тема в учебните програми, която е дефинирана в учебните планове и присъства във всички предметни и извънпредметни области от учебните програми. Все пак, то не е задължително. В зависимост от училището, предоставянето може да включва няколко културни дейности и свободно избираеми предмети. Училищата сами решават кои дейности помагат на техните ученици да развият способностите, които им позволяват да възприемат все по-активен подход към различни ситуации.

Включването в учебните програми на различните измерения от „Образованието за гражданско участие”, едно от които е ОПР, изисква прилагането на хоризонтален подход, както в тематичните области и теми, така и в дейностите и проектите – от предучилищното до гимназиалното образование. Образованието за гражданско участие не е задължителен предмет; училищата могат сами да решават дали да го предоставят като отделен предмет във втори и трети етап на основното образование (ISCED 1-2). То може да се развива в съответствие с конкретните нужди и проблеми на образователната общност, заедно и в отговор на целите, определени от всяка група училища или отделно училище в рамките на техните образователни проекти.

При курсовете за ППОО в училищата (ISCED 3 и 4), предприемачеството не е отделен предмет, но е интегрирано и обхванато като тема или съдържание в рамките на даден модул, учебна единица или предмет. Предприемаческото съдържание е разработено чрез цели и способности.

⁽²⁷⁴⁾ <http://www.iapmei.pt/iapmei-leg-03.php?lei=7992>

⁽²⁷⁵⁾ <http://www.dge.mec.pt/educacao-para-a-cidadania/documentos-de-referencia>
http://www.dge.mec.pt/sites/default/files/Basico/Legislacao/dl_139_2012pdf

Учебни резултати

В момента се разработва ръководен документ за учебните програми за ОПР; той ще съдържа показатели за постиженията по предприемаческите знания, умения и нагласи от предучилищното до гимназиалното образование. Това се ръководи от междуведомствена работна група, която включва правителствени дирекции от Министерство на образованието и Министерството на икономиката. Този документ, който се предвижда да бъде публикуван през първия семестър на 2016 г., ще бъде основен за ОПР и следва да бъде използван от всички училища; той ще даде отражение върху разработката на учебните програми по всички предмети.

Обучение и подпомагане на учителите

Обучението по предприемачество не е задължителна тема в първоначалната подготовка на учителите, нито пък е една от областите, изброени в законодателството относно непрекъснатото професионално развитие (НПР). Все пак, съществуват няколко програми за обучение в тази област, създадени под егидата на висши учебни заведения. НПР се планира, то е свързано с разработвания ръководен документ за учебните програми за ОПР и съдържа курсове за обучение за целевата група учители в основното и в средното общо образование.

Насоките за преподаване на предприемачеството за учителите в ППОО в училищата са гъвкави и учителите могат сами да подбират дидактически материали и други ресурси, приспособявайки своята методология към потребностите на класа или групата. Учебните програми и квалификациите съдържат съвети относно педагогическите стратегии и ресурси и могат да включват и библиография.

Румъния

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Румъния използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²⁷⁶⁾.

Приложима стратегия

В Румъния няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР).

Най-важната национална стратегия е „Стратегия за развитието на сектора на малките и средни предприятия и за разширяване на хоризонта и подобряване на условията за делова дейност в Румъния до 2020 г.” ⁽²⁷⁷⁾. Тя обхваща периода от 2014 г. до 2020 г. и всички образователни нива от ISCED 1 до ISCED 8. Тази стратегия е свързана и с други програми, стратегии и проекти, разработени от румънските правителствени институции.

Основни цели

Главната цел на стратегията е създаването на среда, която благоприятства стопанската дейност, частната инициатива и предприемаческия дух. Нейното предназначение е да насърчава създаването на нови фирми и развитието на МСП; да стимулира нарастването на конкурентноспособността в местната икономическа среда на всички нива чрез значително увеличение на броя на икономически активните МСП; да насърчава развитието на съществуващите предприятия и създаването на нови работни места до края на 2020 година.

Основните цели, свързани с ОПР, са мерки две и девет. Мярка две цели да се укрепи ОПР на всички образователни нива и да се стимулира социалното предприемачество, докато мярка девет предвижда увеличаване на броя на учебните фирми и програмите за моделиране на стопанска дейност.

Конкретни дейности

Дефинирани са редица съответни мерки, които се провеждат от Департамента за малките и средни предприятия, деловата среда и туризма, с допълнителни партньори като Министерство на националното образование и научните изследвания:

- подпомагане на реализацията на програмите за учебни фирми, които включват партньорства между образователни институции както в Румъния, така и в чужбина;
- Националният квалификационен орган (НКО) да обвърже потребностите на предприятията от квалификации и умения с образованието и обучението, предоставяно от учебните заведения;
- подпомагане на партньорствата между частния сектор и училищата за провеждане на практически курсове за обучение на учителите за подобряване на техните професионални умения в предприемачеството;

⁽²⁷⁶⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²⁷⁷⁾ https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/HG_859_2014_r.pdf

- разработване на помощна програма за създаване на уеб-платформи за популяризиране на възможностите за образование и обучение сред младите хора (по-специално предприемачеството и предприемаческото обучение).

Министерства и заинтересовани страни – участници

- Министерството на енергетиката, малките и средни предприятия и деловата среда;
- Министерството на държавните финанси;
- Министерството на националното образование и научните изследвания;
- Министерството на труда, семейството, социалната защита и възрастните хора;
- Министерството на информационното общество;
- организации на работодателите и представителни организации.

Рамка за наблюдение

Няма рамка за наблюдение.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е изрично интегрирано в учебните програми като междупредметна тема, като задължителен отделен предмет и е интегрирано в редица други предмети:

При ISCED 1-3, ОПР е изрично залегнало като междупредметна цел за всички предмети ⁽²⁷⁸⁾. За всеки предмет и година за обучение, пояснението относно преподаването споменава осемте ключови способности, включително чувството за инициатива и предприемчивостта.

При ISCED 2, то се преподава като задължителен отделен предмет – „Предприемаческо обучение”, в 10-ти клас. При ISCED 3, то се преподава като задължителен отделен предмет – „Приложна икономика”, в 12-ти клас. При ISCED 3 в ППОО в училищата, то се преподава като задължителен отделен предмет – „Предприемаческо обучение” – в 11-ти клас, като част от тригодишното професионално образование.

То също така е интегрирано в следните задължителни предмети:

- „Личностно развитие” за подготвителния клас, първи клас и втори клас;
- „Гражданско учение” за третия и четвърти класове;
- „Технологическо образование” за пети – осми класове;
- „Гражданска култура” за седми и осми класове;
- „Икономика” за единадесети клас;
- „Учебно предприятие” (за обучението в сферата на услугите).

Съществуват централни препоръки за методиката на обучение за ОПР, включително редица методи на преподаване с практическа насоченост. Учебните планове също така

⁽²⁷⁸⁾ През 2009 г. учебните програми бяха преразгледани и новите учебни програми бяха одобрени със заповед на министъра на образованието № 5097/2009.

препоръчват използването на симулирани на компютър икономически упражнения, които да приближат учебния процес до икономическата реалност.

Учебни резултати

Дефинирани са следните учебни резултати:

- предприемачески нагласи – самоувереност, чувство за инициатива;
- предприемачески способности – планиране, финансова грамотност, организиране на ресурси, управление на рискове;
- предприемачески знания – оценка на възможности.

Конкретните учебни програми изрично споменават оценяването, като се включват както обобщаващия, така и формиращия подход.

Обучение и подпомагане на учителите

Учебните заведения за ППУ имат институционална самостоятелност при разработването на учебните програми и интегрирането на ОПР.

Курсове за НПР се предлагат предимно от Ресурсните центрове за преподавателския персонал (CCD), които са специализирани учебни заведения на областно ниво. Другото предоставяне на обучение се подкрепя от областните инспекторати, университетите или Министерството на националното образование и научните изследвания. То включва националните програми или тези, организирани в партньорство с други организации и НПО. Някои учители в Румъния вземат участие в дейности за обучение, осъществявани или подкрепяни от международни институции или организации, като Европейския съвет, или по-широкообхватните програми на Европейски съюз.

Насоки за реализацията на обучението по предприемачество в учебните програми се предоставят с използване на годишно календарно планиране⁽²⁷⁹⁾. Министерството на националното образование и научните изследвания също така предоставя списък на полезни ресурси за ОПР на своя уебсайт⁽²⁸⁰⁾.

Съществува програма за обучение на учителите в ППОО в училищата, която поддържа търговски „учебни фирми“ (*Firma de exercitiu*), редица дейности, както и уебсайт и методически наръчник за най-добрата практика в търговските учебни фирми⁽²⁸¹⁾. Това предоставяне на НПР беше разработено на основата на проект, съфинансиран от Европейските социални фондове, като по време на проекта бяха обучени 600 учители (2007 г. - 2013 г.). В рамките на последващия проект „Обучение на учители в професионалното и техническото образование – услуги за обучение на място за разпространение на модерния интерактивен метод на учебната фирма“, бяха създадени 15 регионални центъра за разпространение на учебните материали и методологията, разработени в рамките на проекта. Централните органи подпомагат дейността на тази регионална мрежа чрез организиране на конкурси на предприемачески теми и наблюдение как тези дейности могат да подпомогнат развитието на предприемаческия дух.

⁽²⁷⁹⁾ <http://www.edu.ro/index.php/articles/16038>

⁽²⁸⁰⁾ <http://www.edu.ro/index.php/articles/c152>

⁽²⁸¹⁾ <http://firmaexercitiu.tvet.ro/index.php/achizitii>

Словения

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Словения използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²⁸²⁾.

Приложима стратегия

Няма текуща национална стратегия, свързана с обучението по предприемачество (ОПР), макар че такава се разработва и вече е създадена стратегическа група. Междувременно, ОПР е включено в „Националната програма за младежта 2013 г. - 2022 г.“ ⁽²⁸³⁾.

„Националната програма за младежта“ очертава националната политика по отношение на младите хора на възраст 15-29 години и обхваща ISCED 3-8. Тя се ръководи от Министерството на образованието, науката и спорта (което отговаря също така и за младежта), във взаимодействие с другите министерства. Програмата е съсредоточена върху шест ключови области: образованието, трудовата заетост и предприемачеството; жилища; здраве и благополучие; обществото и младежкия сектор; културата, творчеството, културното наследство, и средствата за масово осведомяване.

В ключовата област „Трудова заетост и предприемачество“, един от приоритетите е изрично свързан с ОПР: „Насърчаване на новаторството, творчеството, инициативата, предприемачеството (включително социалното предприемачество) и самостоятелната заетост сред младите хора, както и подчертаване на нарастващото значение на развитието на социално отговорни предприемачески нагласи и знания.“

Програмата посочва значението на насърчаването на тези качества чрез училищни курсове и изтъква социалното предприемачество и самостоятелната заетост за младите хора.

Рамка за наблюдение

На всеки три години правителството внася доклад за резултатите от изпълнението в Народното събрание, като в края на срока на действие на стратегията се внася окончателен доклад. Народното събрание обсъжда доклада.

Съществуват три показателя, конкретно свързани с ОПР:

- дял на новите и започващите предприемачи, по възрастови групи;
- дял на младите предприемачи, които имат поне един служител в техните фирми;
- дял на младите хора, които са получили образование в областта на новаторството, творчеството и предприемачеството, по полове.

Връзките с общите стратегии включват Закона за основното училище, който урежда ISCED 1-2 ⁽²⁸⁴⁾ и който беше допълнен през 2007 г. с включване на целта за „развитието на предприемачеството от гледна точка на развитие на личните нагласи за ефективна дейност, новаторство и творчество от учащите се“. Предишната „Словенска стратегия за развитие - 2005

⁽²⁸²⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²⁸³⁾ <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO93>

⁽²⁸⁴⁾ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007102&stevilka=5073>

г.”⁽²⁸⁵⁾ включваше целта да се развиват предприемаческите способности на всички образователни нива, да се насърчава предприемаческия дух на младите хора, да се създадат програми за обучение за управление на малки предприятия, както и да се предоставят предприемачески знания на младите хора.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е изрично залегнало като междупредметна цел при всички предмети от ISCED 1-3, включително ППОО в училищата, а също така е част и от други задължителни и свободно избираеми предмети на различни нива.

При ISCED 1-2, Законът за основното училище предвижда цел, свързана с ОНР, като учителите в основните училища преследват тази цел по време на уроците. Прилагането на актуализираните учебни програми по предмети за основните училища започна през учебната 2011/12 година, включително подхода към способностите (една от които е чувството за инициатива и предприемчивост).

При ISCED 1, в някои години ОНР е част от задължителните предмети в областите на обществените и природните науки: „Екологично образование”, „Обществени науки”, „Природни науки и технологии”, както и „Битова икономика”.

При ISCED 2, в някои години ОНР е част от „География”, „Технология” и „Отечествена култура, гражданска култура и етика”, както и от някои свободно избираеми предмети.

При ISCED 3, през 2007 г. бяха изготвени актуализирани учебни програми по предмети, включително и подход към способностите, подкрепен от приемането на насоки. Прилагането им започна през учебната 2008/09 година. Заедно с това бяха приети насоки за междупредметната тема за „Екологично образование”, която включва ОНР⁽²⁸⁶⁾. Освен това, ОНР е задължително за учениците, специализиращи икономика на гимназиално ниво (общо образование и ППОО в училищата).

Учебни резултати

При ISCED 1-3, предприемачеството е залегнало в документите на учебните програми като една от осемте ключови способности. Учебните програми за различни предмети (като обществените науки, природните науки, технологията, битовата икономика) включват някои учебни резултати, свързани с развитието на предприемачески способности и нагласи. Тук са включени области, свързани с икономиката, света на труда, икономическите права, устойчивото развитие и др. такива.

До известна степен, предприемачеството се споменава в документите на учебните програми. Все пак, прилагането често е ограничено до неговите индивидуални измерения (като критичното мислене или творчеството), обикновено в рамките на работа по проекти и подобни дейности.

Предстои разработването на всеобхватен подход към включването на предприемачеството в училищното образование. С цел изготвяне на национална стратегия, Словения участва в различни развойни проекти, където се изпробват различни подходи. Един

⁽²⁸⁵⁾ <http://www.arrs.gov.si/en/agencija/inc/ssd-new.pdf>

⁽²⁸⁶⁾ http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2014/programi/media/pdf/un_gimnazija/k_okoli_vzgoja_gimn.pdf

от тях е финансиранят от европейската програма „Еразъм+“ политически експеримент „Младежко начало – предприемачески предизвикателства“⁽²⁸⁷⁾ – крупна инициатива в подкрепа на въвеждането на практически занятия по предприемачество в задължителното образование.

Обучение и подпомагане на учителите

Няколко курса за НПР на учителите от основното и средното образование, включително ППОО в училищата, са разработени от държавния институт за ПОО и Агенцията за насърчаването на предприемачеството, новаторството, развитието, инвестициите и туризма в рамките на проекти, както и от „Младежки постижения“ – Словения.

Виртуалната класна стая за самоинициатива и предприемачество⁽²⁸⁸⁾, водена от Института на Република Словения за професионално образование и обучение, предоставя някои материали и насоки, които бяха разработени в рамките на различни проекти и които могат да помагат на учителите при обучението по предприемачество на гимназиално ниво (общо образование и ППОО в училищата). Словения продължава да участва в проекти, чиято цел е разработване на методи на обучение и учебни материали.

⁽²⁸⁷⁾ www.youthstartproject.eu

⁽²⁸⁸⁾ <https://skupnost.sio.si/course/view.php?id=8668>

Словакия

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Словакия използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽²⁸⁹⁾.

Приложима стратегия

В Словакия няма конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР).

Все пак, обучението по предприемачество се разглежда подробно в рамките на „Националната стратегия за младежта 2014 - 2020 г.“ ⁽²⁹⁰⁾. Другите стратегии, свързани с ОПР, включват:

- „Стратегия за учене през целия живот 2011 г.“ ⁽²⁹¹⁾ – една от ключовите области е свързана с ключови способности, включително предприемаческите способности;
- „Стратегия „Минерва“ 2.0“ ⁽²⁹²⁾ – икономическа стратегия за новаторство, която включва теми, свързани с ОПР, например подпомагане на практическата насоченост на предприемаческото обучение;
- „Програма за модернизация Словакия 21“ ⁽²⁹³⁾ – дългосрочна стратегия в ключови области от националната политика, която разглежда ОПР като мярка за повишаване на трудовата заетост на висшистите. Една от нейните цели е да подкрепя развитието на предприемаческите способности и усвояването на основни знания по предприемачество и икономика в гимназиите;
- „Националната стратегия за младежта“ подчертава творчеството и предприемачеството като един от деветте приоритета, като го разбива на четири стратегически цели с 13 поддържащи дейности. По-долу е даден обзор.

Конкретни дейности

- **Стратегическа цел 1 – Информация за възможности:** идентифициране на висококачествени, действени и устойчиви програми и проекти:
  - Използване на експерт, който да управлява програмата за предприемачеството в държавните ведомства с оглед постигане на взаимодействие и целеустременост.
- **Стратегическа цел 2 – Предприемаческа грамотност:** подпомагане на обучението по предприемачеството и предприемаческото образование:
  - включване на участие в насочена към предприемачеството практическа програма или проект;
  - насърчаване на въвеждането на предприемаческото обучение на всички образователни нива, включително неформалното;
  - ясно дефиниране на учебните резултати от образованието по предприемачество за учителите на всички нива;

⁽²⁸⁹⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽²⁹⁰⁾ http://www.youthpolicy.org/national/Slovakia_2014_Youth_Strategy.pdf

⁽²⁹¹⁾ http://www.youthpolicy.org/national/Slovakia_2014_Youth_Strategy.pdf

⁽²⁹²⁾ http://unctad.org/Sections/un_cstd/docs/cstd2011p01_Slovakia_EN.pdf

⁽²⁹³⁾ <https://www.minedu.sk/data/att/2337.pdf>

- адаптиране на съществуващите ефективни и успешни методи за образование в областта на предприемачеството във формалното и неформалното образование;
- въвеждане на преподаването на основни предприемачески способности посредством онлайн курсове.
- **Стратегическа цел 3 – Предприемачество за бъдещето:** повишаване на осведомеността чрез положителна информация за постиженията на предприемачите и ползата, която те принасят за обществото, както и възможностите за създаване на нови фирми:
  - създаване на посланическа мрежа от поколенията на бъдещите предприемачи, която да се популяризира в училищата, както и чрез обществените средства за масова информация;
  - лансиране на риалити шоу по радиото или телевизията, което да показва новосъздадени предприятия на млади предприемачи;
  - насърчаване на предприемачески конкурси за младите хора в средствата за масово осведомяване;
  - разпространяване на повече информация относно предприемачеството, по-специално в университетите;
  - осигуряване на информация за инструменти за новаторство и подкрепа за предприятията на младите хора.
- **Стратегическа цел 4 – Взаимодействие с предприемачи:** наставничество за младите хора с новаторски идеи:
  - набелязване на съществуващите програми за наставничество и предоставяне на достъп до информацията за съществуващи и планирани програми за наставничество във формалното и неформалното образование;
  - създаване на конкретна програма за наставничество на доброволци с неформално образование, във взаимодействие с фирми, предприемачи и търговски камари, с оглед на създаване на условия за учене чрез наставничество.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Водейщо е Министерството на образованието, науката, научните изследвания и спорта, работейки във взаимодействие с други министерства и организации от държавната администрация, правителствени консултантски органи и комисии. То се наблюдава от междуведомствена работна група за държавната политика спрямо младежта.

Рамка за наблюдение

Министерството на образованието, науката, научните изследвания и спорта на Словашката Република ще информира за състоянието на подготовката и реализацията на гореспоменатите проекти и инициативи посредством междуведомствена работна група за държавната политика спрямо младежта; съответните доклади ще се изготвят ежегодно.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е част от учебните програми като тема, интегрирана в задължителни предмети в основното и средното образование (включително в ППОО в училищата). При ISCED 1, то е интегрирано в „Трудово обучение“, докато при ISCED 2 то е интегрирано в „Технология“, „Света на труда“ и „Гражданско учение“. При ISCED 3, ОПР е интегрирано в „Гражданско учение“, докато в ППОО в училищата то е интегрирано в гражданското учение, лабораторни упражнения и практически занятия.

Учебни резултати

При ISCED 1, те са интегрирани в предмета „Трудово обучение” и гласят, че учениците следва да са способни:

- да разбират работата и свързаните с работата дейности като възможност за самореализация, самообразование и развитие на предприемаческо мислене.

При ISCED 2, те са интегрирани в предметите „Гражданско учение”, „Света на труда” и „Технология”, като учениците следва:

- да разбират и да обяснят икономическия живот на обществото и основните форми на предприемачество;
- да са в състояние да осъществяват основни дейности за реализация на предприемачески намерения и да разбират ползите и рисковете от създаването на предприятие.

При ISCED 3/ППОО в училищата, те са интегрирани в предмета „Гражданско учение” и гласят, че учениците следва да са способни:

- да разбират основите на икономическата грамотност.

Обучение и подпомагане на учителите

Непрекъснато професионално развитие в обучението по предприемачество е достъпно само за учители по математика, гражданско учение, етика и компютърни науки в прогимназиите и гимназиите, както и за учители по технически и професионални предмети в гимназиалното образование.

Словашкият Център за учебни фирми е член на EUROPEN-PEN International и подкрепя ППОО в училищата в развитието на учебни фирми.

Финландия

Определение на обучението по предприемачество

Във Финландия съществува национално определение както за предприемачеството, така и за обучението по предприемачество (ОПР), взети от „Насоките за обучението по предприемачество“ ⁽²⁹⁴⁾:

„Предприемачеството е способността на отделната личност да превърне идеите в дейност. То обхваща творчеството, новаторството и поемането на рискове, както и способността да се планира и ръководи дейността за постигане на целите. Тези качества спомагат за всекидневния живот в образованието, на работното място, при отбиха и в другите социални дейности. Тези качества са необходими в предприемачеството, но те също така повишават осведомеността на работниците относно тяхната работа и им помагат да се възползват от възможностите.

Обучението по предприемачество се отнася предимно до широкообхватната работа, извършена в образователната администрация с оглед на подобряването на предприемачеството. Освен това, ОПР се предоставя и подкрепя от редица партньори и организации от пазара на труда. Практическите мерки са насочени към насаждане на положителни нагласи и развитие на знания и умения, свързани с предприемачеството, създаване на нови предприятия, повишаване на личните умения на предприемачите, както и допринасяне за предприемачески начин на действие на работното място и във всички други дейности. Обучението по предприемачество е залегнало в ученето през целия живот и в мрежовия режим на работа.

Приложима стратегия

Във Финландия съществува конкретна национална стратегия за предприемачеството – „Насоки за обучението по предприемачество“, която се ръководи от Министерството на образованието и културата (МОК) и обхваща периода 2009 г.-2015 г. Насоките обхващат всички нива: от грижите и образованието в ранна детска възраст до образованието за възрастни и висшето образование.

Основни цели

Целта на „Насоките за обучението по предприемачество“ е подобряване на предприемаческия дух сред финландците и превръщане на предприемачеството в по-привлекателен избор на кариера. Мерките се отнасят до цялата образователна система и целят да развият активно гражданско участие, да укрепват творчеството и новаторството в образованието и обучението, да създават положителна предприемаческа култура и нагласа, както и да насърчават създаването на нови предприятия.

Стратегията препоръчва предприемачески училища с гъвкава, творческа и новаторска култура на работа. Това се съчетава с подкрепа за разработване на учебни среди, ориентирани към учащите се, при които учителят е насочващ. Следва да се предоставя учене чрез опит, което включва решаване на проблеми и взаимодействие с външни организации.

⁽²⁹⁴⁾ <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm09.pdf?lang=en>

Конкретни дейности

Планирани постижения за 2015 г.:

- интензификация на работата в мрежа между партньорите в ОПР на международно, национално, регионално и местно ниво;
- мерките за ОПР възникват предимно на регионално и местно ниво;
- регионалните експертни центрове са се утвърдили и обхващат цялата страна;
- ОПР твърдо става част от основните учебни програми и засилва присъствието си в учебните програми на училищата;
- ОПР се интегрира по-енергично в училищните и производствените стратегии и планове за развитие;
- в основните учебни програми на професионалното обучение е включено изучаване на предприемачество;
- в общите стратегии на висшите учебни заведения е включено предприемачеството;
- ОПР е част от първоначалното обучение на учители, които ще отговарят за тази тема;
- увеличено е предоставянето на НПР и вътрешното заместване, свързано с ОПР;
- наличие на учебна среда, която насърчава работата в мрежа за ППУ и НПР, например с използване на виртуална околна среда.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Насоките бяха изготвени чрез взаимодействие на широка основа с различни дейци от предприемаческата общност. Партньорите включват редица правителствени и национални агенции, образователни организации, органи на местната власт и организации на деловите среди.

Рамка за наблюдение

Министерството на образованието и културата е възложило на Технологическия университет в Лапеенранта да прецени насоките и ще ги актуализира съобразно с оценката. МОК не съобщава срока за извършване на това.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

На ниво ISCED 1-2, ОПР е интегрирано в рамките на междупредметните теми „Личностно израстване” и „Гражданско участие и предприемачество”, които се разглеждат в основни и свободно избираеми предмети и в съвместни мероприятия като събирания. В допълнение, предметът „Обществени науки” (класове 7-9) включва елементи на ОПР.

На ниво ISCED 3, Националната основна учебна програма съдържа „Обществени науки”, които включват ОПР.

На ниво ISCED 3, в ППОО в училищата, модулът „Предприемачество и предприемаческа дейност” е задължителен за всички специалности и ключовата способност е интегрирана в различни предмети.

Учебни резултати

Във Финландия съществува континуум от учебни резултати – от основното до средното образование, осигурени от структурата на учебните програми.

При ISCED 1-2, основните учебни резултати за „Гражданско участие и предприемачество“ са: развитие на уменията на учениците, необходими за гражданско участие; придобиване на основни предприемачески способности като формиране на критично мнение и справяне с конфликти; учениците са предприемчиви и действат новаторски. В „Обществените науки“ (ISCED 2-3), учениците научават основното за предприемачеството и могат да разбират неговото значение за икономиката и благосъстоянието на обществото.

На ниво ISCED 3, Националната основна учебна програма изисква училищата да създадат учебна среда, в която учениците сами си поставят целите и се научават да работят както самостоятелно, така и съвместно. В икономиката, съдържанието разглежда всекидневните икономически решения и икономически въпроси от гледна точка на морала.

На ниво ISCED 3, при ППОО в училищата, модулът „Предприемачество и предприемаческа дейност“ е задължителен за всички специалности. Чрез него учениците са способни да оценяват и разпознават своите собствени умения и силни страни, да изготвят свои собствени производствени планове и да ценят положението на предприемача.

Обучение и подпомагане на учителите

Препоръките на централно ниво са изложени в стратегията.

Включването на обучението по предприемачество в учебните програми за ППУ е въпрос на институционална самостоятелност. Все пак, „YVI – Проект за подготовка на учителите за обучението по предприемачество“ (2010 г. - 2014 г.) събра заедно повече от 30 организации с цел разработване на програма за обучението на учители по предприемачество. Учебните програми за ППУ бяха разработени съвместно, както и новите педагогически модели и инструменти.

Редица организации предлагат НПР, включително финландският Национален съвет за образование и Асоциацията на учителите по история и обществени науки.

Финландският Национален съвет за образование поддържа уеб страница ⁽²⁹⁵⁾, която предлага на учителите помощни материали, свързани с ОПР. Учебните заведения за учители имат самостоятелност при съставяне на техните учебни програми, макар че някои предлагат свободно избираеми курсове по предприемачество. Проектът „YES – Виртуалната учебна среда за предприемачество“ – безплатна услуга за ОПР, който бе реализиран през 2001 г. със средства от Европейските социални фондове, действа като експертен център за регионите. Националният съвет за образование допринесе за неговото първоначално развитие и все още финансира образователните дейности на този център. Понастоящем основни национални дарители (с изключение на НПР) са регионални и местни заинтересовани страни.

Концепцията за обучение „Аз и моят град“ ⁽²⁹⁶⁾ включва обучение на учителите, учебни материали за 10 урока и еднодневно посещение в учебната среда на „Аз и моят град“. Във Финландия, мнозинството от шестокласниците на възраст от 12 до 13 години вземат участие в „Аз и моят град“ под ръководството на своите учители.

⁽²⁹⁵⁾ www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm09.pdf?lang=en

⁽²⁹⁶⁾ <http://yrityskylä.fi/en/me-mycity/>

Швеция

Определение на обучението по предприемачество

В Швеция съществува национално определение за обучението по предприемачество (ОПР), което е изложено в „Стратегията за предприемачеството в областта на образованието“⁽²⁹⁷⁾:

„Обучението по предприемачество се отнася до развитие и стимулиране на обща компетентност като проявяване на инициатива, отговорност и превръщане на идеи в дейност. То се отнася до развитие на любопитството, самостоятелността, творчеството и смелостта да се поемат рискове. ОПР също така насърчава умения като способността да се вземат решения, да се общува и да се взаимодейства. Предприемачеството е динамичен социален процес, при който хората, самостоятелно или във взаимодействие, установяват възможностите и превръщат идеите в практическа целева дейност в социален, културен или икономически контекст“.

Приложима стратегия

Швеция има конкретна национална стратегия за ОПР. „Стратегията за предприемачеството в областта на образованието“ бе задействана през 2009 г., няма краен срок и обхваща всички образователни нива (ISCED 1-8).

Основни цели

- предприемачеството следва да бъде част от образованието на всички нива;
- повече хора следва да създават свои собствени фирми.

Конкретни дейности

- да се изтъкне значението на стимулирането на предприемаческите способности чрез учебните програми и в някои от курсовите учебни планове в основното, общото и професионалното средно образование;
- да се създаде нова учебна програма за общото гимназиално образование, като се акцентира върху икономиката;
- да се постигне по-тесно взаимодействие между професионалното гимназиално образование в училищата и шведските фирми;
- да се разработи нова концепция за професионални състезания в професионалното гимназиално образование в училищата;
- да се подкрепят училищата и висшите учебни заведения в стимулирането на ОПР;
- да се идентифицира и анализира ОПР в основното, общото и професионално средно образование; образованието след средното, но не висше, както и висшето образование, за да може да се изтъкне добрата практика;
- да се разработят първокласни учебни програми за висшето образование, които акцентират върху предприемачеството и новаторството.

Министерства и заинтересовани страни – участници

- Министерството на образованието и науката

⁽²⁹⁷⁾ <http://www.regeringen.se/contentassets/0f6c0164196e4071a9cb27eaada1cb41/strategi-for-entreprenorskap-inom-utbildningsomradet>

- Министерството на предприятията и новаторството

Рамка за наблюдение

Към стратегията няма рамка за наблюдение.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е междупредметна цел в основното и гимназиалното образование. В гимназиалното образование, курсовете по предприемачество се водят на задължителна и/или свободно избираема основа. Курсът „Предприемачество“ се преподава като задължителен отделен предмет в рамките на четири гимназиални дисциплини („Занаяти“, „Предприятие и администрация“, „Природни ресурси“ и „Хотелиерство и туризъм“), както и като свободно избираем отделен предмет в рамките на други гимназиални дисциплини. Курсът „Предприемачество и предприятие“ се преподава като задължителен отделен предмет като елемент от дисциплината „Организация на производството“, както и като свободно избираем отделен предмет в рамките на 12 от 18-те общонационални дисциплини.

Учебни резултати

Не съществуват междупредметни учебни резултати, но за курсовете „Предприемачество“ и „Предприемачество и предприятие“ са определени учебни резултати.

Например, преподаването на предмета „Предприемачество“ следва да даде на учениците възможността да развият следните аспекти:

- разбиране на значението на предприемачеството за хората, организациите, фирмите и обществото;
- способността за превръщане на идеи в практическа целенасочена дейност за започване на даден проект или създаване на модел на фирма;
- способността за осъществяване на даден проект или ръководене на модел на фирма;
- способността да се завърши и оцени даден проект или модел на фирма;
- знания за това как идеите и продуктите са защитени от законите и други разпоредби;
- способността да се използват делови икономически методи.

Изисквания към знанията, с използване на скала за оценка от А до Д, са посочени за всеки аспект.

Обучение и подпомагане на учителите

Висшите учебни заведения (ВУЗ) имат самостоятелност по отношение на включването на обучението по предприемачество в учебните програми за първоначална подготовка на учителите.

Съгласно националната стратегия, шведската Национална агенция за образованието (*Skolverket*) подкрепя и насърчава училищата да развият ОПР. Във взаимодействие с ВУЗ, тя предоставя курса „Предприемаческо обучение“ на учители от всички училищни нива, като учителите, участващи в курса, следва да ръководят процеса на прилагането му в своите училища. Шведската Национална агенция за образованието също така предоставя пряко финансово подпомагане на училищата за НПР на учителите и разработва цифрови помощни материали.

Обединеното кралство – Англия

Определение на обучението по предприемачество

Предприемаческото образование (ОПР) в Англия е предназначено да помогне на „младите хора да бъдат творчески и новаторски личности, да поемат рискове и да ги управляват, като правят това с решителност и мотивация“. ОПР е разделено на три области ⁽²⁹⁸⁾:

- предприемачески способности – делови умения и нагласа „мога да го направя“;
- финансови способности – разбиране и управление на основни финанси;
- разбиране на икономиката и предприятието – разбиране на контекста на предприятието.

Това определение беше включено в публикациите на Министерството на образованието „Преглед на предприемаческото образование в Англия“ ⁽²⁹⁹⁾ и „Карта на учебните резултати: предприемаческото образование и пригодността за трудова заетост“ ⁽³⁰⁰⁾, издадени от „Младежко предприятие“ през 2015 г.

Приложима стратегия

Не съществуват национални стратегии, свързани с обучението по предприемачество.

Една от декларациите за политически намерения ⁽³⁰¹⁾, направени от коалиционното правителство (на власт от 2010 г. до 2015 г.), се отнасяше до търговското предприятие. Тя гласи, че „данните показват, че трябва отрано да се ангажираме с младите хора чрез образователната система. Необходимо е да им дадем практически делови познания, които да ги насърчат да разглеждат създаването на свое собствено предприятие като възможна кариера в по-нататъшния им живот“. Нейните дейности включват „Насърчаване на хората и снабдяването им с уменията за създаване на свое собствено предприятие“ и „Ангажиране с младите хора“. Въпреки че тази декларация за политически намерения вече не е налице, някои от нейните конкретни дейности се продължават, което гарантира, че насочеността към създаване на предприемаческо общество навлиза в училищата:

- „Вдъхновяващи бъдещето“ ⁽³⁰²⁾ набира доброволци сред младите предприемачи, които да посещават училищата и да разказват за управляването на свое собствено предприятие и как те са постигнали това.
- „Предприемаческо селище“ ⁽³⁰³⁾ оказва помощ на училищата да разработват и ръководят свое собствено предприятие чрез „Предприемаческо селище“.
- Подпомагане на развитието на програмата „Десетачка“ ⁽³⁰⁴⁾, осъществявана от „Младежко предприятие“, която дава по 10 британски лири на ученици от средното образование, за да разработят идея за предприятие.

⁽²⁹⁸⁾ <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130123124929/https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/00228-2010BKT-EN.pdf>

⁽²⁹⁹⁾ <https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/DFE-RB015.pdf>

⁽³⁰⁰⁾ http://www.young-enterprise.org.uk/wp-content/uploads/2015/01/Outcomes-map_Jan-2014.pdf

⁽³⁰¹⁾ <https://www.gov.uk/government/publications/2010-to-2015-government-policy-business-enterprise/2010-to-2015-government-policy-business-enterprise>

⁽³⁰²⁾ <http://www.inspiringthefuture.org/>

⁽³⁰³⁾ <http://www.enterprisevillage.org.uk/>

⁽³⁰⁴⁾ <http://www.tenner.org.uk/>

В допълнение, в доклада „Предприятие за всички: значението на предприемачеството в образованието” на лорд Йънг, икономически съветник на министър-председателя, бяха направени редица препоръки как може да се създаде предприемачески опит за цял живот в образованието. Някои от тях бяха възприети от новосъздаденото (м. февруари 2015 г.) Дружество за професионално развитие и предприемачество⁽³⁰⁵⁾, което цели да вдъхнови младите хора, да ги снабди с информация за самостоятелен избор и им помага да постигат още повече. То планира да създаде Мрежа от съветници по предприемачество (през есента на 2015 г.), Предприемачески паспорт и да организира Фонд за професионално развитие и предприемачество (през 2016 г.).

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество не е част от националната учебна програма.

Единственият елемент от ОПР, който е задължителен в „изтънената” Национална учебна програма от м. септември 2014 г., е финансовата грамотност, която съставлява част от задължителната „Програма за гражданско учение”.

До 2012 г., ОПР беше част от свързаните с труда учебни програми за 14-16-годишните (ISCED 2). Сега училищата са свободни сами да определят дали и как следва да се предоставя професионален опит.

До м. септември 2014 г., незадължителната програма за обучение „Лично, социално, здравно и икономическо образование (ЛСЗИ)” обхващаше финансовата грамотност и ОПР в рамките на елемента за икономическото благосъстояние. Въпреки че тази програма за обучение е прекратена, ЛСЗИ остава незадължителен предмет, който всички училища се очаква да предоставят. Правителството оказва подкрепа чрез Асоциацията за ЛСЗИ, която съветва училищата при разработването на учебните програми и подобряването на качеството на преподаване. Асоциацията за ЛСЗИ е публикувала програма за обучение, която съдържа следното:

При ISCED 1 (основно образование, възраст 5-11 години), децата следва да научат какво са парите и да получат основно разбиране за предприятието.

При ISCED 2 и 3 (средно образование, възраст 11-16 години), на учениците следва да се преподава:

- как да правят информиран избор и да бъдат предприемчиви и амбициозни;
- за икономическата и деловата среда;
- как личният финансов избор засяга този, който го прави и другите;
- за правата и задълженията на потребителите.

⁽³⁰⁵⁾ <https://www.careersandenterprise.co.uk/>

Учебни резултати

Тъй като обучението по предприемачество не е част от Националната учебна програма, не съществуват свързани с него учебни резултати. „Програмата за гражданско учение“⁽³⁰⁶⁾ съдържа следните резултати от обучението по финансова грамотност: „учениците следва да са придобили уменията, които им позволяват да управляват ежедневните си парични постъпления и разходи, както и да планират бъдещи финансови потребности“. Програмата за обучение на Асоциацията за ЛСЗИ⁽³⁰⁷⁾ също така е изразена и от гледна точка на учебните резултати.

В цялото Обединено кралство съществуват регионални инициативи, които насърчават предприемачески училища и предоставят рамки за учебните резултати от ОПР, например матрицата за стълбицата на постиженията и учебните резултати по предприемачески способности, разработена от „Готови и с неограничена отговорност“ (ReadyUnlimited)⁽³⁰⁸⁾.

Обучение и подпомагане на учителите

Обучението по предприемачество не се споменава изрично в Учителските стандарти, които дефинират минималната практика, която се изисква от стажанти и учители за получаване на Статут на квалифициран учител (СКУ).

Отговорността за НПР е разпределена между редица организации, включително училищата, местните власти, Министерството на образованието и отделните учители. Учителите имат професионалното задължение да преразглеждат своите методи на преподаване и програми за работа, както и да вземат участие в мероприятия за тяхното служебно обучение или НПР като учители през цялата си кариера. Мероприятия за повишаване на постиженията са предназначени да определят и задоволяват потребностите на учителите от обучение и развитие на основата на професионалните стандарти, които дефинират минималната практика, която се изисква от учителите през цялата им кариера. Те не споменават предприемачеството.

Няма задължително изискване обучението по предприемачество да бъде обхванато като част от НПР, но училищата могат да го правят.

⁽³⁰⁶⁾ https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/239060/SECONDARY_national_curriculum_-_Citizenship.pdf

⁽³⁰⁷⁾ <https://www.pshe-association.org.uk/content.aspx?CategoryID=1167>

⁽³⁰⁸⁾ http://www.readyunlimited.com/wp-content/uploads/2015/10/Ready-Unlimited_Ladder-of-Entitlement_.pdf

Обединеното кралство – Уелс

Определение на обучението по предприемачество

„Стратегията за младежко предприемачество“⁽³⁰⁹⁾ използва два термина, с които са съгласни много от заинтересованите страни и които са в съответствие с европейското описание на предприемаческите способности⁽³¹⁰⁾:

Обучението по предприемачество (ОПР) обхваща развитието на нагласите и уменията на младите хора, което да им помогне да реализират своя потенциал. То също така се отнася до мотивацията за превръщане на идеи и възможности в реалност, както и до създаване на условия на младите хора да бъдат положителни, инициативни и успешни в техния подход към живота и труда.

Предприемаческото образование се отнася до даване на възможност на младите хора да прилагат своите умения и развиват своите разбирания в практиката.

Приложима стратегия

В Уелс съществува конкретна стратегия за обучението по предприемачество. „Стратегията за младежко предприемачество (YES)“ беше публикувана за пръв път през 2004 г. Тя беше актуализирана с преработен план за действие през 2010 г. „Стратегията за предприемачеството на младежта: план за действие 2010 г.- 2015 г. (YES)“ обхваща 5 до 25-годишните, което я прави приложима към училищата, институтите за преквалификация, висшето образование и извън учебните заведения.

Основни цели

Нейната задача е „да се развиват и възпитават самодостатъчни, предприемчиви млади хора във всички общини в Уелс, които ще имат положителен принос за икономическия и социален успех“.

Конкретни дейности

Планът за действие има три тематични направления, всяко от които предвижда редица свързани дейности.

- Ангажиране – популяризиране на ценността на предприемачеството за създаване на възможности и развитие на младите хора:
  - да се лансират „Големите идеи на Уелс“ като кампания за насърчаване на младите хора да бъдат по-предприемчиви и да се помага на тези, които са заинтересовани в предприемането на делова дейност;
  - да се осъществяват целеви дейности и мероприятия за стимулиране на интерес и участие в предприемачеството, по-специално сред безработните и/или икономически неактивните;
  - насърчаване на предприятията да се ангажират с младите хора и образователната общност;
  - даване на шанс – предоставяне на младите хора на възможността да преминат предприемаческо обучение;
  - предоставяне онлайн на методически указания на училищата и институтите за преквалификация;
  - максимално увеличение на възможностите за учене чрез опит, достъпни за младите хора;
  - насърчаване на върховите постижения в предприемаческото обучение и лидерството чрез споделяне и сравнителен анализ на добри практики на местно, национално и международно ниво.

⁽³⁰⁹⁾ <https://business.wales.gov.uk/bigideas/youth-entrepreneurship-strategy>

⁽³¹⁰⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

- Подготовка – подкрепа за младите хора да създадат и развиват делова дейност:
  - подготвяне на младите хора да направят следващата стъпка към предприемането на делова дейност;
  - подпомагане младите хора да станат самостоятелно заети;
  - съсредоточаване на услугите за подпомагане върху новосъздадени фирми с висок потенциал, по-специално в секторите с ключов приоритет и сред висшистите;
  - ползване на знанията и опита на деловите среди в подкрепа на младите предприемачи.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Прилагането на стратегията се ръководи съвместно от Министерството на икономиката, науката и транспорта и Министерството на образованието и уменията на Правителството на Уелс. Другите заинтересовани страни включват образователни институции, „Кариери в Уелс“, „Център по труда плюс“, предоставящите обучение на работното място, младежки организации, организации от третия сектор и местните власти.

Рамка за наблюдение

Планът за действие съдържа рамка от количествени петгодишни цели, като изпълнението се наблюдава от колегията на „Плана за действие YES“. Освен това, през 2013 г. Комисията за промишленост и търговия на Народното събрание на Уелс извърши обследване на „Младежко предприемачество“⁽³¹¹⁾ с цел установяване ефикасността на работата и потенциала за подобрене.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

При ISCED 1-3 (за ученици на възраст от 5 до 16 години), ОПР е интегрирано в задължителния предмет „Лично и социално образование“⁽³¹²⁾ (ЛСО). ЛСО обхваща широка област за обучение, която включва финансовата грамотност.

По време на средното образование (ISCED 2-3), ОПР също така е обхванато от рамката за „Кариерата и света на труда“⁽³¹³⁾, която е част от задължителните основни учебни програми за 11-16-годишните и която е елемент от „учебното ядро“ за 16-19-годишните.

На ниво ISCED 2-3 (между 14 и 19 години), ОПР е залегнало в „Квалификацията за уелска диплома за средно образование“⁽³¹⁴⁾ (КУДСО). КУДСО е национална събирателна квалификация, обединяваща общообразователната квалификация и Сертификата за изпитание на уменията (който оценява уменията, необходими на младите хора за колежа, университета, трудовата заетост и живота). Преработената КУДСО, изпробвана през 2014 г. и въведена през 2015 г., сега включва Сертификат за изпитание на уменията, който е съставен от проект, основан на научни изследвания и три предизвикателства – (1) глобалното гражданско участие, (2) обществото и предприятието и (3) пригодността за трудова заетост. КУДСО не е задължителна за учащите се или за училищата и коледжите, въпреки че Правителството на Уелс енергично ги насърчава да вземат участие, включително чрез предоставяне на стимули на училищата и коледжите. Учащите се развиват седем основни умения, включително предприемачески способности, чрез участие в поредица от практически занятия по предприемачество. КУДСО⁽³¹⁵⁾ е на разположение на три нива: основно ниво (от 14-годишна възраст), междинно (ниво GCSE (Общо удостоверение за завършено средно образование)/ISCED 2) и ниво за напреднали (ниво А (Диплома за завършено средно образование)/ISCED 3), и подкрепя предоставянето на ЛСО и КСТ.

От по-обща перспектива, „Учене и напредък в ОПР“⁽³¹⁶⁾ предлага национални методически указания на училищата относно планирането на ученето и напредъка във всички

⁽³¹¹⁾ <http://www.senedd.assembly.wales/mglIssueHistoryHome.aspx?lId=6052>

⁽³¹²⁾ <http://learning.gov.wales/resources/improvementareas/curriculum/programmes-of-study/personal-and-social-education/?lang=en>

⁽³¹³⁾ <http://learning.gov.wales/resources/browse-all/careers-world-of-work/?lang=en>

⁽³¹⁴⁾ <http://www.wjec.co.uk/qualifications/welsh-baccalaureate/welsh-bacc-from-2015/>

⁽³¹⁵⁾ <http://www.wjec.co.uk/qualifications/welsh-baccalaureate/welsh-bacc-from-2015/>

⁽³¹⁶⁾ <http://learning.gov.wales/docs/learningwales/publications/140626-careers-and-the-world-of-work-learning-and-progression-en.pdf>

фази от образованието и навсякъде в учебните програми. Те определят очакванията за интегрирано предоставяне и предлагане на трудни и интересни занятия в предприемаческото обучение.

Учебни резултати

На ниво ISCED 1-3, „Лично и социално образование“ (ЛСО) подготвя учащите се да бъдат лично и социално ефективни чрез предоставяне на обучение, при което те могат да развият и прилагат умения, да изследват личните нагласи и ценности, както и да придобият подходящи знания и схващания. На ниво ISCED 2 и 3, като част от „Кариерата и света на труда“ (ККТ), учащите се следва да имат възможността да изучат нагласите и ценностите, необходими за пригодността за трудова заетост, ученето през целия живот и предприемчивостта.

Рамките за ККТ и ЛСО са разработени заедно и учебните резултати и при двете подлежат на развитие и позволяват на учащите се да обогатяват своя предишен опит при напредването си в системата. Нито ККТ, нито ЛСО дават формална квалификация, но и двете се подкрепят чрез участието в КУДСО.

За КУДСО са дефинирани учебни резултати на три нива в ISCED 2-3⁽³¹⁷⁾, подкрепящи придобиването на седем основни умения: общуване, смятане, цифрова грамотност, критично мислене и решаване на проблеми, планиране и организация, творчество и новаторство, както и лична ефективност. Помощните документи включват подробни насоки за оценката на предприемаческите учебни резултати.

Обучение и подпомагане на учителите

„Планът за действие YES 2010 г.- 2015 г.“ не включва препратки към ИОУ. Учебните програми за ППУ се определят от отделните учебни заведения съобразно изискванията на Правителството на Уелс и в съответствие със „Стандартите за даване на статут на квалифициран учител“ (СКУ)⁽³¹⁸⁾, които не споменават изрично предприемачеството. Независимо от това, от учителите се очаква да бъдат способни да преподават цялата учебна програма, която включва предприемачеството като част от ЛСО и ККТ, както бе споменато по-горе.

Докладът на Академията за висше образование относно „Подобряването на пригодността за трудова заетост чрез предприемаческо образование“⁽³¹⁹⁾ споменава избираемия модул на „Преподаватели по предприемачество“ в курса за повишаване на квалификацията на Университета на Уелс „Св. Троица Св. Давид“ (Trinity Saint David) като пример за добра практика за включване на ОПР в ИОУ. Възможно е това да е единственият курс от този тип в цялото Обединено кралство.

„Планът за действие YES“ подкрепя НПР чрез „Младежко предприемачество – Национален възел за НПР“⁽³²⁰⁾, ръководен от Университета на Южен Уелс. Целта на възела е да се усъвършенстват знанията и опита, както и да се създаде общоуелска мрежа от преподаватели, с основна насоченост към ПОО и висшето образование.

Съществуват редица онлайн ресурсни библиотеки с учебни материали и методически указания за ОПР. Hwb – националната ресурсна библиотека за цифрово обучение⁽³²¹⁾ предоставя редица учебни ресурси за ОПР. Регионалните Консорциуми (финансирани от Правителството на Уелс за стандартизиране и повишаване качеството на преподаването в училищата и ПОО) и WJEC (образователна организация) разработват и споделят ресурси за КУДСО. Банката от предизвикателства на WJEC, достъпна онлайн, съдържа ресурси, разработени от деловите среди и обществени организации.

⁽³¹⁷⁾ За пример за нивото за напреднали, виж <http://www.wjec.co.uk/qualifications/welsh-baccalaureate/welsh-bacc-from-2015/Welsh%20Bacc%20Specification%20KS4%2028%2010%2014%20-%20Branded.pdf>

⁽³¹⁸⁾ <http://wales.gov.uk/docs/dcells/publications/090915becomingateacheren.pdf>

⁽³¹⁹⁾ <https://www.heacademy.ac.uk/resource/enhancing-employability-through-enterprise-education>

⁽³²⁰⁾ <http://www.yesnationalcpdhub.com>

⁽³²¹⁾ <http://hwb.wales.gov.uk/Resources/resource/e7d3cdd0-a650-4c60-94d4-54af9816f1f0/en>

Обединеното кралство – Северна Ирландия

Определение на обучението по предприемачество

Съществува общоприето национално определение. През 2003 г. „Планът за действие за предприемачество и образование“, отговорните министерства (на промишлеността, търговията и инвестициите (МПТИ), на образованието (МО) и на труда и обучението (МТО) приеха да считат предприемачеството, в неговия най-широк възможен смисъл, като „способността на индивида, който притежава редица основни умения и качества, да направи уникален, новаторски и творчески принос към света на труда, независимо дали е нает или самостоятелно зает“.

Приложима стратегия

В Северна Ирландия, обучението по предприемачество (ОПР) се разглежда в рамките на обща стратегия – „Стратегията за новаторство за Северна Ирландия 2014 - 2025 г.“⁽³²²⁾, придружена от Указания за действие. Стратегията е приложима към всички образователни нива (ISCED 1-8).

Основни цели

Една от основните цели е „насърчаване на нашите млади хора да стават предприемачи“. Стратегията съобщава, че ОПР на основно, средно и над средното ниво е едно от основните изисквания, които трябва да бъдат изпълнени, за да се улесни предприемачеството във всички области на живота. Пригодността за трудова заетост като аспект на обучението по предприемачество вече е част от учебните програми на нива ISCED 1-3.

Конкретни дейности

„Стратегията за новаторство“ съдържа един ангажимент, свързан с образованието – Министерство на образованието да проучи как може да се увеличи помощта, предлагана на младите хора, за да се ангажират в предприемаческа дейност. Това обаче не е получило развитие във вид на конкретна дейност в Указанията за действие⁽³²³⁾.

Министерства и заинтересовани страни

„Стратегията за новаторство“ се координира от Министерството на промишлеността, търговията и инвестициите, но в нея участват всички министерства, включително Министерството на образованието и Министерството на труда и обучението.

Рамка за наблюдение

Възприетият подход към наблюдението включва Годишен доклад за новаторството, който актуализира изпълнението спрямо целите и задачите. Той включва оценка на изпълнението по отношение на новаторството в широк кръг от свързани области; преглед на целите и задачите с оглед на новопостъпващите данни; напредъка в реализацията на действията, посочени в стратегията, както и препоръки за бъдещи действия и насоки на политиката.

⁽³²²⁾ <http://www.detini.gov.uk/innovationstrategyini>

⁽³²³⁾ http://www.detini.gov.uk/innovation_strategy_2014-2025_action_directory.pdf (стр. 6)

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

При ISCED 1 (основно образование за 4 - 11-годишните), ОНР е интегрирано в задължителния предмет „Личностно развитие и взаимно разбирателство“⁽³²⁴⁾ (ЛРиВР), който е насочен към насърчаване на децата да станат личностно, емоционално и социално ефективни, да водят здравословен, безопасен и цялостен живот, както и да станат уверени, независими и отговорни граждани, които правят адекватен избор и вземат отговорни решения през целия си живот. Този предмет обхваща въведение в света на труда и финансова грамотност.

При ISCED 2-3 (ключови етапи 3-4 за възрастта 11-16 години), то е част от „Учение за живота и труда“ (УЖТ). Тази област на обучение има голямо значение в подпомагането на младите хора да развиват основните умения, знания, качества и нагласи, които са необходимо условие за живот и труд; тя съдържа допълнителните съставки „Пригодност за трудова заетост“, „Битова икономика“, „Местно и глобално гражданско участие“ и „Личностно развитие“. УЖТ също така е елемент от Рамката на полагаемостта за 14-19-годишните, която предоставя достъп до широк кръг от възможности за учене, отговарящи на потребностите, склонностите и интересите на младите хора, независимо от местожителството или училището, което посещават.

В допълнение, Министерство на образованието отпуска ежегодно финансиране за предприемаческа образователна дейност, която се предоставя предимно от трети страни – партньори като „Младежко предприятие“. Това осигурява директно на учениците ангажиращи програми на първа линия, съответстващи на учебната програма на Северна Ирландия.

Учебни резултати

При ISCED 1, свързаните с ОНР учебни резултати за „Личностно развитие и взаимно разбирателство“ са децата да развият:

- самоувереност и самочувствие;
- способност да работят ефективно с други хора и да поемат отговорност за себе си;
- осведоменост за огромната ценност на личните и междуличностните умения в контекста на бъдещия живот и работата;
- знания и схващания за предизвикателствата и възможностите, пред които могат да се изправят във все по-разнообразното общество;
- вземане на информирани решения и отговорни действия през целия си живот.

ISCED 2 – „Учение за живота и труда“. Учениците следва да са способни:

- да показват по-задълбочено разбиране, като мислят критично и гъвкаво, решават проблемите и вземат информирани решения, като използват математика и ИКТ според случая;
- да демонстрират предприемчивост, творчество и инициатива, когато разработват и реализират идеи;
- да работят ефективно с други хора;
- да демонстрират самоконтрол, като работят систематично, постоянстват в постигането на целите, оценяват и подобряват своето учене и производителност;

⁽³²⁴⁾ http://www.nicurriculum.org.uk/docs/key_stages_1_and_2/areas_of_learning/pdmu/PD-Guidance.pdf

- да общуват ефективно в устен, визуален, писмен, математически и ИКТ формат, като показват ясно осъзнаване на аудиторията и целта.

ISCED 3 – „Учение за живота и труда”: Учениците следва да са способни:

- да проучат самостоятелната заетост и да определят съответните източници на подпомагане;
- да изследват повишаването на социалната отговорност на предприемачеството в обществото.

Тези учебни резултати подлежат на развитие и позволяват на учащите се да обогатяват своя предишен опит при напредването си в системата.

Обучение и подпомагане на учителите

Понастоящем в ИОУ не се споменава за ОНР, като учебните програми за първоначална подготовка на учителите са въпрос, решаван от предоставящите в рамките на изискванията, установени от Министерство на образованието. Независимо от това, от учителите в основните училища се очаква да бъдат способни да преподават цялата учебна програма, в която предприемачеството е включена като част от ЛРиВР и УЖТ.

Като част от ангажимента към предприемаческото обучение, Университетският колеж „Света Богородица” – колеж от Кралския Университет – е разработил Сертификат за предприемаческо обучение за програмите си за обучение на учители ⁽³²⁵⁾.

Отговорността за ОНР е разпределена между редица организации, включително Министерството на образованието, Съвета по образованието, училищата, местните власти и отделните учители. Учителите имат професионалното задължение да преразглеждат своите методи на преподаване и програми за работа, както и да вземат участие в мероприятия за тяхното служебно обучение или ОНР като учители през цялата си кариера. Мероприятия за повишаване на постиженията са предназначени да определят и задоволяват потребностите на учителите от обучение и развитие на основата на професионалните стандарти, които дефинират минималната практика, която се изисква от учителите през цялата им кариера. Те не споменават предприемачеството.

Няма конкретна информация за наличието на ОНР, свързано с обучението по предприемачество.

⁽³²⁵⁾ <http://www.smucb.ac.uk/downloads/entrepreneurship/Certificate%20of%20Entrepreneurial%20Learning.pdf>

Обединеното кралство – Шотландия

Определение на обучението по предприемачество

В Шотландия се използва терминът „предприемачество в образованието“. Предприемачеството в образованието се определя в широк смисъл като:

„Възможността за младите хора да развиват предприемачески нагласи и умения чрез учене и преподаване в цялата учебна програма; да изпитат и развият разбиране за света на труда в цялото му многообразие, включително предприемаческата дейност и самостоятелната заетост; да вземат пълно участие в предприемачески дейности, включително тези, която са изрично предприемачески по своето естество и в които успехът е резултат от практическо участие, както и да получат професионално ориентиране с подходяща насоченост“⁽³²⁶⁾.

Приложими стратегии

Вече не съществува конкретна стратегия за обучението по предприемачество (ОПР) в Шотландия. Шотландският подход към предприемаческото образование беше разработен в стратегията за ОПР „Решени сме да успеем: преглед на предприемачеството в образованието“ и реализиран през 2003 г. - 2011 г.⁽³²⁷⁾. ОПР е обхванато чрез Националната рамка за учебните програми и „Учебната програма за отличен успех“⁽³²⁸⁾. На ниво стратегия, ОПР сега е обхванато в шотландската стратегия за новаторство – „Шотландия може – да станем водеща в световен мащаб, предприемаческа и новаторска нация“⁽³²⁹⁾ и „Развитие на младежката работна сила – стратегия за трудовата заетост на младежта в Шотландия“⁽³³⁰⁾.

А) „Шотландия може – да станем водеща в световен мащаб, предприемаческа и новаторска нация“

Тази рамка за предприемачество и новаторство, обхващаща периода 2013 г. - 2020 г., е приложима към всички образователни нива (ISCED 1-8). Тя подчертава значението, което Правителството на Шотландия придава на предприемачеството и новаторството; ценностите, от които ще се черпи информация за работа в тази област, както и приоритетите за бъдеща дейност. Образованието заема централно място в стратегията. Заинтересованите страни – участници включват: Правителството на Шотландия, „Образованието в Шотландия“, Асоциацията на директорите на образователни институции в Шотландия, Micro-Tусо [Микроолигарх – програма за повишаване на квалификацията – бел. прев.], Академията за социално предприемачество, „Младежко предприятие“ – Шотландия, The Prince's Trust [благотворителна организация, основана от Принца на Уелс за подпомагане на младежи в неравностойно положение – бел. прев.], Big Ideas [Големите идеи – образователен дискуссионен форум за гимназисти, организиран от Националния музей на Шотландия – бел. прев.], Curriculo Solution [образователна организация за повишаване на квалификацията и професионално ориентиране – бел. прев.] и Co-operative Education Trust Scotland [благотворителна образователна организация, която насърчава кооперативното предприемачество в образованието – бел. прев.].

Основни цели на „Шотландия може“

Една от петте заявени амбиции е да се постигне „образователна система, в центъра на която са предприемачеството и новаторството, като се възползваме от шанса, който ни дава „Учебната програма за отличен успех“, реформата на колежа и водещата сила на нашите университети в световен мащаб“.

⁽³²⁶⁾ Правителство на Шотландия (2002 г.) Решени сме да успеем: преглед на предприемачеството в образованието: <http://www.gov.scot/Resource/Doc/46932/0028821.pdf>

⁽³²⁷⁾ Доклад за оценка на стратегията: <http://www.gov.scot/resource/doc/920/0118640.pdf>

⁽³²⁸⁾ <http://www.educationscotland.gov.uk/learningandteaching/thecurriculum/whatiscurriculumforexcellence/keydocs/index.asp>

⁽³²⁹⁾ <http://www.gov.scot/Publications/2013/11/7675>

⁽³³⁰⁾ <http://www.gov.scot/Publications/2014/12/7750>; виж също уебсайта на „Образованието в Шотландия“: <http://www.educationscotland.gov.uk/learningandteaching/thecurriculum/dyw/index.asp>

Конкретни дейности на „Шотландия може“

Конкретните дейности, приложими към образованието в „Шотландия може“, включват: поощряване на разработването на ресурси, които подобряват предприемаческо обучение в шотландските класни стаи; след успешно изпробване, подкрепа за реализирането на инициативата „Мост към предприятието“ – интерактивна и ангажирана програма за вдъхновяване, свързване и подпомагане на студентите от колежа деловата дейност – в другите колежи в Шотландия, както и подкрепа за предоставянето на актуализираната програма „Предизвикателства за млади новатори“. Разработената впоследствие Рамка за действие⁽³³¹⁾ включва повече подробности за тези и други, по-широкообхватни дейности в подкрепа на предприемчивите млади хора.

Рамка за наблюдение на „Шотландия може“

Реализацията на стратегията „Шотландия може“ е свързана с три от шотландските Национални показатели: увеличаване на броя на предприятията, увеличаване на разходите за научноизследователска дейност и подобряване на обмена на знания от университетските научни изследвания.

Б) „Учебна програма за отличен успех“

От 2011 г. стратегията „Решени сме да успеем“ е залегнала в рамката на шотландската учебна програма за 3 - 18-годишните „Учебна програма за отличен успех“. Това прави ученето и преподаването по-целесъобразни, ангажирани и обвързани със снабдяването на младите хора с уменията, знанията и разбиранията, които са им необходими през 21-ви век. Тя включва развитието на предприемачески и пригодни за трудова заетост умения, както и финансовото предприятие като част от финансовото образование. Тези умения бяха отново подчертани в рамките на текущите задачи и програмата „Развитие на младежката работна сила“⁽³³²⁾, която е ключов национален приоритет. Съответно се предполага, че децата и младите хора ще имат полза от по-тесните връзки на учебната програма със света на труда, по-голямото ангажиране на работодателите и обогатения стажантски опит.

В) „Развитие на младежката работна сила – стратегия за трудовата заетост на младежта в Шотландия (DYW)“

Публикувана през м. декември 2014 г., тази стратегия цели да се намали младежката безработица с 40 % до 2021 г. чрез по-добра подготовка на младите хора за света на труда. Тя е съгласувана с „Учебна програма за отличен успех“, което осигурява гъвкавост за по-смесен подход към обучението, разширяване на обхвата на пътищата и възможностите на разположение на всички млади хора в училищата. Тя е свързана също така с целта за подбуждане към предприемаческо учение навсякъде в учебните програми. Като част от препоръките на програмата DYW, през м. септември 2015 г. бяха публикувани „Насоки за партньорствата между училищата и работодателите“, „Стандарт за стажовете“ и „Стандарт за професионално ориентиране (3-18)“. Тези документи ще бъдат преразгледани през м. март 2017 г. с оглед опита от прилагането им.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

В Шотландия няма законоустановена учебна програма. В рамките на „Учебната програма за отличен успех“ предприятието е междупредметна тема през цялото обучение, като другите теми включват гражданско участие, устойчиво развитие, международно обучение и творчество. В рамката за учебните програми се подчертава, че такива теми трябва да се разработват в разнообразен контекст. Поради това, обучението, свързано с тези теми, е вградено в „Опит и учебни резултати“ във всички области на учебните програми. „Опит и учебни резултати“ установяват националните стандарти и очакванията за обучението и напредъка за цялата учебна програма. „Учебната програма за отличен успех“ е предназначена да предлага гъвкавост в методите на управление на преподаването и обучението. Рамката за „Учебната програма за отличен успех“ е установена в национален мащаб, но решенията по отношение на конкретното предоставяне, включително за предприемаческото образование, се вземат от местните власти, техните училища и учители.

⁽³³¹⁾ <http://www.gov.scot/Resource/0044/00449131.pdf>

⁽³³²⁾ Правителство на Шотландия (2014 г.) Образование, работещо за всички! Комисия за развитие на младежката работна сила в Шотландия Окончателен доклад: <http://www.gov.scot/Publications/2014/1/06/4089>

Учебни резултати

„Опит и учебни резултати“ са организирани в осем области от учебните програми: Изобразителни изкуства, Езици и грамотност, Вероизповедание и морал, Обществени науки, Математика и смятане, Точни науки, Технологии, Здраве и благополучие. Те са подредени в линейно развитие, описвайки напредъка в учението през нивата.

Например в областта от учебните програми Обществени науки, една от целите, приложими към предприятието, е „развитие на схващане за концепциите, които стимулират предприятието и влияят на деловата дейност“. Формулировките за „Опит и учебни резултати“ за различните нива са:

ISCED 0	Ранно ниво – В реални условия и въображаема игра, аз изследвам как местните магазини и услуги ни дават това, от което имаме нужда в нашето ежедневие.
ISCED 1	Първо ниво – Аз съм стигнал до разбиране на значението на местните организации за задоволяване на нуждите на моето местно общество. Второ ниво – Чрез проучване на етичната търговия, аз мога да разбера, че основните потребности на хората са едни и същи по целия свят, като обсъждам защо някои общества са по-способни да задоволят тези потребности, отколкото други.
ISCED 2-3	Трето ниво – Когато участвам в дейността на предприятието, мога да изследвам етични въпроси, свързани с деловата практика и да достигна до разбиране за това, как деловата дейност помага да се задоволят нуждите. Четвърто ниво – Аз мога критично да изследвам как някои икономически фактори могат да влияят на хората, предприятията или общностите.

Обучение и подпомагане на учителите

Една нова инициатива през учебната 2014/2015 година, официално задействана през м. септември 2015 г., в която участват редица партньори и която се осъществява от „Младежко предприятие“ – Шотландия, е проектът „Предприемчивост в шотландските училища“⁽³³³⁾. Неговата основна насоченост е да се даде възможност на преподавателите, чрез постоянно професионално обучение, да вградят развитието на предприемачески умения в своите училища и преподаване с цел:

- да се оценят училищата за тяхната работа в тази област и да се създаде платформа за споделяне на добра практика;
- насърчаване на училищата да разработват – от първо до гимназиално ниво, а и след него – единен за цялото училище подход към предприятието и предприемаческото мислене;
- да се осигурят ресурси на преподавателския персонал в подкрепа на предприемаческите дейности и за насърчаване на предприемаческото мислене.

„Образованието в Шотландия“ също така работи заедно със своите партньори от третия сектор в проекта „Предприемчивост в шотландските училища“ (Big Ideas, Co-operative Enterprise Trust Scotland, Curriculo Solutions, Академията за социално предприемачество и „Младежко предприятие“ – Шотландия) в разработването на ресурси, които да помогнат на педагозите да направят ученето по-предприемаческо. Насоките съдържат шотландски казуси, които целят да изтъкнат положителното въздействие, което развитието на предприемаческите способности е оказало на увереността и самочувствието на младите хора, като посочват възможностите тези умения да се развиват навсякъде в учебните програми.

Няма конкретна информация за включването на ОНР като изрична тема в първоначалната подготовка на учителите. Независимо от това, учителските стандарти предвиждат, че всички учители в основно и средното образование следва да са подготвени да преподават всички теми от учебните програми. Това предполага включването на ОНР. Някои от партньорите от третия сектор, включително Академията за социално предприемачество, участващи в проекта „Предприемчивост в шотландските училища“ предоставят ОНР, което има отношение към ОНР. Не съществуват основни курсове като такива. Една от централно подкрепяните програми е програмата „Отлични успехи в образованието чрез връзки с предприятие“ (ОУОВП)⁽³³⁴⁾, която организира стажове за всички учители в основното и средното образование за най-малко два дни.

⁽³³³⁾ <http://www.enterprisingschools.scot>

⁽³³⁴⁾ <http://www.educationscotland.gov.uk/resources/e/eebl.asp?strReferringChannel=educationscotland&strReferringPageID=tc4-615801-64&class=11+d86716>

Босна и Херцеговина

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Босна и Херцеговина използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот⁽³³⁵⁾.

Приложима стратегия

„Стратегията за предприемаческо обучение в образователните системи на Босна и Херцеговина“⁽³³⁶⁾ е конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР) в Босна и Херцеговина. Тя обхваща периода от 2012 г. до 2015 г. и се отнася за всички образователни нива.

Основни цели

Основната цел на стратегията е „поощряване и насърчаване на предприемачески умонастроения, които въздействат положително на социалното и икономическото развитие на Босна и Херцеговина, в съответствие със съществуващите стратегически ангажменти и като се отчита глобалния икономически напредък“⁽³³⁷⁾. Специфичните стратегически цели са:

- насърчаване придобиването на предприемачески способности чрез образователната система;
- повишаване на нивото на осведоменост и знанията за предприемаческия дух в образователния процес на всички нива;
- развиване на чувство за новаторство и предприемачество като ключови умения в образователната система;
- насърчаване на създаването на връзки между образованието и обществото (местни органи, НПО, социални партньори, включително и фирми);
- укрепване на взаимодействието между образователната система и деловите среди.

Конкретни дейности

- създаване на държавно ниво на Партньорство за предприемаческо обучение;
- създаване на партньорско обучение по предприемачество на всички нива чрез насърчаване на връзките между образованието, икономическите сектори и общностите;
- повишаване на осведомеността относно предприемаческото обучение на всички нива;
- насърчаване на предприемаческото обучение в основното и средното образование, включително професионалните средни училища (формалната образователна система);
- интегрирането на предприемачеството като ключова способност в текущите учебни програми;
- повишаване на компетентността на учителите и директорите на училища;
- насърчаване на взаимодействието между образователните институции за споделяне на добра практика;
- насърчаване на предприемаческото обучение във висшето образование;
- насърчаване на връзките между образованието и работодателите във висшето образование;

⁽³³⁵⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽³³⁶⁾ http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/Archive.aspx?langTag=en-US&template_id=108&pageIndex=1

⁽³³⁷⁾ Стратегия, стр. 11.

- препоръки за въвеждане на предприемаческото обучение в учебните програми на висшето образование, с особено ударение върху първоначалното обучение на учители;
- насърчаване на предприемаческото обучение в неформалното образование (образованието за възрастни и развитието на умения при обучение на работното място);
- насърчаване на предприемаческото обучение в образованието за възрастни;
- развитието на предприемаческите способности чрез анализиране на нуждите от обучение, осигуряване на качеството и обучението на преподаватели.

Министерства и заинтересовани страни – участници

Участват редица министерства и заинтересовани страни на държавно и местно ниво – от правителството, образованието, промишлеността и обществеността⁽³³⁸⁾; в подкрепа на стратегията е създадено Държавно партньорство за предприемаческо обучение, което е съвещателен орган.

Рамка за наблюдение

Все още не е създадена рамка за наблюдение, но един текущ проект на ЕС ще осигури инструменти за наблюдение и механизми за оценка.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Интегрирането на ОПР в учебните програми се извършва в момента, подкрепяно от Образователните системи за предприемаческо обучение (ОСПО)⁽³³⁹⁾ и чрез регионален проект на SEECEL⁽³⁴⁰⁾ в пилотни институции.

Учебни резултати

Учебни резултати има определени за ISCED нива 2 и 3⁽³⁴¹⁾, но те не са интегрирани официално в учебните програми. Учебните резултати за ISCED 1 са определени чрез регионален проект на SEECEL и се прилагат експериментално в 4 училища.

Обучение и подпомагане на учителите

„Националната стратегия за предприемаческо обучение“ съдържа препоръки за първоначална подготовка на учителите (не са задължителни на национално ниво) и НПР. Занятия по НПР за обучението по предприемачество са организирани за всички учители на всички образователни нива.

Съществува също така и транснационален пилотен проект, осъществяван от Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL), във взаимодействие с националното учреждение за подготовка на учители, в подкрепа на непрекъснатото обучение на учители в осем основни училища и четири средни училища. Това включва пряко финансиране, подпомагане на учебните програми (включително практически занятия по предприемачество), материали за обучение на учителите, учебни материали и работа в мрежа, заедно със схеми за учителско наставничество между училищата, които са въвели ОПР и тези, които за първи път участват в пилотния проект на SEECEL.

Съществуват насоки за учителите. Босна и Херцеговина подкрепи проекта на „Образователни системи за предприемаческо обучение“ (ОСПО), съфинансиран от програмата ИПП на ЕС, която разработи учебни материали.

⁽³³⁸⁾ В стратегията на стр. 2 има списък на организациите, взели участие в нейното изготвяне, както и повече информация относно партньорствата и участието на заинтересованите страни.

⁽³³⁹⁾ www.eles.ba

⁽³⁴⁰⁾ www.seecel.hr

⁽³⁴¹⁾ http://eles.ba/images/Projekt/RG1/Programme_and_Guidelines.pdf (стр. 10 и 12)

Исландия

Определение на обучението по предприемачество

Няма национално определение на обучението по предприемачество (ОПР). Съществува примерно определение, което е свързано с новаторството и обучението по предприемачество (НОПР):

„НОПР е област от учебната програма, която се отнася до използване на творчество и знания за решаване на проблемите, които учащите се идентифицират и анализират. Тя цели да развие критично и творческо мислене в проектирането, науката, технологията, търговията и промишлеността. Основното ударение в НОПР е върху усъвършенстването на творческите умения и реализиране на идеите на учащите се с тяхното активно участие. Педагогиката на НОПР се счита за еманципираща педагогика, при която учащите се имат голяма свобода на действие и учителят постепенно и систематично отстъпва на учениците контрола върху техните проекти“⁽³⁴²⁾.

Приложима стратегия

В Исландия няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество.

Исландските учебни програми, въведени през 2011 г., включват отделни Насоки за националните учебни програми за три училищни нива – предучилищното⁽³⁴³⁾, задължителното (6-16 години)⁽³⁴⁴⁾ и гимназиалното ниво (предимно 16-20 години)⁽³⁴⁵⁾. ОПР е изрично споменато само като темата „Предприемачество“ в насоките за задължителното образование.

Насоките за националните учебни програми предлагат гъвкавост при работа в духа на ОПР, макар че шестте основни стълба на учебните програми (грамотност, устойчивост, равенство, творчество, здраве и благополучие, и демокрация и човешки права), сега не включват изрично новаторството или ОПР. Все пак, насочеността на учебните програми и повечето от основните стълбове до голяма степен съответстват на подходите на обучението по новаторство (ОН) и ОПР, например включването на творчеството и широкообхватни предприемачески способности като критичното мислене.

Проучванията в Исландия показват, че обучението по новаторство (по-често срещано на задължителното ниво) и обучението по предприемачество са нередовни и обикновено зависят от ентузиазма на учителите и заинтересоваността на директорите. Едно съвременно проучване⁽³⁴⁶⁾ на гимназиално ниво показва, че директорите разбират тематиката на ОПР и съществуват много области за потенциално развитие, но формалното предлагане на ОПР все още е рядкост. Основната характеристика на ОПР в Исландия е, че като цяло е рядкост, не е част от един непрекъснат процес или напредък в образованието и има тенденция да бъде свързвано с конкретни учители, които са започнали да го преподават в своите училища⁽³⁴⁷⁾.

⁽³⁴²⁾ Svanborg R. Jónsdóttir, Meyvant Þórolfsson, Gunnar E. Finnbogason, и Jóhanna Karlsdóttir. (2013). *Rætur nýsköpunar- og frumkvöðlamefntar í íslenskum námskrám og skólamálaumræðu*. Netla - Veftímarit um uppeldi og menntun. Sérítt 201 – Fagid og fræðin. Взято от http://netla.hi.is/seritt/2013/fagid_og_fraedin/006.pdf.

⁽³⁴³⁾ http://www.dalvikurbyggd.is/resources/Files/krilakot/adskr_leiksk_ens_2012.pdf

⁽³⁴⁴⁾ http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/xsp/ibmmodres/domino/OpenAttachment/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/C590D16CBC8439C500257A240030AE7F/Attachment/adskr_grsk_ens_2012.pdf

⁽³⁴⁵⁾ <http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/RSSPage.xsp?documentId=2149C139F3FA145B00257A240035BA1B&action=openDocument>

⁽³⁴⁶⁾ Jónsdóttir, S. R. (2007). *Анализ на обучението по предприемачество в професионалното обучение и образование в Исландия*. Reykjavík: Leonardo National Agency, Iceland. На разположение на адрес <http://www.lme.is/doc/23?download=false> Svanborg R. Jónsdóttir и Allyson Macdonald. (2013). Състояние и педагогика на образованието по новаторство. In L. V. Shavinina (Ed.), *Международен наръчник на Раутледж за образованието по новаторство* (стр. 273-287). London: Routledge.

⁽³⁴⁷⁾ Източник на интервюто: Svanborg R. Jónsdóttir, старши преподавател / доцент, Педагогически факултет на Университета на Исландия.

Единствената дейност, финансирана на национално ниво, е *Nýsköpunarkeppni grunnskólanemenda* ⁽³⁴⁸⁾ (NKG), конкурс по новаторство за ученици на възраст от 10 до 12 години. Той се финансира от държавата и се предоставя от частна фирма, които провежда и ръководи конкурса.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

На ниво ISCED 1-3 (задължителното образование) ОПР е изрична междупредметна тема. Интердисциплинарната област „Новаторство, предприемачество и нови средства за масова информация“ е изрично спомената за задължителното образование. ОПР не се преподава като отделен предмет, но се споменава в два предмета („Проектиране и технология“ и „Природни науки“) и също така е включено в две от петте категории критерии за компетентност („Използване на медиите и информация“ и „Творчество и критично мислене“) ⁽³⁴⁹⁾.

Учебни резултати

На ниво ISCED 1-2, учебната програма гласи: „Трябва да се подчертае, че учениците следва да придобият задълбочено разбиране за явленията, с които се занимават по време на своето обучение. Това може да се постигне например като се набляга на продуктивна и творческа работа, професионалното умение, новаторството и предприемачеството, при което в методите на работа се насърчава използването на инициатива и самостоятелност както в училищните дейности, така и във всекидневния живот“.

Критерии за компетентност са определени за завършващите 4-ти, 7-ми и 10-ти клас, като всеки от тях доразвива предишния. Критериите за завършващите 7-ми клас са с по-големи изисквания, отколкото тези за 4-ти клас, което означава, че очакванията спрямо учениците се повишават между класовете и това е отразено в критериите за компетентност. Така например, по отношение на „Природни науки, новаторство и практическо приложение на знанията“:

- при завършване на 7-ми клас, учениците са способни: да работят в групи под контрол, за да проектират среда, обект или система съгласно предварителен график;
- при завършване на 10-ти клас, учениците са способни да: вземат участие в организирането на група и да работят в нея, за да проектират среда, обект или система съгласно предварителен график.

Обучение и подпомагане на учителите

Няма осигурено обучение на учители или подпомагане за обучението по предприемачество на национално ниво. Все пак, курсове за НПР са на разположение на всички учители на всички образователни нива. Научноизследователският педагогически институт към Педагогическия факултет на Университета на Исландия предлага курсове за повишаване на квалификацията на учителите по „Новаторството и обучението по предприемачество“, които се търсят в цялата страна. Педагогическият факултет на Университета на Исландия също предлага курсове, във взаимодействие с FNF (исландската асоциация на учителите в ОПР), INNOENT (независим център) и Klifið (независим образователен център). Тези курсове са обхванали само малък дял от учителите и училищата в Исландия, макар че броят им нараства ежегодно.

⁽³⁴⁸⁾ <http://www.nkg.is>

⁽³⁴⁹⁾ За описание на способностите, които се развиват в *Творчество и критично мислене* в 4-ти, 7-ми и 10-ти клас, виж стр. 88-89.
http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/xsp/.ibmmmodres/domino/OpenAttachment/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/E7DE015E63AA2F2C00257CA2005296F7/Attachment/adalnnsk_greinask_ens_2014.pdf

Черна гора

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Черна гора използва описанието на предприемаческите ключови способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽³⁵⁰⁾.

Приложима стратегия

Черна гора има конкретна национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР) – „Стратегията на Черна гора за обучение по предприемачество през целия живот”. Тя обхваща периода 2015 г.- 2019 г. и се занимава с ISCED 0-6 и ППОО. Основни цели на стратегията са подкрепа за предприемаческото обучение на всички образователни нива, подпомагане на образователните институции при въвеждането на ОПР, увеличаване на значението на образованието за икономиката, повишаване на информираността за социалните и обществени предприятия, както и изграждане на ефективна предприемаческа екосистема.

Конкретни дейности

Дейностите са определени за различни образователни нива.

- Предучилищно образование:
  - подготвяне на децата да се учат ефективно;
  - развиване на предприемачески способности като творчество, новаторство и работа в екип.
- Основно образование:
  - повишаване на осведомеността за предприемаческата култура, нагласите и уменията, необходими в живота;
  - развиване на основни предприемачески умения сред всички ученици.
- Средно образование (общо и професионално):
  - по-добра подготовка на учениците за света на труда и бъдещо учение;
  - развиване на предприемаческите способности и умения за повишаване на пригодността за трудова заетост.
- Висше образование:
  - укрепване на ролята на университетите за постигане на конкурентноспособност и растеж;
  - включване на ОПР във всички факултети;
  - подобряване на възможностите за създаване на предприятие.
- Образование за възрастни:
  - възможности за учене през целия живот и личностно развитие да бъдат достъпни за всички;
  - модернизиране на уменията за 21-ви век;
  - по-голямо участие на нови предприятия.

⁽³⁵⁰⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

Министерства и заинтересовани страни – участници

Участват широк кръг от заинтересовани страни, включително министерства, държавни образователни агенции на всички нива, университети, НПО, организации на социални предприятия, делови организации и Бюрото по труда.

Рамка за наблюдение

За наблюдението на стратегията отговаря Националното партньорство за предприемаческо обучение, координирано от Дирекцията за развитието на малките и средни предприятия. Те подпомагат и наблюдават стратегическите цели и внасят годишен отчет в правителството на Черна гора.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми:

При ISCED 1 и ISCED 2, обучението по предприемачество е включено като конкретна междупредметна област чрез всички задължителни предмети, изучавани на тези нива. Предприемачеството също така се изучава като свободно избираем предмет в осми клас в основното училище – един урок седмично.

В подкрепа на това бе разработена програма за обучение на учители, които да интегрират ОПР в редовната преподавателска дейност. Програмите за обучение са одобрени от националния Съвет за образованието и присъстват в Католага за професионално развитие на учителите ⁽³⁵¹⁾.

При ISCED 3, националният Съвет за образованието вече включи ОПР като една от осемте междупредметни области за това ниво. Направено е следното:

- предприемачеството като свободно избираем предмет за първи или втори гимназиален клас е подготвено и въведено от учебната 2014/2015 година.
- ОПР като междупредметна област в гимназиите беше изпробвано през 2014/2015 г. в четири гимназии чрез проект на SEECEL. От учебната 2015/16 година всички гимназии в Черна гора ще започнат въвеждането на ОПР, обхващащо всички ученици на тези нива.
- Подготвя се програма за обучение на учителите в гимназиалното образование, което ще се проведе във всички гимназии през месеците юни и август 2015 г.
- Освен като свободно избираем предмет, ОПР в гимназиите се провежда чрез работата на клубове за предприемачество, организиране на семинари, дискуссионни форуми и кръгли маси, с привличане на членове от областта на предприемачеството.

Учебни резултати

При ISCED 1 и ISCED 2, обучението по предприемачество е междупредметна област и съдържанието му е хармонизирано със съществуващата учебна програма за основните училища. Налице са инструкции за провеждането на ОПР чрез задължителните предмети в основното училище ⁽³⁵²⁾. Налице е и широк кръг от предприемачески учебни резултати.

⁽³⁵¹⁾ <http://www.zzs.gov.me/naslovnna/profesionalnirazvoj/programi/>

⁽³⁵²⁾ http://www.zzs.gov.me/rubrike/preduzetnicko_ucenje/

Учебните програми на гимназиално ниво съдържат ясни насоки за учителите. Това ниво включва повече учебни резултати ⁽³⁵³⁾, свързани с икономическата и финансовата грамотност.

Обучение и подпомагане на учителите

ГПУ се предлага на учителите от всички нива – от основно до ППОО в училищата, макар че тя е задължителна само за учителите в ППОО в училищата, които преподават предприемачеството като отделен предмет.

НПР е акредитирано от Бюрото за образователни услуги и черпи от опита от SEECEL. С цел въвеждане на ОПР в учебните програми, Бюрото за образователни услуги и Центърът за професионално образование организира семинари и обучение за всички учители в основното и средното образование.

Съществува също така и транснационален пилотен проект, осъществяван от Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL), във взаимодействие с националното учреждение за подготовка на учители, в подкрепа на непрекъснатото обучение на учители в осем основни училища и четири средни училища. Това включва пряко финансиране, подпомагане на учебните програми (включително практически занятия по предприемачество), материали за обучение на учителите, учебни материали и работа в мрежа, заедно със схеми за учителско наставничество между училищата, които са въвели ОПР и тези, които за първи път участват в пилотния проект на SEECEL.

Налице са учебни материали за провеждането на ОПР като ключова способност, включително годишни планове за работа и учебни планове. Изготвят се насоки, които установяват учебните цели и резултати и предлагат методите, които трябва да се прилагат в подкрепа на ОПР като междупредметна компетентност.

Предприемаческият център (*Preduzetnički centar*) – създаден през м. декември 2013 г. в три града (Биело поле, Беране и Мойковац), а през м. октомври 2015 г. и в Бар – се подкрепя от централните органи. Той предоставя експертна помощ за развитието на новаторски предприемачески идеи и организира занятия по НПР.

⁽³⁵³⁾ <http://www.zzs.gov.me/naslovna/programi/gimnazija/>

Бивша югославска република Македония

Определение на обучението по предприемачество

Националното определение на обучението по предприемачество (ОПР), както е посочено в „Стратегиата за предприемаческо обучение на Република Македония“⁽³⁵⁴⁾, гласи:

„Концепция за образованието и обучението, която подкрепя предприемачески начин на мислене и се базира на развитието на отделната личност, включително основни принципи на ефективност в ежедневието, без особен акцент върху създаването на предприятие – всички от които водят до предприемаческа грамотност за общността като цяло“.

Приложима стратегия

„Стратегиата за предприемаческо обучение на Република Македония“ е конкретна национална стратегия, свързана с ОПР. Тя обхваща периода 2014 - 2020 г. и се отнася за ISCED нива 1-8.

Основни цели

Петте приоритетни области на стратегията обхващат основното образование, средното образование, висшето образование, неформалното и самостоятелното учене и младите предприемачи. Четири инструмента са от решаващо значение за реализацията на стратегията: най-добрата практика, технологията, повишаване на осведомеността и реформа, както и професионалното развитие на учителите. Те ще бъдат подкрепяни от засилено взаимодействие на образователните институции на международно ниво и са насочени към развитието на повече институции за предприемаческо обучение.

Конкретни дейности

Подробният план за действие съставлява част от стратегията, като обобщение на областите на дейност е дадено по-долу.

- Дългосрочни цели:
  - повишаване на нивото на осведоменост на всички граждани относно смисъла и значението на предприемаческото обучение на всички нива в страната;
  - усъвършенстване на способностите на учителите в предприемаческото обучение (ПО) на всички образователни нива, за да се даде възможност на всеки учител да бъде предприемачески грамотен, с ПО като ключова способност;
  - създаване на благоприятна среда за сътрудничество между всички образователни институции, местните общности, предприятията и семействата за дейности по предприемаческо обучение на всички нива в страната;
  - снабдяване на всички образователни институции с най-съвременни технологии за предприемаческо обучение на всички образователни нива в страната.
- Средносрочни цели:
  - разработване и прилагане на образователна учебна програма, която по-добре да подготвя предприемачите да създават МСП, способни да се конкурират на по-широкия пазар на ЕС;
  - създаване на повече виртуални предприятия и подкрепа за създаването на реални фирми чрез образователните институции навсякъде в страната;

⁽³⁵⁴⁾ <http://www.mon.gov.mk/images/Artic-zDOC/Macedonian%20EL%20Strategy%202014-2020%20ENG%202.12.2014.pdf>

- осигуряване на здрава мрежа в подкрепа на младите предприемачи.
- Краткосрочни цели:
  - интегриране на предприемаческите учебни резултати като ключова способност в националните учебни програми на всички образователни нива.

Министерства и заинтересовани страни – участници

На национално ниво са ангажирани голям брой партньори.

- Правителство: Министерството на образованието и науката, Министерство на труда и социалните въпроси, Министерството на икономиката и Министерството на финансите;
- Агенции: Бюрото за развитие на образованието, Центъра за професионално образование и обучение, Националната агенция за европейски образователни програми и мобилност, Центъра за образованието за възрастни, Агенцията за насърчаване на предприемачеството в Република Македония, Агенцията за трудоустрояване;
- Други: Националната мрежа на преподавателите по предприемачество, Националната комисия за новаторство и предприемачество, организации на учащите се и университети;
- Международни: Европейската фондация за обучение (ЕФО), Центъра за предприемаческо обучение в Югоизточна Европа (ЦПОЮИЕ/SEECEL).

Рамка за наблюдение

Напредъкът при реализацията на стратегията ще бъде наблюдаван и измерван ежегодно. Министерството на образованието и науката, във взаимодействие с други министерства, ще отговаря за този процес, включително „събиране и анализ на данни, свързани с ключови показатели, с цел наблюдение и оценка на общия напредък в процеса на прилагане“. Освен това, Управителният комитет за предприемаческо обучение ще разчита и на оценка на стратегията въз основа на проучване от външна организация и ще провежда ежегодни проучвания на ученици, учители, предприемачи и различни институции в неформалното и самостоятелното образование.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

При ISCED 2, ОПР е въведено в задължителния предмет „Новаторство“. В този предмет, учениците научават на основата на практически примери за предприемачеството: как да разработват план за производство, да напишат автобиография и т.н. Освен това, в другите предмети (математика, физика, химия, биология и т.н.) задължително се включва поне една тема, посветена на предприемачеството, която се интегрира в учебните програми.

При ISCED 3, ОПР е интегрирано в предмета „Новаторство и предприемачество“ в първите три години и е част от предмета „Предприятие и предприемачество“ в четвъртата година.

При ППОО в училищата, значителна част от съдържанието, свързано с предприемачеството, е включено в основните предмети от групата на икономическите специалности. За другите професии има един предмет – „Предприятие и предприемачество“, който обхваща предприемачески теми.

Учебни резултати

Понастоящем няма дефинирани учебни резултати за предприемаческото обучение. Все пак, една от средносрочните цели на стратегията е да се създаде и реализира учебна програма, основана на цялостния подход на SEECEL към ключовите способности (планирано за 2016 г.-2018 г.).

Обучение и подпомагане на учителите

Въпреки че няма централна наредба относно интегрирането на ОПР в учебните програми за ППУ, педагогическите факултети направиха обучението по предприемачество задължително за бъдещите учители по математика и точни науки в прогимназиалното образование. Аналогично, бъдещите учители по икономика и машиностроене в общото гимназиално образование и ППОО в училищата са също така задължени от съответните свои факултети да изучават обучението по предприемачество.

Бюрото за развитие на образованието (БРО), Центърът за професионално образование и обучение и Министерството на образованието и науката отговарят за разработването и предоставяне на учебни материали и ресурси, както и за обучението на учители за ОПР на всички нива. През 2013 г.-2014 г., 3800 учители в средното образование бяха обучени в курсове, насочени към ефективното прилагане на ОПР. Обучението на учителите от ППОО в училищата в ОПР беше прекъснато през 2014/2015 г. поради липсата на финансови ресурси.

Понастоящем не съществува национална политика, насоки или препоръки, които да определят как предприемаческото обучение следва да бъде интегрирано в ИОУ. Все пак, някои университети са интегрирали обучението по предприемачество в учебните програми за учители.

В рамките на националната стратегия за предприемачеството, Бюрото за развитие на образованието и Центърът за професионално образование и обучение ще насърчават училищата и учителите да изготвят насоки чрез обучаване на учителите в разработването на насоки за образователния процес в основното и средното образование, и чрез предоставяне на финансова помощ на училищата.

Съществува също така и транснационален пилотен проект, осъществяван от SEECEL ⁽³⁵⁵⁾, във взаимодействие с националното учреждение за подготовка на учители, в подкрепа на непрекъснатото обучение на учители в осем основни училища и четири средни училища. Това включва пряко финансиране, подпомагане на учебните програми (включително практически занятия по предприемачество), материали за обучение на учителите, учебни материали и работа в мрежа, заедно със схеми за учителско наставничество между училищата, които са въвели ОПР и тези, които за първи път участват в пилотния проект на SEECEL.

⁽³⁵⁵⁾ <http://www.seeceel.hr/about-us>

Норвегия

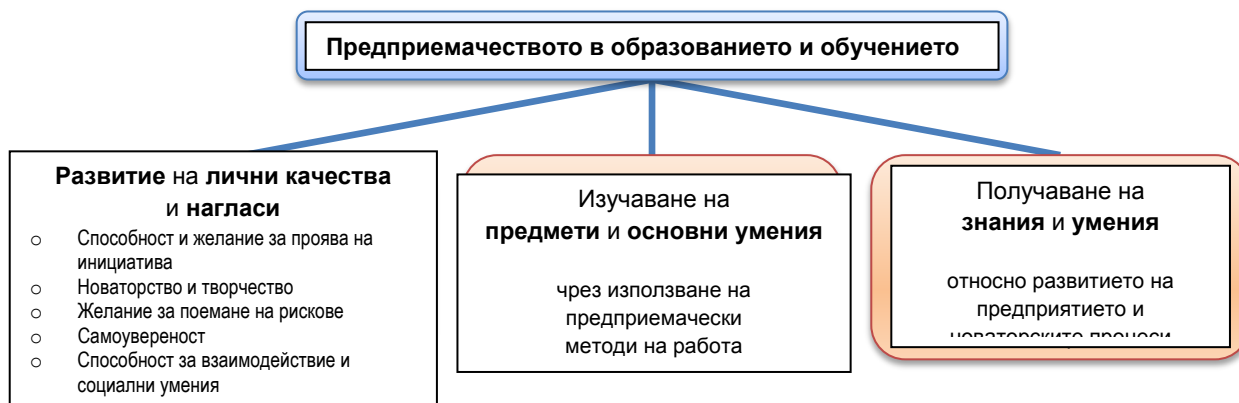
Определение на обучението по предприемачество

Съществува определение на обучението по предприемачество (ОПР) на национално ниво, използвано в „Плана за действие за предприемачество в образованието и обучението през 2009 г.- 2014 г.“⁽³⁵⁶⁾:

„Предприемачеството се занимава със създаване на нови дейности и се отнася до способността да се възприемат и реализират нови възможности в редица социални области. Предприемаческите способности са от значение за всички области на трудовия и деловия живот, както в нови, така и във вече утвърдили се дейности и предприятия (...) Предприемачеството в образованието и обучението може да е ориентирано както към теорията, така и към практиката. Обучението по предприемачество може да е организирано като отделен предмет или да е интегрирано като начин на работа в другите предмети. Предприемачеството може да е инструмент и работен метод за стимулиране на обучението по различни предмети и в основни умения. Предприемачеството в образованието и обучението може също така да усъвършенства личните характеристики и нагласите. Обучението може да е насочено към предаване на знания как да се създаде собствено предприятие, а също и към новаторски и основополагащи процеси в съществуващите предприятия“.

Приложима стратегия

„Планът за действие за предприемачеството в образованието и обучението през 2009 г.- 2014 г.“ е конкретна национална стратегия за ОПР в Норвегия, съвместна отговорност на Министерството на образованието и науката, Министерството на местното самоуправление и регионалното развитие и Министерството на търговията и промишлеността. На диаграмата⁽³⁵⁷⁾ по-долу е представен обзор на целите на стратегията:

Макар че стратегията се отнася за ISCED 1-8, основното ударение е върху висшето образование. Допълнителни насоки бяха дадени в три доклада до *Storting*⁽³⁵⁸⁾ [норвежкия парламент – бел. прев.], и стратегията съобщава, че „Сега е ред на националните, регионални и местни власти и образователни институции да умножат усилията си относно

⁽³⁵⁶⁾ <https://www.regjeringen.no/globalassets/documents/action-plan-for-entrepreneurship-in-education-and-training-2009.pdf>

⁽³⁵⁷⁾ Пак там, стр. 8.

⁽³⁵⁸⁾ Бяла книга № 7 (2008-2009). *Новаторска и самоподдържаща се Норвегия*, на адрес: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/nhd/vedlegg/brosiyrer_2008/innomeld_kortv_eng.pdf Бяла книга № 25 (2008-2009). *Местното развитие - вяра в бъдещето*, на адрес: https://www.regjeringen.no/contentassets/4d1ec710cb0f4ca1831cd85171c11c9c/pdfs/stm200820090025000en_pdfs.pdf Бяла книга № 44 (2008-2009). *Стратегия за образованието*. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/report-no.-44-to-the-storting-2008-2009/id565231/>

предприемачеството в образованието и обучението в съответствие с ръководните принципи на образователната система и в съответствие с местните, регионални и национални предизвикателства и потребности. Образователните институции трябва да преценят как работата по предприемачеството може да се включи в техните планове и стратегии и в начина им на провеждане на образованието и обучението”.

Основни цели

Основни цели на стратегията са да повиши качеството и разшири обхвата на предприемаческото образование и обучение на всички нива и във всички области на образователната система. Намеренията са Норвегия да стане водеща сила по отношение на предприемачеството в образованието и обучението. Основните целеви групи в „Плана за действие” са ръководителите и собствениците на образователни институции, преподавателския персонал, както и учениците и студентите. Предприемачеството в образованието и обучението трябва да е съобразено с всеобщия основен принцип в норвежката образователна политика – то трябва да получи приоритет и да бъде на разположение на всеки, като е приспособено към способностите и потребностите на отделната личност.

Конкретни дейности

Конкретните дейности в стратегията, приложими към училищата и/или ППОО, са:

- Мярка 10 – създаване на уебсайт за цифрови учебни материали за предприемачеството в основното и средното образование и обучение;
- Мярка 11 – продължаване на отпускането на средства за „Младежки постижения – младежко предприятие” – Норвегия;
- Мярка 12 – засилване на научните изследвания за предприемачеството в образованието и обучението и започване на неговото оценяване.

Моля да отбележите, че предишната стратегия включваше по-широк кръг от дейности, свързани с училищата и ППОО.

Рамка за наблюдение

Извършена е формираща оценка на „Плана за действие”. Министерството на образованието и науката ще оглави междуведомствена работна група, която ще отговаря за доразвиване на плана за действие, в което ще бъде включено позоваване на тази оценка.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество се преподава като свободно избираем отделен предмет на нива ISCED 2 и 3.

При ISCED 1-3, ОПР е интегрирано в задължителния предмет „Обществени науки”.

При ISCED 2, ОПР е интегрирано в свободно избираемия предмет „Производство на стоки и услуги”.

При ISCED 3, то се преподава като свободно избираемите отделни предмети: „Предприемачество и развитие на предприятието” и „Икономика на предприятието”. То също така е интегрирано в свободно избираемите предмети.

Работата върху предприемачеството е залегнала в Националната учебна програма за насърчаване на знанията в основното и средното образование и обучение.

Учебни резултати

Предприемаческите учебни резултати са идентифицирани индивидуално навсякъде в учебните програми. Въпреки че подлежат на развитие, те не са свързани един с друг в учебния процес. Някои примери за включени учебни резултати:

На ниво ISCED 2, в свободно избираемия предмет „Умения за трудовия живот“:

- предметът ще подобри мотивацията на учениците и ще стимулира техните интереси, работна етика и чувство на майсторство чрез работа с услуги и продукти;
- чрез работа с различни услуги и продукти, той ще допринесе за развитие на самостоятелност, взаимодействие, услужливост, предприемачество и творчество у учащите се;
- в рамките на предмета, учениците ще реализират различни дейности за производството на услуга или продукт.

На ниво ISCED 2, в свободно избираемия предмет „Производство на стоки и услуги учащите се:

- развиват делово начинание или идея и създават фирма;
- планират и постигат зададена цел и документират своята практическа работа в съответствие с критериите за качество, като осмислят своите собствени работни процеси.

На ниво ISCED 3, предметът „Предприемачество и развитие на предприятието“ включва следните учебни резултати:

- описват творчески методите за развитие на предприятието;
- описват процеса на разработка при създаването на продукт.

На ниво ISCED 3, в предмета „Икономика на предприятието“, от учащите се изисква:

- да отчетат как местните и регионални ресурси дават основата на деловата дейност и да преценят възможните конфликти на интереси поради използването на такива ресурси;
- да обсъдят значението на работата в мрежа и взаимодействието, както и дадат отчет за мрежи, подпомагащи хората, които искат да създадат предприятие;
- да преценят възможностите за делова дейност с оглед на местните и регионални ресурси, да набележат възможностите за работа в мрежа и да подготвят план за работата в мрежа и взаимодействието.

Обществените науки обхващат нивата ISCED 1-3, като свързаните с ОПР учебни резултати са:

- да опишат как момчетата и момичетата харчат парите и да обсъждат въпроси, които влияят на потреблението (четвърта година);
- да дадат примери и да обсъдят как търговските влияния от различни медии могат да се отразят на потребителските навици и личната икономика (седма година);
- да преценят възможностите и предизвикателствата за създаване на фирма и да илюстрират някои от основните черти на балансовите отчети и тези за приходите и разходите (ISCED 3).

Обучение и подпомагане на учителите

Предприемачеството и/или новаторската практика са споменати на общо ниво в разпоредбите за всички програми за обучението на учители, като част от описанието на учебните резултати. Те също така се споменават в националните насоки за някои програми по отделни предмети, като са обвързани с учебните резултати. Независимо от това, интегрирането на ОПР в учебните програми за ППУ е въпрос на институционална самостоятелност. Курс за НПП по предприемачество като педагогически метод в професионалното обучение (ISCED 3) е на разположение на учителите в професионалното обучение в един университетски колеж.

От 2006 г., Дирекцията на образованието и обучението е отпускала ежегодно по приблизително два милиона норвежки крони, приемайки заявления за средства от университетски колежи и университети с програми за обучение на учители, които са насочени към:

- разработване на курсове за обучение, при които обучението по предприемачеството е интегрирано в програма за обучението на учители с насоченост към педагогически принципи и подходящи инструменти;
- предлагане на курсове за продължаващо обучение, схеми за повишаване на квалификацията, обмяна на опит или други видове развитие на способностите за учителите и училищните ръководители в основното и средното образование и обучение.

Министерството на образованието и науката цели да продължи прилагането на тази мярка и желае да насърчава институциите, предоставящи обучение на учители за професионалното образование.

Сърбия

Определение на обучението по предприемачество

В Сърбия няма национално определение за обучението по предприемачество (ОПР). Все пак, то е залегнало като междупредметна способност на всички образователни нива.

Приложима стратегия

Няма текуща национална стратегия за ОПР. В замяна на това, то е обхванато в три национални стратегии, най-важната от които е „Националната стратегия за младежта“.

А) „Национална стратегия за младежта 2015 г.- 2025 г.”⁽³⁵⁹⁾

„Националната стратегия за младежта” очертава националната политика спрямо младежите на възраст 15-30 години и се ръководи от Министерството на младежта и спорта (ММС), във взаимодействие с правителствената работна група за прилагането на стратегията (която включва представители на различни министерства). Като че ли целите, свързани с ОПР, са най-подробни и широкообхватни. Основните цели включват стимулиране на младежкото предприемачество, подкрепа за развитието на творчество, новаторство и инициатива сред младите хора, както и придобиване на умения в рамките на ученето през целия живот. Конкретните дейности включват:

- въвеждане на предприемаческите способности, знанията и финансовата грамотност в учебните програми на всички нива на формалното образование;
- разработване на програми за предприемаческите способности, знанията и финансовата грамотност;
- подкрепа за развитието на фирми на учащите се като съставна част от предприемаческия опит в ОПР;
- подкрепа за въвеждането на Свидетелството за предприемачески умения⁽³⁶⁰⁾ на национално ниво;
- подобряването на психологическите, дидактичните и методическите умения на учителите;
- внасяне на предложение за промяна в законодателството, за да се осигури акредитация на програмите за НПР на учителите от асоциации, които организират младежки дейности;
- подкрепа за асоциации, които организират младежки дейности;
- включване на работодателите в активно и непрекъснато участие в подкрепа за създаването и предоставянето на учене през целия живот;
- подобряване на механизмите за стажове и придобиване на практически опит.

Министерството на младежта и спорта, правителствената работна група и Съвета за младежта отговарят за годишните отчети за напредъка, основани на показатели, зададени в самата стратегия, които се внасят в правителството и се публикуват на уебсайта на ММС.

⁽³⁵⁹⁾ http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/nacionalna_strategija_za_mlade0101_cyr.pdf

⁽³⁶⁰⁾ <http://entrepreneurialskillspass.eu>

Б) „Стратегия за развитие на образованието 2012 г. - 2020 г.”⁽³⁶¹⁾

Тази стратегия разглежда националната политика за образованието на нива ISCED 1-8 включително ППОО в училищата; тя се ръководи от Министерство на образованието, науката и технологическото развитие, с участието на Министерството на икономиката. Тя подчертава значението на ОПР на всички нива на образованието и обучението, както и развитието на предприемаческа култура в училищата и университетите. Тя също така насърчава предприемаческите извънкласни дейности на училищата, свързани с местната общност и насърчава включването на методите и способите за ОПР в обучението на учителите. Въпреки че целите на стратегията са широкообхватни, в плана за действие е включена само една конкретна дейност, приложима към училищата/ППОО, а именно разработването на програми за ОПР в ППОО в училищата.

В) „Стратегия за подкрепа на развитието на малки и средни предприятия, предприемачество и конкурентноспособност (СПРМСПК) 2015 г.- 2020 г.”⁽³⁶²⁾

Тази стратегия включва дейности, които са свързани с всички образователни нива и ППОО (ISCED 1-8). Основните цели, приложими към ОПР, са въвеждане на ОПР на всички образователни нива и осигуряване на първоначална подготовка на учителите и обучение на учителите в обучението по предприемачество. Конкретните дейности, приложими към училищата и ППОО, включват дейности, свързани с учебните програми, предприемаческия дух в основното училище, развитие на учебни мини-фирми и използване на програмите на „Младежки постижения”, както и свързани с ОПР непрекъснато професионално развитие и първоначална подготовка на учителите.

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е залегнало като междупредметна способност на нива ISCED 1-3, включително при ППОО в училищата. Освен това, предметът „Предприемачество” се преподава в някои професионални средни училища и е описан в учебните програми, включително в учебните резултати, учебните планове и препоръките за методите на обучение, например активно учение, учение чрез реализация на проект или извънкласни дейности.

Учебни резултати

Учебни резултати за ОПР са определени както за основното, така и за средното образование (ISCED 1-3, включително ППОО в училищата). Учебните резултати не са свързани и не се доразвиват.

В основното образование, учениците следва:

- да придобият умения в разпознаване на възможности в училището и общността; в реализацията на своите идеи, те следва да започват и приемат промени;
- да поемат отговорност;

⁽³⁶¹⁾ Стратегия: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/strategija_obrazovanja_do_2020.pdf

План за действие: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Akcioni_plan.pdf

⁽³⁶²⁾ Стратегия: <http://www.privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2015/06/Strategija-mala-i-srednja-preduzeca.pdf>

План за действие: <http://www.privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2015/06/Akcioni-plan-mala-i-srednja-preduzeca.pdf>

- да са наясно със своя собствен потенциал и интереси;
- да станат способни самостоятелно да вземат решения и да избират бъдещото си образование и кариера;
- да показват готовност за доброволчество и започване на хуманитарни дейности.

В средното образование, учениците следва:

- да придобият организационни и междуличностни умения;
- да овладеят управлението на събития, време и финанси;
- да предприемат комплексно планиране и вземане на решения в съответствие с предварително зададени изисквания;
- да показват готовност за доброволчество и да използват различни възможности за придобиване на практически опит.

Обучение и подпомагане на учителите

Интегрирането на ОНР в учебните програми за ППУ е въпрос на институционална самостоятелност. Все пак, неотдавна приетият план за действие предвижда въвеждането на ОНР в програмите за ППУ.

Непрекъснатото професионално развитие на учителите е задължително и Сърбия предлага курсове за ННР по ОНР на всички учители от началното до гимназиалното образование, включително на учителите в ППОО в училищата.

Съществува също така и транснационален пилотен проект, осъществяван от SEECEL⁽³⁶³⁾, във взаимодействие с националното учреждение за подготовка на учители, в подкрепа на непрекъснатото обучение на учители в осем основни училища и четири средни училища. Това включва пряко финансиране, подпомагане на учебните програми (включително практически занятия по предприемачество), материали за обучение на учителите, учебни материали и работа в мрежа, заедно със схеми за учителско наставничество между училищата, които са въвели ОНР и тези, които за първи път участват в пилотния проект на SEECEL.

⁽³⁶³⁾ <http://www.seecel.hr/about-us>

Турция

Определение на обучението по предприемачество

Вместо национално определение, Турция използва описанието на предприемаческите способности, определени в Европейската референтна рамка за ключови способности за учене през целия живот ⁽³⁶⁴⁾.

Приложима стратегия

В Турция няма текуща национална стратегия за обучението по предприемачество (ОПР). Обучението по предприемачество е включено в рамките на редица общи стратегии, които включват:

- „Стратегически план на Министерството на националното образование 2010 г.- 2014 г.” ⁽³⁶⁵⁾ (най-важната);
- „Стратегия за учене през целия живот 2009 г.” ⁽³⁶⁶⁾, която подчертава значението на предприемаческата култура и ключовите способности, включително чувството за инициатива и предприемчивост;
- „Стратегия за предприемачеството и план за действие 2014 г.- 2016 г.” ⁽³⁶⁷⁾;
- „Доклад и план за действие за стратегията за професионално и техническо образование 2014 г. - 2018 г.” ⁽³⁶⁸⁾, където се набляга на нуждата от индивидуални предприемачески способности;
- Ръководството за стандартизация на предучилищните, началните и прогимназиалните учебни заведения ⁽³⁶⁹⁾.

Стратегически план на Министерството на националното образование 2010 г.- 2014 г.

Основната стратегия, свързана с ОПР, е „Стратегическия план на Министерството на националното образование 2010 г. - 2014 г.”. Това е петгодишен план, който обхваща всички образователни нива на ISCED 1-8, като предстои разработването на Рамка за наблюдение.

Основни цели

- организиране на дейности за насърчаване на предприемачеството, започващи от последните класове на прогимназиалните училища и до по-широката общественост чрез учене през целия живот.

Конкретни дейности

- организиране на обучението по предприемачество с участието на успешни предприемачи.

⁽³⁶⁴⁾ http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=NC7807312

⁽³⁶⁵⁾ http://sgb.meb.gov.tr/Str_yon_planlama_V2/MEBStratejikPlan.pdf

⁽³⁶⁶⁾ <http://mesbil.meb.gov.tr/genel/hayat%20boyu%20öğrenme%20dokuman.pdf>

⁽³⁶⁷⁾ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150701-9-1.pdf>

⁽³⁶⁸⁾ http://mtegm.meb.gov.tr/documents/strategy_eng/strateji_eng.pdf

⁽³⁶⁹⁾ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/okulonc_1/okulonc_1.html

---

В учебните програми

Изрично включване в учебните програми

Обучението по предприемачество е включено като едновременно свободно избираем курс в общото гимназиално образование и ППОО в училищата.

В общото гимназиално образование, курсът „Предприемачество“ е свободно избираем в средните училища. В ППОО в училищата, модулът „Предприемачески идеи и започване на делова дейност“ се изучава като част от курса „Професионално развитие“.

Методите на обучение се предлагат централно както за средните общообразователни институции, така и за професионалните училища.

Учебни резултати

Учебните резултати от курса по предприемачество подлежат на развитие, като курсът осигурява следните учебни резултати:

- боравене с основни концепции, свързани с предприемачеството;
- създаване на делови идеи и тяхната оценка;
- подготовка на документите, необходими за предприемане на делова дейност;
- разработване на дейности, професионални компетенции и капацитет, въз основа на мащаба на предприятието и функциите на длъжностите.

Учебните резултати от учебните програми, прилагани както в средните училища, така и в професионалните училища, са свързани със значението на предприемачеството в социалния и икономическия живот. Освен това, те посочват характеристиките, които следва да притежават предприемачите и подчертават предимствата и недостатъците на воденето на собствено предприятие.

Обучение и подпомагане на учителите

В ИОУ, обучението по предприемачество е задължителна тема само за бъдещите учители, обучавани по Програмата за преподаване на обществени науки за студенти.

Целта на дейностите за НПР е да се повиши осведомеността на учителите и да се развият техните предприемачески умения. Те са достъпни за всички учители в основното и средното образование, включително учители в ППОО в училищата. Не съществуват насоки или предложения за тяхното развитие.

Съществува също така и транснационален пилотен проект, осъществяван от SEECEL⁽³⁷⁰⁾, във взаимодействие с националното учреждение за подготовка на учители, в подкрепа на непрекъснатото обучение на учители в осем основни училища и четири средни училища. Това включва пряко финансиране, подпомагане на учебните програми (включително практически занятия по предприемачество), материали за обучение на учителите, учебни материали и работа в мрежа, заедно със схеми за учителско наставничество между училищата, които са въвели ОНР и тези, които за първи път участват в пилотния проект на SEECEL.

⁽³⁷⁰⁾ <http://www.seecel.hr/about-us>

**Изпълнителна агенция за образование,
аудиовизия и култура**

Анализ на образованието и политиката за младежта

Avenue du Bourget 1 (BOU2)
B-1049 Brussels
(<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>)

Главен редактор

Arlette Delhaxhe

Автори

Ania Bourgeois (координация),
Marie-Pascale Balcon, Jari Matti Riiheläinen,
с приноса на Aude Antoine, Sogol Noorani и Michele Zagordo

Външен експерт

Elin McCallum (сътрудник и съветник)

Оформление и графичен дизайн

Patrice Brel

Координатор производство

Gisèle De Lel

НАЦИОНАЛНИ ЗВЕНА НА „ЕВРИДИКА”

АВСТРИЯ

Eurydice-Informationsstelle
Bundesministerium für Bildung und Frauen
Abt. Internationale multilaterale Angelegenheiten
Minoritenplatz 5
1014 Wien
Принос от звеното: Johannes Lindner, Inge Koch-Polagnoli (външни експерти)

БЕЛГИЯ

Unité Eurydice de la Fédération Wallonie-Bruxelles
Ministère de la Fédération Wallonie-Bruxelles
Direction des relations internationales
Boulevard Léopold II, 44 – Bureau 6A/008
1080 Bruxelles
Принос от звеното: Bernadette Schreuer

Eurydice Vlaanderen
Departement Onderwijs en Vorming/
Afdeling Strategische Beleidsondersteuning
Hendrik Consciencegebouw
Koning Albert II-laan 15
1210 Brussel
Принос от звеното: експерт от Министерството на образованието и обучението: Isabelle Goudeseune; експерти от Агенцията за висше образование, образование за възрастни, квалификации и стипендии: Willy Sleurs, Rita Cabus; координация: Eline De Ridder

Eurydice-Informationsstelle der Deutschsprachigen
Gemeinschaft
Autonome Hochschule in der DG
Monschauer Strasse 57
4700 Eupen
Принос от звеното: Thomas Ortmann и Stéphanie Nix

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Ministry of Civil Affairs
Department for Education B&H
Trg BiH 3
71000 Sarajevo
Принос от звеното: Milijana Lale

БЪЛГАРИЯ

Eurydice Unit
Human Resource Development Centre
Education Research и Planning Unit
15, Graf Ignatiev Str.
1000 Sofia
Принос от звеното: Silviya Kantcheva (експерт)

ХЪРВАТИЯ

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
Donje Svetice 38
10000 Zagreb
Принос от звеното: Dujie Bonacci

КИПЪР

Eurydice Unit
Ministry of Education и Culture
Kimonos и Thoukydidou
1434 Nicosia
Принос от звеното: Christiana Naperi; експерт: Constandinos Georgiou (Инспектор за средното техническо и професионално образование)

ЧЕШКА РЕПУБЛИКА

Eurydice Unit
Centre for International Cooperation in Education
Dům zahraniční spolupráce
Na Poříčí 1035/4
110 00 Praha 1
Принос от звеното: Helena Pavlíková; Simona Pikálová; експерти: Lukáš Hula (Национален институт за образование)

ДАНИЯ

Eurydice Unit
The Agency for Higher Education
Bredgade 43
1260 København K
Принос от звеното: Министерството за децата, образованието и равенството между половете, датската Фондация за развитие на предприемачеството, Датската агенция за висше образование

ЕСТОНИЯ

Eurydice Unit
Analysis Department
Ministry of Education и Research
Munga 18
50088 Tartu
Принос от звеното: Kersti Kaldma (координация); експерти: Imbi Henno (Отдел „Общо образование”, Министерство на образованието и науката); Epp Vodja (Естония)

ФИНЛАНДИЯ

Eurydice Unit
Finnish National Board of Education
P.O. Box 380
00531 Helsinki
Принос от звеното: Kristina Kaihari и Aapo Koukku

БИВША ЮГОСЛАВСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

National Agency for European Educational Programmes и
Mobility
Porta Bunjakovec 2A-1
1000 Skopje
Принос от звеното: Dejan Zlatkovski, Darko Dimitrov

ФРАНЦИЯ

Unité française d'Eurydice
Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement
supérieur et de la Recherche
Direction de l'évaluation, de la prospective et de la
performance
Mission aux relations européennes et internationales
61-65, rue Dutot
75732 Paris Cedex 15
Принос от звеното: експерти: Isabelle Buisson (експерт
в обучението по предприемачество, Lycée français de
Brasília, Brazil), Sylvain Starck (изследовател и експерт
в обучението по предприемачество, Университета на
Лил), Patricia Remoussenard (изследовател и експерт в
обучението по предприемачество, Университета на
Лил)

ГЕРМАНИЯ

Eurydice-Informationsstelle des Bundes
Deutsches Zentrum für Luft- und Raumfahrt e. V. (DLR)
Heinrich-Konen Str. 1
53227 Bonn
Принос от звеното: Hannah Gebel

Eurydice-Informationsstelle der Länder im Sekretariat der Kultusministerkonferenz
Graurheindorfer Straße 157
53117 Bonn

ГЪРЦИЯ

Eurydice Unit
Directorate of European и International Affairs
Ministry of Culture, Education и Religious Affairs
37 Andrea Papandreou Str. (Office 2172)
15180 Maroussi (Attiki)
Принос от звеното: Magda Trantallidi и Ismini Christofareizi

УНГАРИЯ

Eurydice National Unit
Hungarian Institute for Educational Research и Development
Szobránc utca 6-8
1143 Budapest
Принос от звеното: Monika Reti

ICELAND

Eurydice Unit
The Directorate of Education
Víkurbær 3
203 Kópavogur
Принос от звеното: съвместна отговорност

IRELAND

Eurydice Unit
Department of Education и Skills
International Section
Marlborough Street
Dublin 1

ITALY

Unità italiana di Eurydice
Istituto Nazionale di Documentazione, Innovazione e Ricerca Educativa (INDIRE)
Agenzia Erasmus+
Via C. Lombroso 6/15
50134 Firenze
Принос от звеното: Alessandra Mochi;
експерти: Paola Castellucci (Direzione generale per lo studente, lo sviluppo e l'internazionalizzazione della formazione superiore – Ministero dell'Istruzione, dell'Università a della Ricerca); Federico Cinquepalmi (Dirigente dell'Ufficio per l'Internazionalizzazione della formazione superiore, Direzione generale per lo studente, lo sviluppo e l'internazionalizzazione della formazione superiore – Ministero dell'Istruzione, dell'Università a della Ricerca); Alfredo Menichelli (Dirigente scolastico, Direzione generale per gli ordinamenti scolastici e la valutazione del sistema nazionale di istruzione – Ministero dell'Istruzione, dell'Università a della Ricerca); Maria Antonietta Scalera (Direzione generale per lo studente, lo sviluppo e l'internazionalizzazione della formazione superiore - Ministero dell'Istruzione, dell'Università a della Ricerca); Maria Rosa Silvestro (Dirigente tecnico, Direzione generale per gli ordinamenti scolastici e la valutazione del sistema nazionale di istruzione – Ministero dell'Istruzione, dell'Università a della Ricerca).

ЛАТВИЯ

Eurydice Unit
State Education Development Agency
Valņu street 3
1050 Riga
Принос от звеното: съвместна отговорност;
експерти: Iveta Cīrule (Международно училище по икономика и бизнес администрация - Рига), Sandra Falka (Национален център за обучение)

ЛИХТЕНЩАЙН

Informationsstelle Eurydice
Schulamt des Fürstentums Liechtenstein
Austrasse 79
Postfach 684
9490 Vaduz

ЛИТВА

Eurydice Unit
National Agency for School Evaluation of the Republic of Lithuania
Geležinio Vilko Street 12
03163 Vilnius
Принос от звеното: съвместна отговорност

ЛЮКСЕМБУРГ

Unité nationale d'Eurydice
ANEFOR ASBL
58, boulevard Grande-Duchesse Charlotte
1330 Luxembourg
Принос от звеното: Tom Muller (MENJE Люксембург); Christine Pegel (Национално звено на „Евридика“, Люксембург)

МАЛТА

Eurydice Unit
Research и Policy Development Department
Ministry for Education и Employment
Great Siege Road
Floriana VLT 2000
Принос от звеното: Звено на „Евридика“ (Малта), Elaine Mizzi и Christopher Schembri.

ЧЕРНА ГОРА

Eurydice Unit
Vaka Djurovica bb
81000 Podgorica
Принос от звеното: Nevena Cabrilo (Бюро за образователни услуги), Zora Bogicevic (Дирекция за средно общо образование, професионално обучение и образование за възрастни), Srdjan Obradovic (Център за професионално обучение), Sandra Brkanovic (Център за професионално обучение), Biljana Misovic (Дирекция за висше образование) и Tamara Tovjanin, (Дирекция за висше образование)

НИДЕРЛАНДИЯ

Eurydice Nederland
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Directie Internationaal Beleid
Etage 4 – Kamer 08.022
Rijnstraat 50
2500 BJ Den Haag
Принос от звеното: съвместна отговорност

НОРВЕГИЯ

Eurydice Unit
Ministry of Education и Research
AIK-avd., Kunnskapsdepartementet
Kirkegata 18
P.O. Box 8119 Dep.
0032 Oslo
Принос от звеното: съвместна отговорност

ПОЛША

Eurydice Unit
Foundation for the Development of the Education System
Mokotowska 43
00-551 Warsaw
Принос от звеното: Joanna Dąbrowska, Magdalena Górowska-Fells; national експерти: Danuta Pusek (Министерство на националното образование), Grażyna Kurowska и Olga Kożuchowska (Център за развитие на образованието)

ПОРТУГАЛИЯ

Unidade Portuguesa da Rede Eurydice (UPRE)
Ministério da Educação e Ciência
Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência (DGEEC)
Av. 24 de Julho, 134
1399-054 Lisboa
Принос от звеното: Isabel Almeida
Извън звеното: Ilda Figueiredo

РУМЪНИЯ

Eurydice Unit
National Agency for Community Programmes in the Field of Education и Vocational Training
Universitatea Politehnică București
Biblioteca Centrală
Splaiul Independenței, nr. 313
Sector 6
060042 București
Принос от звеното: Veronica – Gabriela Chirea; в сътрудничество с експертите: Eugen Stoica (Министерство на националното образование и научните изследвания); Laura Elena Căpiță и Angela Teșileanu (Институт за научно образование); Zoica Elena Vlăduț и Mihaela Ștefănescu (Национален център за професионално и техническо образование); Cristina Barna (Университет на Букурещ)

СЪРБИЯ

Eurydice Unit Serbia
Foundation Tempus
Terazije 36 – 1st floor
11000 Belgrade
Принос от звеното: съвместна отговорност

СЛОВАКИЯ

Eurydice Unit
Slovak Academic Association for International Cooperation
Křížkova 9
811 04 Bratislava
Принос от звеното: Marta Ivanova, Gabriela Aichova, Martina Račková

СЛОВЕНИЯ

Eurydice Unit
Ministry of Education, Science и Sport
Education Development Office
Masarykova 16
1000 Ljubljana
Принос от звеното: Barbara Kresal Sterniša; експерти: Maja Krušič Šega (МОНС)

ИСПАНИЯ

Eurydice España-REDIE
Centro Nacional de Innovación e Investigación Educativa (CNIIE)
Ministerio de Educación, Cultura y Deporte
c/ Torrelaguna, 58
28027 Madrid
Принос от звеното: Elena Vázquez Aguilar, Mª Teresa Álvarez Ordoñez, Rocío Arias Bejarano y Mercedes Lucio-Villegas de La Cuadra; външни експерти: José Antonio Vega Serrano и Iván Diego Rodríguez (от Града на технологиите във Valnalón)

ШВЕЦИЯ

Eurydice Unit
Universitets- och högskolerådet/The Swedish Council for Higher Education
Universitets- och högskolerådet
Box 45093
104 30 Stockholm
Принос от звеното: съвместна отговорност

ШВЕЙЦАРИЯ

Eurydice Unit
Swiss Conference of Cantonal Ministers of Education (EDK)
Speichergasse 6
3000 Bern 7

ТУРЦИЯ

Eurydice Unit
MEB, Strateji Geliştirme Başkanlığı (SGB)
Eurydice Türkiye Birimi, Merkez Bina 4. Kat
B-Blok Bakanlıklar
06648 Ankara
Принос от звеното: Osman Yıldırım Ugur, Dilek Gülecyüz; експерт: доцент д-р Cem Balkıcanlı

ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО

Eurydice Unit for England, Wales и Northern Ireland
Centre for Information and Reviews
National Foundation for Educational Research (NFER)
The Mere, Upton Park
Slough, Berkshire, SL1 2DQ
Принос от звеното: Claire Sargent и Sigrid Boyd

Eurydice Unit Scotland
c/o Learning Analysis
Education Analytical Services
Scottish Government
Area 2D South, Mail point 28
Victoria Quay
Edinburgh EH6 6QQ
Принос от звеното: Catriona Rooke (Правителство на Шотландия); експерти: Klaus Mayer (Образованието в Шотландия) и James Muldoon (Предприемачество, Правителство на Шотландия)

Обучението по предприемачество в европейските училища

Този доклад дава най-новата информация относно стратегиите, учебните програми и резултатите от обучението, и обхваща също така теми като схемите за финансиране и обучението на учители.

Анализът е фокусиран върху началното, прогимназиалното и гимназиалното образование, както и върху първоначалното професионално образование и обучение в училищата. Информацията обхваща 33 страни, участващи в мрежата „Евридика“. В допълнение, информационните формуляри от националните образователни системи осигуряват обзор на обучението по предприемачество във всяка страна. Базисна година е учебната 2014/15 година.

Задачата на мрежата „Евридика“ е да разбере и обясни как са организирани и как работят различните образователни системи в Европа. Мрежата предлага описание на националните образователни системи, сравнителни изследвания, посветени на определени теми, показатели и статистически данни. Всички публикации на „Евридика“ са достъпни безплатно на сайта на „Евридика“ или в печатен вариант при поискване. Чрез своята работа, „Евридика“ има за цел да съдейства за разбирателството, сътрудничеството, доверието и мобилността на европейско и международно равнище. Мрежата се състои от национални звена, разположени в европейски държави и се координира от Изпълнителната агенция за образование в ЕС, аудиовизия и култура. За повече информация относно „Евридика“, вижте: <http://ec.europa.eu/eurydice>.

